

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Liviu REBREANU

Răscoala

**

LITERA

biblioteca școlarului

Liviu
REBREANU

RĂSCOALA
**

roman

Litera
INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

CUPRINS

FOCURILE

Capitolul VII *SCÂNTEIA* *4*
Capitolul VIII *FLĂCĂRI* *35*
Capitolul IX *FOCUL* *84*
Capitolul X *SÂNGELE* *124*
Capitolul XI *PETRE PETRE* *159*
Capitoul XII *APUSUL* *207*

Aprecieri 248

FOCURILE

Capitolul VII

SCÂNTEIA

1

În aceeaşi duminică, pe la amiazi, Grigore Iuga cu Titu Herdelea coborau în gara Burdea, unde îi aştepta brişca galbenă de la Amara cu Ichim pe capră.

— Toate bune pe aici, Ichime? întrebă Grigore.

— Deocamdată pace, conaşule! zise vizitiul. Răspunsul cu „deocamdată“ nu-i plăcu lui Grigore, totuşi nu insistă. Destul îl plictisise călătoria cu trenul. Într-un vagon a fost numai el cu Herdelea. Celelalte, de asemenea, aproape goale. În toate gările, în schimb, vălmăşag de oameni speriaţi, care-şi povesteau grozăvii despre ţăranii răzvrătiţi şi mai ales despre intenţiile lor. Toţi recunoşteau până la urmă că la ei e linişte, ce-i drept, dar că se pregătesc lucruri nemaipomenite. Grigore ştia bine că prin părţile acestea nu s-a întâmplat încă nimica şi de aceea minciunile îl supărau, socotindu-le ca o propagandă directă pentru stârnirea dezordinilor. În gară Titu avu apoi ghinionul să se mai întâlnească şi cu Ilie Rogojinaru, arendaşul cu care călătorise astă-toamnă şi-l exasperase cu teoriile lui agrare practice. Nu mai scăpă de el până la Costeşti.

— Ei, cucoane, am avut ori n-am avut dreptate cu ţăranii? îl apostrofase arendaşul, mereu jovial şi zgomotos.

Pe urmă a venit în compartimentul lor, să le mai treacă urâtul. Le-a povestit că se repezise la Bucureşti, fiindcă prinsese din vânt o vorbă cum că moşia Babaroaga a doamnei Iuga ar fi de vânzare.

De mult tot umblă el să se tragă mai aproape de capitală şi i-ar fi convenit de minune un petic de pământ în Argeşul de jos, în regiunea unde şi-a început meseria asta grea de agricultor. S-a interesat niţel, şi s-a dus în strada Argintari. Nu ştia că boierii sunt în divorţ şi încă a întrebat pe doamna (tare mai e frumoasă, nu-i fie de deochi) ce mai face conul Grigore, de i-a venit să-i plesnească obrazul de ruşine când a auzit cum e situaţia chiar din guriţa cucoanei. Au discutat şi au rămas să se întâlnească la ţară acuma, în zilele astea, că dumneaei merge acolo tocmai pentru vânzarea proprietăţii. Şi iată că s-a pornit răzmeriţa şi trebuie să plece degrabă şi el acasă, la Olena, să-şi apere bruma de agoniseală, că el ştie cum să vorbească şi să se tocmească cu ţăranii.

— Poate că ne-o feri Dumnezeu de pârjol! zise Rogojinaru într-un rând. Numai stăpânirea să fie cuminte şi energică. Ţăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar şi stăpân. Dacă stăpânul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. De aceea zic că fără o mână tare nu se vor linişti oamenii. Eu nu mă iau după jurnale, că jurnalele spun mai multe minciuni decât adevăr. M-am întâlnit însă alaltăieri cu un arendaş ovrei de pe lângă Vaslui. Ce mi-a povestit bietul om, nici nu-ţi vine a crede. Cu ţăranii s-ar fi înţeles el, cum s-a înţeles şi altă dată. Dar la încheierea învoielilor s-a pomenit cu prefectul, care le-a spus să nu se lase înşelaţi de arendaşul jidan şi mai bine să-l ia la goană. Auzi dumneata, prefect să îndemne pe ţărani să ia la goană pe arendaş! Oamenilor atât le-a trebuit, că s-au şi apucat să dea foc conacului, să omoare vitele şi câte ticăloşii... Şi de ce credeţi că i-a aţâţat prefectul? Din ură contra jidanilor? Aş! Un cumnat de-al lui umbla să ia cu arendă moşia, şi nu putea. Acuma, dacă a alungat pe ovrei, credea că vor pune ei mâna pe bunătatea de proprietate. Numai că socoteala a ieşit pe dos, că ţăranii s-au ridicat pe urmă să împartă între ei pământul. Prefectul s-a supărat, fireşte, şi a scos armata. Degeaba, oamenii nu s-au înfricoşat nici de armată, că ştiau bine că armata n-are voie să

tragă, şi unde mi-au început să se repeadă în soldaţi cu furci, cu pietre, de nici n-au nimerit, sărmanii, încotro să fugă!... Ei, apoi vedeţi dumneavoastră, cum să se potolească oamenii şi cum să fie ascultători, dacă tocmai cârmuirea îi învaţă la rele? Destul că opoziţia îşi face de cap şi ţipă prin toate jurnalele că ţăranii au dreptate şi că sunt nişte mieluşei...

De altfel, plictiseala lui Grigore creştea cu cât se apropiau de Amara, parcă atmosfera s-ar fi încărcat mereu de mai multe presimţiri rele. Tânărul Herdelea, văzându-l cum se posomorăşte, regreta că a venit şi se întreba de ce l-o mai fi luat. Grigore îşi dădu seama şi-i zise amărât:

— Să mă ierţi că sunt cum sunt, dar nici eu nu mai ştiu ce e cu mine!

Brişca înainta anevoie pe şoseaua desfundată de ploile începutului de primăvară. Vizitiul îndemna telegarii, bombănind:

— Nu s-a zbicit deloc drumul... Dacă tot plouă şi nu mai dă soarele...

Grigore observa cu atenţie şi satele, şi câmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorâtă, pământul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri de apă tulbure, iar prin sate ţăranii, ca duminica, mai pe la cârciumă, mai pe la câte o casă, se sfătuiau ca şi altă dată. Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor luceşte ceva deosebit şi că toată înfăţişarea lor ar fi mai dârză. După ce ieşiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

— Cu muncile cum mai staţi, Ichime?

— Apoi stăm bine, conaşule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o şovăire. Şi vremea a fost rea, c-a tot plouat, şi nici oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli...

— A, nici învoielile nu le-aţi făcut? zise Grigore.

— Nu le-am făcut, conaşule, că oamenii se codesc şi tărăgănesc, că pe aici a venit vestea că trebuie să se împartă moşiile la oameni, ş-apoi oamenii aşteaptă împărţeala...

În Amara, în jurul cârciumii lui Busuioc, era mai multă lume ca de obicei. Ichim spuse că s-au adunat oamenii şi din celelalte sate din pricina călăreţilor care au trecut de dimineaţă cu poruncile lui vodă.

Grigore desluşi până şi pe faţa tatălui său o îngrijorare, cu toate că bătrânul se silea s-o ascundă. Ştia că de la el nu va afla nimic şi că va trebui să ia contact direct cu ţăranii, ca să-şi dea seama de adevărata atmosferă, deşi chiar puţinele cuvinte ale lui Ichim i-o zugrăviseră suficient. Vorbi întâi cu logofătul Bumbu, care mărturisi că trăieşte cu spaima în sân şi nici măcar nu poate să-i spuie boierului cum stau lucrurile, şi pentru că se sfieşte, şi de teamă să nu-l supere. Dacă ar fi consimţit acum trei săptămâni să îndulcească numai niţeluş condiţiile învoielilor, azi n-ar mai avea nici o grijă. Atunci oamenii s-ar fi mulţumit cu câteva fărâmături, acuma nici nu mai vor să audă de ce-a fost. Mai ales de când umblă fel de fel de zvonuri despre împărţirea moşiilor, nu e chip să te mai înţelegi cu nimeni...

Ieşind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că până acum e linişte şi doar arestarea învăţătorului Dragoş a cam aţâţat pe săteni. El nu cunoştea motivele arestării, prin sat însă merge zvonul că boierul Miron ar fi provocat-o, pentru că Dragoş a intervenit în favoarea ţăranilor.

Se amestecară, în sfârşit, între oamenii adunaţi la cârciumă. Grigore îi întrebă de necazuri. Auzi răspunsuri blânde, dar în doi peri. Nu îndrăzneau sau nu voiau să-şi deschidă inimile cu toate că privirile lor nu erau duşmănoase, ci mai curând întrebătoare. Ispiti îndeosebi pe Petre, a cărui faţă aspră părea mai frământată de înfrigurare. Petre se zăpăci. El iubea pe Grigore ca pe un arhanghel, mai ales de când cu plata boilor şi ştergerea datoriei, şi ar fi fost în stare să sară în foc pentru el. Bâlbâi încurcat:

— De, coane Grigoriţă, ne-am luat şi noi după alţii, că învoielile vechi au fost prea grele şi nu putem trăi... Moş Lupule, ia spune matale conaşului, că eşti mai bun de gură şi mai bătrân!

— Spune, moş Lupule, să te-auzim! îl îndemnă şi Grigore cu o curiozitate prietenoasă.

— Apoi, conaşule, unii s-au învoit, alţii au mai chibzuit, cum i-a mânat mintea şi simţirea pe fiecare! făcu Lupu Chiriţoiu tărăgănat. Da oamenii o duc tare greu, conaşule, credeţi-ne şi pe noi! Eu sunt bătrân şi cine ştie de-oi mai apuca Crăciunul, dar mergem din rău în mai rău. Eram flăcău pe vremea bunicului matale, coane Grigoriţă, şi ştiu ce a fost. Era uite-aşa ca matale şi la fel de bun şi de milos, şi nu suferea să vadă un om flămând ori necăjit, că îndată poruncea să-i dea de la curte ce-i lipsea. Lua boierul din zece una şi aşa ne ajutam şi ieşeam deasupra nevoilor. Şi pământ era destul, că şi oamenii erau mai puţini...

Se întinse la amintiri până ce alţii îl întrerupseră întrebând pe Grigore ce să fie cu călăreţii care au vestit poruncile regelui şi când şi cum o să înceapă împărţirea pământurilor?

Întorcându-se spre casă, tânărul Iuga ceru impresiile lui Herdelea.

— Mie oamenii mi se par liniştiţi, zise Titu. Dacă-i iei cu binele, te poţi înţelege cu dânşii. Nu se ştie însă până când, căci...

— Şi tocmai asta e întrebarea cea mare! murmură îngrijorat Grigore.

Seara rămase în patru ochi cu bătrânul să discute împreună situaţia şi mijloacele de întrebuinţat pentru a evita o nenorocire posibilă. Miron Iuga strânse din sprâncene de îndată ce auzi că Grigore, pentru liniştea spiritelor, a stat de vorbă cu oamenii. Iar când tânărul îi ceru să intervie pentru eliberarea grabnică a învăţătorului, bătrânul izbucni:

— Adică să mă umilesc eu în faţa ţăranilor?

— Nu e umilinţă, tată! zise Grigore. Dragoş n-a săvârşit nici o crimă care să...

— Dragoşul tău e instigatorul sătenilor mei! spuse Miron grav. El mi i-a zăpăcit, mi i-a aţâţat şi le-a scormonit toate nemulţumirile. Ce-aţi făcut voi la oraşe, a făcut el aici, încât mi-a distrus

toată munca mea de treizeci de ani!... De altfel, dacă nu ştiai, află că eu am cerut, motivat, prefectului să mi-l ridice imediat din sat şi te asigur că lipsa învăţătorului tău nu e deloc spre răul ţăranilor!

— Te înşeli, tată! Dragoş e indispensabil aici în momentele acestea. Numai el ar fi în stare, prin influenţa lui firească, să mai înfrâneze pornirile de ură!

— O, dacă am fi ajuns în aşa hal, ar fi rău de noi, Grigoriţă! zise batjocoritor bătrânul. Frâna sunt eu, Grigoriţă!

Tânărul se spăimântă. Înţelegea că tatăl său trăieşte pe altă lume sau nu vrea să-şi dea seama de realitate. Îi expuse toate câte le-a aflat, subliniind că n-a avut timp să afle decât cine ştie a câta parte din nemulţumirile care ameninţă să se transforme în incendiu. Îl rugă, în sfârşit, să-l lase pe dânsul să încerce a se învoi cu ţăranii.

Bătrânul refuză. Era convins că Grigore, cu metodele lui feminine, ar îngreuia situaţia. Avea atâta încredere în propria-i experienţă şi cunoaştere a oamenilor, că s-ar fi considerat înjosit dacă, tocmai în zilele grele, şi-ar fi renegat mijloacele sale cu eficacitate experimentate în trei decenii şi ar fi trecut mâna unui tânăr cu capul plin de teorii.

— Orice clipă de slăbiciune, orice ezitare, orice lipsă de energie n-ar face decât să încurajeze în rele pe nenorociţii înfierbântaţi de agitaţiile voastre! zise Miron ocrotitor. De altfel, tu exagerezi mult, desigur fără să-ţi dai seama, gravitatea stărilor de lucruri de aici. Ce-o fi în alte locuri nu ştiu. Bănuiesc că exagerările tendenţioase au creat atmosfera apăsată în general. Cu oamenii mei însă eu am metodele mele încercate. Întâi supunere şi pe urmă tocmeală. Fireşte cu două sisteme în acelaşi timp nu se poate lucra şi nu se pot obţine rezultate. Dacă m-ai fi întrebat pe mine, te-aş fi rugat să nu te amesteci între ţărani şi să nu le culegi revendicările. E un semn de slăbiciune, după părerea mea, ş-apoi mă descoperi pe mine ca pe un tiran fără inimă şi-mi încurci socotelile.

— Când apare un conflict, e bine să fie un intermediar care... obiectă Grigore.

— Nu, nu! întrerupse bătrânul mai vioi, fiindcă îşi amintea cum şi învăţătorul îi vorbise deunăzi cam la fel. Eu nu cunosc nici un conflict şi nici nu admit măcar posibilitatea de conflicte între mine şi ţărani. Ar însemna că şi eu caut să-i exploatez ca alţii, sau să profit de neputinţele lor. Şi tu ştii că nu e în obiceiul nostru să ne îngrăşăm din stoarcerea ţăranului.

Discuţia se lungi până târziu după miezul nopţii. Tânărul Iuga încercă toate argumentele şi rugăminţile. Insistenţele enervară de câteva ori pe bătrânul Miron, precum încăpăţânarea bătrânului enerva pe Grigore, care trebui să-i spuie neted că atitudinea aceasta de sfidare a realităţii poate să-i pericliteze averea şi viaţa.

— S-a făcut târziu şi ne certăm în zadar! zise la urmă Miron. Îmi pare rău că n-ai ajuns încă sa ştii că tatăl tău nu cedează niciodată când e convins de dreptatea lui şi că nu se pleacă decât înaintea lui Dumnezeu.

— Atunci mie nu-mi rămâne decât să plec cum am venit? întrebă Grigore uluit.

— Cred că da! mormăi bătrânul, dând din cap. Mi-ar fi fost drag să te am alături de mine, dar mi-e teamă că, în loc de a avea un sprijin, aş avea o piedică. Întoarce-te liniştit la Bucureşti şi lasă-mă pe mine să-mi apăr pământul. Cât trăiesc eu, asta e datoria mea...

A doua zi de dimineaţă, Grigore vru să reia convorbirea. Tatăl său îl opri hotărât, sfătuindu-l să plece. S-a gândit, a chibzuit şi singura soluţie este asta. Altfel, ar avea în fiece moment controverse care i-ar paraliza orice mişcare. Mai cu seamă că şi Nadina şi-a anunţat sosirea. Tânărul numai acuma află vestea şi se revoltă:

— Ce impresie are să facă asupra lumii comerţul dumitale cu fosta mea nevastă? Bună, nu, cu siguranţă. Nici chiar asupra sătenilor!

— Pentru că s-a despărţit de tine a devenit o ciumată cu care nu mai poţi avea legături de curtenie sau de afaceri? făcu bătrânul. Ca-n toate, exagerezi şi aici.

— Nu ştiu care exagerăm, tată, dar ştiu că eu, într-adevăr, nu pot rămânea să mă întâlnesc cu Nadina în preajma transcrierii divorţului! spuse Grigore.

— Un motiv mai mult să mă laşi singur spre binele amândurora! aprobă Miron Iuga grav.

Îndată după dejun trebui să plece, ca să poată prinde la Costeşti acceleratul. Brişca galbenă cu Ichim trăsese din vreme la scară. Miron îşi îmbrăţişă odrasla fără emfază, ca totdeauna. Grigore îl sărută pe amândoi obrajii, înduioşat şi de-abia stăpânindu-şi firea.

— Am să reviu peste câteva zile, tată! Sper că atunci te voi găsi singur!

— Să revii când va fi linişte, Grigoriţă! răspunse bătrânul, plin de încredere.

Însoţi brişca până în faţa noului conac, lângă rondul în formă de inimă, răvăşit de intemperiile iernii. Ieşind pe poartă, Grigore întoarse capul. Bătrânul era în acelaşi loc, ca un stâlp înfipt în pământ...

În dreptul cârciumii, ţăranii stăteau ca şi ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mişcat de acolo.

— Ce mai aşteaptă oamenii, Ichime? zise Grigore.

— Parcă ei ştiu ce aşteaptă, conaşule? bolborosi vizitiul. Uite-aşa, ca proştii...

Titu Herdelea se simţea de prisos, cum se simţise toată vremea. Se bucura că pleacă mai repede. I se părea că scapă dintr-un cazan clocotitor.

2

— Oare de ce-o fi plecând aşa degrabă? întrebă Ignat Cercel cu ochii după brişca galbenă, ce se depărta.

Ţăranii se uitau toţi după brişcă, mai mult din obişnuinţă.

— Apoi ce să caute aici? zise cineva. Se duce unde-i mai bine şi mai cald.

— Rămâne boierul cel bătrân, n-ai grijă! făcu Serafim Mogoş acru. Nu scapi de boieri cu una, cu două, Gherasime!

— Măcar de-ar fi toţi ca dumnealui! strigă Petre. L-ai văzut şi ieri cum a venit între oameni... Dacă n-ar fi bătrânul...

— Păi da, vezi bine, numai că bătrânul porunceşte! zise Serafim.

Bătea puţin vânt. Oamenii îşi strângeau sumanele şi-şi înfundau căciulile. Nu se îndurau deloc să se împrăştie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-şi mai vază de vite ori să mai îmbuce, dar se întorceau curând, parcă le-ar fi fost frică să nu se întâmple ceva în lipsa lor. Cei din satele vecine, care fuseseră ieri să întrebe despre călăreţii albi, au venit şi azi, aducând şi alţi tovarăşi, ca la o şezătoare mare. Vorbeau despre aceleaşi necazuri, ca totdeauna, doar mai cu luare-aminte, ca şi când s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi fie de teamă să nu se vadă ce pâlpâie în ochii celorlalţi sau să nu vadă ceilalţi focul din ochii proprii. Pe toate feţele, însă, juca o întrebare, aceeaşi, posomorâtă şi pătimaşă, care aştepta un răspuns.

Primarul, de câte ori trecea, striga:

— Da ce, măi oameni, voi n-aveţi case, n-aveţi neveste, n-aveţi copii?

Îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeaşi glumă, stârnind acelaşi râs aspru:

— Ne-am ciocoit şi noi, don’ primar, c-aşa au venit vremurile!

De-abia către seară se mai risipiră, după ce văzură pe colonelul Ştefănescu trecând cu careta spre conacul Iuga, iar mai pe urmă pe arendaşul Cosma Buruiană. Pe grecul, însă, nu l-a zărit nimeni, pentru că a sosit pe întuneric, când numai în cârciumă mai erau câţiva întârziaţi.

Miron Iuga îi adunase pe toţi, chiar şi pe Platamonu, ca să se documenteze. Cel mai speriat era colonelul pensionar. Se văicărea ca o babă că-şi pierde acuma tot rodul unei vieţi de trudă. Grija

cea mare o avea, însă, din pricina celor trei fete pe care le-ar fi trimis undeva, să nu le pângărească cumva bestiile astea turbate. Luat mai de scurt de Miron, mărturisi că la el e linişte şi pace, învoielile făcute, numai muncile nu le-a început încă. Îi era frică de ziua de mâine, pentru că bestiile astea turbate nu merită nici o încredere.

— Cum să fiu calm, domnule, când îi cunosc cum îi cunosc eu? strigă Ştefănescu plângător. Dumneata ai jandarmii colea, sub streaşină. Eu nimic, sunt singur cu bietele fete la cheremul tâlharilor. Cerui generalului Dadarlat măcar un pichet de soldaţi pentru paza copilelor, cel puţin. Aş! Nu poate. Nici la moşia lui n-are decât o ordonanţă. Şi să mai faci agricultură în ţara asta!... Cum să nu te jupoaie de viu ţăranii, dacă guvernului nu-i pasă de soarta noastră?

— Dacă vorbeşti aşa şi faţă de ţărani, să nu te miri de ce ţi-or face! zise Iuga ironic.

— Se poate, coane Miroane? se indignă colonelul. Dar cum îţi închipui? Eu vă spun aci, dumneavoastră, ca unor fraţi de suferinţă! Cu ţăranii însă fac miliţie în toată regula! Se poate?

Mai liniştit era Platamonu. Fata o expediase la Piteşti mai de multişor, iar el cu nevasta şi feciorul n-aveau de ce să se teamă. Ei stau pe loc, orice s-ar întâmpla, şi nici n-ar avea unde să meargă, toată averea lor fiind vârâtă în cele două moşii. Fireşte, nu pomenea nimic despre rezervele în monetă bună ce le avea la banca din Bucureşti. Asta îl privea. De altfel, el se află foarte bine cu ţăranii. Nu i-a bruftuluit niciodată, nu i-a bătut, aşa că n-are nimeni de ce să-l urască. Bietul Chirilă Păun s-a supărat pentru întâmplarea fetei cu Aristide, dar şi pe el are să-l împace. Pentru proprietatea Lespezi s-a învoit perfect cu oamenii; i-a mai înlesnit puţin, ce-i drept, totuşi speră că se va despăgubi altfel. Numai cu Babaroaga e bucluc. Ţăranii, de unde odinioară umblau s-o cumpere ei, acuma cer să fie parcelată între dânşii gratis. Din

fericire, mâine soseşte doamna Nadina şi se va lichida şi încurcătura cu Babaroaga.

Cosma Buruiană n-avea nici o noutate să-i comunice. Frica lui o cunoştea Iuga prea bine. Ce nu voia să spuie Cosma nimănui, era că-şi pregătise familia să fie gata în orice clipă de plecare. Mai bine să se ducă pe gârlă toate, numai să scape cu viaţă.

Miron Iuga le recomandă sânge rece şi energie, deşi îşi dădea seama că recomandaţia lui e vorbă în vânt. Oamenii aceştia sunt morţi de frică de acuma. Îi convocase, în realitate, ca să se controleze pe sine însuşi. El, după câte aflase, credea că zvonurile despre intenţiile de răzvrătire ale ţăranilor lui sunt în bună parte exagerări de ale celor fricoşi. Credinţa şi-a găsit-o deplin confirmată de lamentaţiile arendaşilor, încât acuma era lămurit.

Mai multă încredere avea în primarul satului şi în şeful postului de jandarmi, cu care stătu mai lung de vorbă în aceeaşi seară, după ce se retraseră arendaşii. Amândoi raportară că oamenii sunt liniştiţi, cam murmură ei din pricina învoielilor, după obicei, dar numai să se îndrepte puţin vremea şi toţi se vor da pe brazdă. De cumpărarea moşiei Babaroaga s-au lăsat, fiindcă le-a intrat în cap că stăpânirea le-o va împărţi lor pe degeaba. Aşa s-a născocit şi povestea cu călăreţii albi care vestesc împărţirea pământurilor... Oamenii mereu asta visează, mai cu seamă primăvara. Totuşi primarul Pravilă observă respectuos că trebuie să meargă mână-n mână cu jandarmii, că de s-ar ivi niscai smintiţi să facă vreo răutate, să poată fi puşi îndată la locul lor. Boiangiu de asemenea spuse că şi primarul să fie cu ochii în patru, că postul e slab, abia cinci oameni cu dânsul împreună. Miron Iuga făgădui că va atrage atenţia prefectului, care are să treacă pe aici într-o zi d-astea, să vadă dacă nu s-ar putea să-i mai trimită câţiva jandarmi. Adăugă însă că ordinea nu depinde de mulţimea paznicilor, ci de vigilenţa lor.

— Oamenii trebuie să simtă că există o autoritate! zise bătrânul Miron. Nici provocări, dar nici şovăiri! Orice încercare de dezor-

dine, înainte de a servi ca îndemn altora, să fie reprimată energic şi exemplar!

— Am înţeles, cucoane! murmură primarul supus.

— Trăiţi! făcu Boiangiu umflându-şi pieptul, ca să arate că are energie mai multă chiar decât trebuie.

3

Titu Herdelea şi Grigore Iuga sosiră la Bucureşti pe înserat. Acceleratul era ticsit de oameni îngroziţi, care-şi părăsiseră gospodăriile de frica ţăranilor, fugind la Bucureşti, singurul loc unde sperau să fie la adăpostul primejdiilor.

— Asta e începutul panicii! spuse Grigore trist. Îţi închipui cum alimentează asta nenorocirile!

Nefiind chip să puie mâna pe o birjă în îmbulzeala din piaţa Gării de Nord, se agăţară de un vagon de tramvai cu cai, arhiplin, de asemenea. În piaţa Teatrului Naţional coborâră. Grigore spunea că se va duce la Predeleanu, iar Titu voia să iasă mai târziu în oraş să mai culeagă noutăţi. În clipa când îşi dădură mâna să se despartă, se apropie un ţigănuş cu ziare, ţipând cât îl ţinea gura:

— *Adevărul*, ediţie specială!... *Adevărul!*... Specială!

Cumpărară amândoi. Titlul gras sărea în ochi: *Tulburările tărăneşti în discuţia Camerei*. Fără o vorbă, se retraseră împreună sub un felinar să citească. O interpelare prilejuise o dezbatere furtunoasă în jurul dezordinilor ţărăneşti, care se întindeau vertiginos. Câţiva deputaţi din opoziţie acuzau guvernul că n-a fost capabil să împiedice izbucnirea nemulţumirilor, apărau pe ţărani şi protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni sângeroase. Mai mulţi guvernamentali imputau opoziţiei că încurajează pe răufăcători şi că agenţii ei îndeamnă pe ţărani la nelegiuiri.

— Bună propagandă! murmură Grigore Iuga. Ţara arde şi dumnealor îşi fac complimente!

Titu Herdelea o luă pe calea Victoriei. N-auzea decât „răscoale“, „ţăranii“, „tulburări“, „arendaşi“... Coti la dreapta pe bulevard, spre casă. Un glas cunoscut îl opri:

— Ei, domnule Herdelea?... Ce mai faci?... Ce zici de răscoale? Ce? Văzuşi surpriza ciocoilor? Dumnealor credeau că s-a găsit ţapul ispăşitor: jidanii sunt vinovaţi că ciocoii exploatează pe ţărani! Ştiţi, la noi totdeauna jidanii sunt pricina tuturor relelor. Ei, dar ţăranii s-au întors împotriva ciocoilor, şi acuma nu mai sunt buni ţăranii. Acuma scoate armata, ucide-i spânzură-i!

Era tânărul Mendelson, fiul cizmarului din Buzeşti. Vorbea cu un zâmbet ciudat, care pe Titu îl supăra, încât îi răspunse cu imputare:

— Nu e nici un motiv de bucurie, domnule Mendelson, în...

— Da ce, eu mă bucur? protestă tânărul atât de vehement, că intonă cuvintele cu un accent ovreiesc aproape comic. Cine ţi-a spus dumitale că mă bucur?... Mai întâi eu, ca socialist, sunt contra violenţelor şi deci nu pot să mă bucur. Pe urmă eu ştiu că bieţii ţărani vor plăti cu mult sânge curajul lor de a se ridica împotriva boierilor...

Un sfert de ceas îi făcu teoria nedreptăţilor sociale, să-i dovedească de ce pe el îl dor mai mult mişcările actuale decât pe alţii. Herdelea, ca să scape de vorbăria lui, se scuză că trebuie să meargă acasă, că vine de pe drum, dar tânărul Mendelson îl întovărăşi până în faţa porţii şi nu-l slăbi până nu-şi termină expozeul.

Acasă îl aşteptau pe Titu două scrisorele. Una, sosită prin poştă, îl anunţa că Tanţa va veni miercuri, după-amiază, pe la orele şase, când se mai întunecă puţin, şi se încheia cu mii de sărutări. Cealaltă i-o lăsase aseară preotul Belciug, comunicându-i că pleacă în mare grabă, fiindcă revoluţia a luat proporţii mari de tot şi are să ajungă curând şi la Bucureşti, încât orice întârziere ar putea să-l coste viaţa... Lui Titu îi părea rău că părinţelul a fugit aşa. Ar fi vrut să trimită şi el acasă măcar câteva nimicuri, să primească

şi ai lui ceva de la dânsul din Bucureşti. Cu bileţelul popii în mână însă se pomeni gândindu-se:

„Când zice Tanţa că vine? Miercuri?... Azi e luni... Vasăzică, tocmai poimâine...“

A doua zi se înfiinţă mai devreme la *Drapelul*. Ca niciodată odaia lui Roşu era plină de redactori şi de gălăgie. Se discutau întâmplările de ieri de la Cameră şi mai cu seamă un articol-manifest apărut în *Glasul poporului*, oficiosul opoziţiei, semnat de un fost ministru. Directorul Deliceanu tuna şi fulgera comentând pasagiile, pe care un redactor roşcovan, veşnic revoltatul Bebe Antoniade, le citea cu glas tare.

— Stai, şefule, ascultă, că acuma vine partea cea mai tare! strigă Bebe triumfător. Ia ascultaţi: „Cu câtă durere de inimă văd insuficienţa, nedestoinicia guvernului în faţa gravelor evenimente. Când ţăranii nu cer decât putinţa de a trăi, când putinţa aceasta li se refuză cu obrăznicie, când dreptatea muritorilor de foame strigă la cer, pe dl prim-ministru îl preocupă drepturile câştigate. Ce drepturi câştigate? Acelea de a extermina pe ţăranii noştri, pe aceia care sunt talpa, tăria, fiinţa ţării întregi?“ Staţi, staţi, că acuma e şi mai frumos! „Nu există decât un singur drept, care e mai presus de orice, anume dreptul ţăranilor de a trăi în ţara lor, de a nu fi jefuiţi, de a fi ocrotiţi contra venalităţii unei administraţii corupte, de a fi sprijiniţi în lupta pentru recucerirea pământului lor strămoşesc din mâinile murdare ale exploatatorilor fără milă. Şi cine nu înţelege lupta aceasta, de trei ori sfântă, trebuie să se coboare la locul care este mai potrivit cu gradul lui de înţelegere a lucrurilor. Să se ştie că toate au o margine, chiar şi în ţara noastră binecuvântată, şi că pietrele s-ar ridica singure să ne lovească, dacă am tolera ca sângele românilor să plătească incapacitatea guvernului!“

După o clipă de consternare generală, Deliceanu exclamă în culmea indignării:

— Asta e provocare directă la rebeliune! La asta nu există decât un singur răspuns demn: arestarea individului, indiferent cine ar fi! Cu atât mai ruşinos că e un fost ministru!

— Aşa-s ăştia, şefule, zise redactorul cititor, sentenţios. Când vor să răstoarne guvernul, nu mai aleg mijloacele.

— Ei, tocmai de aceea, guvernul nu poate răspunde la astfel de crime decât printr-un singur gest: la Văcăreşti! declară directorul marţial. Sau, dacă nu se simte în stare, atunci mai bine să se retragă şi să-i lase pe demagogi să potolească mişcările pe care le-au provocat.

— De ce să-i lase, domnule?! protestă bătrânul reporter Davidescu, înfricoşat de perspectiva opoziţiei. Mai bine să-i bage pe toţi la dubă şi să-i înveţe omenie!

Titu Herdelea, care se strecurase într-un colţ, intimidat de sanhedrinul redacţional, deveni centrul interesului când Roşu îl întrebă ce-a văzut la ţară? După ce tânărul povesti că în general a găsit linişte şi numai atmosfera i s-a părut apăsată, Deliceanu observă:

— Fireşte! Unde n-au ajuns încă instigatorii dumnealor e linişte... Trimiteţi însă articolul onorabilului fost ministru şi să vedem dacă va mai fi linişte!

Roşu nu mai rămase singur până la amiazi, deşi grozav ar fi dorit să spuie lui Titu, confidentul său de toate zilele, câteva amănunte extraordinare, pe care numai el le cunoştea. De aceea, când Herdelea se pregăti să plece, îi zise semnificativ:

— N-ar fi rău să treci după-masă pe la Cameră, puiule! Poate să fie iar ceva interesant! Şi mâine să vii mai de dimineaţă la redacţie, ai înţeles?

4

Marţi dimineaţa soarele scoase capul de după perdeaua de nori plumburii. În bătaia razelor calde, ţăranii se îmbulzeau împrejurul cârciumii lui Busuioc, să afle ce-o fi pus la cale aseară boierii la curtea bătrânului. Primarul, mieros şi glumeţ, le spunea mereu:

— Măi băieţi, nu vă pierdeţi vremea degeaba, măi!... Ori aşteptaţi să mai vie călăreţii cei năzdrăvani?... Vedeţi-vă de treburi, măi oameni!

— Ei, săracii călăreţi, că bine-au mai glăsuit! zise Marin Stan puţin cherchelit, după ce poposise un răstimp la tejgheaua lui Cristea. Altfel cine ar mai fi adunat pe boierii noştri la sfat şi la tocmeală?... Ehei, fraţilor, frica-i mare cucoană!... Nu-i aşa, dom' primar?

— Măi Marine, cum îţi vine ţie, om în toată firea, să vorbeşti atâtea bazaconii? făcu Pravilă în batjocură. Da de cine să le fie frică boierilor, măi Marine? De tine, mă?... Vai de căpăţâna ta, Marine!

Unii râseră, dar alţii strigau ameninţător:

— Ba să le mai fie frică şi de noi!

— Apoi de bine şi de bucurie nu s-au strâns ei! zise Serafim Mogoş.

— Poruncile cu împărţirea pământurilor o fi umblând să le dosească! zise Ignat Cercel.

— Bine că ne-au spus călăreţii, că nici noi nu ne-om lăsa! zise Toader Strâmbu.

Primarul întrerupse energic:

— Ia mai ţineţi-vă gura, măi, că pe urmă mă supăr! Eu vă vorbesc frumos, iar voi dă-i, şi dă-i cu prostia! Apoi aşa nu ne împăcăm, fraţilor!

Marin Stan, cu o privire galeşă, caraghioasă, întrebă deodată:

— Don' primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-aţi cătat azi-noapte la boierul cel bătrân, ai?

— Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeţ. Ce, mi-e ruşine că m-a chemat boierul Miron? Nu-s eu primarul comunei? Apoi?... Şi ce, am pus la cale lucruri de ruşine? Cine umblă să ţie linişte şi pace în sat face rău, ai? Aşa zici tu, măi Marinică?

— Ba nu, Doamne fereşte! răspunse Marin serios, parcă i-ar fi trecut şumeneala. Că noi linişte şi pace vrem, şi dreptate!... Dar credeam că boierul te-a întrebat şi pe matale cum şi în cel fel să împartă pământurile la oameni...

— Apoi tocmai pe boierul Miron l-ai nimerit să împartă pământuri, Marine băiete? râse primarul. Nu-l ştii tu pe dumnealui cât i-e de dragă moşia?

— De bunăvoie cine-şi împarte averea? mormăi Ignat Cercel. Dar dacă-i porunca de la vodă?... Mie nu mi-a luat porcul pentru bir? Ş-am tăcut, că n-am avut ce face, şi copilaşii rabdă de foame!

Văzând că n-o scoate la capăt, primarul Pravilă mai făcu vreo două glume şi apoi o şterse la cancelarie. Pe la amiază pică însă Matei Dulmanu de la Lespezi cu ştirea aflată de la argaţii conacului că azi are să sosească cuconiţa de la Bucureşti cu automobilul, că a şi făcut foc în toate odăile şi curăţenie... Între ţărani se începu o fierbere, ca şi când intră dihorul între găini. Glasuri felurite porniră şi se încrucişară în mulţimea răscolită:

— Da de ce mai vine?... Ori tot vrea să vândă Babaroaga altora?

— N-o lăsăm, cum s-o lăsăm?

— Mai bine să le dăm foc!

— Poate că are şi dumneaei vreo poruncă pentru împărţire...

— Trebuia să băgăm plugurile şi să nu tot aşteptăm!

— Lăsaţi-o să vie, oameni buni, că noi ce păzim? strigă Petre Petre mai tare ca toţi.

În vreme ce oamenii se frământau aşa, Pavel Tunsu, un bărbat uscăţiv, cu cap mic şi cu ochi hrăpăreţi, ginerele babei Ioana, se tocmea cu copilaşul său Costică:

— Du-te, măi băiete, la mă-ta mare să te joci cu copiii, c-aşa ţi-a poruncit mămica! Du-te, Costică, nu te ţine după mine, printre picioarele oamenilor, c-aici nu-i de copii, nu vezi? (Şi cum Costică tăcea şi se agăţa de mâneca lui:) Pleacă, măi, că te bat, auzi? Ori nu vrei să auzi?

— Mi-e frică de câini, scânci copilul.

— Ce câini, că nu-i nici un câine până la mă-ta mare, că-i numai colea! îl îndemnă Pavel. Aide, du-te, dragul tatii, nu mă necăji! Du-te binişor!

Costică, mai convins, mai de teama bătăii, căci tată-său îl cam snopea când se supăra, porni tândălind devale pe uliţă. Era desculţ, cu capul gol, cu o cămaşă murdară, ruptă şi cu mânecile largi. Cum se depărtă puţin îşi recăpătă zburdălnicia obişnuită, iar ajungând la cocioaba babei Ioana, înainte chiar de a intra în ogradă, începu să cheme pe Nicu, băieţelul lui Vasile Zidaru, de peste drum, cu nişte strigăte de să răscoale toţi vecinii.

Baba Ioana era necăjită cu o găină care căzuse cloşcă, o aşezase pe ouă şi acuma, după o săptămână, nu mai voia să stea, încât o făcea să alerge după ea prin cea ogradă şi grădină. Auzind glasul nepotului, mormăi bosumflată, gândindu-se că numai adineaori i-a plecat de pe cap nebunul de Anton:

„Abia scăpai de un nebun şi-mi vine altul, mai îndrăcit“.

Când în sfârşit Costică, împreună cu Nicu, se ivi în pragul casei, bătrâna îl bombăni fără să-i privească:

— Ascultă, băiete, să vă jucaţi frumos şi să nu mă mai amărăşti şi tu, că sunt eu destul de amărâtă, fire-ar a dracului!

Costică nu luă în seamă cicăleala ei şi, după ce se învârti puţin prin casă şi se hărţui cu câinii, se văită că i-e foame.

— Te trimite şi nemâncat, să te hrănesc eu, că nu v-am hrănit destul! bufni baba Ioana. Vezi că-i mămăligă pe masă, învelită în prosop, şi oala cu lapte pe vatră! Du-te şi crapă până-i plesni!

Bătrâna îşi văzu de ale ei, iar copiii de jocurile lor. Din când în când însă îi mai ocăra, îi mai blestema ca să nu-şi facă de cap:

— Măi dracilor, lăsaţi câinii în pace, c-o să vă muşte!... Costică, fire-ai al dracului, nu-mi hâşăi găinile, că se sperie şi nu se mai strâng acasă!... Băiete, nebunit-ai ori nu mai ai mult? Cum te sui tu călare pe purcel, să mi-l deşeli, bată-te Dumnezeu!

Mai târziu, Costică ieşi în uliţă, unde avea mai mult loc pentru a arăta lui Nicu alte năzdrăvănii. El, fiind mai mare, se socotea obligat să întreţie admiraţia tovarăşului de joacă prin toate obrăzniciile posibile faţă de bunică-sa. După un răstimp baba Ioana iar strigă din casă:

— Măi băiete, stai în ogradă şi nu te mai juca în uliţă, să te calce vreo căruţă şi să-mi mai găsesc beleaua din pricina ta!

Numaidecât răsună de peste drum şi glasul nevestei lui Vasile Zidaru:

— Nicuşor! Vin' la mămica şi nu te mai ţinea după zănaticul de Costică! Vino să-ţi dea mămica ta ceva!

Costică se juca de-a calul, fugea de ici-colo şi, de câte ori trecea pe lângă Nicu, necheza triumfător. Nicuşor era atât de fermecat de joc, că nici nu auzi glasul mămicăi.

Pe baba Ioana o înfuria orice amestec al nevestei lui Vasile. Mai ales, însă, nu suferea să-i ocărască nepotul. Cu mâinile ude, cum spăla o cratiţă, ieşi la poartă, în uliţă:

— Costică, drace, acu să vii înăuntru, auzi?... Ce mi te zbenguieşti pe drum? Ograda nu-ţi ajunge?... N-auzi, măi băiete?... Ori înăuntru, ori pleacă acasă!

Copilul se miorlăi, fără a se opri din joc:

— Ce-ai cu mine, mamaie?... Lasă-ne să ne jucăm, că nu facem nimic!

Bunica, dezarmată, bolborosi ceva, trânti portiţa şi se întoarse la cratiţă:

— Să te duci dracului acasă, să nu-mi scoţi mie sufletul, că n-am vreme să mă ţin de coada ta, fire-ai al dracului!

Nici n-apucă bine să-şi bage iar mâinile în cratiţă, că se şi auzi de departe un tutuit de automobil. Cât era de mânioasă, baba tot mai strigă după odorul de nepot:

— Fugi de-acolo, băiete, să nu te calce aia!

Nicu, fricos, nu mai aşteptă glasul mămicăi şi se retrase grabnic după portiţă, mulţumit să privească printre uluci.

Costică însă, viteaz, se înfipse în mijlocul uliţei şi de acolo făcu falnic:

— Uite, Nicule, mie nu mi-e frică!... Uite! Uite!

Întinse braţele, încât mânecile largi îi atârnau ca nişte aripi de liliac şi scoase limba mare în batjocură spre maşina care apăruse şi se apropia în goană, cu gemete stridente de sirenă.

— Măi Costică, unde eşti, ia seama, fire-ai al dracului! răsună iar glasul babei la uşa cocioabei.

Automobilul ajunsese numai la vreo cincizeci de paşi şi copilul nu se clintea din loc în ciuda avertismentelor nervoase ale trompetei. Observând îndărătnicia copilului, şoferul dădu să-l ferească la dreapta. Costică trecu de asemenea la dreapta, parc-ar fi vrut cu tot dinadinsul să se arunce sub roţi. Cu o răsucire bruscă de volan trăsura viră la stânga, dar tot atât de brusc trecu şi copilul la stânga. Atunci frânele scârţâiră cu oftări ruginite şi maşina stopă scurt în ţipetele doamnei din fund. În clipa următoare şoferul fu lângă copilul care rămăsese cu limba scoasă, încremenit, la doi paşi de botul automobilului.

— Rupe-i urechile, Rudolf, să se înveţe minte, blestematul! strigă domnul cu bărbuţă din maşină.

Şoferul zgâlţâi zdravăn urechile băiatului, îi mai arse şi câteva palme peste cap şi apoi îl azvârli pe podeţ, lângă portiţa în dosul căreia Nicu amorţise de frică cu gura căscată şi lumânărele sub nas:

— Acolo să stai, hoţule, nu înaintea maşinilor!

Pe când automobilul cotea puţin mai jos, în curtea conacului Iuga, răcnetele lui Costică umpleau văzduhul şi adunau vecinii. Baba Ioana, speriată, sosi într-un suflet:

— Ce-i, Costică?... Ce-ai păţit?

Copilul răspunse printre sughiţuri de plâns:

— Eu m-am... m-am... m-am jucat... şi... aoleu, aoleu urechile mele!

— Ce s-a întâmplat, măi Nicuşor, că tu ai văzut? întrebă baba.

— L-a bătut domnul, dacă n-a vrut să ferească! bâigui Nicu, suspinând de emoţie.

— Bine ţi-a făcut! Prea bine! făcu baba Ioana, venindu-şi în fire, către nepotu-său bătut. Trebuia să-ţi sucească gâtul, afurisitule, că n-asculţi, oricât îmi bat gura cu tine!... Aide, pleacă acasă! Du-te dracului cu cine mi te-a trimis, să-mi mai sară inima şi pentru tine!... Acu să pleci, că te iau şi eu la bătaie, drac împieliţat ce eşti!

Copilul se ridică şi, fără să se uite la nimeni, porni pe uliţă în sus, ţinându-se cu mâinile de urechi şi urlând:

— Aoleu, că mi-a rupt urechea!... Aoleu, că m-a omorât!

— Tare-i neastâmpărat şi nebunatic băiatul ăsta! clătină din cap o femeie.

— Hai acasă, Nicuşor! zise nevasta lui Vasile Zidaru, luându-şi odrasla cu mândrie de mână. Tu eşti cuminte, Nicuşor, aşa-i, dragul mamei? Tu nu eşti obraznic cu oamenii, aşa-i, Nicuşor?

Baba Ioana se întoarse în ogradă închinându-se şi apoi bodogănind:

— Fire-aţi ai dracului să fiţi!

5

Tribuna presei era aproape goală. Doar vreo trei redactori care dezbăteau, împreună cu Titu Herdelea, probabilitatea căderii guvernului, şi bătrânul reporter parlamentar de la *Universul*, Bididiu, care, în colţul său rezervat, dormita gâfâind în aşteptarea deschiderii şedinţei. Trecuse de cinci şi jos, în incintă, numai câţiva deputaţi obscuri şi plictisiţi căscau cu gravitate de mameluci.

Tribunele însă gemeau de lume. Un redactor tinerel, plimbându-şi privirea peste feţele înroşite de curiozitate şi enervare, remarcă diplomatic:

— Numai moşieri şi arendaşi în tribune... Parcă discursurile de aici o să-i apere de furia ţăranilor!

Titu Herdelea ştia că noutăţi numai jos, în culoare, ar putea auzi. Dar el venea rar la Cameră şi nu îndrăznea să coboare ca alţi confraţi specializaţi. Deocamdată se cam plictisea şi el. Subtilităţile pentru şi contra guvernului, pe care le vânturau cei trei, nu-l prea interesau. Nu cunoştea culisele luptelor dintre partide şi în partide, iar dintre oamenii politici numai pe cei câţiva despre care se vorbea mai des în ziare şi numai din nume.

Deodată intră, misterios şi important, un reporter slab, mic şi cocârjit, Popescu-Răcaru de la *Dimineaţa*. Cel de la *Universul* se trezi din moleşeală şi întrebă căscând:

— Ce-i, monşer, începe ori nu începe, că eu o dau dracului de afacere!

— Taci, bre, că începe! zise Popescu-Răcaru. Dar şedinţa e fleac. Să vă spun eu mai bine o ştire extraordinară şi senzaţională. A adus-o adineaori şeful de cabinet de la Interne. E caldă... Zice că într-un orăşel de la Dunăre, n-a vrut să comunice ce oraş, trebuie să fie Giurgiu, azi-dimineaţă rezerviştii concentraţi s-au revoltat contra ofiţerilor, pe doi i-au ucis, pe mai mulţi i-au rănit foarte grav şi apoi s-au risipit prin satele lor, luând şi armele cu ei. Ai? Asta nu e glumă! Vă închipuiţi ce panică a produs în guvern ştirea asta. Vasăzică, nici armata nu e sigură. Şi tulburările au ajuns în Vlaşca. Se pare că şi din Ilfov, împrejurul Bucureştilor, s-au primit informaţii că ţăranii se agită. Ce-ar fi să se năpustească asupra capitalei şi armata să treacă de partea lor?... Guvernul se zice că se gândeşte foarte serios să ceară intervenţia armatelor austriace, altfel e pericol să se ducă peste cap ţara...

Informaţiile reporterului stârniră consternare. Gâturi curioase din tribuna vecină se întindeau să audă. Un redactor obiectă totuşi:

— Câte basme circulă acuma...

— Ce basme, bre? se indignă Popescu-Răcaru. N-auzi că ştirea e proaspătă, adusă de şeful de cabinet de la Interne şi spusă într-un grup de deputaţi... Da ce, azi mai e nevoie de basme? De altfel, eu o şi duc la gazetă. Nu ştiu însă dacă ne-o lăsa-o guvernul s-o dăm?

— Eu nici n-o mai comunic, făcu Bididiu, somnolent. Ar fi inutil. Noi nu publicăm decât informaţii cu ştampila oficialităţii.

— D-aia sunteţi organul laşităţii de cugetare! surâse un tânăr bătăios.

— Zi, băiete, cât pofteşti! murmură redactorul, strângând din umeri. Ce, *Universul* e jurnalul meu?

Incinta începea să se învioreze. Pe estrada prezidenţială forfoteau secretari şi funcţionari. Se auzeau glasurile aprozilor de pe culoare: „Poftiţi la şedinţă, domnilor deputaţi!“ Examinând figurile de jos, Titu Herdelea zări pe Gogu Ionescu, care se uita la tribuna doamnelor, căutându-şi soţia, cu care schimbă câteva semne. Eugenia văzuse pe tânărul Herdelea şi i-l arăta din ochi lui Gogu. Peste câteva clipe Gogu veni sub tribuna presei şi de acolo strigă lui Titu:

— Ia pe Eugenia la sfârşitul şedinţei şi aşteptaţi-mă jos!

Herdelea numai acuma descoperi pe Eugenia, care-i zâmbea prietenos. O salută cu o plecăciune reverenţioasă.

Şedinţa în sfârşit se deschise. Zgomotul continua în incintă în timp ce în jurul preşedintelui se morfoleau procese-verbale, sumare şi alte lucruri pe care nu le asculta nimeni. O figură incoloră se pierdea pe banca ministerială. Apoi glasul expeditiv al preşedintelui anunţă:

— Domnul raportor are cuvântul!

Un domn mustăcios şi vânjos se urcă la tribună şi citi cu voce mândră de bariton proiectul de lege pentru scutirea de orice taxe a benzinei întrebuinţată de automobile. Deputaţii din bănci, cu

convorbirile lor zeloase, înăbuşeau cuvintele raportorului, ca şi când le-ar fi fost ruşine de ele.

— Uite de ce le arde dumnealor în momentele astea, să uşureze pe cei treizeci de milionari care se plimbă cu automobile! mormăi redactorul *Universului*, scriindu-şi cronica.

Peste câteva minute apoi răsună iarăşi chemarea aprozilor: „Poftiţi la vot, domnilor deputaţi!“

— Aideţi, domnilor, că nu mai e nimic! zise un gazetar, strângându-şi grăbit filele şi plecând.

Titu Herdelea stătu până văzu pe Gogu Ionescu defilând în faţa urnelor de vot, iar pe urmă coborî cu Eugenia.

— Nu ştiu cine-mi spuse, mi se pare Deliceanu, c-ai fost cu Grigore la Amara? îl întrebă foarte agitat Gogu. Ce-i pe acolo?... Nici idee n-ai cât suntem de îngrijoraţi! Închipuieşte-ţi, dragă, Nadina tocmai acuma s-a găsit să se ducă la ţară, să-şi vânză moşia! Azi la prânz a plecat cu automobilul... Ce zici dumneata de treaba asta?

Tânărul Herdelea căută să-l liniştească, povestindu-i că într-adevăr numai aseară a sosit de la Amara unde stăpânea ordine şi pace. Gogu Ionescu reluă aproape lăcrimând:

— Da, dar n-ai auzit că şi în Vlaşca au început devastările şi omorurile?... Nici în Bucureşti nu mai este deplină siguranţă şi ea se duce la ţară!... Doamne, parcă tot nu-mi vine a crede c-a plecat! Ce capriciu şi îndărătnicie! N-am mai pomenit! În vremuri d-astea dai încolo şi moşii, şi bani, numai viaţa să ţi-o salvezi. De unde până unde graba asta să lichideze moşia?... Nu ştiu, am impresia că un demon a ispitit-o, altfel nu se poate înţelege.

Îl luară pe Titu cu dânşii, îl opriră la masă şi toată seara vorbiră despre Nadina.

6

Ţăranii vorbeau tocmai despre cuconiţa, care adineaori trecuse cu automobilul spre conacul boierului Miron, când copilul lui Pavel Tunsu se apropie văitându-se ca din gură de şarpe:

— Aoleu, că mi-a smuls urechea!... Aoleu, că m-a omorât!

Vasile Zidaru, aflându-se mai la margine, îl întrebă:

— Da cine te-a bătut, măi Costică?... Ai?... Nu vrei să spui?... De ce nu spui, mă, cine te-a bătut?

Pavel Tunsu plecase acasă. Copilul înţelese că tatăl său nu poate să fie între oameni, altfel ar fi sărit să vadă de ce plânge. De aceea nici nu răspunse lui Vasile, ci îşi văzu de drum, continuând urletele mai cu foc, parcă s-ar fi fălit cu ce-a păţit şi ar fi vrut să dea de ştire la tot satul.

O femeie, venind în urma copilului, se crezu obligată să răspundă ea lui Vasile:

— L-au muştruluit niţel boierii, că nu s-a ferit din uliţă când a venit maşina!

Zidaru clătină din cap:

— Da dumnealor ce-şi mai pun mintea cu copiii?

Vreo doi ţărani, alături, făcură de asemenea:

— Aşa-i, de ce să bată copilul?... Că doar nu le-a mâncat averea!

Iar Ignat Cercel se burzului:

— Acu nu le mai ajunge că ne schingiuiesc pe noi, încep să ne oropsească şi copilaşii. Pe ai mei i-au lăsat flămânzi, că le-au luat purcelul... Bine stăm, n-am ce zice!

Alţii se amestecară:

— Apoi să lase-n pace copiii!... Ce-au şi cu bieţii copii!... Nici de dânşii nu mai încap?... Of, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit!... Dacă suntem şi noi molâi şi fricoşi!... Ia să te ştie că pui mâna pe par, să vedem, ar mai îndrăzni să te mai batjocorească?

Toader Strâmbu, cu faţa roşită, cu ochii bulbucaţi, răcnea:

— Să fi fost copilaşul meu, c-apoi le arătam eu! Şi într-un grup, mai aproape de uşa cârciumii, Trifon Guju spunea fără pripeală, rece, liniştit, doar cu ochii încruntaţi ca totdeauna:

— Boierii numai de frică ştiu omenie!

Glasurile se împleteau, se încurcau şi se întreceau. Oamenii se îmbulzeau când într-o parte, când în alta, ascultând, bombănind, blestemând. Parcă un vânt nehotărât ar fi împins-o încoace şi încolo, mulţimea se zvârcolea şi se aprindea.

Cârciumarul Busuioc, care ieşise în prag, înţelegând pricina forfotelii, strigă către Trifon:

— De-al lui Pavel vorbiţi? De băieţel?... Ia lăsaţi-l dracului, măi creştini, că-i obraznic şi neastâmpărat de n-are pereche!... Că doar şi tu l-ai ocărât deunăzi aici, Trifoane, când nu ştiu ce făcuse...

Vorbele cârciumarului căzură peste oameni ca o undă rece pe o fâlfâire de aburi. Se făcu o clipă de tăcere uimită, parcă mulţimea s-ar fi dezmeticit dintr-o aiureală. Trifon, aproape ruşinat, deschise gura să recunoască:

— Apoi...

Îi curmă brusc şovăirea glasul lui Petre Petre, înveninat de imputare aspră:

— Dar dumneata de ce sudui copilul, nea Cristache?... Pentru că l-au bătut boierii?

Şi deodată fierberea izbucni din nou, ca flăcările dintr-un jăratic scormonit la timp. Trifon, care n-apucase a închide gura, continuă acum înfuriat:

— Apoi tălică se vede că tot spre ciocoime tragi, d-aia n-ai simţit în suflet şi nu te doare când ne bate pe noi!

Busuioc mirosi o dogoreală din grămada de ţărani turburaţi. Deşi adineaori i se părea caraghios să se zbuciume nişte oameni în toată firea pentru că, pe bună dreptate, a fost tras niţel de urechi un copil cunoscut de toţi ca cel mai deşucheat din sat (câte zile amare i-a făcut lui Pavel Tunsu îndrăcitul ăsta de băiat, numai

sufletul lui ştie), fu cuprins şi el, fără voia lui, în vârtejul indignării, şi izbucni, umflându-se de mânie:

— Adică cum, măi Trifoane, eu trag cu ciocoii? Nu ţi-e ruşine să-mi arunci tu mie aşa ocară? Tocmai tu, mă, care, de, mi-ai mâncat din strachină destul? Apoi tu te iei după alde Petre, mă, care linge toată ziua la curte şi pe urmă vine aici să mă înfrunte pe mine, mă?

— Da de ce ling eu, măi nea Cristache? strigă Petre îmbulzindu-se să se apropie de el. Cum ling, nea Cristache?... Că muncesc la boieri, d-aia ling?... Mie mi-a dat boierul ăl bătrân brevet de cârciumar să înşel oamenii şi să mă umplu de bani şi de toate, ori matale?... Ia lăsaţi-mă, măi oameni, să trec şi să-mi răspundă, că doar n-oi răbda să mă ruşineze dânsul pe mine în fata satului, parc-aş fi cârpa lui...

— Apoi gură mare ca a ta mai rar, măi Petrică! zise cârciumarul mai împăciuitor, văzând zvârcolirile flăcăului pe care ţăranii îl ostoiau. Şi ţâfnă, şi semeţie! Lasă, că te-am păscut de când te-ai întors de la oaste! Parcă numai tu eşti om în sat!... Stai, băiete, că eşti tinerel! Lasă-ne şi pe noi să trăim şi să mai spunem câte o vorbă aşezată!

Petre, cu cât îi aţineau drumul oamenii şi-l opreau şi cu cât Busuioc îşi înmuia glasul, cu atât se înverşuna şi răcnea:

— Dă-te la o parte, nea Leonte! Lasă-mă, nea Toadere, n-ai auzit cum m-a ocărât? Vreau să-mi spuie burduhosul ce-am greşit eu de mă ocărăşte în aşa hal?

— Taci, băiete, că nu ţi-a dat cu paru-n cap! făcu Leonte Orbişor, zgâlţâindu-l de braţ, mândru că e amestecat şi el în harţă.

— Mai bine-mi dădea o palmă decât să mă trăsnească cu vorbe d-astea! strigă Petre mai zbătându-se, dar totuşi mai domolit. Că nici nu i-am furat nimic şi nici nu l-am huiduit, dacă am luat partea băieţelului!

— Aşa-i soarta noastră! zise Toader Strâmbu amărât. Când ne bat boierii, în loc să întoarcem băţul ori măcar să ţipăm, ne apucăm să ne batem între noi pe bătaia lor!

— Bine zici, Toadere! bombăni şi Ignat Cercel cu glasu-i jalnic. Uite-aşa-i cum ai zis!

— Ba eu arţăgos nu sunt, că nu mi-e felul, dar când îşi bate joc de mine, sfântul din cer să fie, şi nu mă las până nu-i plătesc cu vârf şi îndesat! făcu Petre potrivindu-şi hainele ce i se cocoloşiseră în vălmăşeală.

Tocmai când se mai potoli vrajba sosi şi Pavel Tunsu cu o mutră jalnică, de parc-ar fi venit de la un mort. În jurul lui, ţăranii se îngrămădiră cu nouă curiozitate, ca şi când din gura lui ar fi aşteptat cuvântul de mântuire. Cârciumarul, ca să dreagă vorbele de adineaori, rupse gheaţa din prag:

— Da ce-i, Pavele, cu băieţelul tău?... Ce-a păţit cu boierii?

— Aoleu, nu mă mai întreba, Cristache, şi lasă-mă-n plata Domnului, că amărât ca mine nu mai poate fi om sub soare! răbufni ţăranul cu un glas în care era mai multă ură decât durere.

Şi povesti el, pe îndelete, cum s-ar fi întâmplat lucrurile: că Costică şedea pe podeţ, la maică-sa mare, şi se juca liniştit cu copilaşul lui Vasile Zidaru; că a venit apoi maşina, iar copiii, şi de frică, şi de dragul petrecerii lor nevinovate, au rămas frumos la locul lor şi numai s-au uitat după ea, cum s-au uitat şi oamenii când a trecut pe aici adineaori. Ce li s-o fi părut boierilor din maşină, ce nu li s-o fi părut, Dumnezeu ştie, destul că a oprit deodată şi neamţul a sărit jos şi a dat fuga spre copii; Nicuşor al lui Vasile, mai micşor şi mai sperios, a zbughit-o în ogradă, spre norocul lui, că altfel pătimea şi el poate mai rău. Dacă nu se ştia cu nici o vină, Costică a stat liniştit, ba încă se şi mira ce-o fi vrând neamţul care trâmbiţează la cârma maşinii? Neamţul, însă, nici una, nici alta, înşfacă de urechi pe copil, şi trage, şi suceşte, până i le sfârtecă de-a binelea, apoi se pune cu palmele şi cu picioarele

pe dânsul, până l-a făcut una cu pământul. Pe urmă, după ce l-a bătut cât a poftit, l-a mai înjurat pe nemţeşte, cum o fi zis, şi s-a suit în maşină şi s-a dus dracului la boierul cel bătrân.

— Acu au şi prins să-i curgă urechile şi să-i coacă, nu le-ar ajuta Maica Precista! urmă Pavel închinându-se ca la altar. Îl lăsai să-l oblojească muierea ş-am trimis şi pe ţaţa Nastasia a lui Nistor, să-i ajute, că-i mai bătrână şi a vindecat şi pe fata lui Zamfir acum doi ani, când i-a zdrobit mâna maşina de treierat... Nea Luca m-a sfătuit, că-l întâlnii venind încoace, să-l duc la spital la Piteşti. Şi chiar am să-l duc, că n-am încotro şi tare mi-e milă de cât suferă, vai de păcatele lui. Numai mă gândesc să nu fie degeaba şi să mai cheltuiesc cine ştie cât bănet şi să-mi rămâie şi neom pe toată viaţa... Of!

Sfârşi cu un suspin şi cu un gest de desperare. Ţăranii, care clătinaseră mereu din cap în semn de compătimire, cât a vorbit Pavel, tăceau. Numai după câteva clipe Vasile Zidaru observă tărăgănat şi uşurat, parcă i-ar fi luat o piatră de pe inimă:

— Mă miram eu să fi îndrăznit băieţelul să le facă vreun rău!

Zeci de glasuri aprobară acuma grăbite şi cu diferite apăsări:

— Nu, nu, cum să îndrăznească copilul!

Dintre toate însă se desprinse tocmai glasul cârciumarului Busuioc, aproape poruncitor:

— De ce nu-ţi iei tu copilul de mână, măi Pavele, să te duci cu dânsul, aşa oblojit şi chinuit cum e, la curtea boierului şi să ceri să-ţi plătească durerea acuma, îndată?

Pavel întoarse capul spre cârciumar, încurcat, în vreme ce împrejurul lui se înălţau alte îndemnuri gălăgioase:

— Du-te, Pavele!... Că bine zice Cristea! Aide, Pavele, nu mai sta în cumpănă!... Trebuie să-ţi plătească!

În sfârşit ţăranul bâigui şovăitor:

— Aoleu, oameni buni, mă mânaţi să mă stâlcească şi pe mine?... Că doar n-o să se sperie dânşii de o umbră de om!

— Hai, Pavele, că merg şi eu cu tine! sări Petre, îndreptându-şi sumanul pe umeri.

— Să ne ducem cu toţii! strigă un om mic şi îndesat, cu o căciulă uriaşă dată pe ceafă. Că doar n-au să ne bată pe toţi!

— Taci, Gavrilă, nu fi copil! zise repede Ignat Cercel. Nu ne-am dus deunăzi mai tot satul pentru don' Nică şi nu ne-a izgonit boierul Miron ca pe nişte câini?

— Apoi dacă ne-om tot lăsa ca atunci, vezi bine că ne-or alunga! făcu gros şi ursuz Trifon Guju.

— De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!... Că nu suntem câini! izbucniră de-a valma mai mulţi.

— Mai bine le dăm foc, să se aleagă scrum şi cenuşă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subţire ca un fir roşu şi atât de limpede, parc-ar fi coborât din văzduh.

Toţi se întoarseră spre Melinte Heruvimu, care ţinea capul sus, să arate că nu se ascunde de ce a spus. În aceeaşi clipă însă, din jos se auzi, ca o chemare de alarmă, zgomotul stăpânitor al automobilului.

— Vine, vine! şoptiră multe glasuri înfiorate, ca şi când ar fi uitat brusc îndemnul lui Melinte.

Mulţimea de ţărani cuprindea şi bătătura pentru horă, şi uliţa din şanţ în şanţ, fără să se mişte şi închizând drumul, parcă ar fi vrut să oprească trecerea. Totuşi când se arătă în zare maşina, cineva strigă împăciuitor:

— Feriţi, măi oameni, feriţi, că vine!

Cu mişcări încete, silite, ţăranii deschiseră calea, strângându-se pe marginile uliţei. Maşina repeta, stăruitor şi poruncitor, acelaşi avertisment ascuţit ca un ţipăt mânios. Uruitul motorului şi pocniturile eşapamentului se înăspreau cu cât se apropia, dominând toate glasurile şi toate zgomotele satului. Oamenii, rânduiţi ca nişte străjeri vechi pe amândouă părţile drumului, priveau cu ochi tulburi şi cu feţe întunecate goana automobilului. Numai

cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obişnuită. O mână delicată îi răspunse din maşină cu o fluturare amicală. În acest moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpâni, Petre Petre ţâşni în mijlocul uliţei, în urma maşinii, urlând furios:

— Huo!... Huo!

Din vreo sută de gâturi izbucni aproape simultan şi furtunos acelaşi „huo“ revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o zvârli după automobilul ce se depărta, scrâşnind:

— Soarele şi dumnezeii voştri de tâlhari!

Zgomotul motorului era însă mai puternic decât huiduielile oamenilor. Domnul cu bărbuţă din maşină, totuşi, parc-ar fi bănuit ceva, se uită o clipă înapoi şi văzu feţele mânioase, pumnii ridicaţi şi pe Trifon Guju zvârlind. Îngrozit şi buimăcit, întoarse repede capul şi strânse umerii, aşteptând lovitura. Apoi cu cât depărtarea potolea uruitul automobilului, cu atât se îngroşa şi se umfla vuietul îngrămădirii de ţărani în mijlocul uliţei din care se ridică întocmai ca o poruncă un glas răguşit:

— Mama voastră de ciocoi!

Capitolul VIII
FLĂCĂRI

1

Ziua următoare, miercuri, înainte de amiazi, Platamonu sosi la Lespezi cu cabrioleta, aducând şi pe avocatul Olimp Stavrat, pe care-l găzduia la Gliganu.

— Iacă, ajungem cu bine, domnule avocat! zise arendaşul, care mâna calul, având alături de dânsul, în faţă, pe Stavrat, iar în fund, pe Aristide.

— De ajuns văd că ajungem, dar cât de bine, vom vedea la urmă! răspunse Stavrat nervos, mângâindu-şi bărbiţa ciupită puţin de cărunţeală şi uitându-se mereu în toate părţile, parcă i-ar fi fost frică să nu răsară de undeva o ceată de ţărani răzvrătiţi.

— N-aveţi nici o grijă, onorate domnule avocat! reluă Platamonu atât de ocrotitor, că devenea ironic. Nu sunt oamenii aşa de nebuni cum crede lumea la oraş! Ţăranul e foarte cuminte din fire, poate chiar prea cuminte!

Olimp Stavrat nu se putea însă linişti cu asemenea consolări platonice. Îi intrase în suflet o spaimă care-l tortura necontenit şi-i zugrăvea toate primejdiile în nişte culori atât de sumbre, că pretutindeni vedea numai stafii. Îşi blestema în gând inspiraţia nenorocită de a se lua după capriciile unei cucoane inconştiente. Ce-i trebuia lui să-şi părăsească pacea şi siguranţa din Bucureşti şi să se aventureze prin satele străbătute de fiorii răzvrătirii? Nu i-ar şedea lui mai bine, ca un om în vârstă ce este, să citească despre tulburările ţărăneşti în jurnale, acasă la el, în fotoliu,

sorbind o cafeluţă dulce şi fumând o ţigară de foi, în loc să tremure pe aici? Ştia dânsul, şi din alte experienţe proprii, că a pune sentimentalism în relaţiile de afaceri înseamnă a compromite şi afacerile, şi sentimentul. Ce l-a găsit să se ambaleze după clienta asta în aşa hal prostesc? Bine, e frumoasă şi pofticioasă, dar iată unde l-a adus. Şi măcar de-ar fi profitat ceva. Ba deocamdată nici onorariul pentru procesul divorţului nu i l-a achitat. S-a ales cu avansul ce i l-a luat la început, când o trata ca pe o clientă distinsă. Nu-şi va ierta niciodată mai ales greşeala de a nu fi refuzat barem în ultimul moment să plece, când toate ziarele anunţau că dezordinile şi sălbăticiile au cuprins toată ţara. Sau să se fi oprit în Piteşti, unde e armată, după ce a văzut prin toate satele din calea lor ţăranii cu mutrele fioroase, în pâlcuri şoptind cine ştie ce şi complotând la lumina zilei şi sub ochii lumii... Toată noaptea s-a zvârcolit fără somn, cercetând de nenumărate ori dacă e bine încuiată uşa şi tresărind de groază la fiece zgomot de afară. Nu avea mare încredere nici în arendaş, oricât se arăta de amabil. Cine garantează că nu e şi dânsul înţeles cu ţăranii în taină, să se pomenească deodată cu tâlharii în cameră?

Înainte de a coti pe poarta conacului, avocatul zări un grup de vreo cinci ţărani într-o ogradă.

— Uite-i ş-aici! zise dânsul, tresărind şi arătându-i arendaşului cu degetul.

— Oameni de treabă, domnule avocat! îl linişti Platamonu. Îi garantez eu pe ăştia!... Îi cunosc bine!... Cel cu căciulă albă e Matei Dulmanu, bărbat cu stare şi de inimă. Poate să aveţi de-a face şi dumneavoastră cu dânsul, că e dintre cei care se întovărăşiseră să cumpere proprietatea coniţei Nadina!

Avocatul Stavrat se oprise şi ieri, de două ori, în curtea conacului bătrânesc, când au sosit şi când pe urmă s-au înapoiat de la Miron Iuga fără să fi intrat în casă. Totuşi acuma examină clădirile şi ograda, parcă niciodată nu le-ar fi văzut, observând ursuz:

— În conacurile astea nu e nici o siguranţă... Deschis peste tot, intră cine pofteşte, te gâtuie şi-ţi dă foc, şi pleacă pe aci încolo, nesupărat de nimeni.

Platamonu nici nu mai răspunse şi se mulţumi să zâmbească, pe când în dosul lor Aristide râdea pe înfundate de laşitatea avocatului, ţinându-şi gura cu mâinile să nu bufnească.

De fapt, conacul, într-adevăr, era cam neglijat, mai ales în privinţa dependinţelor. Întreţinerea cădea în sarcina arendaşului, care avea dreptul să-l utilizeze după bunul său plac, afară de clădirea principală, pe care Gogu Ionescu o restaurase acum câţiva ani şi o rezervase pentru el şi soţia sa. Platamonu întrebuinţa numeroasele acareturi de aici mai mult ca magazii şi depozite. Grajdurile şi coteţele stăteau aproape goale. Un căluţ pentru îngrijitorul conacului, Dumitru Ciulici, o vacă de lapte, câteva păsări, ca să aibă boierii, când vin pentru câteva zile sau măcar pentru trebuinţele imediate. Dacă stau mai îndelung, arendaşul se îngrijeşte să trimită de la Gliganu completările necesare. În toată harabaia de curte locuia numai Dumitru Ciulici cu familia, adică nevasta şi patru copii. Arendaşul l-a moştenit şi-l păstrează, fiindcă e de ispravă. Muierea lui Dumitru a fost bucătăreasă la Piteşti şi deci ştie să gătească perfect pentru boieri, iar fata cea mai mare, Ileana, s-a învăţat a face serviciul în casă ca o jupâneasă de la oraş. Pentru alte nevoi, Dumitru s-a obişnuit să cheme oameni sau femei din sat. Totuşi conacul nu-şi capătă înfăţişarea de viaţă decât rareori, când se adună mai mulţi boieri. Numai atunci se înviorează curtea de oameni, de mişcare şi de zgomot.

Acuma, într-un şopron, şoferul curăţa automobilul, fluierând de zor o melodie nemţească. Şi câteva găini şi raţe se plimbau prin curte, bucuroase de căldura soarelui. Dumitru Ciulici, cu faţa osoasă, mustăcioasă, puţin adus de mijloc, se iuţea să ajute boierilor a coborî. Întrebat, înştiinţă pe Platamonu că coniţa s-a odihnit bine, s-a sculat mai adineaori şi în clipa aceasta se află la oglindă, gătindu-se.

Din cerdacul care apăra intrarea, arendaşul introduse pe Stavrat într-un vestibul mare, unde aşteptară câteva minute, până ce apăru Ileana să le spuie că coniţa vine numaidecât şi să poftească dumnealor în salon. În stânga era salonul şi un fel de cameră de lucru pentru Gogu Ionescu, în dreapta sufrageria, despărţită printr-o altă odăiţă de odaia de culcare, care, de altfel, comunica direct şi cu vestibulul. Gogu împărţise în două odăiţa de la mijloc şi instalase o baie modernă, care dădea numai spre dormitor. Din sufragerie, spre fund, un coridor ducea într-o cămăruţă transformată în oficiu. Pe urmă venea bucătăria mare şi mai încolo încăperile pentru servitori, în care locuia Dumitru Ciulici cu ai săi.

Nadina intră fragedă şi frumoasă ca o rază de soare primăvăratic. În ochii ei lucea o bucurie trandafirie.

— Ei, tot speriat, cavalerul meu viteaz? zise cu ironie drăgălaşă către Stavrat. Vai, dacă aş fi ştiut că ai să fii aşa de circumspect, te-aş fi cruţat: mi-aş fi ales alt avocat!

— O, dumneavoastră glumiţi, coniţă, pentru că n-aveţi experienţa vieţii! murmură avocatul, îngrijorat. Din nefericire...

— Nu, te rog, încetează, domnule Stavrat, cu lamentările! reluă Nadina serios. Ori vrei cu tot dinadinsul să mă faci să regret c-am venit? Nu voi regreta, fii sigur! Din contra, parcă niciodată nu mi s-a părut mai interesant la ţară ca acuma! Primăvara aceasta e mai superbă ca toate sau poate mi se pare mie aşa, pentru că sunt pe cale să... Dar mai bine să vorbim despre afacerile noastre!

Cei doi schimbară o privire de înţelegere. Despre „afacerile" Nadinei vorbiseră ei aseară, după cină, pe îndelete, până spre miezul nopţii. Discuţia i-a convenit avocatului, fiindcă astfel se întârzia retragerea la culcare de care îi era groază. Platamonu i-a explicat, şi Stavrat a fost de acord, că doamna trebuie să se hotărască întâi cui vinde, ca să se poată trata serios. Stând de vorbă în acelaşi timp cu mai mulţi amatori, fără a se intra în detalii

practice, înseamnă vreme pierdută şi frământare zadarnică pentru toţi. El ar avea dreptul să ceară a fi preferat.

Nu vrea totuşi să se spună că ar fi forţat mâna cucoanei. E sigur că moşia, dacă se va vinde, numai el va cumpăra-o, căci numai el îşi dă seama cât face şi cât rentează. Bine şi înţelept ar fi fost să fi încheiat tranzacţia atunci când i-a propus el şi a stăruit. Atunci însă Nadina n-a vrut să trateze. Azi situaţia s-a schimbat în defavoarea ei. Cu mişcările ţărăneşti actuale, nimeni nu mai cutează să-şi vâre capitalul în proprietăţi rurale, când nu ştie ce va aduce ziua de mâine. El, în orice caz, acuma n-ar mai reflecta decât cel mult la o opţiune, urmând ca eventuala definitivare să se facă după ce se vor mai linişti lucrurile.

Nadina ascultă puţin nerăbdătoare obiecţiile şi scrupulurile avocatului, se jena să-l întrerupă şi să-i spuie că a făcut apel la dânsul tocmai pentru că ea nu ştie să se descurce, iar nu ca el să-i demonstreze şi să multiplice încurcăturile. Totuşi în cele din urmă îi zise:

— Eu îţi comunicasem, dacă nu mă înşel, că vând cui îmi plăteşte mai mult şi îndată! Acuma amănuntele urmează să le aranjezi dumneata...

— Da, dar nu putem face licitaţie publică! observă Stavrat.

— Nu putem asculta ce oferă fiecare şi pe urmă să decidem? surâse Nadina.

— S-ar putea în alte împrejurări, coniţă, dacă-mi daţi voie şi mie să mă amestec în vorbă! interveni Platamonu. Momentul însă nu e prea potrivit pentru astfel de încercări.

— Adică din pricina ţăranilor, răspunse Nadina. Prea bine. Eu nu mă dau în lături să vând ţăranilor. Le-am promis că vom sta de vorbă când va fi cazul. N-avem decât să stăm de vorbă!

— Cred că ar fi de prisos, coniţă! făcu iar arendaşul. Ţăranii, şi când se zbăteau să cumpere, se gândeau şi la preţ redus, şi la mari înlesniri de plată, deoarece ei n-au alt capital decât munca lor...

— A, nu, în asemenea condiţii nu! protestă Nadina.

— Ei vor, fireşte, şi azi, să ia proprietatea dumneavoastră, dar vor s-o ia gratis! continuă Platamonu.

— Cum gratis? Cum s-o ia?

— Adică fără să plătească nimica şi să împartă pământul între dânşii!

— O, o, ce idee!

— Cu toate astea ei speră şi aşteaptă, pentru că aşa bate vântul acuma! zise arendaşul.

— E puţin anacronic să ne mai mirăm de pretenţiile sătenilor când ştim din ziare, cel puţin, că în multe locuri au început să-şi puie în aplicare speranţele într-un mod cât se poate de evident! bombăni Stavrat. Nu încape, prin urmare, nici o îndoială că momentul nu e excesiv de fericit pentru a trata vânzarea unei moşii şi încă la faţa locului. Tatonările acestea se puteau face perfect şi la Bucureşti.

— Înţeleg reproşurile dumitale, ripostă Nadina contrariată. Dar de ce nu mi le-ai făcut la Bucureşti?

— V-am prevenit că e periculoasă călătoria la ţară şi nu m-aţi ascultat.

— Să lăsăm călătoria cu pericolele. Dacă-mi spuneai că nu se poate trata vânzarea acuma sau că o putem face mai bine în Bucureşti...

— Aveţi dreptate, coniţă. Am neglijat, recunosc...

Avocatul se simţea vinovat că a făcut prostia de a pleca din Bucureşti, nu că n-a sfătuit-o pe ea. De aceea nici nu-l mai interesa acuma pe el afacerile ei, ci necazurile lui. În sinea sa se gândea numai cum s-ar putea aranja ca diseară să nu mai doarmă la conacul din Gliganu, ci să fie cel puţin în drum spre Bucureşti. N-a îndrăznit să spuie nici Nadinei, nici arendaşului ce a văzut ieri în Amara când a întors capul în maşină. Nu l-ar fi crezut şi ar fi râs de el. El însuşi nu era prea sigur dacă n-a fost cumva o simplă

închipuire a lui de om cu nervii exasperaţi. Dar chiar de n-ar fi fost ieri decât o viziune, mâine scena poate să devie realitate. De ce s-ar expune el, om bătrân şi cu mintea sănătoasă, să fie măcelărit de ţăranii înnebuniţi? Ba chiar trebuie să profite până ce mai e posibilă salvarea.

— Acuma, coniţă, să mai aveţi şi dumneavoastră niţică răbdare! reluă Platamonu. Aţi făcut foarte bine c-aţi venit, să vadă oamenii că nu vă lepădaţi de moşie, cum ziceau dânşii. Chestie de câteva zile, până ce se va mai domoli dârdora asta cu răzmeriţele. Azi o să treacă şi domnul prefect pe aici, că e prin judeţ, să vorbească cu ţăranii, să-i astâmpere şi să le scoată din cap închipuirile...

— Dar bătrânul Iuga? întrebă Nadina. Ieri i-am zis doar bună ziua. E imposibil să mă eschivez. Trebuie să discutăm cu dânsul, să nu creadă că vreau să...

— Nu, nu, coniţă! zise arendaşul. Fiţi sigură că nici dumnealui nu se gândeşte în clipele astea la tratative! Deocamdată azi staţi liniştită şi odihniţi-vă, iar mâine vom vedea ce va mai fi. Dacă domnul Iuga va dori să vă spuie ceva, vă trimite dumnealui ştire, n-aveţi grijă!

Nadina, nemulţumită totuşi cu soluţiile acestea, deşi trebuia să le recunoască cuminţi, zise deodată cu o candoare, parcă acum s-ar fi deşteptat:

— Atunci de ce am mai venit? Dacă era să aştept să treacă potopul, cum îmi spune de-abia acuma dl Stavrat, de ce m-am mai deranjat încoace?

— Să nu vă pară rău, coniţă! o linişti Platamonu. Aţi făcut o plimbare frumoasă şi veţi face şi o afacere bună cu ajutorul lui Dumnezeu!

Convorbirea se prelungi. Vreo două ore fură sucite şi răsucite aceleaşi întrebări cu aceleaşi răspunsuri şi rezultate. Nadina pofti pe Stavrat la masă, să-i mai ţie de urât. Arendaşul se retrase, făgăduind că spre seară va reveni să ia pe domnul avocat.

— Sper că ai să-mi faci curte, iar nu să mă sperii cu ororile ţăranilor? glumi Nadina către Stavrat pe când Platamonu îşi lua rămas bun.

Olimp Stavrat îşi mângâia zăpăcit bărbuţa, cu un surâs în care îngrijorarea se lupta cu cochetăria.

Afară, în curte, Aristide era nerăbdător. Ciupise puţin pe Ileana, în glumă şi de faţă cu tatăl ei, cu care se apucase să discute, ca să-şi omoare plictiseala, despre mişcările ţăranilor de prin alte părţi, Dumitru interesându-se grav dacă e adevărat că are să se dea pământ oamenilor.

— Aidem, puiule, c-am isprăvit! strigă Platamonu, coborând grăbit din cerdac şi suindu-se îndată în cabrioletă. Aidem, adăugă mai încet, când Aristide luă loc lângă dânsul, că maică-ta o fi speriată!

Îndată ce ieşiră în uliţă, dădură peste Matei Dulmanu cu oamenii de adineaori, care parcă-i aşteptau. Într-adevăr, Matei făcu semn să oprească puţin şi se apropie singur.

— Ce-i, Matei? Ce te doare? zise arendaşul prietenos ca totdeauna. Ţăranul trecu pe sub botul calului de partea cealaltă, lângă Platamonu. Faţa îi era mai întunecată ca de obicei şi în ochi avea o pâlpâire mocnită. Puse un picior pe scăriţa cabrioletei şi, aplecându-se la urechea arendaşului, rosti tainic:

— Cucoane, să te astâmperi cu Babaroaga, că-i rău!

Platamonu îngălbeni, dar, ca să nu-şi arate turburarea, răspunse cu acelaşi glas blajin:

— Da ce s-a mai întâmplat, omule? Nu ţi-am spus eu chiar ţie că nu mă bag şi nu mă amestec, dacă o luaţi voi?

— Apoi atunci ce cată aici cucoana? întrebă ţăranul bănuitor.

— Bine, ea o fi vrând să o vândă, că doar e moşia ei!

— Apoi d-aia, să nu te bagi, că noi nu putem lăsa să ne ia nimeni pământul! făcu Matei cu o ameninţare.

— Din parte-mi să n-aveţi grijă, băiete! Numai cu dumneaei să vă înţelegeţi! bâigui arendaşul cu un glas care voia să fie ocrotitor şi nu izbutea.

— Apoi cu dumneaei om vedea noi ce-om face! spuse ţăranul. Aşa, cucoane! să nu zici că nu ţi-am spus!

— Măi Matei, la mine vorba-i sfântă! zise Platamonu mai sigur de sine. La mine pe unde iese vorba iese şi sufletul! Să ştii, Matei!... Rămâi sănătos!

Ţăranul se dădu la o parte bombănind, în vreme ce arendaşul îşi îndemnă calul:

— Hi, Ortac!... Haidem, că-i târziu!... Ţţţ!

2

— Da ce-o fi azi cu oamenii de stau toţi ascunşi pe-acasa? se minună Busuioc, ieşind pentru cine ştie a câta oară în pragul cârciumii şi uitându-se pe uliţă. Că de la muşterii ca tine slabă nădejde de viaţă, măi Spiridoane!

Spiridon Răgălie băuse o măsură de ţuică şi o plătise. Ar mai fi cerut, dar ştia că Busuioc nu-i dă pe datorie, fiindcă mai e scris acolo la catastif şi nu se înlesneşte cam de mult să zvârle ceva şi să-l mai scază. Răspunse dulce, să fie pe placul cârciumarului:

— Apoi, dacă s-a îndreptat vremea, s-or mai fi apucat şi dânşii să cureţe plugurile, să fie gata când o veni împărţeala pământului.

— Cum nu, că boierii nu vezi cum se îmbulzesc să-şi lepede moşiile? făcu Busuioc din prag, cu spatele şi batjocoritor; apoi, întorcându-se şi trecând după tejghea, adăugă: Mă Spiridoane, tu eşti beţiv şi oropsit, dar tot parcă ai mai multă minte ca ceilalţi, că barem nu te mai osteneşti de pomană!

Ţăranul, slăbănog şi bătrân, îşi potrivi o mutră mai amărâtă şi zise plângător:

— D-apoi că alţii mai beau şi de bine, dar eu numai de supărări şi de necazuri, măi nea Cristache! Că de când mi-a murit baba,

uite-aşa mă zbat, că noră-mea nu mă rabdă, şi mă huiduieşte, şi nu mă-ngrijeşte...

— Lasă că-ţi ştiu eu povestea, Spiridoane taică! i-o curmă cârciumarul.

— Cum să n-o ştii tălică, vezi bine c-o ştii, bolborosi bătrânul jignit, întorcând privirea spre uşa deschisă pe care tocmai intra un copil al lui Filip Ilioasa, încălţat şi curat.

— M-a trimis tata-mare să-mi dai... să-mi dai... strigă copilul, lipindu-se de tejghea, cu glas subţire, cu ochii alunecând peste rafturile din fund.

— Ce să-ţi dau pentru părinţelul, Antonel? întrebă Busuioc surâzător.

— Să-mi dai... un litru de gaz, dar cu sticla matale, c-a noastră s-a spart! zise copilul încântat că şi-a adus aminte.

— Bani ai, ori să...?

— Am, uite-i! făcu Antonel cu mândrie, arătându-i gologanii strânşi în palmă.

Doamna Dragoş a picat adineaori de la Piteşti unde fusese să-şi vadă soţul întemniţat. Până la Costeşti a venit cu trenul şi de acolo, cum a putut. Nici o birjă nu se încumetă să plece la ţară, de frică, deşi învăţătoreasa ar fi plătit bine.

Se întorcea mai mâhnită de cum s-a dus. A stat toată ziua de luni pe la uşile domnilor, degeaba. Procurorul numai cu mare greutate a admis să-i lase merindea şi banii. Totuşi, ea nu s-a dat bătută. Ieri, marţi, a schimbat macazul, a cinstit pe cine a trebuit dintre cei mai mici şi aşa a izbutit să vorbească câteva minute cu Ionel, care nici până azi nu ştie de ce l-au închis, pentru că nimeni nu i-a spus şi nici măcar de sănătate nu l-a întrebat. Învăţătorul însă e convins că-l ţine acolo ca să nu asmută pe oameni împotriva boierilor. Când i-a spus asta a şi râs bietul Ionel şi a adăugat că e mai bine pentru dânsul că se află acuma departe de Amara, fiindcă

de-ar fi fost acasă şi s-ar fi întâmplat ceva în sat, numai pe dânsul l-ar fi învinuit boierii de toate.

Florica povestea şi plângea, iar bătrânii îşi frângeau mâinile, ascultând.

— Apoi lasă, că nici noi n-om mai răbda mult şi le-om da lor ce li se cuvine! mormăi Nicolae Dragoş deodată, cu o ură care parcă înnegrea cuvintele.

— Ba mai stai mulcom, Nicule, şi nu te tot băga în răutăţile oamenilor! protestă Florica, ştergându-şi lacrimile. Că de n-or ieşi bine lucrurile, vina iar pe bietul Ionel are să cadă, c-o să zică lumea că el te-a învăţat să...

— Să ştiu că mă taie bucăţele şi mă aruncă la câini, şi nu mă las până ce n-oi plăti cui trebuie şi ce trebuie! făcu flăcăul. Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici de tatăl din ceruri, aşa să ştii!

*

— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbişor din uliţă, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem? Pe lângă casă, răspunse Trifon Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Baţi coasa, Trifane, ori?... întrebă Leonte, fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Trifon fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să coseşti înainte de-a semăna?

— Apoi dacă trebuie?... De!

Carul cotea pe poarta veşnic dată în lături. Marin Stan, cu o închipuire de bici în mână, strigă din urma carului gol către copiii ce se jucau în bătătură:

— Fugi, băiete, din picioarele boilor!... Daţi-vă la o parte!

Apoi, deodată, necăjit, se repezi înaintea vitelor, care o luaseră razna spre fundul ogrăzii.

— Fire-aţi ai dracului de zăpăciţi, unde vă duceţi?... Hooo!...

Ho!... Ia seama, că am să-ţi dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ţi-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai, că-ţi dau eu!

Îl plesni cu codiriştea biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt, scrâşnind:

— Să nu fii boier, că te-a luat dracul!

— Nu ştiu ce să mă fac, socrule, zise Filip Ilioasa către preotul Nicodim, care şedea pe un jilţ, în cerdac, la soare. Văd că vremea s-a îndreptat, pământul s-a zbicit şi mă tot bate capul să începem aratul, că parcă mă şi doare să stăm degeaba. Dar văd că oamenii...

Tăcu întrebător. Preotul bolea şi de bătrâneţe, şi de amărăciunea cu fiul său, care-l obseda mai mult cu cât se simţea mai slăbit. Toată iarna a suferit ba de una, ba de alta, şi a spus mereu că nu mai apucă vara. Odată însă cu primele raze de soare, se mai înviorase şi-şi recăpătase pofta de viaţă... Răspunse îngrijorat ginerelui său, care stătea lângă el, în picioare, gros, greoi, ca un butuc:

— De, Filipe, ar trebui, văd şi eu, dar dacă oamenii...

Apoi cu glas schimbat:

— Dar mă mir ce mai aşteaptă şi oamenii de nu se apucă de munci?

— Se iau unii după alţii şi se îndeamnă, bolborosi Filip. Dar până una-alta, am rămas fără învoială cu boierul ş-apoi numai cu pământurile noastre...

Niculina aducea o ulcică de lapte fierbinte pentru tatăl său. Adineaori se sfătuise Filip şi cu ea. Se burzului cu vioiciunea ei obişnuită:

— Oamenii au înnebunit de tot şi umblă după cai verzi pe pereţi de o să rămână cu toţii muritori de foame! Uite aşa are să fie!

— Mai rău e că nu se alege nici aşa, nici altfel! făcu Filip, morfolindu-şi alene cuvintele. Ca să ştim ce facem...

— Împotriva oamenilor nu ne putem pune, zise preotul strângând în palme ulcica cu lapte, ca să-şi încălzească mâinile. Ce face toată lumea vom face şi noi, că n-avem încotro...

— Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemăţii, Filip n-are să se mai amestece, că el e om cu casă grea şi nu poate să se ia după cei dezmăţaţi, care n-aşteaptă decât să strice şi să prade cum ne-au furat şi nouă carnea astă-iarnă! reluă Niculina revoltată. Că oamenii nu ne-or da nici de mâncare, şi nici n-or sări pentru noi. Sunt păţită eu cu oamenii, de nici să nu mai aud de ei!

Filip, bucuros de energia soţiei sale, mormăi greoi:

— S-a stricat lumea şi s-a înrăit cum nu se mai poate...

După o clipă, Niculina, parcă şi-ar fi adus aminte, zise îngrijorată:

— Da ce-o fi păţit Antonel de nu mai vine de la cârciumă cu gazul, că a plecat de multişor şi...

— Muiere, să taci! Auzi ori n-auzi! Să taci că, de unde nu, te plesnesc să mă ţii minte şi să nu mă mai înveţi tu pe mine ce şi cum! strigă Ignat Cercel mânios din ogradă, către nevastă-sa, care-l cicălea mereu din tindă:

— Apoi ţie ţi-e uşor să sudui, că umbli toată ziulica de ici-colo, dar eu ce să mă fac cu copilaşii ăştia, bărbate, ce să mă fac? Şi cu ce să le astup gura? Că de unde am putut am cerut, şi m-am împrumutat, şi m-am zbătut de-am ajuns să nu-mi mai dea nimeni nici un pumn de mălai...

Ignat înţelegea că femeia are dreptate şi de aceea se supăra mai tare. Se apucase, că n-avea nici o treabă, să mai dreagă gardul, şi cioplea, şi bocănea de mama focului. Se opri o clipă, cu toporul pe tăietor:

— Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună?... Ce vrei să fac? Să mă spânzur? Ei, iacă am să mă spânzur ca să te mulţumesc... Că tu nu mai ai răbdare cum au şi alţi oameni şi baţi mereu din clanţă: ham, ham, ham, parcă ai fi câine, şi nu om! Că doar vezi bine că ne zbatem şi trebuie să ne ajute Dumnezeu şi nouă!

Femeia boscorodea în tindă. Glasul ei tânguitor îi borşea sângele. Lângă dânsul, stătea liniştit, sorindu-se, câinele jigărit şi

flămând. Văzându-l, fu cuprins de o furie prostească, parcă odihna câinelui l-ar fi sfidat. Îi trânti brusc un picior, rostogolindu-l la câţiva paşi:

— Mai du-te dracului şi tu, nu-mi sta-n picioare!

Câinele chelălăi prelung şi jalnic. Chelălăiala îi făcea bine lui Ignat, ca o mângâiere. Murmură răcorit într-un târziu, reluându-şi meremetiseala:

— Fire-ai al dracului să fii!

— Alo!... Alo!... Da, da, postul Amara!... Aici şeful postului, plutonier Boiangiu!... Poftim?... Tu eşti, Popescule? Bată-te, nu-ţi cunoşteam glasul... Pe-aci bine, linişte, Popescule! La voi, la Izvoru?... Tot bine... Ce zici? Au dat foc conacului? Unde? În Dobreşti? A, Teleorman... E departe, prin mijlocul judeţului. Dar, oricum, nu-i bine. Jandarmii ce-au făcut?... A, nu sunt jandarmi... Atunci d-aia, fiindcă altfel... Spune, spune, Popescule, ascult!... Vasăzică a fost domnul prefect cu domnul căpitan la Izvoru şi au plecat de o oră. Bine. Ştiu că trebuie să vie şi-i aştept, dar mulţumesc că mi-ai dat de ştire. Aici o să pice atunci mai după-amiazi, aşa-i?... Bine, bine, perfect. Eu te înştiinţez îndată, orice s-ar întâmpla aici. Şi tu de asemenea despre situaţia de la voi. Aşa, Popescule!... La revedere şi noroc! Ce face madam Popescu, bine?... Didina mea foarte bine. Mersi. Spune-i şi tu din partea noastră!...

Boiangiu, vorbind la telefon, făcuse semne nervoase nevestei sale să tacă până isprăveşte. Agăţând receptorul, zise plictisit:

— Ce vrei, soro?... Mai lasă-mă acuma, că am de lucru...

Doamna Boiangiu citea *Universul* foarte regulat şi era spăimântată de veştile despre tulburările ţăranilor tot mai stăruitoare, care eclipsau toate crimele şi faptele diverse ce o interesau de obicei pe ea în jurnal. De vreo două zile însă, de când citea despre lumea care se refugiase la oraşe, îşi întreba întruna soţul că ea ce face şi

cum rămâne aici s-o omoare ţăranii? Plutonierul îşi simţea subminat curajul militar prin intenţiile ei de fugă, iar pe deasupra, cum doamna vorbea şi în faţa jandarmilor şi chiar a civililor, îi demoraliza oamenii şi răspândea între sătenii lui gânduri de rebeliune. A admonestat-o cu frumosul, a şi înjurat-o, dar cucoana se ţinea scai:

— Cu mine ce-ai hotărât, bărbate? Mă ţii aici să mă...

— Ascultă, Didino, mă scoţi din sărite! izbucni Boiangiu, profitând că erau singuri. N-auzişi cu urechile tale că vine prefectul cu comandantul companiei?

— Am auzit, dar...

— Atunci să mă slăbeşti! Am să-ţi bag pe foc *Universul*, fi-ţi-ar al dracului!... Nici nu-mi mai pot face serviciul în tihnă din pricina smiorcăielilor tale! Te omoară şi te omoară ţăranii! Parca-ai turbat!... Dac-o fi să te omoare, las' să te omoare cu mine împreună, că d-aia te-am luat şi te-am făcut cucoană de militar din ce n-ai fost!

Didina ieşi plângând:

— Of, nu ţi-ar mai ajuta Dumnezeu ţie cum îţi baţi tu joc de durerile mele!... Fire-ar...

— Of, Doamne, Doamne, rău mă mai chinuiesc, măi Melentie, şi nu mai vine moartea să mă ia şi să ne scape pe toţi! Că de cum s-a lăsat toamna zac şi mă perpelesc şi mă rog lui Dumnezeu să aibă milă de bieţii copilaşi, că mi se rupe inima cât sunt ei sărăcuţii de golaşi şi de flămânzi... Aoleo, aoleu... nu mai pot, mă năbuş... Uite cum mi s-au răcit mâinile!... Aoleu, Maică Precistă!

În cocioabă era un aer greu de sudori şi de suspinuri. Pe geamurile murdare de-abia pătrundeau câteva raze de soare. În vatră fâşâia un ciot verde bolbocind şomoioage de fum. Un băieţel de doi ani se juca gângurind vesel cu un pisoi bălţat, la picioarele patului, jos, pe pardoseala de lut umed.

Melentie Heruvimu stătea lângă patul de scânduri cu mâinile împreunate în faţă, cu gâtul plecat puţin şi se uita la femeia

bolnavă cu ochii îndureraţi de milă. Obrajii lui galbeni şi supţi zvâcneau când îşi auzea maţele ghiorăind, parcă i-ar fi fost frică să nu audă şi ea. Într-un târziu o întrebă:

— Te doare rău?

Pe faţa femeii trecu o undă de înviorare, ca şi când glasul lui i-ar fi alinat suferinţa. Răspunse cu un început de zâmbet:

— Nu mă doare, numai... Aoleu, aoleu!

Se zvârcolea ca o râmă zdrobită.

Peste câteva clipe dădu buzna pe uşă înlăuntru o fetiţă de vreo cinci ani, îmbujorată şi bosumflată. Începu din prag să pârască.

— Tată, Păvăluc mi-a zis că... şi eu am zis că... şi el a zis...

— Du-te şi te joacă pe-afară cu copiii, Lenuţo, du-te, că maică-ta e bolnavă şi...

Fetiţa n-ascultă până la capăt. Se retrase, satisfăcută. Din tindă începu să strige, de se auzi bine în casă:

— Păvăluc, a zis tata că...

Leonte Bumbu intrase să povestească repede nevestei ce-a aflat de la nişte oameni care au trecut adineaori cu căruţa spre Mozăceni: că au întâlnit, mai devale, în Teleorman, cete de ţărani umblând din sat în sat, alungând pe boieri, luându-le moşiile şi dând foc conacelor, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi...

Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întâmple cumva să se scoale ţăranii. Deşi zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni şi a ajutat unde a putut, încât n-are de ce să-i fie frică, adăuga că ţăranii, când o pornesc razna, nu mai ţin socoteală de nimic. Avea dânsul destui oameni de credinţă, care-l înştiinţau ce se petrece în sat şi care mereu îl asigurau că-l iubeşte toată lumea ca pe un frate. Pe asigurările astea însă nu prea conta, ştiind ce asigurări oferă şi dânsul bătrânului Miron Iuga şi cât sunt ele de adevărate. De altfel, fără a mai avea nevoie de informaţii, simţea el de ajuns că ţăranii fierb şi tot îşi iau vânt să

facă ceva, fără să ştie nici ei ce anume. Dacă acuma vor prinde de veste ce fac alţii în alte părţi, n-ar fi de mirare să se ridice şi cei de aici şi să se apuce de fărădelegi. Cum sunt oamenii de îndârjiţi, te poţi aştepta la orice... Pe când nevastă-sa tocmai îl liniştea că Dumnezeu e bun şi o să-i ferească, un argat veni să-l vestească puţin speriat că-l cheamă repede boierul.

— Măi Leonte, băieţii ăştia ai noştri de la curte ce treabă învârtesc acuma? întrebă Miron. Stăm şi noi ca nenorociţii ceilalţi s-aşteptăm revoluţia? Aceia, săracii, s-au îmbătat de aţâţările derbedeilor şi trebuie să-i laşi să le treacă beţia. Dar noi suntem încă treji, Leonte! Să ne vedem de treburile noastre, Leonte! Dacă nu putem începe muncile pe afară, pune-i cel puţin să cureţe grădinile şi parcul, c-a venit primăvara şi mai mare ruşinea de halul în care ne găseşte!

— Prea bine, cucoane, am înţeles! zise logofătul ca un caporal în faţa generalului.

— Ş-apoi, să nu uităm că e aici şi coniţa Nadina, continuă bătrânul, şi după-amiazi vine prefectul şi pe urmă...

— De unde vii, măi Toadere? făcu Serafim Mogoş, ieşind în uliţă.

— Numai de-aici, din Vaideei. Fusei până la cuscru-meu Zaharia, răspunse Toader Strâmbu, oprindu-se.

Vorbiră despre vreme, despre pământ, despre sărăcie. Toader îi spuse că în Vaideei s-aude că prin alte locuri oamenii au şi pus mâna pe ce-au putut, şi-au alungat pe boieri, şi au început să-şi ia fiecare cât pământ îi trebuie.

— Of, că nu mai vine şi la noi, să-mi iau şi eu măcar niţel porumb de cel boieresc, să-mi satur copilaşii, că greu am mai dus-o iarna asta! oftă Toader Strâmbu.

— Ba eu parcă m-aş lipsi de toate, dar tare mi-e sete să-i dau şefului numai două scatoalce, ştii, româneşti, să le ţie minte şi-n groapă! făcu Serafim printre dinţi, întunecându-se la faţă, parc-ar

fi băut otravă. Uite-atâta poftesc, Toadere, şi pe urmă poate să-mi taie capul!

Trăsura cea bună cu caii cei buni stătea la scară de un ceas, încărcată cu fel de fel de pachete şi legături şi Cosma Buruiană încă nu se îndura să iasă. Vreo doi argaţi cu pândarul Iacob Mitruţoiu se învârteau pe lângă trăsură, ajutau, potriveau...

În sfârşit, apăru arendaşul cu toată familia, nevastă şi copii, îmbondoriţi şi fiecare cu câte o cutie sau un pacheţel în mână. Vătăşelul Lazăr Odudie, omul de încredere al lui Cosma, venea în urma lor, cu capul gol, ascultând respectuos potopul de instrucţii. În vreme ce doamna Buruiană şi copiii se instalau în trăsură, printre bagaje, arendaşul mai spuse vătăşelului:

— Aşa, Lazăre... Cred că ne-am înţeles?... Să ai grijă de toate şi să nu cumva să-mi laşi casa singură, să te duci la cârciumă sau după alte parascovenii...

— Vai de mine, conaşule, se poate? protestă Odudie. Nu mă cunoaşteţi dumneavoastră?

— Bine, bine, dar să iei seama, Lazăre! zise Cosma Buruiană, urcându-se şi el sus pe capră, lângă vizitiu.

— Am înţeles, conaşule! făcu vătăşelul plecat, adăugând după o clipă, nedumerit: Iertaţi că vă întreb, conaşule, dar ca să ştiu pentru... Dumneavoastră adică nu vă mai întoarceţi?

— Ce vorbă-i asta, Lazăre? strigă arendaşul. Cum să nu mă mai întorc? De ce să nu mă întorc?... I-auzi vorbă! O să-mi las eu averea vraişte? Şi ce, e vreo pricină?... Se poate să-ţi închipui aşa ceva, Lazăre?... Nu, băiete! Noi diseară suntem înapoi, aici, nu ţi-am spus? Ori da, nu ţi-am spus... Diseară ne întoarcem, mai devreme, mai târziu, cum ne-o ajuta Dumnezeu. Ne ducem numai la Costeşti, să târguim câte ceva pentru copii, că vine vara şi trebuie, iar la Piteşti e prea departe... Aşa, rămâi sănătos, Lazăre!... Hai, dă-i drumul, băiete!

Vizitiul ţâţâi la cai. Trăsura se urni scârţâind şi ieşi din curte, cotind spre dreapta. Când dispăru, un argat râse:

— Ăsta s-a dus dorului... Nu se mai întoarce, cum nu plec eu!

— D-apoi să se întoarcă numai când l-oi chema eu! mormăi Iacob Mitruţoiu.

— Gura, gura, băieţi! făcu Lazăr Odudie, vătăşelul, fără convingere, ca o obligaţie maşinală.

— Ce vânt te-aduce, Luco, pe la noi?... Ia şezi!... Dă-i un scaun, măi babo, nu te mai zăpăci degeaba, că n-a venit la peţit! făcu Lupu Chiriţoiu, când se pomeni cu Luca Talabă în casă.

— Apoi lasă, maică Paraschivo, c-am tot şezut! zise Luca aşezându-se.

Voia să se înţeleagă cu moş Lupu cum şi ce să facă cu moşia Babaroaga, care nici azi nu-l lăsa să doarmă. Cât a fost vorba de cumpărat cinstit, cum ştia că se cuvine, s-a străduit, a alergat, s-a luptat în toate felurile. Nu s-ar da bătut nici acuma, dar a aflat că oamenii umblă să bage plugurile fără nici o învoială, să cuprindă care ce s-o nimeri.

— Eu în treburi d-astea nu m-am amestecat, moş Lupule, drept îţi spun, şi nici nu mi-au plăcut!... Acu oamenii tot vin să mă ispitească, ba unul, ba altul, să nu ne lăsăm şi, dacă am început isprava, s-o şi isprăvim... „Bine, bine, zic, am început-o, dar voi aţi cârmit-o astfel!“ „Apoi am cârmit-o, zic dânşii, pentru că a venit dreptatea noastră şi, după dreptate, ale noastre trebuie să fie toate moşiile...“ Eu văd bine că nu-i bine şi totuşi ei nu mă slăbesc, de nici nu mai ştiu pe ce lume sunt!

— Ba eu spun în faţa oricui că-mi văd de necazurile mele şi nu mă bag, nu mă amestec! se feri bătrânul Lupu. D-astea am mai pomenit eu că-s cu părul alb. Tot aşa, c-o fi şi c-o drege ş-a venit pe urmă potopul!... Nu, nu, Luco, nu-i bine!

În sufrageria conacului de la Vlăduţa, o fetişcană aşternea masa pentru o singură persoană. Era întâia oară, căci numai ieri au plecat domnişoarele la oraş şi colonelul s-a întors azi noapte târziu şi mâncat. Încercase întâi să aşeze tacâmurile la locul unde şedea de obicei colonelul, dar i se părea masa prea bearcă. Pe urmă a mutat farfuriile în jurul mesei, poposindu-le la fiecare margine până ce a ajuns iar la locul obişnuit.

— Acu de i-o plăcea, bine, de nu, să-mi spuie dumnealui cum e mai bine! murmură fata resemnată şi nemulţumită, aruncându-şi ochii pe fereastra mare, deschisă, dinspre curte, unde colonelul Ştefănescu vorbea şi nu mai isprăvea cu ţăranii.

Bătrânul pensionar arendaş avea o înfăţişare mai vioaie şi glasul cutezător. Într-un moment de inspiraţie, alaltăieri, şi-a adus aminte de maiorul Tănăsescu, care i-a fost camarad de promoţie şi de regiment ani de zile, la Severin, pe când erau căpitani. Nevastă-sa, fie iertată, a fost bună prietenă pe atunci cu Tănăseasca. Mutaţi de curând la Piteşti şi fără copii, ar putea găzdui perfect pe cele trei domnişoare Ştefănescu până va trece primejdia la ţară. Nici n-a mai scris să-i întrebe. S-a îmbarcat ieri dimineaţă cu fetele şi cu o încărcătură respectabilă de provizii diferite. A revenit singur şi fericit. Scăpase de grija cea mai mare. Acuma putea vorbi liniştit cu ţăranii, să mai şi glumească şi să-i batjocorească:

— V-aţi boierit şi voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu! Şi să ocărăşti pe boieri şi să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ştefane?

— De, don' colonel, făcu Ştefan cu faţa zâmbitoare, mai încercăm şi noi marea cu degetul.

— Vrem să vedem şi noi cum o mai fi şi altfel, că ce a fost am văzut şi n-a fost bine! adăugă altul, întunecat.

— Numai să nu vedeţi pe dracul, măi băieţi! zise colonelul.

Peste câteva minute, din vorbă-n vorbă, ţăranul zâmbitor întrebă:

— Da pe domnişoarele le-aţi dus la oraş, don' colonel?

— Aţi fi poftit să le las aici să vă bateţi voi joc de tinereţea lor, ai? răspunse pensionarul cu ton glumeţ. Nu vă cunosc eu ce tâlhari sunteţi voi?

— De ce, don' colonel, păcatele noastre?

— Fiindcă sunteţi, Ştefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă ştiu şi măselele din gură!... Dar mie ce puteţi să-mi faceţi? Să mă omorâţi? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să mă prădaţi? Prădaţi-mă, dacă vă dă mâna! Că eu tot ce am, aici am băgat şi cu voi am împărţit... Nu-i nimic, băieţi! Dumnezeu e sus şi vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înşelat, nu v-am năpăstuit, v-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învăţat. Acu puteţi să-mi trageţi cu parul. Aşa-i?

Colonelul se uită pe rând la ţărani, aşteptând o vorbă de protestare sau de recunoaştere. Oamenii tăceau. De-abia într-un târziu Ştefan, cel mai deschis, făcu:

— De!

Glasul se stinse gol ca o băşică de săpun.

— Oare ce-i cu tine, Petrică, dragul mamei, de nu mai ai stare şi nu te strângi şi tu pe acasă ca oamenii? se tângui Smaranda.

— D-apoi acu nu-s acasă, mamă? făcu Petre aspru.

— Eşti, maică, dar stai mereu pe spini... Şi, Doamne, groază mi-e să nu păţeşti ceva dacă te amesteci în toate, în loc să vezi de sărăcia noastră!

— Nu m-amestec eu, mamă, că nici n-am ce să m-amestec! mormăi flăcăul. Dar dacă mă cheamă oamenii trebuie să mă duc, c-ar fi ruşine să stau!

— Ba nu-i ruşine, dragul mamei! Că io-s văduvă şi copiii ceilalţi sunt mai micşori şi numai în tine mi-i nădejdea să ne mai înlesnim. Că destul mi te-au ţinut acolo la oaste, şi eu am fost singurică, să mă lupt...

— Apoi tocmai s-aude că iar ne cheamă pe toţi la regimente din pricina...

— Doamne fereşte, şi ne păzeşte, şi ne mântuieşte! se închină deodată femeia, cuprinsă de spaimă.

— Dar pe aici încă n-a venit ordin, că ne-ar fi spus primarul, urmă Petre. Acu ce-o fi o fi, nu-ţi mai face grijă şi supărare de pomană!

Şi, după un răstimp, parcă să-şi smulgă un cui din inimă, reluă înăbuşit:

— Numai cucoana asta de n-ar mai sta pe aici că, nu ştiu, dânsa poartă toate relele... Barem de s-ar duce cu Dumnezeu, să nu ne mai amărască!

Smaranda se înfurie brusc:

— Ducă-se pe pustii de cucoană, fire-ar a dracului!

Primarul Ion Pravilă intră în cârciumă frecându-şi mâinile mulţumit:

— Singur, Cristache, singur?... Uite-aşa-mi place! Dă-mi repede un ciocănel că sunt grăbit!... Câte am eu pe cap acuma, nici nu mai ştiu pe ce lume sunt!

— Vine, vine prefectul? întrebă Busuioc, servindu-l.

— De l-ar aduce Dumnezeu mai degrabă, să se mai potolească şi oamenii! zise primarul, dând peste cap ţuica dintr-o înghiţitură.

— Apoi parcă s-au mai mulcomit, că stau pe-acasă, murmură cârciumarul cu părere de rău. Numai Spiridon mi-a ţinut de urât până adineaori de l-am şi dat afară...

— Ehei, băiete, liniştea asta nu-i a bună, ascultă-mă pe mine! făcu Pravilă misterios. Câinele când muşcă nu mai latră!

— Ai simţit ceva, ai auzit ceva?

— Ce s-aud şi ce să simt? Parcă oamenii când fac ceva spun? Ori ştie cineva?... Începe unul şi ceilalţi ca oile, Cristache!

— Urâte timpuri, don’ primar!

— De, după nimereală!... Măcar de nu s-ar urâţi mai rău!

Îşi aduse aminte că e grăbit şi, pornind spre uşă, strigă cu glas schimbat, poruncitor:

— Ia vezi, Cristache, să fie ordine şi la tine! De unde ştii că nu-i vine domnului prefect să intre şi să-ţi facă o inspecţie? Mai bine să fii pregătit!

— Să vie sănătos!... Dar nu cred că-i mai arde nimănui de inspecţia cârciumilor. Sunt focuri mai mari acuma!

3

Miercuri dimineaţa, Titu Herdelea merse foarte devreme la *Drapelul*, să comunice lui Roşu ştirea despre revolta rezerviştilor şi uciderea ofiţerilor, mai ales că nici în *Dimineaţa* n-o văzuse apărută.

— Cunosc! zise secretarul cu superioritate. Ştiu şi altele mai grozave. *Dimineaţa* a încercat s-o publice, dar a fost avertizată că va fi imediat confiscată toată ediţia şi-a trebuit să renunţe. Ştiu, puiule. Eu să nu ştiu?

Se sculă de la biroul său acoperit de jurnale, luă pe tânărul Herdelea de mână ca pe un şcolar şi-l duse la o hartă a României bătută cu piuneze pe un perete.

— Vezi tu potcoava asta, puiule? îl dăscăli cu un glas de corepetitor experimentat, urmărind cu arătătorul sinuozităţile graniţei. O vezi, vasăzică... Îţi aduci aminte, acum vreo zece zile, când am vorbit noi despre tulburările ţărăneşti, ce ţi-am spus? Ei, am avut dreptate?... Iacă, d-aici au pornit, sus de tot, colţul dinspre Bucovina, cu jidanii... Ş-a mers aşa câteva zile, şi-a coborât mereu, şi mereu cu „jos jidanii“ şi „jos perciunii“. Îţi aduci aminte, că şi tu credeai că ar fi vorba numai de nişte perciuni de jidani. Ş-acuma uite colea a ajuns în Teleorman! Vezi? Şi se întinde vertiginos mai departe pârjolul. Te asigur că în trei-patru zile va fi la Severin, adică va fi cuprins toată potcoava... Acuma au băgat-o

pe mânecă domnii cu „jos jidanii“. Acuma simt pe pielea lor că ţăranul nu face deosebire între jidan şi creştin când s-a ridicat să-şi caute singur dreptate. Ba tocmai unde nu-s jidani mişcările au început să ia un caracter mai sălbatic. În Moldova se pare că n-au fost omoruri şi nu s-a vărsat sânge; pe când pe-aici mulţi proprietari şi arendaşi au fost măcelăriţi de ţăranii revoltaţi.

Se aşeză iarăşi la birou. Din mormanul de ziare numai capul i se vedea cu ochelarii, care sticleau ca nişte ochi monstruoşi... Titu Herdelea a ascultat îngrozit mai cu seamă de când i-a pomenit de Teleorman. Asta înseamnă că şi Amara e în primejdie şi, deci, şi Nadina, despre care a vorbit aseară mereu la Gogu Ionescu.

— Domnule Roşu, te rog mult, zise deodată tânărul Herdelea, din Argeş ai vreo informaţie gravă?

— Încă nu, răspunse secretarul. Dar anevoie va fi ferit şi Argeşul de potop, dacă bântuie în Teleorman, adică în vecini. Ei, ce vrei? Întrebaşi din cauza amicului tău? De, e periclitat foarte serios, deşi nu se poate şti. Depinde mult şi de capriciul sorţii. În orice caz, fiindcă te interesează mai de aproape chestia, am să-ţi dau o sursă de informaţie sigură şi promptă. Du-te la Ministerul de Interne, la directorul Modreanu... Spune-i că te-am trimis eu, din partea gazetei. La el se centralizează toate ştirile acuma, cele oficiale, fireşte. Are o însărcinare specială. E un om simpatic şi subţire, mare amator de reclamă. Îţi spun detaliile astea ca să ştii cum să-l iai...

Titu mulţumi mişcat. Era fericit că va putea servi şi el pe Grigore Iuga, îndeosebi, care l-a îmbrăţişat atât de călduros de la prima întâlnire şi nu s-a dezminţit deloc, apoi şi pe Gogu Ionescu care, sărmanul, e atât de îngrijorat din pricina Nadinei...

Uşa directorului se întredeschise subit şi în crăpătură apăru capul lui Deliceanu:

— Roşule, mai ai ceva?

— Nimic!... Poate mai spre amiazi. Am să telefonez şi viu să anunţ! zise secretarul fără să ridice nasul din jurnale. Când se închise uşa, Titu întrebă uimit:

— A şi venit?

— Ehe! Chiar înaintea mea! râse Roşu ironic. Ne clătinăm, ne clătinăm!

— Guvernul? făcu Herdelea.

— Şi guvernul, şi toată banda, urma Roşu ursuz ca de obicei. Ne ducem dracului cu toţii azi-mâine...

— Cel puţin în opoziţie vom putea lucra cu mai multă libertate! zâmbi naiv tânărul.

— De opoziţie să nu te bucuri, amice, pentru că e cu mari primejdii pentru noi! mormăi secretarul, apucându-se să-şi frece nervos ochelarii, încât fără ei figura lui părea neputincioasă şi mai acră. Văzuşi ce armată de redactori, pararedactori şi reporteri avem azi, toţi mai mult sau mai puţin sinecurişti? Ei, mâine mă pot pomeni c-am rămas singur cu foarfecele astea, dacă cumva nu voi fi dat şi eu afară!... Asta-i gazeta de partid, tinere! Care poate, profită cât e la putere, pe urmă... Dar tu nu-ţi face inimă rea, puiule! adăugă când îşi potrivi ochelarii după urechi şi văzu cum s-a îngălbenit Herdelea. Tu mai eşti asigurat câteva luni, întâmplător. Până atunci ai vreme suficientă să te aranjezi...

Redacţia apoi începu să se populeze. Fiecare nou sosit aducea câte o veste, toate care de care mai rele. Că răscoala s-a întins în judeţul cutare, că ţăranii au ucis în cutare regiune atâţia arendaşi sau moşieri, că armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltaţii şi au fost sute de morţi şi răniţi de ambele părţi, că în altă parte sătenii au alungat cu pietre un detaşament de infanterie, că multe judeţe sunt complet izolate fiindcă ţăranii au tăiat firele telegrafice şi telefonice, că o doamnă proprietăreasă surprinsă de răsculaţi a fost dezbrăcată în pielea goală şi purtată aşa prin mai multe comune, că ministrul de război e idiot, pentru că trimite trupele

recrutate din cutare ţinut să reprime dezordinile tocmai în ţinutul respectiv, încât soldaţii ar trebui să tragă în părinţii şi fraţii lor proprii, că astfel un caporal, după ce a împuşcat pe tatăl său, care se afla printre ţăranii răzvrătiţi, a cerut voie căpitanului să-l înmormânteze şi a fost decorat şi citat pe ordinea de zi a întregii armate, că în anume orăşele s-au format gărzi naţionale pentru a se apăra de eventuale atacuri ale bandelor de ţărani dobitociţi, că la marginea judeţului Ilfov, azi-noapte, o patrulă de cavalerie de-abia a putut împrăştia o ceată de câteva mii de ţărani, pornită asupra Bucureştilor...

Pe la unsprezece intră grav, ca un ministru fără portofoliu, Antimiu, reporterul gras, cu blana soioasă şi căciuliţa de lutru fals, mai asudat ca alte dăţi, căci afară bătea soarele şi, dând mâna plictisit cu câţiva, şoptind „bonjur, monşer", se prăvăli pe un scaun liber de lângă Roşu. Intrarea lui, ca unul ce culegea informaţii politice din izvoare înalte, potoli zelul limbuţilor gălăgioşi. Observând că tace, ca să-şi dea mai mare importanţă, Roşu îl întrebă ironic, dar şi curios:

— Ai adus ceva, Antimiule?

— Ceva foarte important, nene Roşule! exclamă reporterul patetic. Din nenorocire nu pentru noi, cu toate că pe noi ne priveşte de aproape, fiindcă e soarta noastră la mijloc...

— Spune, frate, nu mai face literatură! îl întrerupse enervat secretarul.

— Ei bine, guvernul e căzut! zise reporterul, păstrând mereu un accent de durere în glas. Cel mult mâine seară avem guvern nou!

Pe urmă povesti celor doritori de amănunte că primul ministru a avut adineaori o audienţă la rege în care i-a raportat că tulburările agrare au luat proporţii atât de grave încât e nevoie de o urgentă şi energică expediţie de represiune. I-a arătat cu dovezi că nu s-ar mai putea conta deplin pe armata noastră pentru asemenea însărcinare tragică şi l-a rugat să facă apel la concursul

armatei austriace, adăugând că aceasta ar fi singura salvare şi că altfel ţara este ameninţată de o completă distrugere. Regele însă a refuzat net să recurgă la amestec străin pentru pacificarea unor dezordini interioare şi a cerut primului-ministru o soluţie potrivită împrejurărilor şi demnităţii ţării. Neavând altă soluţie, şi din cauza opoziţiei care nu e dispusă să-i dea concurs nici chiar în situaţia actuală, primul-ministru a oferit regelui demisia cabinetului. Demisia s-a primit în principiu, dar nu se va anunţa până ce se va stabili succesiunea, ca să nu se sporească haosul. Pentru că guvernul viitor ar putea să aibă nevoie de anume legi urgente, trebuie să i se asigure deocamdată colaborarea actualului Parlament, ceea ce ar mai avea şi înfăţişarea unei uniuni naţionale în faţa gravităţii împrejurărilor şi ar înlesni luarea de măsuri severe. Şeful guvernului şi al partidului trebuie deci să se consulte cu prietenii săi şi să raporteze din nou regelui. Dar acestea nu mai sunt decât formalităţi, care se vor împlini foarte repede.

— Vasăzică crunta opoziţie? zise Roşu cu un surâs acru. Ia stai, să vedem dacă Deliceanu e în curent...

Trecu în cabinetul directorului. Peste câteva clipe Deliceanu se ivi în prag, cu faţa puţin aprinsă, strigând:

— Ce tot spui, Antimiule?... Ia vino-ncoace!

— Şefule, ne-am curăţat! zise reporterul iarăşi patetic, dispărând în camera lui Deliceanu cu paşi legănaţi de năduf.

Titu Herdelea se strecură afară. Roşu îi vârâse un cuţit în suflet. De unde îşi închipuise că, muncind conştiincios, are asigurată o lefşoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă. Trebuie să se lămurească mai bine cu Roşu în chestia asta, ca să nu se pomenească pe drumuri.

Deocamdată căuta să nu se lase copleşit de gândurile negre. Răul te chinuieşte destul când a sosit, de ce să-i înmulţeşti efectele, suferind şi în aşteptarea sosirii lui? Fiind aproape de amiazi, se îndreptă spre Ministerul de Interne să găsească pe Modreanu. Trebui să aştepte împreună cu alţi gazetari, veniţi de asemenea

după noutăţi. Directorul lucra cu ministrul, comunicându-i probabil tocmai dosarul telegramelor şi rapoartele primite în cursul nopţii şi al dimineţii. În sfârşit, sosi afabil, surâzător şi sclivisit, zicând, dulce, ca o cucoană întârziată la întâlnire:

— Domnilor, dragii mei, scuzaţi-mă... Ministrul!... Timpuri grele, domnilor!... Numai un minut să lichidez dosarul ăsta şi sunt al dumneavoastră!

Sunase. Un funcţionar bătrân şi necăjit la faţă luă dosarul roşu, îl încuie într-un sertar şi-i dădu cheia. În răstimp Modreanu trecuse în mijlocul ziariştilor şi le spuse câteva noutăţi răsuflate. Ca să le şteargă decepţia, adăugă că după-amiazi la cinci are să le comunice lor ce-i va mai sosi, chiar înaintea ministrului.

Ziariştii se retraseră cu gălăgia cuvenită. Titu Herdelea rămase singur, la urmă, se prezentă şi întrebă în particular dacă are cumva vreo informaţie din Argeş, arătându-i că se interesează din pricina lui Grigore Iuga.

— A, domnul Iuga? exclamă Modreanu aranjându-şi cravata la gât. Mi se pare c-am avut plăcerea să-l cunosc odată în tren... Cum nu, domnule Herdelea, bucuros, vino oricând şi-ţi stau la dispoziţie. Până acuma însă poţi asigura pe prietenul dumitale că în Argeş e linişte!

Titu Herdelea coborî scara ca şi când ar fi aflat ştirea cea mai senzaţională, zicându-şi mulţumit:

— Trebuie să fiu şi eu recunoscător măcar cât pot, că nu se ştie ce aduce ziua de mâine.

4

Era plină de ţărani şi curtea primăriei, şi uliţa. Aşteptau de vreun ceas şi prefectul nu sosea. Primarul Pravilă, zelos şi înfrigurat, zorise lumea să se adune parc-ar fi izbucnit pârjolul.

— Nu-i nimic, băieţi! zicea dânsul când unuia, când altuia, prietenos şi ca o scuză. Noi s-aşteptăm pe domnul prefect, nu domnul prefect pe noi, c-aşa-i omenia!

Ţăranii aşteptau cu răbdarea tradiţională, fiindcă timpul n-are preţ decât în toiul muncilor. Şi aşteptând gurile se osteneau. Unii spuneau că prefectul vine să împartă pământuri, că tot aşa s-a întâmplat şi într-alt judeţ şi s-au liniştit creştinii şi s-au apucat de lucru. Alături însă alţii vorbeau domol despre ce-au făcut oamenii în Teleorman, cum s-au sculat cu mic, cu mare, cum au izgonit pe toţi boierii şi au ajuns ei stăpâni pe toate.

— Altfel de oameni sunt pe acolo, mormăi un glas amărât. Nu ca noi! Acolo oamenii au şi pământ şi nici nu-s flămânzi şi nevoiaşi ca pe aici!

— Apoi norocul numai de cei îndrăzneţi se ţine, nu de neputincioşii cu inima-n izmene!

— Numai noi parcă avem terci în loc de sânge!

— Binişor, binişor, băieţi!

Plutonierul Boiangiu, în uliţă, cu ochii în direcţia de unde trebuiau să sosească boierii (de altfel, un jandarm postat în dreptul cârciumii lui Busuioc, la încrucişarea drumurilor, avea ordin să vie în pas alergător să anunţe din vreme apropierea), tăifăsuia cu ţăranii dimprejurul lui, aruncând şi câte o glumă care stârnea negreşit mari hohote, dar păstrând totuşi demnitatea cuvenită. Un ţăran îşi îngădui chiar să-l întrebe cu gravitate:

— Oare, don' plutonier, ne dă pământ ori nu ne dă? Că dumneata trebuie să ştii şi, Doamne, bine ne-ar mai prinde, don' plutonier, de ne-ar da!

— Crezi că mie nu mi-ar prinde bine, băiete? zise Boiangiu. Aolică!... Ori voi credeţi că şi eu am moşii ca boierul Miron?... Sabia, şi puşca, şi lefşoara, fraţilor, asta mi-e moşia!

— Şi ce mai pică pe de lături, don' şef! completă un mucalit.

Ţăranii porniră pe râsete. Plutonierul se supără:

— Apoi vezi, măi, că sunteţi porci?... Care-i ăla, să-l văd şi să-l cunosc!... Aşa sunteţi, măi, fără ruşine şi fără obraz şi vă mai miraţi când luaţi la ceafă ce vi se cuvine!... Ieşi, măi, ăl cu neruşinarea!

— Iartă-l, don' şef, c-a glumit şi el ca prostul...

— Apoi tocmai, să-i dau şi eu o glumă...

Dar sosi într-un suflet jandarmul şi raportă că trăsura cu domnii tocmai a cotit spre curtea lui Miron Iuga. Între ţărani ştirea provocă o mişcare. Primarul, care se apropiase să afle ce-a spus ştafeta, se crezu obligat să explice că nici nu se putea să nu treacă prefectul pe la boierul bătrân cu care e vechi prieten. Lămurirea nu curmă agitaţia, ci mai mult o spori: ce-o fi punând la cale prefectul cu boierul Miron?

Peste un sfert de oră trăsura greoaie şi voluminoasă a prefecturii oprea în mijlocul ţăranilor. Lângă prefectul Boerescu şedea în fund Miron Iuga, iar pe scăunel, în faţa lor, căpitanul de jandarmi Tiberiu Corbuleanu, cu o mustaţă ţanţoşă pe o figură brună, lătăreaţă.

— Noroc, băieţi, bine v-am găsit! strigă Boerescu, coborând tacticos.

— Trăiţi, dom'le prefect! răspunse Ion Pravilă supus, îndesându-se să dea o mână de ajutor, în vreme ce Boiangiu stătea ţeapăn cu dreapta la cozorocul chipiului.

— Tu eşti primarul? întrebă prefectul văzându-l. Da, te cunosc!... Ei, linişte pe aici, ai?... Ordine?

— Toate bune, domnule prefect! declară primarul dulce, subliniindu-şi convingerea cu o înflorire de zâmbet nehotărât pe faţă.

— Aşa-mi place, băieţi, bravo! strigă prefectul Boerescu, rotindu-şi privirea peste ţăranii care se uitau la dânsul şi la trăsură, tăcuţi, cu căciulile-n cap. Să fiţi cuminţi şi paşnici, oameni buni, cum trebuie să fie românul!

Coborâse şi Miron Iuga. Prefectul îl luă de braţ şi intrară împreună în curtea primăriei. Căpitanul rămase puţin în urmă, ascultând raportul plutonierului cu aprobări din cap... Apoi se opriră toţi în dreptul uşii cancelariei. În jurul lor, ţăranii se îmbulzeau. Rămase liber numai un mic cerc dinaintea prefectului

care examina parcă înfăţişarea oamenilor şi mai cu seamă privirile lor. Se silea să zâmbească şi să pară prietenos şi binevoitor, deşi se simţea obosit rău, fiind a doua zi de când se afla pe drum, în turneul de constatări, observaţie şi îmbărbătare. Mai mult decât oboseala îl supăra şi aproape îl jignea atitudinea ţăranilor, pretutindeni prea puţin cuviincioasă şi uneori chiar provocatoare. Se obişnuise să fie primit, în cursul inspecţiilor, cu izbucniri de „trăiţi" şi voie bună, şi numai pe urmă să vie plângerile şi reclamaţiile. Acuma sătenii îl întâmpinaseră peste tot cu tăcere şi cu ochi încruntaţi şi bănuitori. Dacă n-ar fi fost ambiţia lui de a-şi feri judeţul de tulburările ce bântuiau aiurea, n-ar fi tolerat obrăzniciile acestea. Îşi rezerva în sine să-i înveţe omenie mai târziu, după ce se va restabili ordinea în ţară. Se credea cel mai destoinic prefect şi spunea cu mândrie că primul judeţ din România, în ordine alfabetică, e condus de primul prefect, în ordine calitativă. Faptul că judeţele vecine erau cuprinse de valul răzvrătirii, iar într-al lui nu se semnalase încă nici un incident îl considera ca o dovadă a excelentelor metode administrative aplicate de dânsul. A întreprins turneul de inspecţie de acuma convins profund că ţăranii, văzându-l şi ascultându-l, vor fi atât de sugestionaţi de autoritatea lui încât, chiar de-ar fi avut gânduri rebele, vor continua a fi cuminţi şi a păstra ordinea. Când a plecat din Piteşti a spus căpitanului Corbuleanu, care socotea imprudentă călătoria prin sate în asemenea zile de surescitare, că el stă sau cade cu deviza lui, iar deviza, citită undeva de curând şi adoptată, era: pumn de oţel în mănuşi de catifea. Cu atât mai mult ţinea să-şi puie în evidenţă calităţile de gospodar judeţean eminent, cu cât ministrul ezitase să-l numească şi marcase oarecare preferinţe pentru un avocat care mai ocupase demnitatea de prefect în guvernarea trecută. A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct şi prin anume prieteni influenţi de la Bucureşti, ca să frângă rezistenţa ministrului.

— Încă o dată, băieţi, bine v-am găsit! repetă Boerescu cu glas puternic de întrunire publică.

Făcu o mică pauză, aşteptând vreun răspuns de mulţumire, cum se obişnuieşte. Oamenii tăceau. Numai câţiva în uliţă se mai zbăteau să se apropie, bombănind şi chicotind. Prefectul nu-şi pierdu cumpătul. În clipa când vru să continue, primarul răcni energic:

— Oameni buni, faceţi tăcere!... Tăcere!... S-auzim pe domnul prefect!

Boerescu ţinu apoi o cuvântare patriotică. Îşi umfla glasul, gesticula, se roşea. În gura lui, cu câţiva dinţi de aur şi alţii falşi, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gâlgâiau ca nişte băşici goale, care pocnesc inutil într-un bâlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate. Între multiplele calităţi politice ce-şi atribuia prefectul era şi aceea de neîntrecut orator poporan. Avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge drept în inima ţăranului şi o modelează după intenţiile lui. Jongla şi acuma cu frazele şi cuvintele irezistibile: „opinca e talpa ţării“, „munca voastră sfântă“, „ţăranul român cuminte şi harnic“, „regele şi guvernul vă poartă de grijă“, „aveţi încredere în cârmuitorii ţării“, „iubirea patriei“, „interesul ţării cere linişte şi ordine, fraţilor“, „românul nu piere“... Ţăranii ascultau şi-l priveau nemişcaţi, cu ochi ca de sticlă. Sutele de feţe cu aceeaşi expresie păreau a fi ale aceluiaşi cap, cu aceleaşi gânduri şi simţiri, un singur şi acelaşi om în infinite exemplare, ca un produs în mare al unei uzine uriaşe. Imobilitatea şi tăcerea lor îndărătnică l-au supărat şi l-au cam speriat când le-a observat întâia oară în primul sat, încât de-abia a avut puterea să continue risipa de însufleţire oratorică...

Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El dispreţuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă. Ţăranului nu-i trebuiesc discursuri, ci sfaturi sau porunci. El atrăsese atenţia lui Boerescu să nu piardă vremea cu vorbe şi mai

bine, printr-o consultare limpede şi sinceră, să caute a afla nevoile şi dorinţele oamenilor, din care să vadă ce se poate satisface şi ce nu, iar promisiunile să nu rămână vânt, ci să se transforme imediat în fapte. Prefectul n-a vrut, în ruptul capului, să renunţe la cuvântarea lui pe motiv că pretutindenea a ţinut-o şi a fost ascultată cu evlavie, o cuvântare inteligentă (ca a lui, fireşte) fiind cea mai bună introducere pentru îndulcirea spiritelor şi descoperirea adevăratelor stări. Văzând efectul vorbăriei pe care numai căpitanul, plutonierul şi primarul o gustau cu entuziasmul subaltern obligator, bătrânul Miron se simţea ruşinat şi aproape umilit în faţa ţăranilor.

În sfârşit, după vreo jumătate de ceas, prefectul Boerescu îşi termină discursul, în loc de peroraţie, cu un îndemn vibrant:

— Aşa, copii!... Ş-acuma să-mi daţi îndată o dovadă că sunteţi buni români şi cetăţeni vrednici! Vă cer dovada aceasta eu, părintele vostru şi al judeţului nostru scump! Ei bine, dacă vreţi să-mi arătaţi că sunteţi cuminţi, şi cinstiţi, şi muncitori, cum ştiu că sunteţi, atunci să nu mai ascultaţi vorbele ce vi le spun răuvoitorii şi nici zvonurile urâte, ci să vă întoarceţi degrabă la plugurile voastre, la munca voastră cea frumoasă care e temelia ţării! A dat Dumnezeu vreme bună, pământul cere munca şi sudoarea voastră ca să rodească mai îmbelşugat spre binele vostru şi al scumpei noastre ţărişoare!... Aţi auzit, copii? M-aţi înţeles voi bine, copii?... Faceţi voi cum v-am învăţat eu, ori nu vreţi să faceţi?

Ultimele cuvinte stârniră un zgomot nehotărât. Din diferite părţi ale mulţimii se porniră glasuri:

— Nu putem, cucoane!... N-avem pământ!... Pe ce să muncim?

Prefectul, auzind glasurile şi considerându-le drept efectul discursului său potolitor de spirite, aruncă o privire semnificativă spre Miron Iuga, apoi strigă:

— De ce nu puteţi, copii?... Spuneţi drept şi pe faţă, ca să ştim!

Mai multe glasuri răspunseră mai hotărât:

— N-avem pământ!... Ne trebuie pământ!... Fără pământ nu mai muncim!

Boerescu luă o mutră de învăţător indulgent, care dojeneşte nişte copii nepricepuţi:

— Cum se poate, oamenii lui Dumnezeu, să-mi spuneţi mie prăpăstii d-astea?... Că n-aveţi pământ!... N-a vrut dumnealui, domnul Iuga, să vă dea pământ? Ori ceilalţi boieri?... Nu v-au dat dumnealor totdeauna? Din moşi-strămoşi? Că doar cu voi şi-a muncit moşiile, măi oameni, nu cu străinii!

Toader Strâmbu se întinse în vârful picioarelor, răcnind:

— Cum a fost nu mai putem, dom'le prefect, că ni-e munca în zadar şi ne omoară sărăcia!

— Adică vreţi alte învoieli? zise Boerescu candid. Apoi staţi, măi băieţi, că...

— Nu mai vrem învoieli!... Să ne dea nouă pământul, că noi îl muncim! îl întrerupseră alţii gălăgios.

Atunci Miron Iuga, nemulţumit de întorsătura ce o ia consfătuirea aceasta, făcu semn cu mâna că vrea să spuie şi el ceva. Ţăranii făcură linişte. Boierul cel bătrân era pentru ei adevăratul stăpân respectat, al cărui cuvânt trebuie totdeauna ascultat cu sfinţenie.

— Cum vine asta, măi care strigaţi? întrebă bătrânul Iuga cuprinzând cu o privire toată mulţimea. Pământul meu să vi-l dau vouă?... Adică drept răsplată pentru că eu, şi tatăl meu, şi bunicul meu v-am primit pe moşiile noastre pe voi, şi pe părinţii, şi pe bunicii voştri şi v-am dat de lucru ca să puteţi trăi, şi am împărţit cu voi cele bune şi cele rele, acuma aţi vrea să ne scoateţi de tot de pe moşia ce ne-a mai rămas şi din casele noastre, să ne alungaţi ca pe nişte venetici?... Unde aţi mai pomenit voi dreptate de asta, măi creştini?... Dar tu, Toadere, că te văd cu gura mare, tu împarţi averea ta cu alţii? Ia spune pe şleau, să te auzim!

Cei ce erau mai aproape întoarseră capetele râzând spre Toader Strâmbu, care însă răspunse dârz:

— Eu aş împărţi, cucoane, dacă aş avea ce, dar n-am!

— Cum n-ai, băiete? insistă Miron. Dar casă n-ai şi peticul de pământ pe care-i casa nu-i al tău?

— Se surpă casa pe noi, cucoane, făcu Toader cu acelaşi glas.

— Vasăzică, fiindcă se surpă, n-o împarţi! continuă bătrânul boier. Iar eu sau altul, fiindcă ne-am învrednicit de n-am lăsat-o pe a noastră să se surpe, noi s-o împărţim cu tine? Parcă aşa zici tu că ar veni socoteala?... Apoi socoteala asta e strâmbă, măi oameni! Cine v-a învăţat şi v-a sucit minţile rău a făcut, că, iată, v-aţi pierdut cumpătul şi umblaţi după potcoave de cai morţi în loc să vă vedeţi de treburi ca oamenii cumsecade. Şi cine vă întărâtă să stăruiţi în purtările astea îşi bate joc de voi, să ştiţi! Eu nu v-am minţit niciodată şi nici nu v-am ademenit. Mie-mi place dreptatea şi omenia. N-aţi fost mulţumiţi cu învoielile trecute? Puteam sta de vorbă şi dacă aş fi văzut că dreptatea e de partea voastră, le-am fi schimbat. Dar nu cu ameninţare, ci cu vorbă bună, omenească. De ameninţări mie nu mi-e frică şi nu mă plec înaintea ameninţărilor de oriunde ar veni. Cine are dreptate n-are de ce să ameninţe, fiindcă dreptatea iese totdeauna singură deasupra. Cu strâmbătatea treci gârla câteodată, dar în râu te îneci cu siguranţă, pe când cu dreptatea treci şi marea. Aşa să ştiţi, măi oameni! Şi vi-o spun, şi pentru că-s bătrân, şi pentru că am păţit multe în viaţă şi m-am izbit de multe. Băgaţi-vă minţile-n cap, potoliţi-vă, că numai aşa puteţi trăi!

Din şovăirea tăcerii următoare, numai peste câteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvântul plângăreţ şi umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rânduri:

— Decât aşa trai, tot mai bună o fi moartea!

Glasul lui încurajă altele, când ici, când colo:

— Mai bine omorâţi-ne, să scăpaţi de noi!

— Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce maţele de nemâncare!

Prefectului i se păru favorabilă evoluţia atmosferei. Când omul furios începe să discute, e semn că a ajuns pe calea cuminţirii. Începu deci din nou şi mai băbeşte să explice oamenilor că a venit pentru împăciuire, căci pacea cea mai rea tot e mai bună ca bătălia cea mai vitejească. Ba a adus şi pe domnul Iuga în mijlocul lor, tocmai ca să se ajungă mai repede şi mai sigur la o pace frumoasă.

— Apoi cu dumnealui ne-om învoi noi, domnule prefect, vorbi Lupu Chiriţoiu, ieşind în faţa boierilor, ca şi când s-ar fi simţit dator, ca cel mai bătrân, să dea lămuriri depline. Dar acu, dacă a venit răzmeriţa, oamenii vor s-apuce şi ei niţel pământ, că n-au mai deloc, cum apucă toţi pe unde trece focul. Drept şi cinstit este ce-a spus boierul nostru, domnule prefect, că nu se cade să râvneşti la moşia omului care o munceşte şi se trudeşte cu ea ca şi noi şi o are din moşi-strămoşi. Nici nu cred că râvneşte nimeni dintre oamenii ăştia de treabă la averea boierului Miron, că doar cu dumnealui trăim şi ne ajutăm. Dar sunt moşii destule pe care boierii le-au lepădat şi le ţin alţii, numai ca să stoarcă bani din ele şi să-şi bată joc de munca noastră. Oamenii nu-s răi şi stau liniştiţi, numai să le daţi pământ, că fără pământ nu pot trăi! Iacă v-am spus eu ce vrea satul, că dacă vorbesc toţi deodată nu-i chip de înţelegere!

Din toate părţile ţăranii izbucniră în aprobări gălăgioase, toate cuprinzând cuvântul „pământ“, încât glasul mulţimii părea un cor în multe voci, repetând nesfârşit acelaşi refren:

— Pământ!... Pământ!... Pământ!

Prefectul Boerescu se zăpăci puţin şi dădu în altă pologhie de explicaţii: că el înţelege dragostea şi nevoia lor de pământ, că

doar şi dânsul e proprietar şi iubeşte ogorul strămoşesc, dar ce doresc oamenii nu se poate împlini pe dată şi cu japca; suntem o ţară cu legi şi trebuie să ne purtăm după ele. Să aibă răbdare şi să stea liniştiţi, fiindcă el, cum soseşte la Piteşti, va raporta guvernului, şi guvernul, înţelept şi cu grijă pentru necazurile sătenilor, va face legile care trebuiesc şi va împărţi pământ celor ce au fost cuminţi şi paşnici... Promisiunea mincinoasă era o inspiraţie a momentului. Nu-i venise în minte s-o facă şi în celelalte sate pe unde a umblat şi-i părea rău. Interesul ordinii şi siguranţei în ţară nu numai scuză, dar chiar obligă la asemenea pioase mijloace de persuasiune. Când se va restabili pacea, nu-şi va mai aduce aminte nimeni de nişte vorbe aruncate în vânt, sau cel mult va fi elogiată isteţimea lui de-a trata pe copiii mari, ce sunt ţăranii, cu vorbele potrivite pentru copii.

Dar ţăranii întrerupeau făgăduielile prefectului cu glume şi cu râsete. Unul strigă ascuţit că s-au săturat de vorbe, altul adăugă că boierii numai cu minciuni i-au ţinut, iar un al treilea că boierul, cum deschide gura, iese minciuna. Miron Iuga se înăbuşea în mijlocul ploii de necuviinţe. Prefectul însuşi roşi încurcat, neştiind ce să mai facă. Primarul, observând că se îngroaşă glumele, strigă deodată energic:

— Ia mai lăsaţi gura, băieţi, lăsaţi gura!

Luca Talabă, aproape de ei, răspunse primarului:

— Ba mai bine să spuie tot, să ştie şi dumnealor ce-i doare pe oameni!

Totuşi ţăranii făcură iar tăcere, încât Boerescu, socotind că n-a fost destul de înţeles, încercă din nou să-i momească cu promisiuni.

Nici n-apucă, însă, acuma să deschidă gura, că Ştefan Mogoş îi reteză vorba:

— Am fost batjocoriţi destul şi mai rău ca vitele!

Şi apoi Nicolae Dragoş morocănos:

— Pe frate-meu cum l-aţi batjocorit, de l-aţi închis fără nici o vină?

Bătrânul Dragoş, mai potolit şi respectuos, spuse de asemenea:

— Mare nedreptate, dom'le prefect! A rămas şi satul fără învăţător!

În vreme ce alţi oameni strigau şi zvârleau mereu vorba „batjocură“, prefectul, nedumerit, se plecă spre primar să afle despre cine e vorba, iar înţelegând, făcu repede:

— Staţi, staţi!... Să ne înţelegem, copii!... Cazul învăţătorului Dragoş nu e în mâna mea şi nici nu depinde de mine. E în cercetarea justiţiei şi deci...

Fiindcă zgomotul stăruia, Boerescu continuă mai tare:

— Cu toate astea am să rog pe domnul procuror să-i dea drumul imediat şi să-l cerceteze în libertate. Aţi auzit?... Sunteţi mulţumiţi, oameni buni?

Nicolae Dragoş mârâi ceva, dar, cum vorbeau mulţi deodată şi tot strigând de-a valma, nu i se auzi glasul, ci i se vedeau numai dinţii, albi şi puternici, ca nişte colţi de câine care muşcă. Din gălăgia tot mai aprinsă se deosebiră apoi îndemnuri către Pavel Tunsu să iasă înaintea prefectului, să ceară despăgubiri pentru bătaia şi durerile copilului. Pavel se lupta să străbată prin înghesuială, ajutat de glasuri silitoare:

— Du-te, Pavele, ce ţi-e frică? Lăsaţi-l, măi creştini, să treacă omul, că are jalbă!...

Ajuns în cele din urmă în faţa boierilor, Pavel Tunsu expuse cu mutră amărâtă şi glas plâns păţania copilaşului său şi reclamă bani pentru batjocura îndurată. Diversiunile acestea erau pe placul prefectului, care socotea că, oferindu-le satisfacţie în lucrurile mici, vor da uitării nebuniile cele mari. Puse lui Pavel diferite întrebări, îl compătimi şi porunci primarului să facă îndată o anchetă oficială, să înregistreze plângerea omului şi justele lui pretenţii, ca pe urmă el, prefectul, să poată obliga pe domnii automobilişti

la plata cuvenitelor despăgubiri şi în acelaşi timp să-i pedepsească după lege. Declaraţia, făcută cu o gravitate solemnă, stârni într-adevăr mulţumiri, care se exprimau într-o mişcare de uşurare şi în mulcomirea glasurilor.

De cum a apărut Pavel Tunsu cu plângerea, Petre Petre prinse a se nelinişti, a se roşi şi a mormăi. Se vârâse dintru început în faţă, unde erau fruntaşii satului. Stătea chiar alături de plutonierul Boiangiu. A ascultat cuminte şi respectuos toate frazele prefectului şi mai cu sfinţenie pe ale bătrânului Iuga, ba de câteva ori, când unii oameni prea strigau, Petre s-a uitat urât spre dânşii, parcă i-ar fi dojenit. S-a schimbat însă la faţă cum a auzit de cucoana cu automobilul, mânia copleşindu-l ca o flacără arzătoare. Se stăpânea şi stăpânirea mai mult îl durea. Apoi, când prefectul a pomenit despre domnii automobilişti, Petre a izbucnit, aproape fără voia lui, parc-ar fi vrut să-mpiedice o nedreptate, cu o voce aspră, răguşită şi cu o văpaie în ochi:

— Numai cucoana e de vină, domnule prefect, c-a venit aci, peste noi, să ne zgândăre necazurile!

Intervenţia şi mai cu seamă înfăţişarea lui pătimaşă păru tuturor atât de insolentă, că provocă indignare. Miron Iuga îi aruncă o privire de dispreţ, căpitanul de jandarmi îşi muşcă buzele strivind o înjurătură, iar Boerescu îl apostrofă nervos:

— Ce vrei tu, băiete, ce?

Pe Petre întrebarea parcă l-ar fi pălmuit. Adică acelaşi prefect, care a ascultat strigătele şi batjocurile celorlalţi, numai pe el îl bruftuluieşte, ca şi când el ar fi cel mai ticălos om din sat, tocmai el, care... Răspunse încruntat, în glas cu zvâcniri bolovănoase:

— De ce-a mai venit cucoana aci? De ce ne batjocoreşte cucoana?... Nouă nu ne trebuie, să se ducă de unde-a venit, la ciocoii ei, şi să ne lase pe noi în pace, să nu ne chinuiască şi să nu schilodească copiii oamenilor, că noi nu i-am făcut nici un rău, şi nici să nu creadă că moşia are s-o înstrăineze, că...

Izbucnirea aceasta totuşi nu găsi răsunet decât la o parte din oameni, ceilalţi întorcând doar capetele spre dânsul cu o uimire binevoitoare. Plutonierul Boiangiu însă, închipuindu-şi că s-a aprins şi vorbeşte urât fără să-şi dea seama, încât mai târziu are să-i pară rău că s-a făcut de râs, ridică deodată mâna şi-i acoperi gura cu palma ca unui copil nepriceput. Gestul jandarmului scoase cu totul din minţi pe Petre, care-l socotea ca o nouă înjosire a lui în faţa satului. Respinse violent mâna plutonierului, se smuci înapoi peste oamenii din dosul lui, răcnind furios:

— Ia mâna de pe mine!... De ce pui mâna pe mine?... Ce-s eu, sluga ta, să pui mâna pe mine?... Mă batjocoreşti pe mine... De ce-ai pus mâna pe mine?

Mulţimea de ţărani fu pătrunsă brusc de un fior, parcă răcnetele lui Petre i-ar fi răscolit toate durerile. Înainte ca lumea să se dezmeticească şi să pornească pe făgaşul deschis de feciorul Smarandei, primarul Ion Pravilă sări la dânsul şi-i zise prietenos, dar şi poruncitor, găsind tocmai glasul potrivit împrejurării:

— Taci, băiete, că n-a pus nimeni mâna pe tine şi nici nu te-a batjocorit! Taci şi mai bine du-te şi-ţi vezi de treabă şi nu strica adunarea creştinilor!

Serafim Mogoş şi Nicolae Dragoş, dintre cei mai de aproape, precum şi alţi câţiva mai dinspre uliţă, mormăiră ca într-un glas:

— Să nu mai puie mâna pe dânsul!... De ce-a pus mâna?

Primarul, profitând de amestecul lor, continuă cu aceeaşi energie:

— Hai, Serafime, şi tu, Nicule, haideţi, luaţi-l voi şi duceţi-l să se răcorească!... Hai, hai, nu staţi!

Sugestionat parcă de stăruinţa primarului, Petre îşi croi drum spre uliţă, urmat de cei doi şi apoi, ici-colo, de alţii. Depărtându-se însă, striga mereu aceleaşi cuvinte, parcă limba i s-ar fi răsucit astfel, încât altceva să nu mai poată rosti:

— De ce pune mâna pe mine, că nu-s batjocura nimănui... De ce pune mâna?...

În timp ce Petre cu ai lui ajungea în uliţă, Ion Pravilă spuse prefectului, tot cu glas tare, să audă şi oamenii, că băiatul cine ştie ce are ori i s-o fi năzărit, că altfel e foarte de treabă şi aşezat, şi harnic, fruntea flăcăilor, dar nevoile mai sucesc mintea multora şi-i înfierbântă când nici cu gândul n-ai gândi. Numai căpitanul Corbuleanu îngălbenise şi-şi muşca buzele într-o enervare de frică şi nehotărâre; el crezuse că răcnetele flăcăului vor dezlănţui pe loc răzmeriţa, dacă cumva n-o fi chiar semnalul dinainte stabilit de ţăranii conspiratori.

Prefectul, după ce se potoli incidentul, îşi zise în sine că şi-a făcut datoria şi poate să plece mai departe, să pacifice şi alte sate până diseară. Ca să încheie vizita cu mai multă solemnitate, se crezu obligat să le mai tragă un mic discurs cu „iubita noastră patrie“, „ţărişoara noastră scumpă“, „regele venerat“, „datoria cetăţenească“, „guvernul vă poartă de grije“, sfârşind jovial şi mulţumit:

— Şi acuma rămâneţi sănătoşi, copii!... Eu am încredere în voi, precum şi voi să aveţi încredere în mine! Aşa, copii!... Linişte, ordine şi muncă!... Aşa!... Aidem, căpitane!... Noroc şi sănătate!

Ţăranii năvăliră afară din curtea primăriei. Boerescu vru să conducă pe Iuga până acasă. Bătrânul refuză. Îşi luară rămas bun, îmbrăţişându-se. Prefectul se urcă în trăsură cu căpitanul. Ei porniră în stânga, spre Lespezi, Miron Iuga în dreapta, pe jos, singur.

— Ţi-a plăcut, căpitane, cum i-am liniştit şi aici? zise prefectul Boerescu când se mai depărtară.

— Aveţi mare curaj şi multă experienţă, domnule prefect! răspunse cu admiraţie căpitanul Corbuleanu, gândindu-se în sine că liniştirile acestea mai mult încurajează pe ţărani la dezordini.

Miron Iuga mergea pe mijlocul uliţei, examinând în trecere casele şi ogrăzile, parcă de mult nu le-ar mai fi văzut, şi regretând că a consimţit să vie cu idiotul de Boerescu care îşi închipuie că

cu palavrele lui poate să influenţeze pe oamenii cu sufletele tulburate de toate vânturile demagogiei orăşeneşti.

În urma lui, la câţiva paşi, veneau primarul şi plutonierul, înconjuraţi de ţărani, vorbind între ei încetişor, parcă să nu supere pe boierul lor care, cum mergea acuma în fruntea mulţimii, părea păstorul urmat de turma lui.

La cârciuma lui Busuioc era gălăgie şi veselie. Din prag, cârciumarul salută cu mare plecăciune. După ce trecu bătrânul Iuga, zgomotul, care încetase o clipă, reîncepu. Se auzea limpede glasul lui Petre:

— De ce să puie mâna pe mine?

5

Oricât se silea avocatul Stavrat să-şi uite spaima şi să fie numai amabil şi curtenitor, îi era peste putinţă. Îşi zicea că ar da dovadă de mare nesimţire şi cinism dacă, în împrejurările acestea, când toate primejdiile roiesc în aer gata să se abată asupra lui, s-ar mai putea gândi la aventuri amoroase. De altfel, acuma toată „curtea" lui îi apărea sie însuşi mai mult ridicolă decât pasionată. Parcă ar fi înţeles subit că e om bătrân şi nu-i şade bine să dea târcoale unei cucoane tinere şi mondene ca Nadina, care n-are ce găsi la dânsul, dacă vrea iubire, şi care, tolerându-i totuşi oftările, cel mult se amuză pe socoteala lui.

Nadina era veselă, ciripea, umbla de ici-colo să se intereseze de masă şi mereu zicea avocatului:

— Credeam că ai să-mi fii un tovarăş agreabil, să râzi, să-mi faci curte sau barem să-mi spui anecdote, în sfârşit, să petrecem aici câteva zile simpatice... Când colo, eşti un ursuz şi un fricos capabil să-mi strici toată dispoziţia!

Stavrat răspundea printr-un surâs amar, prin care parcă voia să-i demonstreze fără vorbe că numai neînţelegerea situaţiei o

poate face să privească lucrurile cu atâta uşurinţă şi să gândească la petreceri...

După-masă, însă, compunându-şi o figură funerară, o rugă să-l asculte câteva minute cu atenţie şi seriozitate, şi apoi, adunându-şi toate darurile de persuasiune, îi explică amănunţit şi elocvent că a mai rămânea aici, în mijlocul ţărănimii agitate şi gata în fiece clipă să se revolte, să devasteze şi să masacreze, ar fi o nebunie. Dacă a dorit o escapadă extraordinară, a avut-o, căci a străbătut zeci de sate cu automobilul într-o vreme când nici trenurile nu mai sunt în siguranţă, ba a mai dormit şi o noapte într-un conac, nepăzită, expusă să fie atacată prin surprindere de ţărani, fără vreo posibilitate de apărare. Scopul pentru care a riscat călătoria aceasta, sau poate numai pretextul, a căzut, cum prea bine i-a spus chiar şi arendaşul Platamonu, deşi amator de-a cumpăra. Concluzia: trebuie să plece imediat de aici, dacă nu la Bucureşti, pentru că ar fi prea departe şi cu prea multe pericole, măcar la Piteşti, de unde eventual ar putea continua călătoria cu trenul, rămânând ca automobilul să vie mai târziu, când va fi posibil. E singura ieşire înţeleaptă din încurcătura aceasta tragică...

Nadina ascultă întâi cu o seriozitate prefăcută şi maliţioasă. Încetul cu încetul însă groaza care tremura în cuvintele cele mai banale ale avocatului şi care îi stătea pe faţă ca o mască din ce în ce mai reliefată, i se strecură şi ei în inimă. În curând înţelese că Stavrat, într-adevăr, are dreptate şi că primejdia e la uşă, gata să intre în casă. O fereastră a salonului era deschisă larg. Se vedea curtea conacului vastă şi pustie. De afară, nu pătrundea nici un zgomot. Liniştea era apăsătoare. Soarele lucea de undeva cu o lumină albă, făcând mai dureroasă tăcerea în care vorbele speriate ale lui Stavrat bâjbâiau ca nişte păsări fugărite. Nadina nu voia totuşi să-şi dea pe faţă îngrijorarea, ca şi când ar fi fost o umilinţă pentru ea. Dorea să se împotrivească şi, din pricina liniştii de afară, nu îndrăznea nici să deschidă gura. Numai când se auzi deodată,

ca un semnal de salvare, o melodie fluierată sârguincios de Rudolf, care probabil lucra ceva la maşină, Nadina îşi redobândi încrederea şi zise:

— Desigur, dar nici să nu exagerăm excesiv, domnule Stavrat! Arendaşul ne-a asigurat, ştii bine, că ţăranii sunt pe aici liniştiţi şi...

— Arendaşul e zevzec, coniţă, iertaţi-mă! exclamă avocatul cu vioiciune. De altfel oamenii care trăiesc permanent în primejdie ajung să nu-şi mai dea seama de ea. Numai aşa se explică de ce şi bătrânul Iuga, om ponderat şi cu scaun la cap, nu s-a arătat ieri deloc alarmat, sau poate că dânsul are şi alte motive de a fi calm! Noi însă, care suntem străini de împrejurările obişnuite, mirosim în aer lucrurile anormale, fiindcă sensibilitatea noastră e mai ascuţită şi nu s-a tocit prin contactul cu primejdiile zilnice...

Olimp Stavrat continuă cu mai mult elan până ce Nadina, după un răstimp de ezitări, între frică şi mândrie, trimise pe Ileana să cheme pe Rudolf.

— Plecăm imediat! zise ea şoferului. Dă drumul maşinii! Imediat!

Rudolf răspunse simplu că, deocamdată, nu poate scoate maşina, fiindcă are un defect de magnetou; chiar acuma lucrează şi se sileşte să-l repare. L-a demontat. În trei-patru ore însă speră să termine şi atunci ar putea pleca. Nadina îi porunci să zorească, adăugând că trebuie neapărat să plece şi că nu mai vrea să petreacă noaptea aici, cu nici un preţ.

— Vedeţi, coniţă, ghinionul? făcu Stavrat când rămaseră iar singuri. Peste trei-patru ore se întunecă. Dacă ziua e periculos să umbli prin sate, noaptea vă închipuiţi ce poate să fie... Dar să avem răbdare. Mecanicii, ca să-şi dovedească utilitatea şi valoarea, exagerează uneori timpul unei reparaţii. Poate că amicul Rudolf, unde v-a văzut aşa de grăbită, va isprăvi mai curând, şi atunci...

De aici încolo fu rândul avocatului să liniştească pe Nadina şi să se ducă, în câteva rânduri, la şopronul unde lucra Rudolf, să vadă dacă mai are mult până să sfârşească...

Pe la ora cinci apoi auziră gălăgie în curte. Era prefectul Boerescu, care, plecat din Amara, vorbise şi aici, în Lespezi, ţăranilor şi acuma venea să facă o scurtă vizită Nadinei, s-o felicite că tocmai în zilele acestea tulburi a coborât în mijlocul sătenilor, dând pildă de curaj şi virtute şi altor proprietari... Platamonu, asistând la întrunire împreună cu fiul său, a crezut de bine să amintească prefectului că Nadina se află la conac. Boerescu, zorit cum era să ajungă la Costeşti înainte de a se întuneca, ar fi uitat-o, deşi Miron îi spusese şi chiar îl rugase s-o viziteze.

— Bine, bine, domnule prefect, dar eşti sigur că până mâine nu se întâmplă nimic rău aici? zise Nadina prea puţin încântată de galanteriile lui Boerescu la care se adăugau discret şi bătăile din călcâi ale căpitanului Corbuleanu.

— Vai de mine, coniţă, se poate? protestă prefectul trufaş. Până mâine?... Mă ofensezi, coniţă!... Pentru eternitate, coniţă, pentru eternitate poţi fi sigură aici de linişte!

Boerescu plecă repede, lăsând în urmă-i o nouă serie de felicitări şi complimente. Platamonu rămase să ducă pe avocatul Stavrat.

— Aş vrea să plec acuma! zise Nadina cuprinsă deodată de mai mare frică. Trebuie să plec!... Nu mai vreau să dorm aici! Mi-e urât!

— Fiţi liniştită, coniţă! îi răspunse arendaşul cu un calm ce răspândea o undă de încredere. N-aveţi nici o teamă!... Oamenii noştri sunt cuminţi!... De altfel, v-a spus şi domnul prefect...

— Din păcate, prefectul dumitale e cam idiot şi îngâmfat, observă Stavrat. Dacă ar fi după asigurările lui...

— Nu, nu, puteţi dormi fără grijă! repetă Platamonu cu un zâmbet protector şi liniştitor. N-aveţi nici o teamă!

Se înţeleseră că mâine dimineaţă, după răsăritul soarelui, Nadina va trece cu automobilul prin Gliganu şi va lua pe Stavrat, care o va aştepta gata de drum. Nadina îi petrecu până în cerdac.

Îi văzu urcându-se în caretă. Când porni calul, toţi trei întoarseră capetele şi o salutară ceremonios. Ea le răspunse cu un surâs, apoi întinse mâna spre ei, mâna mică şi albă, a cărei mişcare părea o bătaie de aripă. Îi urmări cu privirea până dispărură pe poartă şi apoi în dreapta, pe uliţă.

Dumitru Ciulici însoţise careta câţiva paşi şi rămase pe urmă în mijlocul curţii, cu capul gol, nemişcat, parcă l-ar fi încremenit un gând. Nadina stătea în acelaşi loc, cu mâna repetând mereu acelaşi gest, cu ochii pierduţi după cei plecaţi, murmurând mereu, parcă fără voia ei, în neştire:

— Pe mâine... pe mâine...

Zări pe Dumitru, pe care nu-l observase până atunci, şi avu o tresărire de spaimă, ca în faţa unui duşman de moarte. Murmurul i se stinse, dar surâsul îi rămase atârnat pe buze, ca o amintire din alte vremuri.

6

— Cine-i?... Cine-i acolo?... Cine bate?

— Fii bun, Leonte, şi scoală niţel, că s-a întâmplat o...!

— Dumneata eşti, primare! bâigui logofătul Bumbu, recunoscând glasul. Uite-acu mă scol... Iacă viu!... Oare ce s-o mai fi întâmplat, Doamne fereşte? adăugă apoi în sineşi, horobăind prin întuneric, speriat, fiindcă nu pricepuse, somnoros cum era, ce spusese primarul.

Când deschise logofătul uşa, Ion Pravilă, fără să-l lase să mai întrebe ceva, îl întoarse înapoi:

— Hai, bre, îmbracă-te repede să plecăm, că arde Ruginoasa!

— Aoleu!... Ruginoasa? făcu Leonte Bumbu dârdâind deodată. Nu se poate!

— Acu lasă, nu te mai tocmi, omule! zise primarul nerăbdător. Nu vezi? Că parcă-i lună!

— Aoleu, aoleu! se cruci logofătul, intrând în casă.

De afară primarul auzi întrebările femeii şi pe urmă văicărelile ei speriate. Se retrase mai deoparte, lângă straja de la Ruginoasa, care venise să-l vestească. De buimăceală nici măcar nu l-a prea descusut ce şi cum, ci a dat fuga încoace, la curte. Straja sufla greu şi bolborosea întruna aiurit.

— Oare de mult arde, măi Nichifore? întrebă primarul, uitându-se spre Ruginoasa, unde cerul era roşu, parc-ar fi stat să răsară soarele.

— D-apoi când am luat eu seăma încă nu cântăse cocoşii de miezul nopţii, zise straja cu glas înăbuşit. Acu nu ştiu cât să fie ceasul... O fi unu?... Că până am trezit oamenii, până am venit, o fi trecut vremea...

— Şi de unde a pornit focul?

— Apoi întâi ardeau numai stogurile de paie şi clăile de fân, dar pe urmă au luat foc şi acareturile, că bate niţel vânt, nu tare, ca ş-aici...

Logofătul apăru îmbrăcat. Din casă îl petrecu glasul nevestei, plângător:

— Ia seama, Leonte... Fii mai lăsător şi nu te înfurci cu oamenii, că-i ştii cât sunt de oţărâţi acuma şi...

Porni cu primarul şi cu straja, fără să întrebe nimic. Numai după câţiva paşi, zise şovăind:

— Ce zici, dom' primar, n-ar fi mai bine să sculăm şi pe boierul Miron?

— Ba lasă-l să se odihnească, bodogăni Pravilă, că are destulă vreme mâine să se tot supere şi să se amărască!

Copacii din parcul conacului închideau ca un zid negru zarea din curte spre Ruginoasa. De-abia în uliţă Leonte Bumbu văzu şi înmărmuri cu mâna la falcă:

— Aoleu, mamă, mamă!

La răsărit, pe cer, atârna o uriaşă perdea de flăcări. Cu toate că satul se afla la peste trei kilometri, vâlvătaia părea atât de aproape, ca şi când ar fi fost la marginea Amarei. Cerul era curat şi luminos ca în zorii zorilor, doar câteva stele mari mai pâlpâiau, înfricoşate şi mirate, gata parcă şi ele să moară. Dintr-o vatră de jăratic în care mâini puternice parcă zvârleau mereu hrană nouă focului, limbile de flăcări ţâşneau, se zvârcoleau, se împleteau neîncetat, ca nişte şerpi apocaliptici, lingeau şi înţepau poalele cerului, zugrăvind răni în toate culorile, ştergându-le pe toate cu imense şomoioage de fum şi lăsând pentru fiecare câteva clipe numai câte o zdreanţă purpurie zvăpăiată care fâlfâia ca un ameninţător steag roşu... În luminile biruitoare ale focului umbre mari jucau şi se întindeau până în tării, parcă toată lumea ar fi început să se clatine şi să pârâie.

— Aoleu, ce-i asta? gemu iarăşi logofătul.

— Acu lasă văicăreala, bolborosi primarul, care privise şi el flăcările cu aceeaşi înfricoşare. Haidem să sculăm şi pe şeful postului şi să ne ducem într-acolo...

Plutonierul Boiangiu tocmai ieşea pe poartă, îmbrăcat şi înarmat, însoţit de doi jandarmi. Cineva îl deşteptase adineaori şi el a sărit îndată.

— Ei, ce facem, dom'le primar? întrebă Boiangiu uluit.

— D-apoi trebuie să ne ducem la Ruginoasa, şefule, să vedem! răspunse primarul morocănos. Bine că au avut grijă să te scoale... Măi Nichifore, ia fugi tu până la curte, să iasă un argat cu căruţa, ca să mergem mai repede...

Cei rămaşi se holbau îngroziţi la jăraticul uriaş, care părea a creşte mereu, a se întinde şi a se apropia ca un potop. Leonte Bumbu murmură, ca o explicaţie, că acolo sunt câteva mii de care de nutreţ, afară de clădiri, afară de magazii. Pe urmă nimeni nu mai îndrăzni să deschidă gura. În tăcerea grea parcă se auzeau trosniturile flăcărilor ce se răsuceau şi se zvârcoleau pe bolta

cerească. Împrejur, satul dormea sau se prefăcea că doarme într-o linişte de mormânt, sporind fiorii de groază ce stăpâneau văzduhul. Şi totuşi cei din uliţă simţeau că în fiece casă şi la fiecare geam ochi lacomi priveau luminile focului, aşteptând un semn sau o chemare tainică.

Apoi deodată, pe uliţă, dinspre Ruginoasa, se văzu venind un pâlc de oameni, fluierând de zor, parcă nici nu s-ar fi sinchisit de prăpădul din urma lor. Cu cât se apropiau, cu atât oamenii păreau mai îndrăzneţi, ca şi când ar fi vrut să batjocorească prin purtarea lor pe cei ce stăteau în faţa postului de jandarmi. Trecând, unul din grup strigă simplu:

— Bună seara!

Primarul, logofătul şi plutonierul răspunseră deodată, grăbiţi:

— Bună seara!

O clipă fluieratul încetă, ca şi cum ar mai fi aşteptat vreo întrebare sau chiar o dojană. Apoi câţiva reluară melodia în vreme ce alţii bufniră în râsete, iar după ce se mai depărtară puţin, unul dădu un chiot prelung şi ascuţit, parcă să ridice toată lumea în picioare. În acelaşi moment noianul de flăcări de la răsărit se învolbură mai năprasnic, parcă glasul omenesc de aici ar fi scormonit temeliile jăraticului de acolo. O vâltoare de scântei se ridică în văzduh, risipindu-se într-o vijelie de stele căzătoare. Mici şi îndărătnice stoluri de păsări de foc, scânteile se revărsau spre Amara în zbor sinuos, ca împinse de o putere misterioasă.

Reculegându-se din tulburarea ce-i încătuşa pe toţi, plutonierul Boiangiu murmură cu un glas răguşit de spaimă:

— Mi se pare, măi creştini, c-a sosit revoluţia!

Capitolul IX

FOCUL

1

Joi dimineaţa, soarele răsărea în Amara prevestit de zori mai roşii ca totdeauna.

Orizontul vopsit de flăcările pământeşti se împurpura tot mai mânios, până ce se ridică greoi globul soarelui, un cap scăldat în sânge proaspăt. Atunci lumina vâlvătaiei începu să pălească înăbuşită de lumina zilei, scufundându-se parcă în zidul de foc ce tivea marginile cerului. Apoi, cu cât văzduhul se limpezea, cu atât deasupra răsăritului se îngrămădeau trâmbele negre de fum, care se încolăceau şi se frângeau ca nişte braţe arse înălţate spre Dumnezeu.

Ţăranii se sculară împreună cu soarele, ca şi altă dată. Se învârteau prin ogrăzi, se uitau la cerul senin şi mai ales la vârtejurile de fum, ridicau nările să simtă mirosul, fără mirare şi fără bucurie, ca în faţa unor întâmplări fireşti. Unii ieşeau în mijlocul uliţei să vadă mai bine ori să schimbe o vorbă cu cine s-ar nimeri.

— Foc, nu glumă! strigă Vasile Zidaru din ogradă către Leonte Orbişor care, stând mai sus cu două case, coborâse în uliţă tocmai fiindcă îl auzise tuşind şi scuipând. Şi uite aşa arde de la miezul nopţii!... Cu ce arde acolo ştiu c-ar fi trăit boiereşte un an de zile tot satul, dacă nu şi mai mult!

— Apoi las' să se aleagă scrum şi cenuşă din toate, că ele stăteau acolo degeaba, şi noi pieream şi nu ne auzea nimeni! făcu

Orbişor aproape piţigăiat, frecându-şi cu plăcere coşul pieptului pe deasupra cămăşii, parcă şi-ar fi alungat o durere.

Peste drum baba Ioana, cu o strachină de boabe în braţe, îşi hrănea orătăniile, ocărând pe cele mai hămesite, ocrotind pe cele fricoase, făcând dreptate cu glasul ei veşnic morocănos.

— Văzuşi pălălaia, maică Ioană? strigă Vasile şi către ea. Mi se pare c-o să avem nuntă... Ai, ce zici, maică Ioană?

Baba întoarse numai o clipă faţa spre dânsul, să-l cântărească, apoi îşi văzu de păsările ei, bombănind:

— Numai la nuntă se mai îmbulzeşte lumea, fire-ar a dracului!

Alţi vecini se apropiară, fiecare cu câte o întrebare sau cu vreo lămurire. După câteva vorbe însă fiecare se uita la ceilalţi, aşteptând un semn sau o poruncă mântuitoare. Apoi, pe măsură ce se înmulţeau, feţele lor se înăspreau şi glasurile se îngroşau, parcă o nerăbdare stăpânită le-ar fi sugrumat sufletele. Până ce Leonte Orbişor izbucni cu necaz:

— Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraţilor?... Ori n-avem altă treabă?... Ia haidem mai sus, să vedem şi noi ce mai mişcă prin sat şi să nu rămânem de căruţă!

— Aşa-i! făcură ceilalţi înviooraţi, ca şi când le-ar fi vorbit din fundul inimii.

Pe drum mai întâlniră ici-colo oameni care se sfătuiau şi care de asemenea se luară după dânşii. În bătătura cârciumii barem era bâlci. Până şi femei, şi copii căscau gura amestecaţi prin mulţimea înfrigurată. Glăsuiau însă puţin şi domol, parcă cuvintele ar fi avut greutăţi de plumb. Numai uneori ţâşnea câte-o vorbă tare, ca un strop într-un nor încărcat, stârnind uimirea şi întoarcerea capetelor.

— Înăuntru care sunt? întrebă Vasile Zidaru, auzind zgomot din cârciumă.

— Apoi sunt mulţi, răspunse Ignat Cercel, care umbla de colo până colo, printre oameni. E şi Marin, este şi feciorul cel mic al

lui Dragoş, mai e şi Petrică al Smarandei, sunt mulţi şi petrec, dacă au de ce...

— Adică de ce? iscodi mai departe Vasile.

— Ei ştiu de ce, mormăi Ignat tainic. Da lasă-i, că fac bine ce fac.

— Nu-ţi spuneam eu, nea Vasile, că i-am văzut azi-noapte cum se întorceau şuierând din jos? zise Leonte Orbişor cu mândrie. Că ieşisem în bătătură să văd cum arde şi mă gândeam aşa singur, oare cine l-o fi pus, că prea e mare şi-a pornit deodată din toate părţile de parcă-ar fi fost mai mulţi...

— Ar putea să ne spuie şi nouă, să nu zică pe urmă că ne-am codit şi să ne lase fără parte! se amestecă în vorbă un bătrân slăbănog şi amărât.

— Dac-ar sta să ne-ntrebe pe toţi, până-i lume nu s-ar mişca nimeni! spuse iarăşi tainic Ignat, ca şi când el ar fi ştiut mai multe.

— Asta cam aşa-i! şoptiră câţiva, clătinând din cap. Atunci, într-alt grup, mai spre margine, porni un hohot mare de râs şi toată lumea dădu năvală într-acolo. Se auzi un glas bucuros şi pizmaş:

— Luaşi toporul, Toderiţă?... Nu cumva pornişi tocmai acuma la pădure după uscături!

Întrebarea păru atât de caraghioasă, că alt val de râsete cuprinse mulţimea. Toader Strâmbu, cu toporul agăţat pe braţul stâng, cu sumanul pe umeri, răspunse tot râzând, dezvăluindu-şi dinţii lungi, sclipitori, ca nişte colţi de fiară flămândă:

— Apoi cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar aşa ne-am învăţat!

În uşa cârciumii ieşise Nicolae Dragoş, boţit la faţă, parcă toată noaptea n-ar fi închis ochii şi totuşi mai vioi ca de obicei. Văzând pe Toader Strâmbu, strigă din prag înăuntru:

— Haideţi, Petrică, nu mai staţi, c-a venit şi Toderiţă!

Pe când el cobora în uliţă, ieşi din cârciumă şi Petre, înconjurat de o grămadă de oameni, mai ales flăcăi. În urma lor apăru şi cârciumarul, care trase de mână pe Niculae:

— Bine, băieţi, băurăţi cât v-a poftit inima şi acuma plecaţi neplătiţi? Apoi asta-i treabă de omenie, Nicule?... Adică aşa să...

Petre îi reteză vorba batjocoritor:

— Ia vezi, nea Cristache, întoarce-te uşurel la tejgheluţa matale şi lasă-ne în pace, că ţi-om plăti noi când om avea vreme!... Hai, hai, du-te şi nu mai sta!

Busuioc se întoarse spre Petre, nedumerit. Vru să mai zică ceva, dar flăcăul urmă, săgetându-l cu o privire urâtă, deşi cu acelaşi glas:

— Nu te uităm noi nici pe tălică, n-ai grijă, nea Cristache!... Ne-om socoti după cuviinţă, numai să-ţi vie rândul! Că de-acu n-om mai zăbovi cu răfuielile, fii pe pace!

Oamenii dimprejur, care râdeau, care bombăneau. Cârciumarul păli şi bâigui foarte răguşit:

— Da cu mine ce-aveţi, măi Petrică băiete, că doar...

Petre îl împinse la o parte, fără răspuns, zicând către Toader Strâmbu:

— Bine că venişi, că tocmai eram să plecăm, să nu te mai aşteptăm, că uite, soarele e sus şi vine prânzul şi noi tot nu ne-am urnit!

— Lasă, c-avem vreme destulă, Petrică, şi nu ne goneşte nimeni! făcu Toader. Până mi-am aşezat copilaşii, că i-am lăsat singuri...

Nicolae Dragoş puse capăt vorbăriei. Erau vreo douăzeci cei ce fuseseră în cârciumă şi se aleseseră să pornească. Tocmai atunci sosi gâfâind de alergătură şi Chirilă Păun, cu un băţ noduros în mână.

— Staţi, băieţi, să nu plecaţi fără mine! strigă dânsul de-abia răsuflând. C-ar fi mai mare ruşinea să lipsesc eu, când ştiţi doar bine ce-am păţit cu...

— Apoi nici să stăm până te scormoneşti tălică... îl întrerupse Nicolae, fără a-şi sfârşi nici el gândul. Numai când observă că ceata gata de drum se dublase, adăugă schimbând glasul: Nu mai veniţi

atâţia degeaba, măi oameni, că n-avem lipsă! Ş-apoi sunt şi acolo oameni să mai puie mâna, de-ar trebui!

Bătrânul de adineaori, care se vârâse în faţă, zise iar tânguitor:

— Văd că umblaţi şi faceţi, şi de noi n-aveţi grijă, măi flăcăi!... Apoi aşa...

— Taci mulcom, moşule, că avem întâi nişte răfuieli, dar pe urmă om face noi cum o fi mai bine, cu toţii! zise Petre cam ţanţoş, ca un cocoş tânăr când se găteşte să cânte.

Grupul porni în sus, spre Lespezi. Numai Toader Strâmbu cu toporul şi Chirilă Păun cu băţul, încolo toţi cu mâinile goale. Între ei parcă cel mai mândru era Ilie Cârlan, care se tot uita înapoi şi râdea spre cei mulţi, rămaşi tăcuţi pe loc.

— Da oare unde se duc tocmai în sus? zise Vasile Zidaru după ce ceata se mai depărtă puţin. Ori umblă tot după Babaroaga?

Cârciumarul Busuioc, care rămăsese printre oameni, bolborosind înfricoşat, îşi recăpătă deodată curajul, ca şi când ar fi scăpat de primejdie:

— Ce mai întrebi, Vasile, unde se duc?... Tu nu-i vezi că s-au apucat de revoluţie?... Mai bine întreabă ce au cu mine băieţii ăştia? Că eu n-am făcut rău nimănui, oameni buni, şi...

Ileana, fata lui Dumitru Ciulici, se culcase la uşa Nadinei, în odăiţa dintre dormitor şi sufragerie. Cucoana o pusese să zăvorască toate uşile, ba le-a mai şi încercat ea însăşi, să vază dacă sunt bine încuiate. I-a spus că i-e frică de tâlhari şi fata a râs.

Acuma, dimineaţa, Ileana s-a trezit şi a ieşit binişor în sufragerie, să nu tulbure odihna cucoanei. Deschise uşa cerdacului şi ferestrele de la salon şi sufragerie; voia să se poată apuca de dereticat până se va scula cucoana. Apoi îşi luă aşternutul să-l treacă, prin coridor şi bucătărie, acasă. În bucătărie, unde duduia focul, erau părinţii ei, amândoi supăraţi şi spăimântaţi.

— Hai, fato, nu dospi ca boierii, că nu-i vreme de dormit! o întâmpină tatăl său. Hai, c-am dat de mare belea, că numai astea ne mai lipseau!

Adineaori, când răsărea soarele, Dumitru s-a dus de a sculat pe şoferul cucoanei, cum se înţelesese. A stat până ce a ieşit afară neamţul din odăiţa lui, apoi a plecat să dea o raită pe la hambare, ca în toate dimineţile. Când s-a întors a găsit pe Rudolf în poartă, prăvălit la pământ, plin de sânge, cu capul spart. Se vede că ieşise până în uliţă, să se uite mai bine la focul cel mare dinspre Ruginoasa, şi atunci l-au trăsnit cei care-l pândeau. Nu ştie cine să fie, dar aseară a auzit aşa, o vorbă, că neamţul cucoanei n-are să scape de-aici fără să mănânce o bătaie soră cu moartea, pentru că şi el ar fi bătut rău de tot nişte copii în Amara, alaltăieri. L-a luat în cârcă şi l-a dus în odăiţă, unde zace şi acuma ca un bolovan, măcar că l-a spălat de sânge şi l-a legat la cap... Ileana să-i spuie deci cucoanei, când se va trezi, ce s-a întâmplat, ca să chibzuiască dumneaei ce-i de făcut, deoarece, în halul în care se află, şoferul nu e în stare să ducă maşina. Dar nici să mai zăbovească pe-aici cucoana nu e bine. Focul de la Ruginoasa are să se întindă şi încoace, negreşit, şi oamenii sunt îndârjiţi. De aceea el s-a gătit să pornească îndată cu brişca, numai să adape calul, la Gliganu, la stăpânul lui, să-i dea de ştire...

Primarul Pravilă cu plutonierul Boiangiu şi cu logofătul Bumbu se întoarseră osteniţi, negri de fum şi de funingine. Căruţa intră în curtea conacului, după ce oprise o clipă în uliţă să se dea jos cei doi jandarmi. Boiangiu însuşi numai cu mare greutate s-a lăsat convins să se prezinte boierului Miron, socotind că datoria lui acuma este să vegheze la post necontenit, să nu se pomenească cu vreun atac prin surprindere din partea sătenilor.

Miron Iuga era sculat şi-i aştepta. Văzuse flăcările de la Ruginoasa şi a aflat de la argaţi câte ceva. În primul moment a chemat pe Ichim, să puie caii şi să plece la faţa locului. S-a răzgândit. Dacă s-a dus logofătul, se va fi făcut acolo ce se putea. Prezenţa lui cel mult i-ar fi stânjenit şi poate ar fi precipitat alte urmări... De ieri, după întrunirea cu prefectul, a presimţit că se

va întâmpla ceva ce nu se mai poate împiedica. Intervenţia prefectului a fost picătura de vitriol într-un pahar plin ochi. O atitudine energică sau un gest de autoritate, însoţit de măsurile respective, ar mai fi înfricoşat pornirile anarhice latente. Frica este singurul stimulent de ordine pentru oamenii primitivi. Prefectul a venit cu duhul blândeţii şi cu tocmeala, semne de slăbiciune. Astfel s-a încurajat îndrăzneala celor ce încă şovăiau. Ceea ce vroise să încerce Grigore a încercat Boerescu. Flăcările de la Ruginoasa se înfăţişau pentru Miron Iuga ca o cumplită confirmare a prevederilor sale.

Ascultă relatările celor trei cu un calm, parcă nici n-ar fi fost vorba despre averea lui prefăcută în cenuşă. I se spuse că focul a pornit de la şirele de nutreţ. Când s-a prins de veste, ardeau toate şi flăcările cuprinseseră hambarele şi grajdurile. Oamenii curţii au sărit să salveze vitele. Cele mai multe însă au pierit, fiindcă abia se mai putea cineva apropia de acareturi. Chiar să fi fost apă şi să fi dat ajutor toţi sătenii, anevoie s-ar fi putut potoli prăpădul. Ţăranii s-au urnit greu. Numai cei mai învecinaţi s-au ridicat să-şi apere casele lor. Ceilalţi dormeau, parcă erau morţi. Puneau mâna în silă şi fiecare se gândea numai să şterpelească câte ceva... Plutonierul îşi exprimă părerea că focul a fost pus de oamenii din Amara. Aşa i-au spus câţiva ţărani întrebaţi, precum şi colegul său de la Izvoru, care a venit de asemenea acolo mai spre dimineaţă.

— Ai vreo speranţă să-i descoperi? întrebă bătrânul Iuga atunci cu o înviorare subită...

— Cred că i-aş descoperi, dacă...

Boiangiu ezită câteva clipe până să mărturisească limpede că nu prea îndrăzneşte să întrebuinţeze metoda lui obişnuită. Ţăranii au devenit foarte turbulenţi şi arţăgoşi, cum s-a vazut şi ieri, în faţa domnului prefect. Cu vorba simplă sau cu ameninţări nu se mai pot înfrâna. Nici cu forţa nu cutează să procedeze deocam-

dată, pentru că n-are destui oameni şi i-e teamă să nu provoace răscularea satului întreg şi să-şi atragă pe urmă vreo pedeapsă gravă. De aceea încearcă să menţină ordinea cel puţin în Amara prin indulgenţă şi convingere, cum i-a recomandat, nu mai departe decât ieri, comandantul companiei. Altfel azi-noapte n-ar fi lăsat să treacă fluierând grupul de ţărani între care el e sigur că se aflau incendiatorii de la Ruginoasa.

Miron Iuga recunoştea că, în situaţia actuală, aşa cum a fost lăsată să se dezvolte, plutonierul într-adevăr nu mai era în stare decât să-şi apere propria-i piele. De altminteri nici lui nu-i rămânea altceva de făcut. Acuma nu mai poate fi vorba decât să dureze până când cei de sus vor înţelege, în sfârşit, că răzmeriţa pe care au fermentat-o nu e o mascaradă ca manifestaţiile lor de la Bucureşti şi vor lua măsuri s-o stârpească. Totuşi îndemnă pe primar şi plutonier să-şi facă datoria:

— Sunt şi oameni cuminţi în sat, poate mai mulţi decât cei ticăloşi. Puneţi-i şi pe ei să se mişte şi să nu se lase copleşiţi de răufăcători, căci şi ei sunt ameninţaţi de prăpădul care vine. Popa Nicodim ce face?... Să nu uite nimeni că are să vie şi ceasul socotelilor, când toţi vor trebui să dea seama!

În faţa conacului din Lespezi, în uliţă, câţiva ţărani vorbeau despre foc. Îl socoteau un semn. O fi bun, ori o fi rău? Matei Dulmanu, care fusese aseară prin Amara, se tot uita în jos, parc-ar fi aşteptat pe cineva. Bodogăni ca pentru sine:

— Numai focul curăţă păcatele!

Ceilalţi clătinară din cap şi unul observă că asta-i vorbă cu tâlc mare. Matei zări atunci pâlcul de oameni din Amara apropiindu-se şi zise uşurat:

— Vine ea şi vremea dezlegării tâlcurilor, n-aveţi grijă!

Amărenii se mai înmulţiseră. Pe drum i-a ajuns din urmă Pavel Tunsu, iar alţii s-au agăţat din curiozitate.

Se sfătuiră cu Matei Dulmanu şi apoi se împărţiră în două. Cei mai mulţi trecură cu Nicolae Dragoş înainte.

— Duceţi-vă, duceţi-vă, că suntem destui aci! zise Petre. Şi de-or mai trebui oameni, nea Matei ştie vorba noastră!

— Eu rămân cu tălică, nea Petrică! vorbi Ilie Cârlan cu însufleţire.

— D-apoi dânşii ce treabă au? răspunse Matei Dulmanu, arătând pe cei cu care stătuse.

— Tocmai! făcu Petre. Da să nu pierdem vremea cu multă vorbă nici noi, că ceilalţi uite-i cum zoresc!

Nadina transformase, cât s-a putut, după gustul ei dormitorul conacului. Gogu şi Eugenia se mulţumeau la ţară cu un confort relativ, în care nu intrau preocupări de frumos, ci numai de util. Nadina nu voia să renunţe la minimul de artistic nici în voiajuri, în camerele de hotel unde avea să petreacă o noapte, două. Patul monumental şi masiv pentru două persoane, cu care se mândrea Gogu, spunând că te odihneşti într-însul ca la sânul mamei, Nadinei i se părea c-ar înăbuşi-o şi prin scufundarea în moliciunea lui, dar mai cu seamă prin monstruoasa-i lipsă de proporţii şi de gust. În colţul dinspre vestibul, aproape de una din ferestrele mari, cu grilaj de fier, ce deschideau o vedere simpatică spre grădina de flori, i se pusese o canapea simplă, largă, pe care noaptea întâi a dormit scăldată după oboseala călătoriei. Azi-noapte, însă, somnul a ocolit-o, deşi l-ar fi dorit mai mult ca oricând, tocmai ca s-o scape de frica insistentă ce pusese stăpânire pe toată fiinţa ei. Mereu i se năzărea că aude paşi, prin grădină sau prin celelalte camere, că a bătut cineva în geam, că o mână a încercat clanţa de la vestibul... De câte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul, câte un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară, să-i îndepărteze odihna. De-abia spre dimineaţă, după ce a ascultat un răstimp cum îşi răspundeau cocoşii din sat, vestind apropierea răsăritului, a adormit de-a binelea. Tot un cântec de cocoş, sub fereastra ei, în grădină, a deşteptat-o adineaori dintr-un vis atât

de plăcut, că nici nu şi-l putea aduce aminte, rămânându-i doar senzaţia şi regretul că nu l-a putut visa până la sfârşit. Fără să-şi dea încă seama unde se află, câteva clipe făcu sforţări, cu ochii încă închişi, să adoarmă iar, ca să poată continua visul sau măcar să şi-l reamintească. În loc de aceasta, îşi redeşteptă frica urâtă cu care s-a luptat toată noaptea şi deodată se dezmetici... Nu îndrăzni să deschidă pleoapele, parcă nevăzând nimic ar fi mai în siguranţă. Era o tăcere mare. Îşi auzi întâi vibraţiile fireşti şi de obicei nebăgate în seamă ale propriilor ei nervi auditivi, ca un susur continuu, infinit de delicat, apoi zvâcnirile ritmice ale inimii în piept şi, după un răstimp ce i se părea nesfârşit, îi răsună în timpane, brusc şi strident, cotcodăcitul indignat al unei găini în grădină, atât de clar, ca şi când fereastra ar fi fost larg deschisă. Zgomotul acesta neaşteptat îi zgâlţâi inima o clipă, dar îndată ce îl identifică, spaima i se transformă într-un sentiment de încredere. Întinse mâna spre mescioara pe care îşi pusese micul ei ceasornic de aur.

— Opt! murmură ea examinând cadranul. Cât sunt de obosită! Parcă nici nu m-aş mai ridica din culcuş!... Şi totuşi trebuie să plec! Am întârziat... Aş putea fi pe drum, dacă... Numai Rudolf să fie gata, eu într-o jumătate de oră sunt în maşină... Dar fata asta pe unde o fi umblând?

Începu să strige, lungind şi cântând silabele:

— Ileana... Ilenuţo!... Unde eşti, Ilenuţo?... Ileana!...

Peste câteva secunde capul fetei apăru în crăpătura uşii de la vestibul, încetinel, ca şi când n-ar fi fost sigură dacă a auzit aievea glasul cucoanei sau numai i s-a părut.

— Hai, fetiţo, intră!... Te-ai sculat? zise Nadina întinzându-se alene sub plapumă şi răsfăţându-se ca o pisică la căldură. Rudolf a scos maşina?

Ileana, frumuşică şi curăţică, avea veşnic un râs zglobiu, care-i plăcea Nadinei, încât o şi întrebase dacă n-ar vrea să meargă cu ea la Bucureşti. Acuma însă râsul ei era speriat.

— Iar te-a certat maică-ta, Ilenuţo? urmă Nadina văzând-o aşa. Aide, nu mai fi tristă, că nu-ţi şade bine!

— Vai, coniţă dragă...

Cum deschise gura, cum o năpădi plânsul. Abia printre lacrimi şi oftări izbuti să spuie ce-a păţit şoferul şi că arde Ruginoasa. Nadina însăşi, parcă n-ar fi pătruns cuvintele, nu-şi dădu seama îndată de înţelesul lor şi întrebă:

— Bine, bine, dar maşina e gata? Fiindcă trebuie negreşit să plec...

Când apoi se dumeri, fu cuprinsă de o groază atât de violentă, că rămase împietrită în pat, cu plapuma până sub bărbie, uitându-se la Ileana cu nişte ochi măriţi, în care tremura o lucire sticloasă. Numai într-un târziu începu să bâlbâie cu un glas străin, frânt şi neputincios:

— Ce fac eu acuma, Ilenuţo?... Acuma o să mă omoare şi pe mine, acuma...

Fata o iubea şi-i era milă de frica ei. Prinse curaj şi-i explică cu însufleţire şi cu vorbe pline de încredere că tatăl său s-a dus de multişor să vestească pe boierii din Gliganu despre ce s-a întâmplat şi boierii vor veni cu trăsura cea mai bună şi o vor lua-o, aşa că poate să fie liniştită şi să nu-şi facă inimă rea deloc. De altfel oamenii de aici nu sunt haini şi n-ar cuteza să se dea la răutăţi... Nadina o asculta şi nu pricepea bine, dar glasul ei o mângâia şi-i alină în suflet rănile spaimei. Apoi deodată aruncă la o parte plapuma şi zise pripit:

— Atunci să mă îmbrac, să mă găsească gata... Dă-mi tu, fetiţo, halatul, repede şi pe urmă...

Se răsuci pe marginea canapelei, îşi potrivi tălpile în papucii moi, se ridică în picioare şi-şi scoase cămaşa de noapte, aruncând-o pe aşternut. Rămase goală, cum îi plăcea atât de mult să umble acasă, în dormitorul ei, între oglinzile care-i răsfrângeau toate rotunjimile corpului şi-i măguleau încrederea în frumuseţea ei.

Acuma nu se gândise să-şi admire goliciunea. Gestul fusese instinctiv. Deşi în odaie era cald, o cutremura un fior de frig.

— Aide, Ilenuţo, aide, că mi-e răcoare, murmură ea strângându-şi sânii cu braţele încrucişate pe piept.

— Doamne, coniţă, frumoasă mai sunteţi! făcu Ileana în extaz, aducându-i halatul şi văzând-o goală-goluţă.

Nadina surâse fără să vrea. Admiraţia o încânta totdeauna... Pe când fata îi punea pe umeri neglijeul de mătase moale, albă, şi ea căuta să-şi vâre braţul în mâneca largă, se auzi afară, în curte, gălăgie de glasuri.

— Uite c-or fi şi sosit boierii, coniţă dragă! strigă Ileana cu bucurie.

— Du-te repede, fetiţo! şopti Nadina cu vocea uscată de emoţie. Şi întoarce-te să-mi spui!

Ileana o zbughi afară prin vestibul. Nadina îşi simţea inima zvârcolindu-se de nerăbdare. Îi tremurau genunchii. Îşi împreună în faţă foile halatului şi se lăsă pe marginea canapelei. Asculta, încordându-şi cu desperare auzul. Percepea un zgomot confuz din care se desprindea uneori un glas cu timbrul vag cunoscut. Se silea să aleagă vocea arendaşului sau pe a avocatului şi nu izbutea, parcă ar fi pierdut amintirea lor.

„Dar dacă nu sunt ei?“ îi trecu prin minte ca o străfulgerare.

Simţi o încleştare în inimă atât de dureroasă, că vru să ţipe. În clipa aceea însă auzi foarte desluşit nişte paşi bocănind grăbit în vestibul. Apoi uşa se deschise furtunos, parc-ar fi sărit din ţâţâni şi în faţa ei apăru un ţăran tânăr, voinic, osos, cu căciula neagră, înfundată ţanţoş într-o parte, cu ochii negri, încruntaţi, cu laibărul negru peste cămaşa lungă, cu nişte bocanci grei în picioare. Trântind uşa, Petre Petre se proţăpi înaintea Nadinei:

— Cucoană, de ce...?

Glasul i se curmă brusc ca şi când o mână furioasă i s-ar fi înfipt în beregată. Nadina, în primul moment de spaimă, a început

gestul de a se scula în picioare. Genunchii însă n-au rezistat, încât la mijlocul mişcării a căzut înapoi pe marginea divanului. Aripile neglijeului atunci s-au desfăcut, dezvelindu-i sânii, pântecele, picioarele, fără ca ea să-şi mai dea seama. Ochii ei îngroziţi priveau pe ţăranul care năvălise în camera ei. Într-o frântură de secundă i se păru cunoscut, îşi reaminti ca este vizitiul care a plimbat-o cu sania când s-au speriat caii, şi cât a impresionat-o atunci forţa lui neobişnuita şi siguranţa lui liniştită, apoi că totuşi acuma tocmai acelaşi om a venit s-o omoare. În aceeaşi vreme îi auzea întrebarea răcnită şi îi vedea ochii. Observă în clipa următoare că i se îneacă glasul şi în privirea lui o strălucire nouă în locul încruntării. Strălucirea aceasta lacomă şi tulbure a remarcat-o de atâtea ori în ochii mai tuturor bărbaţilor şi totdeauna a măgulit-o, socotind-o ca dovada cea mai sigură a pasiunilor ce le deşteaptă frumuseţea ei. Privirea ţăranului o ardea ca o flacără. O simţea cum i se plimbă pe corp şi deodată înţelese ca corpul i-e dezvălit. Sări în picioare strângându-şi hălatul pe piept şi strigând disperată:

— Ce vrei să faci ?... Ajutor!... Nu!... Ajutor!...

Petre tălmaci strigătul ei ca o chemare. Sângele îi fierbea în vine şi-i roşise toată faţa, până şi bulbii ochilor. Nu mai vedea nimic afară de figura ei îngrozită şi cu atât mai ispititoare, şi de haina albă, uşoară, sub care îi zărise carnea. Întinse instinctiv braţele cu mâini mari, noduroase, ca şi când ar fi vrut să oprească o pornire ce nu se mai poate înăbuşi, bâlbâind neputincios:

— Apoi... de ce... să nu... te...

Nadina dădu să fugă spre cealaltă fereastră. O mânecă a halatului atinse o mână întinsă a lui Petre. Degetele o înşfăcară singure.

— Lasă-mă, lasă-mă!... Ajutor!... Nu! striga Nadina, zbătându-se să-şi smulgă mâneca din mâna lui.

Deodată simţi braţul lui vânjos cuprinzându-i mijlocul. Cu o lunecare de şopârlă se smulse din haină, lăsând-o în mâinile lui,

iar ea, goală, alergă în colţul dinspre sufragerie şi se piti după speteaza unui fotoliu. Lucirea mată a trupului ei stârni mai aprig pornirea bărbatului. Zvârli haina ce-o ţinuse în mâini parcă i-ar fi oferit-o să se îmbrace şi se apropie de fotoliu cu braţele deschise ca la un joc de-a ascunselea.

— Nu te-apropia!... Ajutor!... Ce vrei să faci ?! ţipa Nadina cu capul deasupra spetezei, urmărindu-i mişcările cu ochii holbaţi de spaimă.

Când Petre ajunse lângă fotoliu, Nadina ţâşni din ascunzătoare să treacă spre uşa vestibulului şi pe acolo afară. Braţul lung al lui Petre îi aţinu calea şi-i încolăci mijlocul.

— Lasă-mă!... Ajutor!

Petre o ridică în sus ca pe o păpuşă şi o întoarse cu faţa spre dânsul, cuprinzându-i cu celălalt braţ picioarele peste şolduri. Îşi lăsă capul pe spate ca să-şi înalţe privirea spre ochii ei. Nadina, zvârcolindu-se, întâlni privirea aprinsă şi-i văzu obrajii inundaţi de o bucurie mare. Începu să-l izbească cu pumnii peste faţă, peste cap, îi smulse căciula şi-l lovi peste ochii în care pofta ardea ca o vâlvătaie. El răbdă loviturile ei ca nişte mângâieri până ce, luându-şi seama, îşi ascunse obrajii pe pântecele ei. Nadina nu simţise mâinile aspre care-i strângeau şoldurile şi mijlocul, dar acuma simţea cum îi zgârie pielea mustăţile şi buzele lui fierbinţi. Zbătându-se necontenit, corpul ei alunecă uşor în jos până ce gura ţăranului ajunse să se scufunde între sânii ei mici şi rotunzi. Buzele lui însetate se opriră deasupra unuia, mozolindu-l pătimaş câteva clipe şi, în sfârşit, dinţii muşcară ca într-o piersică pârguită.

— Mă doare!... Ajutor!... Dă-mi drumul! ţipa Nadina, începând iarăşi să-l izbească peste cap.

Atunci băgă de seamă că Petre, strângând-o şi sărutând-o, se retrăsese până aproape de divanul cu plapuma boţită de pe care se sculase ea adineaori. Şi, fără a-şi fi ridicat faţa dintre sânii ei, călăuzit numai de lăcomia instinctului, o aşeză încet pe spate, de-a

curmezişul canapelei, încolăcindu-i mijlocul cu un braţ, iar cu celălalt sprijinindu-se. Nadina îşi înfipse degetele în părul lui, zgâlţâind cu furie. Deodată simţi mâna lui grea ca un mai între pulpele ei lipite, despărţindu-le şi făcând loc genunchilor lui. Aceeaşi mână îi pipăi o clipă pântecele cu mişcări aspre. Nadina se zvârcolea neputincioasă sub greutatea bărbatului, legănându-şi capul pe dunga canapelei:

— Nu vreau!... Ajutor!... Ajutor!

Petre îşi ridică atunci capul dintre sânii ei şi mormăi răguşit:

— Stai binişor... Stai, că doar nu te mă... Uite-aşa!

Nadina avu o cutremurare dureroasă. Se mai zbătu câteva clipe, apoi ţipetele ei deveniră tot mai slabe, iar mâinile ei loveau numai ca nişte aripi plăpânde. Apoi scâncetele ei se transformară în gemete sacadate, dominate, şi acelea, de gâfâiturile flăcăului. Cu ochii strânşi şi gura întredeschisă, capul Nadinei se legăna mereu, în timp ce braţele ei încolaceau inconştient gâtul bărbatului care-i răscolea toată fiinţa într-o înfiorare ameţitoare. Se simţea pătrunsă de o bucurie atât de intensă, parcă s-ar fi împărtăşit dintr-o taină necunoscută, amară şi dulce, mai presus de toate.

Rămase istovită cu faţa-n sus, nemişcată, cu pleoapele închise. Deodată, glasul lui Petre, puţin batjocoritor, răsună ca dintr-o depărtare mare:

— Apoi vezi, cucoană, degeaba ai ţipat şi te-ai zvârcolit, că doar nu te-am...

Nadina se ridică, parcă s-ar fi trezit dintr-un coşmar. Îşi înveli goliciunea cu cămaşa de noapte ce-i era la îndemână şi-şi acoperi faţa cu mâinile, simţind numai o scârbă infinită de corpul pe care şi-l adorase.

Petre îşi luase căciula de jos şi o înfundase în cap. Stătu o clipă examinând pe Nadina, parcă de-abia acuma ar fi văzut-o mai bine. Murmură în sine cu o ridicare de umeri:

— Cucoană, necucoană...

Apoi adăugă cu un glas care se silea să fie poruncitor:

— Dacă ţi-e dragă viaţa, cuconiţă, să fugi!... Ai auzit ? Să fugi îndată, altfel...

Nadina se uită la dânsul, ca şi când n-ar fi înţeles, fiindcă, apărându-şi trupul, a uitat primejdia adevărată. Din înfăţişarea lui se dumeri, îşi aduse aminte şi zise scâncit:

— Unde să fug ?... Scapă-mă!... Ce să fac ?

Petre nu voia să se înduioşeze. Repetă mai aspru:

— Fă ce te-o îndrepta Dumnezeu, cucoană, numai nu zăbovi deloc...

Ieşi morfolindu-şi sfârşitul. Nadina îi auzi bocancii pe duşumele. Îşi căută ciorapii, bălăbănind cu mâna lângă canapea şi şoşăind din buzele uscate, parcă ar fi vorbit cu cineva:

— Trebuie să plec... Unde să plec?... Doamne, Doamne, unde să plec?

3

Platamonu, ieşind azi-noapte, ca în toate nopţile, să dea o raită prin curte, a văzut lumina focului spre răsărit. Şi-a zis că trebuie să fie în Teleorman, la graniţa judeţului, sau poate la Izvoru. În orice caz era semn că răzmeriţa se apropie şi mâine-poimâine va izbucni şi pe aici. Hotărî deci că vor profita şi ei de plecarea Nadinei şi se vor agăţa de maşina ei până la Piteşti. Era cât p-aci să scoale pe nevastă-sa, să se sfătuiască ce să ia de prin casă afară de bani şi bijuterii.

Azi-dimineaţă a deşteptat mai devreme şi pe Aristide, care obişnuia să doarmă până spre amiazi. Aristide s-a cam bosumflat că i-a stricat somnul cel mai dulce şi l-a ironizat ca a ajuns şi dânsul fricos ca avocatul Stavrat care, de când a venit, numai într-un tremurici o duce. Totuşi s-a sculat fiindcă în realitate lui îi era mai frică şi parada doar, ca să-şi dea aere eroice şi să se facă mai interesant în faţa tatălui său de a cărui dragoste profita şi abuza în toate felurile.

Pe la şapte erau toţi trei gata de drum. Olimp Stavrat barem se pregătise de aseară şi dormise îmbrăcat, ca să nu-l surprindă un eventual atac nocturn. Fireşte, Platamonu se ferise să vestească pe cineva dintre slugi sau argaţi, să nu meargă cumva vestea prin sat şi să se alarmeze ţăranii ori să se încurajeze la tulburări. După ce vor fi plecat se va întâmpla ce-o vrea Dumnezeu.

La opt jumătate, pe când se impacientau că Nadina nu soseşte, desigur pentru că n-a renunţat la lenevie şi cochetărie nici în momentele acestea de pericol, se pomeniră cu Dumitru Ciulici. După un minut de consternare, avocatul Stavrat îşi exprimă indignarea că „cucoana asta are sa ne nenorocească pe toţi", adăugând că de ce n-a venit şi dumneaei cu căruţa acestui om de omenie, că nu i-ar fi căzut deloc boieria, în loc să oblige pe toată lumea să aştepte acuma cine ştie cât până ce se vor năpusti ţăranii asupra lor să-i masacreze. Aristide propuse să meargă repede Dumitru cu careta şi s-o aducă încoace, iar până atunci să se pregătească trăsura cu care apoi să plece cu toţii la Costeşti. Platamonu găsi însă mai cuminte să se îmbarce îndată în trăsura cea mare, să treacă prin Lespezi, s-o ia pe Nadina şi de acolo să iasă prin Cantacuzu în şoseaua judeţeană, care e sigură şi probabil păzită de jandarmi sau armată. Porunci deci să puie caii imediat.

Stăteau cu toţii în cerdac, aşteptând să iasă trăsura şi cerând în răstimp de la Dumitru Ciulici amănunte. Doamna Platamonu se mai învârtea prin casă, plângând şi dând mereu în grija slujnicelor să ia seama şi să-i apere lucrurile, că pe urmă nici ea n-are să le uite pe ele. Dumitru, învârtind căciula în mâini, tocmai spunea lângă scară că lespezenii sunt liniştiţi şi le pare rău că se amână mereu muncile, când o ceată de vreo patruzeci de ţărani năvăli pe poartă cu mare gălăgie, câţiva învârtind nişte beţe în aer. Cei trei încremeniră pe scaune. Într-o clipire oamenii înconjurară cerdacul strigând, suduind, învălmăşindu-se, parcă fiecare ar fi vrut să ajungă mai în faţă. Dumitru singur rămăsese cu capul

gol în mijlocul mulţimii mânioase. Argaţii ieşiră de prin grajduri, privind miraţi. Vizitiul apăru cu caii să-i înhame la trăsura scoasă din şopron.

Platamonu se reculese, se sculă în picioare şi întrebă cu o mutră nedumerită şi prietenească:

— Da ce-i, oameni buni?... Cine v-a supărat?

Zeci de glasuri răspunseră deodată, răcnind care de care mai vârtos. Erau sudălmi, şi ocări, şi ameninţări, toate topite într-un vacarm asurzitor, din care nu se înţelegeau decât frânturi de vorbe murdare... Platamonu îşi rotea ochii holbaţi peste feţele strâmbate de furie şi recunoştea ţărani din Amara, din Lespezi şi din Gliganu. Îşi opri privirea asupra lui Chirilă Păun, care era mai în faţă, alături de fratele învăţătorului Dragoş, şi-i zise cu blândeţe:

— Spune tu, Chirilă, care e necazul şi ce poftiţi de la noi, că tu ştii mai bine că eu nu mă codesc niciodată să...

Chirilă Păun începu cu glasu-i moale, obişnuit, şi vorbind urcă cele patru trepte ale cerdacului, sprijinindu-se în băţul nou, încă verde, ce-l avea în stânga:

— D-apoi ce poftesc dumnealor au să-ţi spuie singuri, că au gură, dar eu am o răfuială mai veche pentru Gherghina cu tâlharul ăsta, care...

Ajunse în cerdac şi, când rosti vorba „tâlharul“, se repezi la Aristide, care şedea aiurit şi cu un zâmbet nepriceput pe buze, şi-i trăsni peste obraz o palmă atât de zdravănă, de plescăi, parc-ar fi dat cu o lopată.

— Nu da, Chirilă! apucă să strige Platamonu.

În clipa aceea, însă, ţăranii tăbărau peste ei cu pumnii şi cu picioarele, tăvălindu-i pe duşumelele cerdacului. Avocatul Stavrat ţipa desperat:

— Nu mă omorâţi, fraţilor!... Eu nu-s de aici!... Aoleu!

Din casă izbucniră strigătele doamnei Platamonu şi ale femeilor, care se amestecau în zgomotul loviturilor şi al răcnetelor. Încăiera-

rea ţinu numai câteva momente. Apoi răsună glasul lui Nicolae Dragoş, ca o poruncă:

— Ho!... Opreşte!... Lasă-l, nea Chirilă!... Staţi, măi oameni, că noi n-am alergat până aci pentru niţică bătaie!... Nu mai da în el, băiete, n-auzi?... Pe grecoteiul ăsta am venit să-l jugănim, ca să nu mai poată sări pe fetele şi nevestele oamenilor!

Urmă o secundă de zăpăceală. Unele glasuri întrebară „ce-a zis“, altele strigară „vrea să-l jugănească“, iar alţii urlau „dar mai bine să-l omoare, că nu-i nici o pagubă“. Aristide, uluit mai mult de năvala de lovituri ce se abătuse asupra lui, îngrămădit printre bocancii şi opincile ţăranilor, se gândea cum s-ar putea furişa mai la o parte şi apoi să se facă nevăzut. Platamonu însă începu să zbiere îngrozit:

— Iartă-l, Chirilă!... Oameni buni, fie-vă milă!... Măi Nicolae, iartă-l şi tu!

Nu-l asculta nimeni. Cineva strigă: „Luaţi seama cu cei bătrâni!“ Alţii adăugară: „Faceţi loc!... La o parte!“

Nicolae Dragoş apucă de un picior pe Aristide, care izbutise să se strecoare puţin mai departe, şi-l trase la mijloc, întorcându-l cu faţa în sus. Pe urmă strigă ca un căprar când împarte corvezile:

— Aideţi, voi, Terente cu Vasilică, ţineţi-i mâinile, tu Costică şezi pe el să nu se mişte, voi ţineţi-l de picioare, aşa!... Ţineţi bine, băiete!... Hai, nea Chirilă, hai, scoate cuţitul, c-ai jugănit destui porci şi eşti meşter!

El însuşi începu să descheie pantalonii lui Aristide care, dându-şi acuma seama ce i se pregăteşte, răcnea din răsputeri.

— Ia răsfiraţi picioarele, băieţi! strigă Chirilă Păun, îngenunchind tacticos cu cuţitul în dreapta. Ţine bine!

Ţăranii se îngrămădeau roată, privind cu ochii lacomi spectacolul. Platamonu se aruncă nebuneşte între dânşii:

— Nu tăia, Chirilă!... Aoleu!... Omorâţi-mă pe mine, măi oameni. Aoleu!

Câteva braţe îl opriră pe loc, câţiva pumni îl izbiră, iar din mijlocul cercului glasul lui Chirilă rosti cu imputare:

— Uite, aşa mă jeluiam şi eu când mi-am văzut pe Gherghina cu burta plină şi hoţul ăsta râdea şi mă batjocorea!

Aristide scoase atunci un urlet de zângăniră geamurile:

— Ajutor!... Ajutor!... Aoleu!... Tată, nu mă lăsa!

În vreme ce vaietele lui de durere se îngroşau şi răguşeau şi se transformau în grohăituri şi apoi în gemete cu sughiţuri, Chirilă Păun tăia şi vorbea liniştit, parc-ar fi operat un purcel:

— Taci, cocoşelul tatii, taci, că ţi-ai bătut joc destul de muierile noastre, de-acu să mai stai şi cuminte... Ehei, cum m-a usturat inima pe mine toată iarna, şi m-am plâns, şi m-am zbătut pe la toţi oamenii...

Nicolae Dragoş, întunecat, se uita şi bombănea şi din când în când arunca ochii spre Platamonu care, mai deoparte, se zvârcolea în mâinile ţăranilor, hohotind de plâns.

— Na, gata, uite-le! făcu Chirilă, ridicându-se.

— Pune-i-le pe piept, nea Chirilă, să-şi facă tocană din ele! zise gros Nicolae Dragoş, întorcându-se cu scârbă.

Câteva râsete izbucniră, apoi strigăte ş-apoi gălăgia, care se potolise un răstimp. Aristide rămăsese întins pe duşumele, gemând. Arendaşul se smulse dintre ţăranii ce-l ţinuseră şi se aruncă la fiul său:

— Dragul tatii, dragul tatii... Of, tâlharii!

Chirilă Păun coborî cu Nicolae în curte, iar ceilalţi îi urmară, lărmăluind în neştire. Platamonu însă se dezmetici brusc, chemă pe nevastă-sa, care leşinase de câteva ori de groază, îi spuse că trebuie să plece imediat cel puţin la Costeşti, la un medic, altfel se prăpădeşte băiatul. Pe urmă, cu o sforţare desperată, ridică pe Aristide de jos, îl luă în braţe ca pe un copil mic şi porni cu el printre ţăranii gălăgioşi, care totuşi se dădură la o parte şi-i făcură loc, să traverseze ograda până la trăsura pregătită de adineaori

lângă care vizitiul se învârtea uluit. Şi păşind greu, cu feciorul în braţe, urmat de doamna Platamonu şi de două servitoare bătrâne, arendaşul strigă:

— Mitrofane, repede, caii, să plecăm la spital, că moare băiatul!

Oamenii, auzindu-l şi văzându-i, se mai liniştiră, ca şi când i-ar fi mişcat durerea părintelui. Numai Dragoş bufni cu aceeaşi ură dispreţuitoare:

— Duceţi-vă, duceţi-vă, că poate să i le puie la loc doftorii!

Nu mai râse nimeni. Toţi se uitau cum se aşează arendaşul în trăsură, ţinând mereu pe braţe pe Aristide, cum îi înveleşte doamna Platamonu şi cum apoi se urcă pe capră, lângă vizitiu, cum Dumitru Ciulici şi cele două slujnice se sileau să le fie de ajutor. Apoi caii porniră spre poartă. Trecând pe lângă grupul de ţărani, Platamonu, cu ochii plânşi şi glasul amărât, strigă:

— Lasă, Chirilă, că Dumnezeu e sus şi are să te bată mai rău de cum m-ai lovit tu pe mine!

— Până la Dumnezeu m-aţi pedepsit voi destul! răspunse Chirilă Păun.

— Mama voastră de grecotei! sudui printre dinţi Nicolae Dragoş.

Trăsura ieşi uruind pe poartă. După câteva clipe Nicolae, mai răcorit, zise:

— Acu noi am isprăvit ce-am avut de isprăvit şi ne putem întoarce acasă, că mai avem şi alte treburi!

Un vlăjgan, nemulţumit, îl înfruntă:

— Da noi cum rămânem, măi vere? Că doar nu ne-am ridicat noi numai ca să puteţi jugăni pe feciorul grecului!

— Cum, băiete, noi să vă învăţăm ce să faceţi dacă aţi scăpat de ciocoi? se înfurie Dragoş. Voi n-aveţi cap şi minte? Ori sunteţi copii de ţâţă?... Hai, nea Chirilă! Haideţi, măi oameni, care sunteţi din Amara, că noi om şti ce să facem şi nu i-om întreba pe dânşii!

— Aşa-i, aşa-i! făcură câteva glasuri. Umblaţi sănătoşi, că nici noi n-om sta de pomană!

Totuşi, după ce se depărtară amăranii, rămaseră în curtea conacului, încurcaţi, încât unul chiar exclamă:

— Ce-a fost asta, măi creştini?

Apoi deodată, parcă s-ar fi mâniat că nu sunt în stare să facă nimic, începură să strige care de care, să înjure, să se îndemne:

— Puneţi-i foc, măi, ca la Ruginoasa!... Staţi, măi, să nu plecăm cu mâna goală!... De ce foc, fraţilor, mai bine să ne luăm fiecare, că-s pline hambarele!... Dumnezeu şi Maica Precista!... Hai, băieţi, nu pregetaţi!... Ce ţi-e frică, Ioane, că nu mai sunt boieri!

Unul năvăli spre cerdac unde slujnicele dereticau lăcrimând. Ceilalţi, ca oile, năvăliră după el. Femeile fugiră în casă cu ţipete de spaimă. De pe uliţă soseau mereu alţi ţărani care prinseseră de veste că se strânge lumea la curte. Cei pătrunşi în casă se înverşunau lărmăluind şi spărgând, ca şi când s-ar fi luptat cu nişte duşmani de moarte. Câte unul ieşea încărcat cu cine ştie ce lucruri care i s-au părut lui mai de preţ şi pleca să le ducă acasă, chiuind de mulţumire, grăbit să se întoarcă, să mai aleagă ceva până nu se prăpădeşte tot. Prin ogradă adulmecau cei veniţi în urmă, iar mulţi dădeau târcoale hambarelor. Conacul deveni curând un furnicar de bărbaţi, femei, copii, toţi îngrijoraţi să nu le ia alţii înainte la împărţire...

În răstimp, avocatul Stavrat, după vijelia de pumni care-l ameţise de tot în primul moment, profitând de vălmăşeala ce a urmat în jurul tânărului Platamonu, s-a furişat în casă şi de acolo, pentru că cunoştea suficient distribuirea ieşirilor (le studiase în aceste două zile tocmai în vederea eventualităţii care s-a realizat acuma), trecând prin bucătărie, a ajuns în dosul clădirii, într-o curticică de serviciu. Deşi aiurit de lovituri şi tăvăleală, a avut prezenţa de spirit să nu se ascundă prin vreo dependinţă a conacului, cum îi trecuse întâi prin minte, ci a escaladat gardul

de uluci dinspre grădina de zarzavaturi şi a pornit curajos peste câmp să iasă în şosea, prin dosul caselor sătenilor. Niciodată n-ar fi crezut ca, la cincizeci şi şase de ani, să fie capabil de sforţări fizice atât de extraordinare. Nici nu-şi mai aducea aminte că suferă puţin de cord, că are un început de astmă, că medicul i-a interzis să alerge... Păşea ca un vânător de munte prin brazdele năclăite, prin ochiuri de bălţi, adus puţin de spinare, să nu-l observe cineva, asudând şi cu un sentiment de fericire care îi înnoia mereu puterile. În sfârşit ultima casă! Îl ispitea gândul să se oprească, să răsufle şi să-şi usuce puţin năduşeala, dar îşi birui prudent lenea şi continuă marşul în diagonală, ca să se apropie de şosea. Deodată zări o trăsură. O recunoscu, începu să strige. Glasul i se pierdea în uruitul roţilor. Îl cuprinse o clipă deznădejdea. Dacă se va întâlni pe drum cu vreo ceată de ţărani? Trăsura se depărta în galopul cailor.

„Ce tâmpiţi şi ţăranii! îşi zise dânsul cu amărăciune. Se năpustesc asupra arendaşului să-l omoare şi pe urmă îl lasă să plece cu trăsura... Dacă ştiam, rămâneam şi eu pe loc şi nu mă mai chinuiam prin hârtoapele astea!“

4

— Trebuie să plec numaidecât! murmură Nadina necontenit, îmbrăcându-se cu o grabă desperată, ca şi când s-ar fi aprins casa. Unde mi-e pălăria?... A, trebuie să plec!

Îşi adună micile obiecte de toaletă, şi ceasornicul şi câteva mărunţişuri, le înfundă în poşeta de piele roşie cu monograma de aur. Trecând pe lângă oglindă, îşi aruncă ochii fără să vrea şi se înfioră văzând o figură străină, parcă.

— O, săraca de mine! bâlbâi pierdută. Şi toate astea numai pentru că... A, să plec repede, să...

Petre trecuse din vestibul în cerdac şi coborâse în curte unde, între timp, se mai adunaseră alţi lespezeni. Toader Strâmbu se hărţuia cu muierea lui Dumitru Ciulici din pricina Ilenei, care tot

dădea să intre în casă, la cucoana ei, iar Toader îi tot aţinea calea, ba o dată i-a făcut şi vânt, de fata a început să bocească.

— Bine că vii, Petre, că erau să mă sfârtece muierile! zise Toader cu un râs larg. Da ştiu c-ai stat şi tu, Petrică! Ori nu te-a mai lăsat cucoana să ieşi când a dat de bine?

— Ia taci, măi Toderiţă, nu te mai porcăi! se încruntă flăcăul. Că doar eşti om, nu câine!... Am muştruluit-o eu de ajuns, n-ai grijă tu... Uite-acu pleacă şi ne lasă, şi moşie, şi tot!

— Bună treabă! făcură vreo doi lespezeni.

Toader Strâmbu însă se roşi deodată:

— Da ce, măi Petrică, aşa ne-a fost vorba?... Apoi d-aia mi-am tocit eu picioarele până aci?

— Dar tu ce vrei, Toderiţă? întrebă Petre.

— Parcă ziceai că ne-a batjocorit destul şi...

— Pe tine te-a batjocorit, ori pe mine?

— Dacă tu te laşi, treaba ta! urmă Toader mai înfocat. Dar eu sunt văduv, mă, şi stătut şi... Na, Ilie, ţine-mi... adăugă brusc, întorcându-se către Ilie Cârlan şi agăţându-i de braţ toporul. Că n-am să mă iau eu după alţii care...

Se repezi bodogănind în cerdac şi dispăru în casă. Ileana, îngrozită, apucă pe Petre de mânecă:

— Petrică, nu-l lăsa, că vrea s-o omoare!

— Da fire-ar ai dracului dacă nu m-ascultă, mormăi flăcăul, stăpânindu-se. Că eu i-am spus şi...

În clipa când Toader pătrundea în vestibul, Nadina, îmbrăcată, cu poşeta în mână, ieşea din odaia de dormit. Zărind-o, ţăranul se îndreptă spre ea, zicând cu o glumă batjocoritoare:

— Unde pornişi, porumbiţă frumoasă?... Stai, dă-mi şi mie o guriţă!

Nadina ezită un fragment de moment, apoi ţâşni ca o săgeată în salon şi închise uşa cu cheia. Întărâtat, Toader, fără a mai încerca clanţa, puse umărul în uşă şi o împinse înlăuntru.

— Ajutor!... Ajutor! ţipă Nadina cu ochii ieşiţi din orbite.

— Nu-ţi plac, cucoană, ai? rânji Toader. Lasă, că tu îmi placi mie!

O trânti jos, îi ridică fustele-n cap. Cu o supremă sforţare Nadina mai răcni:

— Ajutor!... Ajutor!

— Nu zbiera, putoarea dracului! mormăi ţăranul, înfigându-i mâinile în beregată.

Glasul Nadinei se stinse, parcă l-ar fi smuls din rădăcină... Peste câteva minute Toader Strâmbu reapăru în cerdac, cu poşeta Nadinei ascunsă în buzunarul sumanului, cu un rânjet de mulţumire pe faţă. Îşi luă toporul de la Ilie, zicând cu un glas hârâit:

— Hai, du-te şi tu, Ilie, că poate să mai fie caldă!

Oamenii îl priveau cu o curiozitate speriată. Ileana însă izbucni:

— Aoleu, să ştiţi c-a omorât pe coniţa!... Ucigaşule! Ucigaşule!

— Aoleu! făcu şi Petre. N-oi fi făcut una ca asta, Toderiţă?

Toader Strâmbu răspunse liniştit:

— Ba a murit ca un pui de găină, zău aşa! Cum am strâns-o niţel să nu urle, cum n-a mai suflat...

— Aoleu! făcu Petre iarăşi, mai abătut... Rău ai făcut, Toderiţă, că de-acuma...

Ţăranul se uită la Petre, apoi la ceilalţi cu o mirare ce se schimba treptat în indignare şi în mânie. Pe faţa-i lătăreaţă, ţepile nerase de cine ştie când se burzuluiau, ochii mici, înfundaţi în cap, însângeraţi, scânteiau ca doi cărbuni aprinşi peste care suflă un vânt năprasnic. Începu să urle ca o fiară scoasă din minţi, mişcându-se de ici-colo, parcă ar fi călcat cu tălpile goale pe jăratic, gângăvind şi spumegând:

— Da ce-i dacă a murit?... Dar muierea mea cum a murit de nemâncare cu zilele şi că nici n-am putut-o duce la doftor? Sărit-a vreun ciocoi că de ce-a murit nevasta lui Toader Strâmbu? Că şi azi mai sunt dator şi la oameni, şi la popa pentru înmormântare,

şi-s cu copilaşii flămânzi, şi-s fără o palmă de loc, şi-s stors de vlagă, şi muncesc până-mi sar ochii, şi n-ajung să-mi hrănesc copiii... Şi voi vă supăraţi că i-am făcut de petrecanie în loc să săriţi cu toţii s-o scuipaţi, aşa moartă, că ea de bine şi de huzureală a venit, să nu ne lase nouă pământul şi să-l dea la ciocoii ei... Dar eu îi omor pe toţi... care-mi pică în drum îi dau cu toporul... să nu mai rămâie picior de ciocoi, să le piară viţa şi sămânţa!

Învârtea toporul deasupra capului... Glasul răguşit avea izbucniri de trâmbiţă spartă:

— Destul am răbdat şi-am suferit... Acu vreau să mă răcoresc!... Trebuie să beau sânge de ciocoi, altfel îmi ard bojocii!

Se repezi cu toporul la ferestrele conacului. Geamurile şi cercevelele se risipiră ţăndări, pe rând. Ceilalţi ţărani, molipsindu-se îndată de furia lui distrugătoare, se năpustiră şi ei, cu ce le cădea în mână, să spargă ori să dărâme ceva. Muierea lui Dumitru ţipa şi-şi smulgea părul că-i vor prăpădi şi lucruşoarele ei; în aceeaşi vreme Ileana dădu fuga în casă, să vadă şi ea ce s-a întâmplat cu coniţa Nadina. Pavel Tunsu ochise dintru început automobilul. Descoperise într-o magazie un târnăcop, se apucă să izbească în maşină cu atât mai mânios, cu cât nu izbutea să sfărâme destul de iute şi de vizibil. Când însă băgă de seamă că a spart rezervorul de benzină, lăsă jos târnăcopul, smulse o mână de fân din podeţul de lângă şopron, făcu un şomoiog, se scotoci prin buzunare până găsi un chibrit, aprinse binişor fânul, aşteptă niţel să ardă cu flacără şi pe urmă îl aruncă sub automobil, pe băltoaca ce se scursese între timp. O flacără albăstruie învălui deodată maşina, se ridică până la acoperişul de şiţe, se prelinse în podurile cu fân de alături. În câteva clipe acareturile erau cuprinse într-un nor uriaş de fum din care ţâşneau limbi galbene în răsuciri neliniştite.

— Foc!... Foc! izbucniră oamenii cu o bucurie sălbatică.

— Uiuiu, cum îmi încălzeşte inima! răcni Toader Strâmbu cu faţa jilavă de sudori, alergând spre acareturile aprinse, parc-ar fi vrut să se arunce-n foc.

Lângă cerdac, Petre Petre rămăsese zăpăcit, uitându-se ca prin vis la lumea ce viermuia prin curte. Numai într-un târziu văzu că nici Matei Dulmanu nu s-a clintit din loc.

— Măi Petrică, ia să scoatem pe cucoana din casă, că dă focul peste dânsa şi-ar fi mare păcat să ardă în flăcări...

— Că bine zici, nea Matei, aprobă repede Petre. Că oamenii şi-au pierdut de tot minţile!

Tocmai atunci Ileana ieşea din casa primejdiilor, ţinând în braţe pe Nadina, învelită într-un cearşaf alb.

5

Drapelul părea în doliu. Când veni, joi dimineaţa, pe la zece, la redacţie, Titu Herdelea nu văzu nici măcar pe Roşu la faimosul birou încărcat de ziare. Află, ce-i drept, că a fost şi a plecat adineaori, lăsând vorbă că se întoarce într-o jumătate de oră.

Tânărul Herdelea întârziase pentru că trecuse pe la Interne, la Modreanu, după informaţii despre Argeş, cum promisese ieri lui Grigore Iuga. N-a aflat nimic. De altfel aseară Grigore a vorbit la telefon cu directorul prefecturii de la Piteşti, care i-a spus că prefectul Boerescu e tocmai prin judeţ şi aşteptat să sosească în cursul nopţii, că deocamdată e linişte şi nu s-au semnalat nicăiri tulburări, deşi pericolul contaminării e mare din pricina vecinătăţii cu nebunia din Teleorman. Titu l-a căutat ieri toată după-amiaza şi de-abia seara l-a găsit la Predeleanu. Grigore s-a scuzat cu gluma că, totdeauna când vrea să-l găsească sigur, să întrebe întâi la casa Predeleanu, fiindcă în vremea din urmă mai mult stă aici decât acasă. Herdelea a zâmbit; cam observase el că, în afară de prietenia lui Predeleanu, ochii frumoşi ai domnişoarei Olga Postelnicu nu sunt chiar străini de asiduităţile tânărului Iuga.

Pe Gogu Ionescu l-a întâlnit ieri după-prânz. Şi el telefonase la Piteşti. Era mai abătut şi avea ochii mereu umezi, parcă o presimţire i-ar fi ros sufletul, oricât încerca Eugenia să-l liniştească.

Fireşte, Titu Herdelea îşi împărţise timpul aşa încât să fie acasă la cinci, când trebuia să vie Tanţa. A venit foarte punctual, şi s-au îmbrăţişat, şi au plâns puţin amândoi de bucuria revederii. Lucrurile importante pe care i le prevestise în scrisorică nu prea aveau importanţă. Că Jenică s-a despărţit de doamna Alexandrescu a treia zi după ce s-a mutat Titu, că nu i-a cerut el să îndepărteze pe Titu, ci doamna Alexandrescu a vrut să-i rămâie camera, pentru că pe Mimi a izgonit-o definitiv bărbatul ei, că doamna Alexandrescu a căutat să facă scandal, că a venit la ei şi s-a certat cu toţi foarte urât, chiar Tanţei i-a strigat în gura mare că s-a tăvălit cu chiriaşul ei, că totuşi Jenică a rămas bun despărţit de ea şi s-a logodit îndată cu fata subdirectorului, că de altfel Jenică s-a purtat ca un adevărat cavaler, dezminţind energic ocările Lenuţei faţă de părinţii lui... Titu Herdelea a ascultat cu mult interes toate acestea, întâi fiindcă i le spunea Tanţa şi apoi pentru că tot ce-o privea pe ea îl pasiona în realitate mai mult ca orice. Înduioşat, îi mărturisi că, dacă ar avea o situaţie materială cât de cât asigurată, mâine ar lua-o de nevastă şi că, în orice caz, ea tot a lui trebuie să fie pentru totdeauna. Iar drept legământ, de aci încolo, în loc de alte mângâieri, are să-i zică numai „mireasa mea“...

— Venişi, puiule? Bravo! murmură Roşu intrând şi găsind pe Titu cu nasul în jurnale. Vasăzică gata, ai?... După-amiazi avem guvern nou! Şi după ce mai răsfoi câteva gazete: — Ai văzut cum au schimbat macazul onorabilii?... Acuma nu mai e vorba de lupta sfântă a ţăranilor. Acuma sunt numai tulburătorii ordinii publice împotriva cărora trebuiesc mijloace energice de represiune. Nu ţi-am proorocit eu toate astea de-acum trei săptămâni, puiule? Dar să vezi curând-curând cum o să puie şi tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfântă pe care au glorificat-o până ieri! Nu observi? I-au dat zor cu „lupta sfântă“ şi cu „să nu curgă o picătură de sânge românesc“ exact până ieri, adică până în ceasul când au fost siguri că vin la putere. Ceea ce înseamnă că au dat foc ţării cu premeditare şi fără nici un scrupul, căci ruina ţării, pentru ei,

n-are importanţă, ci numai acapararea guvernului, chiar al unei ţări ruinate... Degeaba, sunt odioşi, amice! Eu nu fac politică şi-mi sunt indiferente partidele cu aşa-zisele lor ideologii, dar ăştia sunt îngrozitori!

Zbârnâitul telefonului îi întrerupse indignarea:

— Alo!... Da, da, *Drapelul*!... Domnul Herdelea? Aici... Poftim!

Era Gogu Ionescu care cerea ştiri noi, pentru că azi i-a fost imposibil să mai vorbească la Piteşti. Titu îi promise că va trece de la Modreanu pe la dânsul.

— De, bieţii oameni, se frământă şi suferă, pentru că domnii ăştia au vrut cu orice preţ să ia guvernul! zise secretarul de redacţie iar, parcă întreruperea l-ar fi întărâtat. Şi câţi o să mai sufere, şi cât sânge are să mai curgă! Că ăştia vor ucide pe ţărani cu aceeaşi dezinvoltură cu care i-au îndemnat la răzmeriţă! Ba te asigur că vor găsi chiar instigatori ai dezordinilor. Evident, nu pe ministrul care a proclamat lupta sfântă. Nu, dragă! Pe tine, pe mine, pe vreun învăţătoraş sau preot care nu e în partidul lor, pe vreun socialist...

Iar întrerupse telefonul. Grigore Iuga anunţa că va trece să ia pe Titu, să meargă împreună la Interne. Apoi mai bine de o oră şi jumătate Roşu îşi revărsă asupra docilului redactor toată înţelepciunea-i politică.

Deşi extrem de hărţuit, mai ales cu schimbarea guvernului, Modreanu primi pe Grigore Iuga cu mare afabilitate, îi reaminti întâlnirea din tren şi palavrele lui Rogojinaru şi pe urmă spuse că i-a parvenit azi-dimineaţă o notă telefonică de la Piteşti cum că în cursul nopţii s-a semnalat incendierea de către ţărani a unui conac în sudul judeţului, cătunul Ruginita sau Ruginoasa, nu s-a putut recepta exact numele, fiindcă prefectul, care telefona personal, era foarte agitat şi morfolea vorbele. Modreanu adăugă că, pentru a avea desluşiri complete în privinţa Argeşului, a chemat el acum vreo oră Piteştii şi a vorbit cu prefectul, care i-a comunicat că legătura telefonică şi telegrafică cu partea de jos a judeţului

ori s-a deranjat, ori a fost distrusă, aşa că nu are nici o informaţie mai nouă până ce îi vor sosi prin eventuali curieri. Prefectul a mai subliniat că ştirea despre arderea cătunului Ruginoasa a raportat-o cum a primit-o şi el telefonic de la Costeşti, cu toate că el personal n-o crede exactă, poate să fi fost vreo farsă de prost-gust, deoarece dânsul numai azi-noapte a sosit din judeţ şi a constatat tocmai în regiunea respectivă ordine perfectă.

— Prefectul dumneavoastră e o persoană foarte distinsă, dar de un optimism excesiv de robust! surâse Modreanu.

Grigore Iuga îi mulţumi călduros. Mai vorbiră două minute despre schimbarea guvernului. Tânărul Iuga spuse că pentru postul de prefect la Argeş ar fi desemnat prietenul său, avocatul Baloleanu; cel puţin el o ştie de la Baloleanu însuşi. Modreanu cunoştea, fireşte, pe Baloleanu şi socotea că ar fi un prefect eminent, tocmai pentru vremurile acestea tragice...

Pe drum Grigore comunică lui Titu că, dacă într-adevăr va fi numit Baloleanu, va pleca şi el neapărat spre Amara în tovărăşia noului prefect. Mărturisi că e foarte îngrijorat de soarta bătrânului. Oprindu-se în faţa Teatrului Naţional, pe trotuar, Grigore Iuga îşi consultă ceasornicul şi şopti cu o tristeţe amară în glas:

— Douăsprezece şi jumătate... Doamne, Doamne, ce-o fi acuma la Amara?

6

Până la amiază toată Amara ştia isprăvile celor ce plecaseră de dimineaţă la Lespezi şi la Gliganu. Fireşte, trecând din gură-n gură, întâmplările se umflau. Astfel se povestea că au fost jugăniţi amândoi grecii, şi bătrânul, şi feciorul, că pe grecoaică a omorât-o cu securea un om din Gliganu şi că avocatului din Bucureşti i-au tăiat limba ţăranii şi apoi l-au izgonit din sat, desculţ şi numai în izmene. La Lespezi toţi bărbaţii şi-au bătut joc întâi de cucoana cea frumoasă, pe urmă Toader Strâmbu i-a sucit gâtul ca unui

pui de găină şi a azvârlit-o în foc, iar Pavel Tunsu a bătut pe neamţ până l-a lăsat mort lat... Totuşi ţăranii s-au întors mai mult răsfiraţi, nu grămadă cum porniseră, şi de aceea nu s-a prea băgat de seamă când au trecut spre casele lor. Numai Pavel Tunsu a trecut chiuind ca un nebun şi pe Toader Strâmbu l-ar fi văzut cineva cu o traistă grea în spinare despre care alţii au aflat c-ar fi fost plină cu galbeni şi giuvaiere luate de la cucoana omorâtă.

Primarul Ion Pravilă lăsase azi pe secretar la cancelarie, iar el stătu pe-acasă. Ştia toate câte se petreceau în sat, dar nu voia să se mai amestece în nici un fel. Aflase că sunt unii oameni care şi-au pus în gând să-l bată măr şi să-i aprindă casele din ură că i-ar fi năpăstuit cândva. Şi din pricina asta socotea cuminte să-i lase pe săteni să-şi facă mendrele, cum îi taie capul. De ce să-şi primejduiască dânsul viaţa şi averea dacă lumea s-a smintit? O să-i dezmeticească curând-curând stăpânirea şi atunci se vor căi amarnic. Până atunci el trebuie să joace cu lupii, ca să nu-l sfâşie.

Secretarul Chiriţă Dumitrescu, plictisindu-se singur în toată cancelaria, a chemat înlăuntru cele două străji şi dezbătea cu ele întâmplările. Dezaproba şi dispreţuia sălbăticiile ţăranilor, şi lua partea boierilor cu entuziasm, considerându-se făcând parte din boierime. Avea oglinjoara pe birou şi, vorbind, îşi arunca deseori ochii să se admire sau să-şi mai aranjeze gulerul şi cravata...

De la curtea Iuga până la jandarmerie, după întoarcerea de la Ruginoasa şi întrevederea cu bătrânul Miron, primarul a avut de dimineaţă o mică ciocnire amicală cu Boiangiu, fiecare căutând să treacă asupra celuilalt atribuţiile poliţieneşti şi menţinerea ordinii în sat. La despărţire, Pravilă a declarat că el se spală pe mâini, că nu mai are nici o putere. Plutonierul i-a răspuns cu o înjurătură în general şi apoi cu observaţia acră că numai la greu e bun jandarmul, încheind ameninţător:

— Să nu mă scoateţi pe mine din ţâţâni, că pe urmă vă împuşc pe toţi ca ciorile, mama voastră de ţopârlani!

Boiangiu îşi făcea curaj în afară, dar în sineşi era pierit rău. Deocamdată socotea să se mai odihnească puţin, fiindcă azi-noapte de-abia apucase a aţipi când l-au sculat şi acum se simţea frânt de somn. Unde să mai aibă răgaz de odihnă? A trebuit să se certe vreun ceas cu Didina, de era gata-gata s-o bată dacă nu sărea caporalul. Pe urmă a aflat despre plecarea grupului de ţărani spre Lespezi, desigur nu cu gânduri paşnice. Pe urmă au venit veştile despre isprăvile oamenilor. Şi în sfârşit Lazăr Odudie, vătăşelul arendaşului Cosma, adineaori, speriat, că o seamă de oameni dau mereu târcoale conacului şi că i-e frică să nu-i puie foc.

Între timp, după ce a isprăvit cearta cu nevastă-sa, a ţinut un fel de consiliu de război cu toţi patru jandarmii. Pentru că sunt puţini trebuie să se prefacă a ignora dezordinile din satele vecine, care s-au petrecut sau care se vor petrece. Chiar în Amara vor închide ochii faţă de abaterile mai mici, cum au şi făcut de altfel de vreo câteva zile de când se frământă mai stăruitor lumea, dar vor împiedica cu energie devastările sau incendiile. În caz de nevoie, întreg postul va ieşi complet înarmat ca să facă impresie mai puternică. Armele însă nu vor fi încărcate, ci se vor încărca la faţa locului, de asemenea pentru a speria mulţimea. Dacă, Doamne fereşte, s-ar ajunge să fie silit a comanda foc, prima oară vor trage peste capetele oamenilor şi numai când nici asta n-ar avea rezultatul dorit, se va trage în plin. În aşteptare, nimeni nu mai părăseşte postul şi toţi vor fi pregătiţi pentru orice eventualitate cu echipamentul şi armamentul la îndemână.

— Măi Odudie, măi, zise Boiangiu vătăşelului reclamant, ia seama, că vouă acuma numai a revoluţii vi se năzare cum vedeţi doi oameni stând de vorbă, aşa de viteji sunteţi, măi Odudie!

— Dom’le plutonier, eu nu mai răzbesc cu oamenii! făcu Lazăr Odudie resemnat. Matale să faci ce vrei, dar eu a trebuit să-ţi spun, că pe urmă, când s-or întoarce boierii, să nu mă ia pe mine la rost că n-am purtat de grijă avutului dumnealor...

Plutonierul trimise mai târziu pe jandarmul Bogza, care era mai dezgheţat, să constate situaţia reală. Bogza aduse veşti mai rele. Conacul propriu-zis încă n-a fost atins, dar încolo e haram şi oamenii cară fără sfială cu sacii şi cu târnele porumb, fasole, grâu, ce se găseşte. Au venit mulţi şi din Vaideei la împărţeala pe tăcute. Toate hambarele au fost sparte încă de azi-noapte. Un argat i-a spus că pândarii arendaşului sunt cei mai înverşunaţi şi că tocmai ei ar fi chemat lumea la pradă. De fapt, chiar Odudie pare a se fi înţeles cu ţăranii, că lui nu-i pasă ce fac dânşii cu hambarele şi cu celelalte, numai de conac să nu s-atingă, dar acuma a prins de veste că oamenii umblă să dea foc conacului, sau măcar să-l strice şi de aceea a venit să reclame. Acolo totuşi nu e multă lume, căci fiecare ia ce doreşte şi pleacă. În bătătura cârciumii însă sunt vreo cincizeci, poate şi mai mulţi, care stau de vorbă sau complotează.

Boiangiu se încruntă. Vasăzică nu se astâmpără deloc ţopârlanii? Totuşi, prudent, hotărî să-i lase în pace. Dacă nu fac tărăboi, de ce să-i stârnească?

Peste mai puţin de jumătate de ceas un jandarm, care stătea prin ogradă, năvăli în biroul şefului, raportând cu sufletul pe buze:

— Dom' plutonier, foc!... Arde conacul!

Şeful ieşi speriat afară. Da, în direcţia conacului lui Cosma Buruiană bolboceau nori groşi de fum. Nu mai putea rămâne nepăsător. Ar risca să fie trimis în judecata Consiliului de Război dacă s-ar afla, şi s-ar afla cu certitudine, că jandarmii nu s-au mişcat nici când ţăranii au pus foc conacului. Dădu câteva ordine şi se echipă repede şi dânsul, în vreme ce Didina striga, frângându-şi mâinile:

— Silvestre, Silvestre, ia seama, să nu te omoare!

Boiangiu era calm. Se stăpânea. Îşi zicea că mare lucru n-are să fie nici acuma. Doar să patruleze puţin, să facă act de prezenţă. Nu vrea să aţâţe pe ţărani, ci să-i liniştească. Nu va lua cunoştinţă că focul a fost pus, ci va proceda ca şi când ar fi un incendiu

oarecare... Mai târziu, după ce se vor fi calmat spiritele, va întoarce el foaia şi se va răfui cu toţi zurbagiii de azi.

În colţul cârciumii, la încrucişarea spre conac, uliţa era cuprinsă de ţărani. Plutonierul, în fruntea celor patru jandarmi, se apropia cu paşi rari, cu o figură deschisă şi puţin surâzătoare, ca să le arate că nu vine cu intenţii duşmănoase. Ţăranii tăceau şi îi priveau parcă cu indiferenţa cu care privesc îndeobşte pe trecătorii străini. Numai când jandarmii ajunseră la doi paşi, le făcură atâta loc cât să se strecoare prin mulţime. Boiangiu întrebă în glumă:

— Da ce, băieţi, nu ne lăsaţi să trecem?

— Apoi ce să mai treceţi, că arde el şi singur! strigă un glas batjocoritor.

Plutonierul se făcu a nu pricepe batjocura şi se opri în mijlocul lor, zicând:

— De ars văd eu că arde, dar noi trebuie să ne facem datoria! Ori tu zici că nu, măi Serafime? adăugă către Serafim Mogoş, care se afla chiar în faţa lui, întunecat şi dârz.

Mogoş dădu din umeri, fără a răspunde. În locul lui glăsui Trifon Guju:

— Datoria matale lasă c-o ştim noi... E uşor să baţi oamenii când ai puterea în mână, să-i chinuieşti!

— De, dacă aşa e slujba, Trifoane? făcu Boiangiu tot împăciuitor, mai ales înţelegând că ţăranii umblă să-l întărâte.

— Dar tu ai gustat din papara asta, ori nu? bufni deodată Serafim Mogoş. Ca să-ţi arăt eu cum e, soarele, şi anafura, şi...

Îi cârpi, una după alta, fulgerător, două palme zdravene pe obraji. Boiangiu nici nu mai avu timp să se dumerească. Într-o clipire loviturile îl copleşiră din toate părţile. Văzu ca prin vis că Trifon Guju i-a smuls puşca de pe umăr. Îşi ferea capul, lăsându-l pe piept şi instinctiv nu căuta decât să scape din mijlocul mulţimii. Ţăranii urlau şi loveau. „Dă bine, mă!“ „Arde-l!“ „Fugi! Fugi!“ În spate auzea glasurile jandarmilor, spăimântate: „Nu da!“ Se avântă cu capul înainte să-şi croiască o trecere. Iureşul ţinu numai câteva

minute. Cu toată răpăiala de pumni, Boiangiu izbuti să înainteze şi simţi curând că s-a rărit mulţimea după rărirea loviturilor ce le primea. În urma lui încăierarea continua însă cu aceeaşi furie, parcă ţăranii n-ar fi băgat de seamă că el s-a smuls dintre dânşii.

— Fugi!... Fugi! răsunau împrejurul lui glasurile batjocoritoare.

Fără să-şi dea el seama, picioarele ascultau singure îndemnul şi alergau mâncând pământul. Alţi paşi tropoteau în urmele lui. Ar fi vrut să vadă cine sunt, dar îi era frică să se uite înapoi. Strigătele continuau. După câteva clipe de goană zări la dreapta o poartă deschisă larg. Recunoscu casa lui Marin Stan. Dădu buzna pe poartă, trecu prin ogradă spre grădină. Un câine încercă zadarnic să-i aţie calea hămăind cu mare furie. De-abia între pomii din dosul casei îşi încetini fuga şi întoarse capul. După dânsul veneau cu aceeaşi iuţeală desperată cei patru jandarmi, la intervale care arătau în ce ordine au scăpat din încăierare. Toţi patru erau fără arme, ca şi şeful, iar doi în capul gol, pierzându-şi capelele pe câmpul de luptă. Ţăranii victorioşi, ajungând în dreptul casei, se opriră şi numai de acolo huiduiau şi înjurau, arătându-şi pumnii şi învârtind puştile rămase în mâinile lor. Mai liniştit oarecum, după ce a constatat că subalternii îl urmează, plutonierul întoarse iar spatele oamenilor care vociferau şi continuă retragerea prin grădini, într-un ritm mai cumpătat, gândind că se va uni cu trupa la adăpost şi zicându-şi, pe măsură ce se reculegea:

— Noroc că n-au fost încărcate armele, altfel tâlharii ne omorau!

Pe când jandarmii dispăreau, pipăindu-şi cucuiele şi coastele, ţăranii comentau bătălia cu râsete şi glume, cu sudălmi şi ocări. Trifon Guju bălăbănea o puşcă în aer, şi chiuia, şi striga cu o vioiciune ce nu se potrivea deloc cu faţa lui morocănoasă:

— Acu-i acu, fraţilor!... Acu-i acu!

Vestea izgonirii jandarmilor se răspândi repede dintr-un capăt la altul al satului, împrăştiind o bucurie, parcă tuturor li s-ar fi

ridicat o piatră de pe inimă. Băieţelul cel mai mic al Smarandei, care se nimerise prin preajma cârciumii şi văzuse bătaia, goni într-un suflet până acasă şi începu din ogradă:

— Nea Petrică! Mamă! I-au alungat... pe jandarmi... oamenii... şi i-au bătut... şi...

Petre venise de la Lespezi mai demult şi nici nu mai ieşise din casă. Era bosumflat şi tăcut, ca şi când ar fi băut numai fiere. De-abia a schimbat două vorbe cu maică-sa şi nici nu a vrut să mănânce. Bombăni cu imputare:

— Bine că s-au dus dracului, că n-au fost buni la nimic!

7

Pe la ora şase Bucureştii răsunau de strigătele ţigănuşilor:

— Ediţie specială!.. Noul guvern!... Manifestul către ţară!

Grigore Iuga, de când se întorsese de la ţară, mânca în fiece seară la Predeleanu. I-ar fi fost peste putinţă să stea acasă cu mătuşă-sa Mariuca, să-i asculte fleacurile clevetitoare, sau pe la restaurante, ori la club cu prieteni care până ieri mureau de dragul ţărănimii şi propovăduiau împărţirea moşiilor, cu gândul ascuns că tot nu se va întâmpla şi cu mândria că totuşi pot părea drept spirite înaintate, iar azi reclamau vehement să fie rase cu tunul toate satele care s-au revoltat şi ţăranii să fie bătuţi până la sânge, toţi, fără excepţie, ca să servească de pildă şi să nu mai îndrăznească nici pe viitor să ridice capul niciodată. Cu Victor se înţelegea, ca totdeauna, şi apoi găsea la ei o atmosferă care-i era necesară mai ales acuma, când tatăl său sta singur la ţară în primejdie, iar el aici fără nici o posibilitate de a-i sări în ajutor.

Mergând, strânse toate ediţiile speciale, să le citească şi să le comenteze împreună cu Victor. Pe el nu-l interesa compoziţia guvernului, ci manifestul în care se zvonea că vor fi anunţate mari reforme care vor opri imediat agitaţiile ţăranilor, fără să fie nevoie de represiune armată.

Până la masă avură timp să răsdiscute toate măsurile cuprinse în manifest, fără a se putea pune totuşi de acord. Predeleanu socotea că guvernul debutează excelent şi că manifestul e o ramură de măslin în mâna celor ce vor fi trimişi să liniştească pe ţărani. Mai mult nu se putea promite, îndeosebi sub presiunea tulburărilor. Grigore credea, dimpotrivă, că pentru lumea satelor răsculate reformele promise vor părea o batjocură. Oamenii vor pământ, au dat foc şi au făcut cruzimi, ca să rămâie stăpânii pământului, iar guvernul nou vine şi, în loc de pământ, îi scuteşte de nişte taxe, le făgăduieşte să le arendeze lor moşiile statului, să uşureze învoielile cu boierii şi alte asemenea lucruri, care ar fi fost foarte bune înainte de izbucnirea răzmeriţei, pe când azi...

— Eu am fost la Amara numai acum câteva zile şi am pipăit pulsul ţăranilor! urmă Grigore. Cu vreo lună înainte umblau şi se zbăteau să cumpere moşia Babaroaga. Azi nici prin gând nu le mai trece aşa ceva. Azi pretind foarte simplu să li se împartă toate moşiile. Şi acestor oameni vrei dumneata să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe?... Ridicol!

— Ei, bine, atunci va trebui să intervie forţa, ca să-i potolească întâi, iar pe urmă, când se vor dezmetici, vor pricepe şi ei însemnătatea măsurilor ce s-au luat în favoarea lor! zise Predeleanu senin.

— Da, aşa! aprobă tânărul Iuga. Să nu umblăm cu ipocrizii! Ţăranii s-au revoltat — să iasă armata să-i pedepsească. Punct. Reformele se discută cu oameni sănătoşi, nu cu bolnavi sau cu exaltaţi. Manifestul e o ipocrizie în plus, de aceea mă supără. Potolirea răscoalei nu se poate face fără vărsare de sânge. În loc să tragă cu gloanţe direct în răsculaţi, guvernul trage întâi în vânt, cu manifestul, ca să se poată spăla pe mâini mai târziu că n-a vrut vărsare de sânge, dar... Un bizantinism ieftin, care va exaspera pe nenorociţii de ţărani şi va face să se cheltuiască mai mult sânge!

Tecla le interzisese să discute la masă despre răscoale şi politică. Vorbiră aproape numai despre Miron Iuga. Doamna Predeleanu observă într-un rând:

— Numai când îmi închipuiesc că Victor ar putea fi singur la ţară în zilele astea, parcă îmi vine să înnebunesc!

Grigore Iuga aruncă o privire spre Olga. Tocmai atunci Predeleanu întrebă:

— Apropo, Grigoriţă... Să mă ierţi dacă sunt poate indiscret sau, ştiu eu, nedelicat. Am auzit că nevastă-ta...

— Fosta! rectifică Grigore repede, roşind.

— Da, fosta ta nevastă ar fi plecată acuma la ţară... Adevărat? Fiindcă ar fi ceva...

— Nu ştiu! murmură tânărul Iuga, întunecându-se. Pentru mine e moartă de mult.

8

Logofătul Bumbu ţinea în curent pe bătrânul Iuga cu cele ce se petreceau în sat, cum îi poruncise. De azi-dimineaţă, de când a aflat despre Ruginoasa, boierul l-a chemat de câteva ori, luându-l cu aceeaşi întrebare:

— Ei, ce ispravă au mai făcut oamenii noştri?

Bumbu i-a ascuns numai uciderea Nadinei, de teamă să nu se încăpăţâneze şi să plece la Lespezi să se convingă. Când l-a întrebat de soarta cuconiţei, a răspuns că n-a auzit nimic, dar probabil că nu mai este în sat. Iuga a exclamat bucuros:

— Evident. Nici n-avea ce să caute ea aici acuma. Bine c-a avut automobilul, să o poată şterge la timp, altfel cu oamenii noştri cine ştie ce batjocură i se putea întâmpla...

După cină, bătrânul a ieşit în curte, singur, ca în toate serile bune, să facă puţină mişcare înainte de a se culca. Cerul era curat, vânăt-închis, cu stele tremurătoare ca nişte picături de rouă. Răcoarea primăverii îi înviora paşii. Ocoli clădirea cea nouă pe aleea prunduită, curăţată proaspăt, merse spre poarta cea mare dinspre uliţă. Printre copacii parcului vedea în faţă, aproape, parcă numai la câţiva metri, focul ce mistuia conacul lui Cosma Buru-

iană. Ardea potolit, fără flăcări mari, cu o roşeaţă ce păta văzduhul. Era ora zece. Furia incendiului se mulcomise, ca şi gălăgia ţăranilor, care se auzise până aici în liniştea amurgului. Satul dormea, parcă toate câte se întâmplaseră în cursul zilei ar fi fost în vis. Numai lumina focului dovedea că n-a fost vis... În stânga, mai departe, altă pată roşie pe cer. Acolo a ars şi arde conacul din Lespezi, dacă nu şi cel din Gliganu. Chiar şi în dreapta, spre Ruginoasa, mai stăruia o undă roză. Ce mai ardea ardea tihnit, fără grabă, cum se cuvine cu rămăşiţele.

„Niciodată n-aş fi crezut ca oamenii mei să fie cei mai ticăloşi, ca tocmai ei să ducă la vecini ticăloşia şi să-i înveţe neomeniile! îşi zise Miron Iuga, oprindu-se o clipă lângă poartă. Toate silinţele mele cu ei n-au folosit nimic! Degeaba, ţăranul e destinat să rămâie sălbatic până la sfârşitul lumii."

Se întoarse, ocoli casa pe dincolo, trecu pe lângă clădirea veche în grădina mare din dos, unde nu erau arbori şi se deschidea o vedere mai largă. În suflet îi picura tristeţea din ce în ce mai apăsătoare. Până azi-dimineaţă, în ciuda tuturor întâmplărilor şi zvonurilor, a fost convins în adâncul său că oamenii lui vor sta liniştiţi chiar dacă de jur împrejur toate satele s-ar răscula. Se simţea atât de înfrăţit cu ei prin toată viaţa sa şi a înaintaşilor săi, încât i se părea peste putinţă ca ţăranii să nu aibă instinctul aceleiaşi frăţii.

„Ar fi trebuit să mă duc totuşi la Ruginoasa să-i dojenesc! îi fulgeră iar prin creier gândul care-l frământase toată ziua şi pe care-l înlăturase mereu. Te pomeneşti că ţăranii vor crede că mi-a fost frică şi..."

Ajunsese la marginea grădinii, unde începea ogorul. Conacul rămăsese în urmă. Felinarele din curte pâlpâiau galben de departe, ca nişte sfioase candele de veghe. Se opri şi se întoarse pe loc să mai vadă cum ardea conacul lui Buruiană. Bătrânul avu subit o strângere de inimă. Privind de aici, focul părea că mistuie chiar propriile-i clădiri. Pata roşie pe cer era mai sângeroasă şi pe ea se zugrăveau contururile conacului Iuga ca nişte ruine arse şi încă

fumegând. Gândul i se risipi. Altele îi luară locul, înăbuşite însă şi ele: „Asta nu se poate!“

La stânga se desluşea mai bine incendiul de la Lespezi, parcă s-ar fi apropiat şi s-ar fi înviorat. Între cele două focuri însă bătrânul Miron descoperi o nouă rană purpurie pe orizont, mărindu-se văzând cu ochii şi înălţându-se pe cer.

— Într-acolo vine Cantacuzu... Vasăzică şi la căpitanul Grădinaru au început! murmură privind cu atenţie şi examinând limbile de flăcări ce se îngroşau.

Învârtindu-se spre stânga în direcţia Babaroaga şi Vlăduţa, adăugă în sine: „Colonelul văd că a scăpat până acuma...“

Spre Curteanca însă, mai la stânga, ardea conacul lui Popescu-Ciocoiu, apoi în jos, pe valea Teleormanului, conacul generalului Dadarlat la Humele şi al lui Ioniţă Rotompan la Goia.

„Ei, săracul Ioniţă! îşi zise Miron. Şi pe dânsul l-au prădat...“

Focul de la Goia apărea, de unde privea bătrânul, alături de Ruginoasa, dar mult mai viu, semn că începuse mai recent.

Alte învolburări de flăcări se zăreau mai jos de Ruginoasa, poate la Orodelu sau la Izvoru. Apoi altele deasupra pădurii Amara, poate la Dumbrăveni...

„Pretutindeni, pretutindeni foc şi prăpăd! se gândi Miron, ajungând iarăşi cu faţa spre conacul său, după ce făcuse pe loc înconjurul orizontului. Am rămas ca o insulă.“

Noaptea înnegrise văzduhul complet. Nici o adiere şi nici un zgomot pe întreg cuprinsul. Bătrânul nu auzea, în tăcerea profundă ce-l împresura, decât propria-i respiraţie, care părea aspră ca un horcăit. Şi de jur împrejur, focurile mute ca plăgile unui trup uriaş răstignit pe pământ, din care se înalţă aburii roşii, cotropind întreg văzduhul.

Stând nemişcat în întuneric, Miron Iuga simţi o înfiorare, parcă s-ar fi lăsat brusc un val de frig. Porni înapoi cu ochii la conacurile lui, deasupra cărora se zvârcoleau luminile focului. Şi iar murmură dârz: „Asta nu se poate!“

Capitolul X

SÂNGELE

1

În zorii zilei de vineri, ţăranii din Amara se sculară fiecare cu grija să nu-i ia ceilalţi înainte. Unii mai sârguitori au cărat până noaptea târziu de la conacul arendaşului ce-au putut mântui din flăcări. Barem Pavel Tunsu s-a bătut, de erau să se omoare, cu Iacob Mitruţoiu, din pricina unui juncan pe care pusese mâna să-l ia acasă şi de care pândarul zicea că-i al lui, că l-a ochit mai bine de o săptămână cum poate mărturisi şi Zamfir Chelaru... Când a izbucnit focul s-au bucurat grozav toţi, dar pe urmă le-a părut rău că l-a pus cine l-a pus înainte de-a fi adunat ce era folositor, mai ales după ce au scăpat de grija jandarmilor. Acuma s-au prăpădit degeaba atâtea bunătăţi în flăcări. Şi tocmai cei săraci s-au ales cu mai puţin, că ei întâi n-au îndrăznit şi când au îndrăznit nu mai aveau ce alege.

Ignat Cercel se făcu borş de cum deschise ochii, fiindcă muierea nu era mulţumită deloc că n-a luat şi un purcel, ca să aibă şi copilaşii ei cu ce să-şi mai îndulcească inima. În zadar îi amintea bărbatul că a adus trei saci de porumb, să le ajungă până-n miezul verii, de era să-şi rupă spinarea, că toată noaptea l-a durut mijlocul, ea o ţinea lanţ cu purcelul.

— Măi muierea dracului, dar cum era să aduc eu cogemite porcul? În spate? strigă Ignat. Că doar porcul nu merge ca omul ori ca boul, să-l mâi dinapoi!

— D-apoi alţii cum au luat, bărbate?... Şi încă oameni care au tăiat câte doi porci de Crăciun, nu ca noi de ni l-a mâncat perceptorul, mânca-l-ar şerpii şi pe el să-l mănânce! Doar îmi spuse aseară Tinca lui Ioniţă că şi ginerele popii şi-a băgat în coteţ trei purceluşi de la arendaşul...

Aici Ignat ar fi recunoscut dreptatea muierii dacă n-ar fi fost prea supărat. De fapt, dânsul, lăcomindu-se la porumb, ca săracul care n-are de mămăligă, nici nu s-a gândit ieri deloc că s-ar putea sau ar trebui să-şi rostuiască un porc. Răspunse deci furios:

— Ba să se bage dracii-n pielea ta cea afurisită, că te faci a nu şti că popa şade numai peste drum de conac şi-i venea uşor lui Filip să treacă drumul cu toţi porcii arendaşului!

Se mai învârti puţin prin casă şi prin bătătură, apoi luă un ştreang şi plecă drept la locuinţa perceptorului. Ştia că Bârzotescu a fugit, împreună cu nevastă-sa, încă de ieri dimineaţă cu noaptea-n cap, îndată ce a văzut focul de la Ruginoasa. De frică nici n-au cutezat s-o apuce pe drum, ci prin grădini şi peste câmp, fiecare cu câte o bocceluţă în spinare. Vreo doi oameni i-au întâlnit, dar i-au lăsat dracului, că prea erau speriaţi. În casă rămăsese numai o toantă de slujnică să păzească averea ce şi-o încherbălise Bârzotescu de când a fost mutat aici goluţ şi sărmănuţ de-ţi era mai mare mila... Ignat Cercel intră în ogradă şi merse glonţ la coteţul în care grohăiau şi guiţau trei porci. Slujnica încă nu le dăduse de mâncare. El îi scoase binişor afară, îi cântări, îşi alese pe cel mai grăsun, îi înnodă ştreangul de piciorul dinapoi şi-l porni spre portiţa rămasă deschisă. Slujnica, nemaiauzind guiţatul obişnuit de dimineaţă, ieşi repede din casă cu o strachină de porumb în mână. Ignat, fără nici o vorbă, îi înhăţă strachina şi o luă înainte scuturând boabele, iar porcii după el. Toanta, dezmeticită, începu să ţipe:

— Aoleu! Săriţi!... Hoţii!... Mi-a furat porcii! Ajutor!

Ignat, parcă nici n-ar fi auzit-o, ieşi pe poartă urmat de toţi trei porcii. În mijlocul uliţei le aruncă un pumn de porumb, aşteptă până ce culeseră boabele şi apoi îşi continuă calea. Ţipetele servitoarei făcură pe vreo doi vecini să iasă să vadă ce s-a întâmplat.

— I-ai luat, nea Ignate! îl întrebă unul cu o prietenie invidioasă.

— D-apoi că şi dânsul mi l-a luat pe-al meu! răspunse Ignat foarte natural, adăugând apoi cu râvnă şi scuturând strachina. Ţug, ţug, ţug, ţugul, ţugul!

Ajunse cu bine acasă. Numai ştreangul s-a pierdut pe drum, căci l-a uitat la piciorul porcului de s-a târât până s-a dezlegat. Intrând în ogradă cu porcii, făcu falnic către nevastă-sa, trecându-i strachina:

— Porumb ai, porci ţi-am adus, dar să nu mai cârteşti acuma, că să ştii că mă pun cu parul pe spinarea ta, fire-ai să fii a dracului de muiere!

Femeia holbă întâi nişte ochi cât cepele, apoi, venindu-şi în fire, bolborosi lacom:

— Aoleu, Maică Precistă!... Ţugu mamei, ţugu, ţugu, ţug!

Melentie Heruvimu se sculase cum s-a crăpat de ziuă, încetinel, ca să nu trezească pe nevastă-sa, care se zvârcolise în dureri toată noaptea, aţâţă focul, jumuli o găină şi o puse să fiarbă, apoi aşternu o faţă de masă. El, de când a plecat arendaşul Cosma, tot pe lângă conac s-a învârtit, să fie acolo de s-ar întâmpla ceva. Şi-a adus dânsul câţiva saci de porumb, dar grija cea mare îi era să apuce oarecare lucruri mai bune de mâncare, să-şi poată ospăta o dată boiereşte muierea şi copilaşii, că prea mult au flămânzit. Era convins că biata femeie numai de nemâncare a căzut la pat şi zace de atâta amar de vreme şi că, hrănită zdravăn măcar câteva zile, s-ar împiciorongi mai bine decât cu orice leacuri. Apoi, văzând că oamenii numai prin hambare scotocesc, s-a repezit el singur la vătăşelul Lazăr şi l-a luat de piept, să-l dea la o parte, ca să poată

intra în casă. Lazăr, mai voinic, era mai-mai să-l biruiască, dacă nu săreau şi alţi oameni care, după ce l-au smintit pe Lazăr în bătaie, s-au împrăştiat prin toate odăile să strice şi să ia ce le poftea inima. Melentie a mirosit până ce a nimerit în cămara plină cu de toate. A încărcat în două coşuri, găsite acolo, borcane de dulceaţă, sticle de vin şi de lichioruri, brânză, o pâine albă, mezeluri, un muşchi şi o şuncă, măsline şi ce i-a căzut în mână. Când a sosit cu coşurile acasă, era seară. Nici nu le-a mai arătat, ci le-a ascuns în tindă cu gândul că mâine dimineaţă să întindă o masă ca-n basme.

Golind acum coşurile şi înşirând pe faţa albă toate bunătăţile, Melentie avea o strălucire de bucurie, care-i îmbujora obrajii tăbăciţi. Când isprăvi şi se dădu un pas înapoi să admire minunea, întâile raze ale soarelui tocmai râdeau în geamurile murdare. Întoarse capul spre patul femeii. Ochii ei mari, negri, îl priveau puţin speriaţi. Bărbatul, surprins, zise zâmbind şi ca o scuză:

— Credeam că dormi... Uite ce bunătăţi! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănâncă orice, numai mâncare să fie, dar tu trebuie să te hrăneşti cu lucruri mai bune, ca să te înzdrăveneşti, c-ai zăcut destul ş-ai suferit. Am pus şi o găină în oală să-ţi fac o ciorbă fierbinte şi...

Se întrerupse deodată. Ochii îl priveau mereu, nemişcaţi, cu aceeaşi umbră de spaimă, deşi gura întredeschisă parcă voia să vorbească.

— Aoleu, doar n-oi fi murit? bâigui Melentie zăpăcit.

Se apropie, pipăi braţul uscat sprijinit pe dunga patului şi cu degetele atârnând în jos.

— A murit! făcu omul abătut, uitându-se lung în ochii încremeniţi cu privirea spre masă. Tocmai acuma s-a prăpădit şi ea când...

În pat, la picioarele moartei, copilaşul cel mai mic se ridică, scâncind şi frecându-şi ochii. După câteva clipe, văzând pe tatăl

său, se însenină şi întinse mânuţele spre dânsul. Melentie îl luă în braţe şi iar se uită la femeie, parcă nu i-ar fi venit a crede, strângând la piept şi mângâind în neştire copilaşul. Apoi sculă pe ceilalţi doi:

— Hai, c-aţi dormit destul! Hai, că nu-i vreme de dormit!

Copiii se urniră anevoie şi bombănind. Când descoperiră însă masa încărcată, se înviorară şi-şi amintiră că li-e foame. Melentie îi aşeză pe toţi trei pe laviţă:

— Mâncaţi ce vă place, copii, până vă săturaţi!... Numai să nu vă bateţi şi să nu faceţi gălăgie, că măicuţa a murit şi ar fi ruşine!... Păvăluc, tu, că eşti mai mare, ia seama să nu dea în foc oala asta de ciorbă, că eu mă duc să chem o vecină s-o scalde!

Colonelul Ştefănescu sări din pat, îşi puse halatul şi, în papuci şi capul gol, ieşi repede afară. Soarele de-abia răsărit îl izbi drept în faţă, încât în primul moment, fiind şi după somn, nici nu văzu bine mulţimea de ţărani ce năpădise curtea lărmăluind. Strigă la întâmplare:

— Da ce, măi băieţi, din somn şi în izmene mă luarăţi?

Cei de pe aproape, care-l auziră, izbucniră în râsete, ceilalţi însă vociferau mai aprig. Atunci observă bătrânul pensionar că mulţi au venit cu furci, cu topoare, cu sape, ca la o bătălie. Colonelul îşi păstrase din militărie curaj şi îndrăzneală în faţa primejdiei. Frică i-a fost de o eventuală ridicare a ţăranilor numai din pricina fetelor pe care le iubea ca lumina ochilor şi-i era să nu se întâmple să se năpustească asupra lor ticăloşii, să le nenorocească pentru toată viaţa. Acum însă se simţea la largul său. Fără să se impresioneze de urletele lor, strigă iarăşi mai tare, să-l audă toţi:

— Ho! Ho! mai lăsaţi răcnetele, să mă auziţi şi să vă aud!... Ei, ce-i? C-aţi venit cu arme, văd, voi mai mult de o sută şi eu unul singur!... Ce-i? Ce poftiţi de la mine?

Ţăranii, care se liniştiseră o clipă, porniră din nou să ţipe într-un cor infernal:

— Să pleci de aici!... Nu mai vrem învoieli!... Lasă moşia, don' colonel, că-i a noastră!... I-uite cum ne înfruntă hodorogul!.... O să-ţi dăm bătaie!... Ne-ai înşelat şi ne-ai jupuit destul!... Pământul!... Pământurile!... Pământul nostru şi munca noastră!

Bătrânul Ştefănescu privea şi asculta cu o faţă prietenoasă, ca şi când oamenii l-ar fi hiritisit. Apoi, când se mai potoli puţin gălăgia, reveni:

— Voi vorbiţi o sută deodată, cum să vă înţeleg?

După vreun sfert de ceas de tărăboi se aleseră doi ţărani care să parlamenteze. Colonelul dădu din cap mulţumit:

— Aşa, băieţi! Acum ştiu cu cine vorbesc... Zi tu... Ioane!... Ori vrei tu, nu ştiu cum te cheamă, că nu te mai ţin minte...

— Io-s Găligan Ştefan, don' colonel! făcu ţăranul umflând pieptul.

— Bine zici, aşa-i... Îţi uitasem numele, Fănică, uita-te-ar necazurile! strigă Ştefănescu jovial. Atunci zi tu, Fănică.

— Apoi ce să zicem, don' colonel? Mata nu ştii c-a venit revoluţia? zise Găligan cu mândrie.

— Eu văd c-a venit, dar nu ştiu ce are cu mine revoluţia, că eu...

— Lasă că ştii matale prea bine! făcu celălalt ţăran mai aspru. Numai te prefaci a nu şti... Ş-apoi, ori ştii, ori nu ştii, nouă ne trebuie moşia, că tălică ai stăpânit-o destul şi ne-a venit rândul şi nouă!... Dacă o dai cu binele, bine de bine, dacă nu, noi tot o luăm!

— Dar luaţi-o, oameni buni! vorbi colonelul dând din mâini, parcă s-ar fi lepădat de diavolul. Da ce, a mea e moşia?... Băgaţi plugurile, copii, şi s-o stăpâniţi sănătoşi!... Din partea mea, vai de mine, toată voia!

— Zici matale aşa acuma, că ţi-e frică de noi, dar mâine ai să zici c-ai uitat! reluă ţăranul. Nu ne mai înşeli tălică pe noi, don' colonel! Că te-am păscut noi, slavă Domnului!... Dar să faci bine să-ţi strângi bocceluţele şi să te duci de aici, că noi nu te mai răbdăm şi nu mai răbdăm picior de boier pe pământurile noastre, iacă!

— Unde să mă duc, Ioane? întrebă bătrânul cu candoare.

— De unde ai venit, dom'le colonel! zise Ion. Că nu te-am adus noi şi nici nu te-am chemat!

— Cum să plec aşa, măi omule? Cum?... Să-mi las toată agoniseala mea de haram? Se poate, Ioane? stărui colonelul arendaş.

— Se poate! Că din munca şi sudoarea noastră-s toate!

— Apoi aşa am venit eu aci, gol cum mă vezi, ai?

— Ce mai la deal, la vale, să-ţi pară bine că nici nu te-am înjurat şi nici nu te-am bătut, cum au păţit alţi boieri, că poate-i fi auzit şi matale! zise ţăranul neînduplecat. Pleacă sănătos şi să ne vedem când ne-om vedea ceafa!

Colonelul nu se dădu învins. Încercă toate argumentele. Ajunse să le propuie să-l ia şi pe dânsul tovarăş la revoluţie, numai să-şi poată salva capitalul ce-l avea investit în inventarul moşiei, aproape toată zestrea fetelor. Ţăranii ascultau, chiar râdeau uneori de câte o glumă de a lui, dar găseau replici la orice şi, unde nu, se îndârjeau că e munca lor şi revoluţia nu mai îngăduie să se amestece boierii în treburile oamenilor.

— Ne-om descurca noi, n-ai grijă matale, spuse Găliganu. Oamenii cu oamenii, boierii cu boierii. Tălică du-te la oraş, că acolo-s boierii şi-i locul matale!

Întâi ceruseră să plece pe jos numai cu o boccea cât poate duce în spinare. În cele din urmă i-au permis să meargă cu trăsura şi să ia ce poate duce în trăsură. Stând atâta timp în răcoarea dimineţii cu capul gol, colonelul începu să strănute:

— Na, că m-am ales şi cu un guturai după toate necazurile celelalte!

— Dar care s-au ales cu bătaie ori mai rău, ce să mai zică? strigă cineva.

— D-apoi m-aţi bătut voi destul, măi creştini, că mă lăsaţi pe drumuri, lipit pământului, om bătrân şi cu trei fete de măritat! făcu colonelul cu amărăciune.

Petre se apucase de dimineaţă să dreagă poarta dinspre uliţă, din care numai stâlpii mai erau întregi în picioare. Nevoie aşa mare n-ar fi fost. Cum a stat un an şi jumătate, de când s-a prăpădit tatăl său, ar mai fi putut sta. Dar Petre voia să aibă de lucru ca să nu se mai ducă cu oamenii nicăiri şi să nu se mai amestece.

De când s-a întors ieri de la Lespezi, numai a bolit şi a rumegat. Mă-sa a auzit de la vecini ce s-a întâmplat şi era îngrozită. El n-a vrut să-i spuie nimic. Doar când Smaranda l-a învinuit că de la dânsul se trag toate, că aşa zic oamenii, a răspuns mânios că cine zice minte, fiindcă el n-are nici un păcat pe suflet, martor i-e Dumnezeu.

De altfel, acelaşi lucru şi-l zicea mereu şi în sinea lui şi totuşi nu-şi putea mulcomi mustrările. Îi părea rău că nu şi-a căutat de necazurile lor de la început şi s-a tot vârât ba să fie la cumpărarea moşiei, ba acum la împărţirea pământurilor, pretutindeni. Cu el boierii s-au purtat destul de frumos. Barem Grigoriţă, părinte să-i fi fost şi mai mult nu-i putea face. Şi drept răsplată dânsul s-a înverşunat împotriva cucoanei Nadina, aşa, din senin. Că l-a batjocorit pentru că n-a vrut să le vândă Babaroaga. Tocmai el s-a găsit dintre toţi mai batjocorit, iar ceilalţi au putut sta liniştiţi. I-a intrat în cap că trebuie s-o batjocorească şi el, încă de astă-iarnă, când au fost la Bucureşti. De atunci, numai asta visa şi parcă-i părea bine că se aţâţă oamenii, ca să-i poată veni şi lui mai lesne să-şi sare inima. Nu s-a gândit mai dinainte ce anume răzbunare să fie, cum a făcut feciorul lui Dragoş cu Chirilă Păun. Îşi zicea că va vedea el atunci cum s-o ia. Acolo, la Lespezi, parcă i s-a aprins mintea. S-a repezit înăuntru s-o strângă de gât şi s-o omoare... Numai când s-a pomenit în faţa ei, şi-a dat seama că mai curând s-ar omorî el decât s-o omoare pe ea. Şi totuşi Toader Strâmbu a omorât-o... I-a trecut lui prin minte să nu-l lase pe Toader să intre şi nu l-ar fi lăsat dacă nu i-ar fi fost ruşine să nu zică oamenii că s-a dat de partea cucoanei cine ştie de ce. Şi pe urmă, în vreme ce oamenii dărâmau şi prădau la conac, lui mereu i-a venit să-l sugrume pe Toderiţă pentru că a săvârşit nelegiuirea asta, şi numai

de ruşine şi-a stăpânit mânia. S-a întors singur de la Lespezi, lăsându-i pe ceilalţi împrejurul focului. Dacă şi Matei Dulmanu s-a supărat că a omorât-o! Nu îndrăznea să-şi mărturisească nici în străfundul său de ce l-a amărât într-atâta moartea cucoanei. Dar îşi zicea necontenit că el nu e vinovat şi, fiindcă s-a întâmplat omor fără voia lui, el se dă deoparte. Nici n-a mai ieşit din ogradă şi nici nu mai voia să iasă, orice s-ar întâmpla şi chiar de-ar rămânea, din pricina asta, fără pământ, numai el, din tot satul... Azi-noapte a şi visat pe cucoana. Parcă o ţinea în braţe şi ea nu mai ţipa, ci îl mângâia şi-i zicea: „De ce lăsaşi să mă omoare?“ S-a deşteptat din somn cu glasul ei mustrător în urechi...

Acuma cioplea şi bocănea de zor, ca şi când ar fi vrut să uite sau cel puţin să înăbuşe amintirea întâmplării. Dar oricât se trudea, mereu îi săgeta în creieri câte o întrebare şi fiecare îl durea, şi-l ustura, şi-l chinuia...

2

Două ceasuri după răsăritul soarelui era o viermuială în Amara, de parcă satul ar fi pornit să-şi mute locul ca o şatră când s-a isprăvit popasul.

Pe bătătura din faţa cârciumii se încrucişau toate veştile şi zvonurile. Şi veneau atât de multe şi de deosebite, că oamenii fierbeau aşteptând mereu să se mai întâmple ceva, dar ceva mai însemnat decât cele întâmplate, care acuma li se păreau lucruri de toate zilele.

Din când în când se găsea câte cineva să pomenească de boierul cel bătrân, mereu cu un semn de întrebare în privire. Ceilalţi schimbau vorba, parcă i-ar fi speriat întrebarea sau cel puţin n-ar fi vrut s-o înţeleagă. Chiar Trifon Guju, răguşit de cât răcnise şi se fudulise de când cu bătaia jandarmilor pe care el o socotea biruinţa lui proprie, numai mârâia şi dădea din umeri.

Mai spre amiazi însă se pomeniră cu Anton nebunul. Sosea din jos, mai zdrenţăros de cum plecase acum câteva zile, asudat şi murdar, însă cu faţa mândră, ca şi când ar fi cules în sufletul său toate fericirile. Şi îndată se apucă să povestească cum n-a rămas nici picior de boier între Roşiori şi Alexandria, pe unde a rătăcit el zilele astea, iar conacele toate le-au făcut oamenii una cu pământul, ca nici să nu se mai cunoască urmele unde au fost, apoi cum se adună pe acolo oamenii, cu mic, cu mare, pe sate, şi se înarmează, şi stau de pază, să nu se mai întoarcă cumva înapoi ciocoii şi să-i împiedice la împărţeala pământurilor, ba sunt unii care se pregătesc să se ducă până la Bucureşti, să mântuiască pe vodă din prinsoarea boierilor, că numai boierii nu-l lasă deloc pe vodă să trimită porunci oamenilor precum că bine au făcut de au izgonit pe boieri şi să nu întârzie deloc de-a face împărţeală dreaptă sărăcimii din toate moşiile.

Ţăranii erau obişnuiţi cu proorocirile nebunului şi-l luară mai mult în râs. Unii, glumeţi, îl întrebară cum de n-a avut norocul să-l ia oamenii şi pe el drept boier şi să-i mai scurteze puţin limba, să scape lumea de năzdrăvăniile ce le vorbeşte. Pe când se hărşuiau astfel din gură cu nebunul, se ivi şi un om în toată firea, Marin Vâlcu de la Izvoru. Era cu căruţa şi se ducea la Costeşti cu un copil, să-l arate doftorului, că trăgea să moară. A oprit la cârciumă să lase caii să îmbuce şi să-i odihnească puţin, că au iernat rău fără nutreţ şi de-abia se ţineau pe picioare. Marin povesti că azi-noapte s-a aflat pe la ei cum că vodă a scos din slujbă pe boierii care au cârmuit până acuma, pentru că nu s-au purtat bine cu prostimea şi n-au vrut să le dea pământ, şi a pus pe alţii care au făgăduit să nu mai rabde nici un boier la sate şi să împartă toate moşiile între oameni, ca fiecare să bage plugul şi să-şi muncească numai locul său. Dar cârmuitorii pe care i-a scos vodă s-au învoit între dânşii şi nu vor să asculte poruncile şi au făcut tocmeală cu generalii să omoare pe vodă şi pe urmă să pornească cu armata şi cu tunurile să ia înapoi moşiile de la oameni, pe unde le-au

cuprins, şi să-i împuşte pe toţi care s-au sculat împotriva boierilor. Atunci vodă, ca să nu fie biruit de boierii cei neascultători, a trimis într-ascuns, noaptea, câţi slujitori credincioşi a avut la îndemână, să alerge şi să le poruncească să nu mai îngăduie nici un boier printre dânşii, să-i alunge pe care mai sunt şi să nu cumva să-i lase să-şi ia înapoi moşiile, că straşnic are să-i pedepsească pe cei ce se vor învoi cu boierii, pentru că boierii i-au călcat în picioare poruncile. Iar cei care sunt mai aproape de Bucureşti să se ridice degrabă şi să vie cu mulţime mare să-l ajute împotriva boierilor, că el numai cu oamenii ţine şi vrea să le facă dreptate şi de accea îl năpăstuiesc şi pe dânsul boierii...

Dacă le-ar fi spus asta Anton şi încă s-ar fi mirat. Dar când iese din gura unui bărbat de omenie? De altfel, nici nu pornise bine Marin Vâlcu cu căruţa şi iată că mai pică un om din Găujani, care povesti aceleaşi porunci, auzite chiar din gura unui ţăran ce a trecut dis-de-dimineaţă prin satul lor, călare şi cu o cruce de argint pe piept. Pe urmă, ceva mai târziu, unul din Vaideei aduse aceeaşi veste sosită la ei prin Mozăceni...

Printre oameni se stârni o îngrijorare grea. Se vedeau pedepsiţi şi rămaşi fără pământ, fiindcă ei n-au împlinit porunca lui vodă. Adevărat că n-au ştiut-o, dar acum au aflat. Mai mulţi strigară că trebuie să meargă la boierul cel bătrân, să-i spuie cum a venit porunca şi că nu-l mai pot îngădui între ei, că nu vor să se supere regele. Alţii adăugară că trebuie să meargă cu toţii, nu unii să stea ascunşi în casă până e greul, iar apoi să se îndese la câştig. Câţiva îndată pomeniră pe Filip Ilioasa, ginerele popii, care s-a codit de câte ori l-au chemat oamenii, dar de la arendaşul Cosma a sărit să-şi tragă acasă trei porci cât viţeii.

— Hai la primărie! răcni Trifon Guju. Să-l întrebăm pe dom' primar cum de nu ne-a spus porunca lui vodă până azi?

Porniră cu urlete de însufleţire, dar găsiră numai pe secretarul Chiriţă şi un agent de percepţie, amărât şi înfricoşat, crezând că au venit să-l omoare pe el, fiindcă el a umblat mai mult iarna

trecută după biruri. Chiriţă se încolţi cu oamenii şi mâncă la repezeală nişte pumni de la Toader Strâmbu, care de mult îl păştea.

— Ai dat în mine, Toadere, să ţii minte! zise tânărul Chiriţă Dumitrescu, grav şi jignit. După crima de ieri, asta ţi-a mai lipsit! Nu-i nimic! Ne-om răfui noi, n-ai grijă!

— Cum să nu dau dacă tu eşti porc de câine, dom' Chiriţă! strigă Toader rânjind. Şi am să mai dau, de nu te astâmperi!

Dacă i-ar mai fi plesnit o palmă peste obraz şi încă nu l-ar fi durut pe secretar cât tutuirea în faţa atâtor oameni. Nu mai spuse nimic, mulţumindu-se a întoarce spatele cu dispreţ. De altfel, nici ţăranii nu-l mai luară în seamă, căci primarul Pravilă, auzind că mulţimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat şi plângător:

— Ce-i cu voi, măi creştini? Nu v-ajunge să vă războiţi cu boierii de-aţi început şi cu statul? Aţi nebunit, oameni buni, ori nu mai aveţi mult?

Trifon Guju, însă, sări, înfruntându-l:

— De ce-ai ascuns porunca lui vodă, dom' primar?

Pravilă, aflând numai acuma despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nici o poruncă de nicăiri de alaltăieri, când a plecat prefectul, că poşta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, fie că s-or fi tăiat firele undeva, fie din altă pricină. Trifon îi ceru, cu glas poruncitor, parcă el ar fi fost mai mare în sat, să trimită străjile să cheme toată lumea la cancelarie ca pe urmă să se ducă cu toţii la boierul cel bătrân.

— Ba eu nici nu trimit străjile şi nici nu mă duc cu voi! zise Pravilă. Că dacă aţi făcut ce-aţi făcut cum aţi vrut şi fără mine, apoi eu nu mă mai bag şi nu mă amestec! Treaba voastră cum vă descurcaţi, că eu sunt primar şi nu mă pot lua după vorbe şi basme!

— Ba ai să trimiţi, că, de nu, să ştii că mănânci bătaie! se răsti deodată Trifon, ridicând pumnul.

— Tu să dai în mine, măi Trifoane? Tu să-mi porunceşti mie? făcu primarul cu o înflăcărare mânioasă şi mândră. Ia poftim, Trifoane, dă!

Trifon se repezi înjurând, dar ţăranii îl opriră. Urmă o hărţuială lungă, cu urlete şi răcnete, la care luară parte toţi câte puţin, ca să-l convingă pe primar să fie alături de oameni, nu împotriva lor, că nu şade bine, ameninţându-l chiar că, altfel, nu va fi părtaş nici la pământuri. Ion Pravilă, şi din ambiţie că o cârpă de om ca Trifon Guju a îndrăznit să se răstească la dânsul, şi de teamă că mâine-poimâine se vor întoarce lucrurile cum au fost, rămase nezdruncinat, declarând chiar că mai bine se lipseşte de pământ, decât să fie călcat în picioare. Trifon, atins, sări iarăşi:

— Matale te-ai învăţat să fii primarul boierilor, dar nouă ne trebuie primarul nostru, să ştii mata că nu mai merge cum a fost!

— Poate că oamenii te-or pune pe tine primar? Iacă, să te puie! zise Pravilă batjocoritor.

Atunci Trifon Guju, furios, chemă străjile şi le porunci el să meargă din casă-n casă şi să strângă pe oameni la primărie. Observând că toată lumea era de partea lui Trifon, primarul socoti cuminte să tacă. Doar după ce porniră străjile, în continuarea certurilor, se lăudă că i-ar fi putut împiedica, dacă ar fi vrut, căci în cancelarie numai el are dreptul să dea porunci.

Ţăranii nici nu mai plecară din curtea primăriei în aşteptarea celorlalţi. Plănuiau, şi strigau, şi se sfătuiau. Se înfuriau unul de la altul şi începeau să suduie ori să scrâşnească din dinţi. Se încurajau reciproc să nu le fie frică de nimeni, că dacă vodă s-a dat pe faţă de partea lor, apoi boierii nu vor mai îndrăzni să-i asuprească. Unii explicau că, şi de-ar veni soldaţi, cât de mulţi, n-are de ce să le fie frică, fiindcă soldaţii sunt tot ţărani şi nu vor trage în oameni, ba, dacă s-or întărâta, vor trece şi ei de partea astălaltă şi atunci să-i vezi pe ciocoi... Se pomenea din ce în ce mai des de boierul Miron, fără să se mai ferească nimeni. Se

ridicau şi glasuri care-l înjurau, iar Toader Strâmbu ajunse să strige în gura mare:

— Numai hoţul cel bătrân e de vină că ne-a copleşit atâta de rău sărăcia, că ceilalţi hoţi după dânsul s-au luat de ne-au asuprit şi ne-au flămânzit!... Dar şi când i-oi pune mâna-n ceafă, ehehe, să te ţii, moşule, cum ţi-o fi de bine!

Alţii erau înfricoşaţi că din pricina bătrânului vor pierde câştigurile răzmeriţei, că dânsul n-are să-şi dea moşia din mână de bunăvoie şi cu sila cine să i-o apuce?

— Da ce, acu merge pe voia lui? se încruntară câţiva. Ce, tot el are să ne poruncească? D-aia a venit revoluţia, să suflăm noi în ciorba lui, ori dânsul într-a noastră?

— Lăsaţi, fraţilor, că ţâţâie sufletul într-însul şi numai să ne strâmbăm o dată la el că fuge, câtu-i de bătrân, de nu-l prinzi nici cu ogarii! observă unul spân şi slab, stârnind râsete de mulţumire.

Trecuseră trei ceasuri de când cancelaria şi curtea erau pline de oameni. Străjile se întorseseră, după ce colindaseră tot satul. Lumea însă nu se urnea, aşteptând mereu pe fruntaşi. Trifon, ca şi când el ar fi fost capul satului, mereu ieşea pe afară şi întreba: „N-a venit Luca Talabă, nici moş Lupu, nici Marin Stan, dar Filip Ilioasa?...“

În sfârşit sosiră unul câte unul, parcă n-ar fi ştiut de ce sunt chemaţi. Se codiră fiecare în parte, că ei n-au ce să se amestece.

— Dar la împărţirea moşiilor o să vă îmbulziţi! strigă Toader Strâmbu. Lasă, că vă ştim noi! Aţi umblat să cumpăraţi cu bani grei Babaroaga şi nici n-aţi vrut să ne cunoaşteţi pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pământul. Acu, pentru că se împarte la toţi, nu vă mai place.

— Ba mie-mi place, măi Toderiţă, numai să-mi daţi! zise Marin Stan voios.

— Apoi ţi-ai luat şi de la arendaşul Cosma ce-ai putut, dar acu te faci că nu ne cunoşti! vorbi Leonte Orbişor cu imputare.

— M-a chemat cineva pe mine, Leonte? Spune tu... Apoi atunci? făcu Marin înţepat deodată.

— Dar la cumpărat cine te-a chemat? Şi ai umblat cu limba scoasă! sări din nou Toader.

Discuţia se înfierbânta. Mulţimea se aţâţa, socotind că bătrânii se împotrivesc numai ca să încurce pe cei săraci în dobândirea pământurilor. Cu cât şovăiau mai mult, cu atât participarea lor părea oamenilor mai trebuincioasă, de teamă că altminteri se vor învârti lucrurile, aşa încât la împărţire vor fi daţi la o parte cei ce n-au şi vor lua iarăşi cei înstăriţi, cum au făcut şi când au umblat să cumpere moşia cucoanei... Vorbele se îngroşau şi ameninţările de sudălmi sporeau. Luca Talabă se înfurie că de ce-l înjură pe el, că nu e sluga nimănui. Filip Ilioasa, jignit, vru să plece acasă, dar cineva îi pomeni de porcii arendaşului. Atunci se născu o încăierare. Filip, încercând să-şi facă loc de trecere, parc-ar fi rupt un zăgaz de mânie, se pomeni deodată cu o revărsare de pumni şi ghionturi din toate părţile, care nu se domoli decât când Luca strigă speriat şi dânsul:

— Da ce, măi oameni, ne-aţi poftit aci să ne luaţi la bătaie?... Aşa merge treaba?

— Aşa, nea Luca! răspunse Trifon Guju dezvelindu-şi dinţii. Cine nu pricepe de vorbă trebuie să priceapă de bătaie!

3

— N-am mai fost la Cameră poate de trei ani, dar la şedinţa de azi aş fi fost în stare să şi plătesc, numai să nu lipsesc! zise Roşu către Titu Herdelea, urcând Dealul Mitropoliei şi oprindu-se uneori să respire, fiind puţin astmatic. Trebuie să văd schimbările la faţă, că prea sunt extraordinare. Ştii cum vine afacerea asta? Eu m-am certat cu tine şi atunci, ca să-ţi fac rău ţie, dau drumul de aci, din vârful dealului, pe panta asta pe care, în sfârşit, am suit cu ajutorul Domnului, dau drumul, zic, unei stânci formidabile să se rostogolească la vale, pentru că, ameninţând să

prăbuşească tot în calea ei, şi casa ta, şi ale altora, tu ai să te sperii şi îmi vei cere scuze. Tu, când vezi că eu am nebunit, vii repede: „Hai, nene, să ne împăcăm!“ Iar eu, deşteptul, încep să strig, ca să opresc rostogolirea mai departe: „Opreşte, că ne-am împăcat! Nu mai e nevoie să distrugi!“

Tribuna presei era plină de astă dată, ca de altfel toate tribunele. O atmosferă de mare premieră la un teatru oficial. La Cameră şedinţele anunţate pentru ora trei încep obişnuit după patru. Azi, la trei fără un sfert nu mai lipsea decât noul guvern. Şi Roşu numai cu ceartă izbuti să-şi cucerească un locşor de şezut. Titu Herdelea rămase în picioare în fund... Incinta gemea de lume, fiindcă veniseră şi senatorii să asiste la spectacol. Pe toate feţele însă se citea mai multă spaimă decât solemnitate, încât Stan Răcaru, primul-redactor al unui ziar independent şi efemer, apărut recent, zise în gura mare, desigur ca să-l audă şi lumea din tribunele vecine:

— Noul guvern, dacă ar fi democrat şi într-adevăr iubitor de ţărani, cum s-a lăudat în opoziţie, ar putea acuma să decreteze şi exproprierea moşiilor sau măcar s-o anunţe, iar ăştia de jos, cât sunt de îngroziţi de răscoala ţăranilor, ar aplauda cu frenezie, pe onoarea mea!

— Tu glumeşti, Nicule, replică reporterul *Universului*, dar să ştii că aşa este cum ai spus! Eu am vorbit cu mulţi deputaţi şi senatori care declară că ei primesc orice reforme, oricât de radicale, chiar exproprierea, căci altfel nu mai e chip să se întoarcă la ţară, nici după potolirea tulburărilor.

— Spun oamenii multe, dar când a trecut primejdia şi mai multe se uită! observă un fost deputat şi bătrân gazetar cu barbă impozantă, recoltând un succes de ilaritate, care-i făcu atâta plăcere, că pe urmă pufni de râs toată vremea până la sfârşitul şedinţei, enervând lumea dimprejur.

Deodată se făcu rumoare generală. Noul guvern intrase. Şedinţa începea. Primul-ministru, un bătrânel gârbovit, cu glas de văduvă necăjită, începu o cuvântare patetică, pomenind în fiece

frază de „scumpa noastră ţărişoară“, „ţărişoara noastră scumpă“, „a noastră scumpă ţărişoară“, întrerupându-se deseori să-şi usuce lacrimile de pe obraji şi încheind cu „ţărănimea rătăcită“, „măsuri energice“, şi „concursul tuturor bunilor români“. Îi răspunse fostul prim-ministru şi actualul şef al majorităţii parlamentare, un bătrân mai arătos şi cu barba albă, gângăvind de asemenea fraze despre „ţărişoara noastră“ şi făgăduind noului guvern concursul necondiţionat al vechiului parlament. Atunci noul prim-ministru se duse la fostul prim-ministru la tribună, îi strânse amândouă mâinile şi apoi se sărutară pe amândoi obrajii. Deputaţii şi senatorii, împreună cu publicul din tribune, acompaniară cu un uragan de aplauze scena aceasta de înfrăţire patriotică. Mulţi ochi se umplură de lacrimi şi o duioşie înfioră chiar inimile cele mai rezistente. Numai prim-redactorul independent de adineaori nu-şi ţinu gura şi spuse în tribuna presei:

— Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor!

Atunci Max Streşin, vechi redactor la *Glasul poporului*, oficiosul noului guvern, nu se putu stăpâni şi izbucni indignat:

— Nu-ţi permit, domnule, să tulburi asemenea momente înălţătoare prin glume insipide, bune numai pentru presa dumneavoastră jidovească!

Stan Răcaru replică cu sânge rece:

— Ascultă, băiete! Cu indignarea ta patriotică eu fac ceva, căci se ştie cât e de dezinteresată, dar ce-oi fi având cu presa jidovească tocmai tu, care, de, eşti niţel cam jidov de-acasă?

Streşin mai bolborosi câteva cuvinte de revoltă şi, profitând de un nou ropot de aplauze, părăsi ţanţoş tribuna presei. În răstimp, în incintă manifestaţiile de entuziasm continuau, susţinute viguros de publicul spectator, deoarece, după îmbrăţişarea şefilor, membrii noului guvern s-au coborât să strângă mâinile membrilor vechiului guvern şi altor fruntaşi, fiecare acoladă fiind pecetluită cu urale şi aplauze cu atât mai prelungite, cu cât cei ce

îşi împreunau emoţiile îmbrăţişării fuseseră până ieri cei mai vajnici duşmani, ocărându-se şi înjurându-se mai fără cruţare.

În atmosfera de concordie duioasă fură apoi votate cu aclamaţii proiectele de legi ale noului guvern, toate privind restabilirea ordinii şi, în primul rând, autorizaţia de a decreta starea de asediu unde va fi trebuinţă.

— Asta-i, fraţilor! mormăi Stan Răcaru cu ironia-i mult gustată de confraţi. Ce-mi umblaţi mie cu mofturi şi acadele patriotice! Că doar noi suntem stăpânii!

Roşu, care nu scosese nici un cuvânt, zâmbi acum sarcastic şi se întoarse după Titu Herdelea. Tânărul dispăruse. Zărise pe doamna Gogu Ionescu şi ieşise s-o aştepte. Vroia să le spuie că Grigore Iuga, care pleacă mâine dimineaţă în Argeş, cu noul prefect Baloleanu, l-a rugat cu multă insistenţă să-l însoţească şi el, să nu fie acum singur la Amara, unde nu ştie ce va găsi. El, deşi n-ar fi momentul să lipsească de la gazetă, nu poate refuza pe Iuga şi trebuie să meargă. Dacă s-a dus pentru distracţie odinioară, cu atât mai mult e obligat să fie lângă Iuga acuma, când s-ar putea să-i fie folositor într-un fel sau altul.

Gogu urcă să ia pe Eugenia înainte de sfârşitul şedinţei şi găsi pe coridor, la uşa tribunei, pe Titu. Trebuind să aştepte câteva minute, Gogu Ionescu profită să spuie tânărului Herdelea, întrascuns de Eugenia, pe care nu mai voia s-o amărască, fiind şi aşa destul de îngrozită, că un deputat piteştean i-a comunicat adineaori lucruri foarte grave despre caracterul ce l-au luat tulburările în sudul Argeşului. Nu se ştie încă nimic precis, căci legături directe nu mai sunt de vreo două zile între Piteşti şi părţile de jos ale judeţului, dar se zvoneşte că s-ar fi săvârşit şi omoruri.

— Acuma închipuieşte-ţi inima mea, dragă Herdelea! zise Gogu. Nadina în mijlocul revoltaţilor care comit asasinate! Ce-o fi cu ea, a izbutit să fugă, a încăput pe mâinile ţăranilor? Bietul tata îşi muşcă mâinile de desperare, că n-a oprit-o. Cum e bolnav

şi bătrân, şi cu slăbiciunea lui pentru Nadina, cred că s-ar prăpădi dacă ar afla că i s-a întâmplat ceva. În sfârşit, o tragedie întreagă!... Să dea Dumnezeu să se potolească lucrurile, dar eu ştiu că nu mai vreau să aud de moşie şi de ţărani, măcar să trăiesc cât bolovanii. Sunt în stare să şi dăruiesc Lespezii, şi să scap. Cât am îndurat noi zilele astea, nu doresc nici duşmanilor mei!

Eugenia era mişcată de solemnitatea şedinţei. Ea sfătui pe Titu, secondată fără convingere de Gogu, să nu se ducă la ţară, să nu păţească şi el ca Nadina, mai ales că armata poate să tragă şi să se întâmple cine ştie ce bătălii sângeroase. Tânărul Herdelea răspunse cu o modestie de erou pornind la război:

— O, doamnă, de mine n-ar fi nici o pagubă!

4

De-abia când soarele se apropia de asfinţit, mulţimea izbuti să se urnească de la primărie, în jos, spre curtea Iuga, sporovăind şi gâlcevind, parc-ar fi mers la nuntă. Cât s-au tot certat mai mult s-au întărâtat, încât acuma toţi erau înfierbântaţi. La gălăgie se adunaseră şi copiii să caşte gura.

— Măi nea Cristache, ia mai lasă tejgheaua! strigă Trifon în fruntea mulţimii, trecând pe la cârciumă şi văzând pe Busuioc în uşă. Că ori eşti de-al nostru, ori de-al altora, ca să ştim şi să te însemnăm pe răboj!

— Iacă viu, măi frate Trifoane! răspunse cârciumarul grăbit şi înfricoşat. Se poate să lipsesc eu când e tot satul?... Măi muiere! adăugă apoi înăuntru. Auzi tu? Ieşi şi stai în prăvălie, că eu mă duc cu oamenii!

Dinăuntru, glasul femeii boscorodi ceva, dar Cristea Busuioc se amestecă în mulţime, cu o mutră veselă, potrivită împrejurărilor. Inima îi veni puţin la loc observând printre oameni şi pe fruntaşii satului şi chiar pe primarul Pravilă.

— Aşa, da, fraţilor! făcu cârciumarul către cei dimprejurul său. Dacă ne ţinem de mână cu toţii, nu mai poate să ne înfrunte nimeni!

Miron Iuga ştia de întrunirea sătenilor şi de pregătirile lor împotriva lui. Isbăşescu, care până azi nu scosese nasul din registre, socotind că pe dânsul nu-l interesează controversele dintre proprietari şi săteni, el fiind un simplu negustor de cifre, fu cuprins de groază când logofătul Bumbu îi spusese, mai mult în glumă, că ţăranii tocmai pe el îl urăsc mai tare din pricina catastifelor cu datoriile şi evidenţele învoielilor. Astfel de azi-dimineaţă, îndată ce auzea vreun zvon de pe la argaţi sau alţi oameni umblători pe la curte, se ducea repede să-i comunice bătrânului Miron, adăugând mereu că părerea lui ar fi să profite de ezitările ţăranilor şi să părăsească Amara cât mai e timp, căci orice rezistenţă ar fi inutilă faţă de starea spiritelor prea încărcate. Miron Iuga asculta, dar se făcea că nu aude poveţele contabilului. Numai când Isbăşescu îşi permise să insiste, bătrânul se enervă puţin şi-l admonestă să-şi caute de registrele lui şi să-l scutească de poveţe.

— Vin ţăranii, coane Miroane! strigă în cele din urmă Isbăşescu desperat, năvălind în apartamentul stăpânului. E tot satul, cucoane!... E prăpăd mare!... Doamne, Doamne, cum nu m-aţi ascultat şi pe mine!

— Ia mai închide gura şi nu mi te prăpădi cu firea! zise liniştit bătrânul Iuga. Lasă-i să vie! Bine că vin, ca să ne lămurim!

Isbăşescu se hotărâse să rămâie cam primprejurul boierului. Ce-o păţi boierul, să păţească şi el, îşi zicea, în speranţa că boierul, fiind foarte respectat de oameni, nu va păţi nimic şi prin urmare nici dânsul.

— Ce faceţi, cucoane? întrebă contabilul iar, observând că bătrânul se plimbă prin odaie cu mâinile la spate. Nu ieşiţi înaintea lor, să nu dea cumva buzna aici, peste dumneavoastră?

Miron Iuga îşi continuă plimbarea fără a-i răspunde, mormăind numai în sine vorbe neînţelese. În realitate nici el nu ştia ce să facă cu oamenii aceştia care, numai în câteva zile, au ajuns să dărâme toate zăgazurile autorităţii şi, dintr-un sat organizat, să se transforme într-o turmă inconştientă, trasă şi împinsă de pofte primitive după bătaia vânturilor. Fireşte, alungarea jandarmilor, incendiile, devastările şi toate destrăbălările ultimelor zile au fost numai concluzia inerentă a unor permanente abdicări ale autorităţii, provocate de nedestoinicia guvernanţilor şi de demoralizarea lor sistematică prin promisiunile înşelătoare ale demagogilor, care toate au încurajat naşterea şi propagarea spiritului de nemulţumire întâi şi în sfârşit de răzvrătire în sufletul simplist al ţăranului. Pornirile anarhice trebuiesc curmate în primul moment, când sunt în germene. Atunci e suficientă persuasiunea energică. După ce au prins rădăcini şi au început să se manifeste, numai forţa brutală le mai poate stăvili distrugerile. Îşi dădea deci perfect seama că dânsul singur nu mai poate lupta cu mulţimea care şi-a pierdut cumpătul. Dar nici nu putea dezerta de la datoria de a-şi apăra pământul. Simpla-i prezenţă, prin prestigiul persoanei sale, constituia o piedică în dezlănţuirea anarhiei complete. Ţăranul are instinctul respectului de bătrâni şi fruntaşi, cu atât mai mult de stăpânul din moşi-strămoşi. Unde şi cât va fi prezent dânsul, oamenii se vor sfii a trece la prădăciuni. Au pus foc la Ruginoasa, fiindcă el nu era acolo... Desigur, mai ales după incendierea conacului din vecini al lui Cosma Buruiană, chibzuind azi-noapte îndelung, şi-a pus întrebarea dacă totuşi n-ar fi mai înţelept să se retragă deocamdată până ce vor interveni forţele care să dezmeticească pe nebuni? A înfrunta o ceată de răzvrătiţi care şi-au pierdut judecata nu e oare şi din parte-i o nebunie, când nu se bazează pe altă armă decât teama şi ruşinea ce poate să le inspire persoana lui? Şi în clipa când zăgazul respectului s-ar rupe, n-ar fi socotită prezenţa lui ca o sfidare, aţâţând mai violente dezlănţuiri de furie?... Şi-a întrerupt întrebările atunci, fiindcă i s-au

părut primele simptome ale laşităţii. Numai laşitatea scormoneşte după argumente şi considerente care s-o justifice. Ce va fi, se va vedea atunci când va fi să fie...

Acuma Miron, plimbându-se prin odaie, auzea afară glasurile care-i spuneau că a sosit momentul hotărâtor. Lângă o fereastră, Isbăşescu privea înfrigurat, cu interjecţii de spaimă. Îşi zicea că ar trebui să iasă, să-i întâmpine, dar amâna mereu, parcă fiece minut de întârziere ar fi fost un câştig pentru dânsul.

Afară, zgomotul de paşi şi de glasuri se înteţea. Mulţimea se revărsase din uliţă în ograda şi în parcul conacului ca un râu care şi-a schimbat brusc albia. Pe aleea prunduită şi curăţită de curând, ţăranii se îmbulzeau şi se fereau să nu calce pe marginile cu firicele de iarbă de-abia încolţită. Ici-colo câte-un glas dojenea:

— Fereşte, măi creştine, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!

De altfel, gălăgia mai contenise, ca şi când le-ar fi fost ruşine şi s-ar fi simţit vinovaţi că au intrat prin parc, pe unde ţăranii n-aveau voie să umble. Numai lângă rondul din faţa castelului Trifon Guju îndrăzni să chiuiască gros şi prelung, parc-ar fi vrut să-şi încerce curajul şi să spargă liniştea care-i amorţea pe toţi...

Cei mai mulţi, intraţi pe dincolo, prin curtea conacului, erau mai gălăgioşi. Dinaintea lor porumbeii se ridicară în văzduh, iar orătăniile se împrăştiară orăcăind speriate. De prin grajduri şi acareturi apăreau slujitori şi argaţi de toate felurile, privind cu o curiozitate copilărească sosirea satului, râzând, schimbând glume, parc-ar fi venit la clacă cu lăutari. Numai bătrânul Ichim se uita mirat şi nedumerit. Logofătul Bumbu se oprise, cu tremurături în genunchi şi cu o înfăţişare resemnată, lângă uşa locuinţei sale, în fund, în vreme ce nevastă-sa dârdâia înăuntru, pândind de după perdea.

— Aţi venit, aţi venit? întrebă prosteşte logofătul când oamenii din capul cetei ajunseră lângă dânsul. Auzind că alţii au intrat prin parc, trecu şi el dincolo, parcă s-ar fi supărat că au îndrăznit să intre pe acolo şi ar fi vrut să-i alunge. Curtea interioară dintre castel şi conacul vechi era plină de ţărani. Logofătul, mai zăpăcit,

aruncă câte o vorbă bună când unuia, când altuia, iar pe urmă se proţăpi în dreptul uşii, între doi stâlpi ai cerdacului, parcă s-ar fi pregătit să oprească lumea de-a năvăli asupra stăpânului său, dar cu faţa mereu umezită de un surâs sortit să-i ascundă frica şi să-i câştige bunăvoinţa tuturor.

Înmulţindu-se mereu, oamenii se îmbulzeau şi vacarmul creştea. Unele glasuri înţepau şi pe logofătul zâmbitor care, când înţelese, făcu vinovat:

— Ce-i, băieţi? Ce vreţi voi?... Spuneţi-mi mie că...

Râsete batjocoritoare şi câteva huiduieli îi acoperiră vorbele. Bumbu se fâstâci complet. Deodată Lupu Chiriţoiu care, fără să vrea, fusese împins aproape în faţă, strigă:

— Du-te, omule, nu mai sta, şi spune boierului să iasă până afară, c-a venit satul!

— Iacă mă duc, mă duc! bolborosi Leonte Bumbu, dezmeticindu-se şi repezindu-se în casă.

Bătu la uşa bătrânului Miron şi, fără a mai aştepta răspuns, intră:

— Poftiţi, conaşule, c-a venit satul!

Miron Iuga se întoarse, parcă vestea l-ar fi surprins, cu toate că de câteva minute auzea de afară murmurul de oameni din ce în ce mai neliniştitor. Se uită un moment în ochii logofătului:

— Bine, Leonte!... Să mergem să vedem ce mai pofteşte satul!

Îşi luă de pe o mobilă căciuliţa ce o purta obişnuit prin curte, şi-o potrivi bine pe cap şi păşi spre uşă. Bumbu îl opri o clipă, apucă din cuierul de lângă uşă o haină scurtă de piele căptuşită cu blană şi i-o ţinu s-o îmbrace, bâiguind supus:

— E cam răcoare, conaşule, şi puteţi răci dacă...

— Ce dracu mă mai întorseşi din cale! mormăi Miron, îmbrăcând totuşi haina şi încheind cu atenţie toţi nasturii, parc-ar fi plecat la drum lung.

Isbăşescu, stană de piatră lângă fereastră, nu se clintise nici când a intrat logofătul. Văzând pregătirea de ieşire a boierului, i-a venit inspiraţia să rămâie el mai bine pe loc. E mai prudent pentru

orice eventualitate. De ce să se expuie de prisos el, care, în fond, e un biet proletar aflat în situaţia dramatică de-a fi urât de nişte oameni la fel de săraci şi de oropsiţi? Leonte Bumbu, urmând pe Miron, îi făcu o întrebare mută: „nu vii?“ Mut răspunse şi Isbăşescu: „nu“.

Apariţia bătrânului Miron Iuga în cerdac stinse subit toate glasurile. Câteva căciuli şi pălării se ridicară instinctiv. În marginea cerdacului, la nivelul oamenilor, Iuga se opri. Dintr-o singură ochire observă că ţăranii au cuprins toată împrejurimea conacului până la castelul lui Grigoriţă şi toată ograda argaţilor. Soarele coborâse spre asfinţit în spatele caselor, adumbrind cerdacul şi însângerând sutele de capete cu privirile strâmbate de puterea luminii.

— Văd că într-adevăr aţi venit tot satul, cu căţel, cu purcel! zise Miron calm, cercetând feţele, parc-ar fi vrut să vadă cine lipseşte.

— De, cucoane! răspunseră câteva glasuri nesigure, între care bătrânul Iuga recunoscu pe al lui Ignat Cercel, zărindu-i chiar mutra plângăreaţă undeva, fără să-l intereseze însă, ci numai ca o fulgerare a conştiinţei.

Trecură câteva clipe. Pauza păru tuturor nesfârşit de lungă. Pe urmă, brusc, Miron Iuga strigă poruncitor:

— Cine v-a chemat pe voi aci, să-mi stricaţi straturile, şi rondurile, şi potecile la care am muncit din greu cu oamenii?... Cine v-a dat voie?... Adică dincolo, în curte, nu puteaţi aştepta? Acolo nu mai e bine? V-aţi boierit, ai, de când umblaţi cu revoluţia şi cu blestemăţiile?

Vorbind, se aprindea şi nu se mai putea domina, deşi îşi dădea seama că merge prea departe şi riscă să provoace tocmai efectul contrar celui scontat. Într-adevăr, cineva îl întrerupse obraznic:

— Da ce, noi am venit să ne probozeşti matale ori să te probozim noi pe mata?

Miron Iuga ezită o fracţiune de clipă dacă să reţină obrăznicia ori să n-o audă. Continuă cu acelaşi glas:

— La mine nu merge cu boieria, băieţi, că eu muncesc ca şi voi şi cu voi împreună, aşa că noi putem vorbi, ca totdeauna, şi dincolo, între noi, nu aici unde e loc de odihnă... Dar acuma, dac-aţi venit, nu face nimic... Aide, să vă aud durerile!

Atunci ieşi în faţă obraznic, cu căciula pe ceafă, Trifon Guju:

— Cucoane, s-au dus vremurile alea... Mata n-ai auzit porunca lui vodă, ori nu vrei s-o asculţi?

Bătrânul Iuga făcu o sforţare cumplită să nu-l plesnească imediat peste ochi, în loc de orice alt răspuns. Îl ştia pe Trifon leneş şi rău, deci dintre ţăranii cu care dânsul nici nu obişnuia să stea de vorbă. Ca şi când nici nu l-ar fi auzit, Miron întoarse capul să întrebe pe alţii despre ce anume poruncă e vorba. Isbăşescu îl pusese în curent de ieri, dar credea că e bine să se facă a n-o cunoaşte. Câţiva oameni de treabă se grăbiră să-i explice cum şi ce s-a aflat. Boierul asculta liniştit şi se pregătea să vorbească. Trifon întrerupse din nou, mai provocator, jignit că nu l-a întrebat pe el:

— Stai, cucoane, să te lămuresc eu, că dânşii sunt proşti şi nu...

— Eu cu oameni necuviincioşi şi fără obraz nu vorbesc, zise bătrânul Miron, măsurându-l cu dispreţ, şi apoi urmă către ceilalţi: Spune tu, Profire, vasăzică...

Ascultând spusele încurcate ale celor întrebaţi, Miron Iuga simţea cum i se urcă tot sângele în obraz. Îndrăzneala lui Trifon îi fierbea creierii, oricât se sforţa să se calmeze şi oricât îşi dădea seama că ticălosul înadins caută să-l scoată din sărite ca astfel să aţâţe pe ceilalţi. În acelaşi timp şi Trifon Guju se socotea umilit că boierul nu-l lăsa pe el să explice, deşi el s-a străduit mai mult de i-a ridicat şi i-a adus pe toţi aci. Cum şi mulţi alţii păreau a fi de partea lui, bombănind că de ce să-l bruftuluiască boierul şi nici nu-i dă voie să vorbească, Trifon mai rău se umfla şi se înfuria.

În sfârşit, bătrânul Iuga nu mai avu putere să asculte bâiguielile cu porunca regelui şi, tăindu-le vorba cu mâna, întoarse faţa spre mulţimea ce începuse a prinde glas:

— Apoi după basme d-astea vă luaţi voi, măi băieţi, şi daţi buzna aci de-mi călcaţi şi-mi stricaţi grădina? Şi veniţi claie peste grămadă, oameni în toată firea, adică să mă speriaţi pe mine, ori ce?... Ei, ruşine să vă fie! Şi mai ales vouă, care eraţi oameni de omenie şi v-am cinstit! Uite, primarul satului! Frumos îţi şade, n-am ce zice! În loc tu să potoleşti pe cei smintiţi şi fără chibzuială, te bagi între ei la răzmeriţă... Halal de aşa primar!

— Să ne iertaţi, cucoane, dar dacă ne-a luat satul noi ce putem face? boscorodi Pravilă umil şi plecat.

— Şi tu, Luca! urmă Miron înflăcărându-se mereu. Şi tu, Lupule, om bătrân, cu plete cărunte, mai mare ca mine, între neisprăviţii ca alde Trifon! Ei, măi creştini, mi-e silă de voi!

Vorbind îi trecea neîncetat prin minte că şi-a pierdut cumpătul, dar nu se mai putea opri, întocmai ca alergătorul, care din greşeală şi-a luat vânt pe o coastă piezişă şi e dus la vale irezistibil, deşi ştie că se apropie de o prăpastie. Efectul dojanei de altminteri îl încuraja să continue. Gloata de ţărani amuţea pe măsură ce glasul lui se înăsprea şi biciuia. Parcă instinctul de frică şi supunere s-ar fi redeşteptat brusc în sufletele tuturor, oamenii clătinau din cap îngrijoraţi sau murmurau scuze monosilabice.

Pe când cuvintele bătrânului Iuga şerpuiau ameninţător peste capetele mulţimii surprinse, ca pleasna unui bici în mâna îmblânzitorului, gata să se abată în fiece moment, Trifon Guju îşi legănă deodată trupul, parcă şi-ar fi strâns mijlocul cu o curea, şi izbucni cu glas spart:

— Ia stai, cucoane, că noi nu ne-am sculat de florile mărului...

Glasul lui se încurcă şi se ciocni în văzduh cu glasul bătrânului Miron Iuga. O clipă glasul lui Iuga, surprins, se înecă. Dar imediat se ridică cu o furie nouă, pornită parcă să ardă tot în calea ei:

— Tu să taci, ticălosule!... Să taci, tâlharule!... Să taci!... Să taci!...

Cu ochii bulbucaţi, cu o spumă subţire în colţurile gurii, Miron Iuga răcnea scuturând pumnul spre Trifon Guju care însă, după o secundă de şovăire, îi înfruntă privirea cu un rânjet obraznic. Apoi,

fiindcă boierul nu mai contenea cu „să taci“, deşi abia mai hârâia de oboseală, Trifon strigă gros şi sfidător:

— Da de ce să tac?... Iacă, nu vreau să tac!... Ai să-mi porunceşti dumneata? Ce, sunt sluga dumitale?

Miron Iuga nu mai vedea, dar fiece cuvânt îi plesnea obrajii de-i ţiuiau urechile. Continuă cu aceeaşi mânie:

— Să taci... şi să ieşi îndată din curtea mea!... Ieşi afară, ticălosule! Acu să ieşi, hoţule, că altfel!...

Trifon Guju îşi răsfiră picioarele şi întinse genunchii, ca să se înfigă mai puternic pe loc, răspunzând în acelaşi timp mai dârz şi încruntat:

— Uite că nu ies, cucoane! Nu vreau să ies!... Că nici nu mai e curtea dumitale şi nici n-am poftă să ies, uite-aşa!

— Nu ieşi?... Din ograda mea?... Să mă înfrunţi tu pe mine?... Ei, stai atunci că te învăţ eu pe tine omenie, tâlharule!

Vocea bătrânului Iuga se schimbase şi se înmuiase. Intră repede în casă. La fiece pas îşi zicea că trebuie să se calmeze. Îi tremurau însă şi mâinile, şi genunchii, numai în inimă îi bătea un ciocan cu lovituri asurzitoare. În camera de culcare, deasupra patului, atârna o puşcă de vânătoare, veşnic încărcată. O smuci din cui.

Afară toate limbile se dezlegară. Numai Luca Talabă îi strigă lui Trifon că nu face bine împungându-se cu boierul cel bătrân. Din toate părţile se ridicau în schimb aprobări gălăgioase:

— Bine făcuşi, Trifonică!... Nu te lăsa!... De ce să-l asuprească şi să-l batjocorească?... Trebuia să-i pui mâna-n beregată şi...

Un glas subţire strigă, mai departe, stârnind veselie împrejur:

— S-a încins moşul, fraţilor, nu-i fie de deochi!

Ignat Cercel bâlbâi îngrijorat:

— Ia vezi, Trifoane, să nu te pomeneşti cu boierul că te...

Când reapăru Miron Iuga cu puşca în mână şi cu ochii umflaţi şi roşii ca cepele, fu întâmpinat cu un murmur de mirare şi de nemulţumire. Bătrânul se opri la trei paşi de Trifon Guju, unde

fusese adineaori, şi porunci fără să mai ţipe, dar mai apăsat şi cu o voce grea de energie:

— Imediat să ieşi de aici, hoţule, ori de unde nu, o să ieşi pe targă!

— I-ascultă, boierule, nu vreau să ies, ai înţeles?... strigă întărâtat Trifon. Şi încearcă numai să... c-apoi vezi dumneata pe dracu, cât oi fi de boier, că doar...

Nu apucă să isprăvească. Iuga ridicase arma la ochi după primele lui cuvinte. Răsunară două detunături, una după alta, atât de apropiate parcă a doua ar fi fost ecoul celei dintâi. Faţa lui Trifon Guju, cu gura largă de vorbe, primind descărcăturile în plin, se ciurui brusc ca de vărsat negru. Ochii mici avură o clipire mirată. Se prăvăli ca un sac greu.

— Tâlharule! mormăi Miron Iuga, văzându-l cum se frânge cu o satisfacţie care-i îngrăşa inima.

Când răsunară împuşcăturile, câţiva oameni de pe lângă Trifon îşi feriră capetele, retrăgându-se cu spaimă peste cei dinapoia lor. Ţipete diverse ţâşniră într-o îmbrânceală generală. Printre glasurile speriate însă porniră deodată înjurături şi ameninţări. Toader Strâmbu, la câţiva paşi, răbufni cu o mutră roşie de ură:

— Ce, boierule, vrei să ne omori?

În aceeaşi clipă mişcarea mulţimii se învolbură. Deasupra lui Trifon se aplecaseră câţiva să-l sprijine. Oamenii se îmbulzeau valvârtej, într-o înnebunire subită. Pe când rostea Toader Strâmbu întrebarea, un băţ de rădăcină cu măciuca cât un pumn de copil se înălţă în aer lângă Miron Iuga. Măciuca îl lovi în cap cu atâta sete, că se auzi împrejur un pârâit. Căciuliţa boierului se turtise în creştet.

— Cum îndrăzneşti, hoţule, să ridi...? începu Miron fără să mai poată sfârşi.

Zeci de alte beţe se agitau, izbind la întrecere într-o vălmăşeală furioasă. Bătrânul Miron Iuga, fără cunoştinţă, cu ţeasta zdrobită,

rămase în picioare în mijlocul ţăranilor care, îndesându-se să-l lovească, parcă-l sprijineau să nu cadă.

Cerdacul deschis cu stâlpii pătraţi se umplu de oameni care izbeau în dreapta şi în stânga, în neştire, parcă pretutindeni şi chiar în aer ar fi fost numai duşmani. Geamurile ferestrelor ţipau strident, sfărâmându-se. Mulţimea, frământată ca o baltă răscolită de o furtună năprasnică, se îndoia când încoace, când încolo, căutând parcă să-şi descarce mai repede furia ce o sugruma. Urletele pe toate glasurile, înjurăturile îmbălate se încrucişau într-un vuiet prelung, care înăbuşea strigătele desperate ale celor câteva slujitoare de la curte... În izbucnirea de furie, descătuşată într-o singură clipire, ca un trăsnet clocit mult între nori şi căzut fără obişnuitele tunete şi fulgere pregătitoare, ţăranii se năpustiră şi asupra argaţilor, în vreme ce logofătul Bumbu, deşi aflat lângă bătrânul boier, a scăpat numai cu îmbrânceli, parcă, în toiul vijeliei, nimeni nu l-ar fi recunoscut.

După numai câteva clipe, cei ce se oţărau împrejurul bătrânului Iuga îl părăsiră unul câte unul, răcoriţi sau flămânzi de alte fapte. Fără sprijinul ţăranilor, Miron Iuga se prăbuşi cu faţa-n jos, scormonind pământul şi mirosindu-i mai lacom ca totdeauna aroma dulce-amară, pentru ultima oară. Nimeni nu se mai sinchisea de dânsul. Ţăranii, îmbrâncindu-se fără odihnă, treceau peste trupul lui, îl călcau în picioare, apăsându-l şi frământându-l cu pământul în care îşi înfipsese din viaţă toate rădăcinile.

5

— Petrică, sai că oamenii au omorât pe boierul cel bătrân! strigă în gura mare Marioara, năvălind în ogradă. Vino, Petrică, degrabă, să nu se apuce de vreo poznă şi mai mare!

Petre Petre isprăvise poarta şi ciocănea în fundul bătăturii, la grajd, numai ca să aibă de lucru şi să nu fie mânat a se mai

amesteca în nimica. A auzit de la maică-sa Smaranda că satul a pornit la curtea boierului cel mare şi l-a ispitit un moment să meargă şi el, nu să strice ori să aţâţe, ci dimpotrivă să oprească ce s-ar putea să facă alde Toader Strâmbu şi alţii de teapa lui. Dar s-a încăpăţânat să rămâie acasă, ca şi când ar fi vrut să-şi rumege mai îndelung durerea ce-i clocea în inimă, precum şi pentru că socotea peste putinţă ca oamenii să îndrăznească a se atinge de boierul Miron, chiar ducându-se la dânsul cu răzmeriţa.

— Vai de mine şi de mine! făcu deodată Petre, parcă l-ar fi lovit în moalele capului.

Nici nu se uită la Marioara, cu toate că o iubea şi avea planul să facă nunta după Paşti. I se părea străină, şi necunoscută, şi indiferentă. Numai glasul ei îi zbârnâia în urechi urât ca niciodată.

Fără altă vorbă îşi curmă lucrul şi porni grăbit, aproape fugind. Marioara îl urma ca un căţel şi-i povestea gâfâind întâmplările de la curte. Petre o auzea din urmă şi cuvintele ei parcă-l împingeau înainte. Îşi zicea, totuşi, în acelaşi timp, că se duce degeaba, căci el singur n-are să se poată lupta cu tot satul şi nici să oprească pe oameni de-a se răcori.

De departe curtea Iuga vuia de gălăgie. Petre îşi iuţi mai mult mersul. Era fără suman, ca la muncă, şi avea în mână barda cu care cioplise şi pe care a luat-o fără să-şi dea seama, ca un băţ când pleci la drum.

În ograda cea mare a conacului, oamenii alergau de ici-colo năuciţi, cu feţele aprinse, vociferând şi neştiind ce să facă. Unii se hărţuiau cu argaţii, alţii se certau între dânşii din senin, gata să se ia de piept. La fântână câţiva îngrijeau pe Trifon Guju, care gemea. Petre aruncă o privire, dar nu se opri. La uşa locuinţei lui Leonte Bumbu se grămădeau unii cu răcnete ameninţătoare pe care însă le întreceau ţipetele nevestei logofătului, dinăuntru. Alături, în cancelarie, se învârteau mai mulţi, spărgând ce le cădea

în cale şi războindu-se mai ales cu registrele în care erau însemnate învoielile şi datoriile oamenilor.

Petre trecu în curtea cealaltă. Între cele două clădiri înghesuiala era mai mare. Mulţimea se frământa în acelaşi loc, aşteptând parcă o poruncă sau măcar un semn.

— Unde-i boierul cel bătrân? întrebă Petre într-un grup de mânioşi.

— Adineaori l-au dus în casă, răspunse totuşi un glas.

Flăcăul nu recunoscu nici pe cel ce-i răspunse, nici pe ceilalţi, parc-ar fi fost din altă lume. Intră în conacul vechi. În cerdac se rărise lumea. Geamurile sparte căscau guri negre în pereţi. Pe uşile deschise larg unii intrau şi alţii ieşeau, ca la moară. În a treia odaie erau câţiva oameni tăcuţi, cu capetele goale. Aici se plimbase adineaori Miron Iuga, cu mâinile la spate. Acuma zăcea întins, cu mâinile pe piept, pe canapeaua dintre două ferestre. Hainele îi erau mânjite de pământ, iar pe faţă parcă purta o mască de lut. Bătrânul vizitiu Ichim l-a cules dintre picioarele ţăranilor, bucătăreasa Profira a aşternut cearşaful alb pe canapea şi i-a aprins la căpătâi o lumânare a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărâmate. Profira se trudea să curăţe puţin pământul de pe hainele şi figura mortului. Primarul Ion Pravilă, aflat acolo printre alţi oameni, îi zise domol:

— Lasă, muiere, lasă-l să se odihnească aşa cum a orânduit Dumnezeu...

Voia să spună că până va veni vreo anchetă care să stabilească împrejurările morţii, dar nu îndrăznea.

Petre privea lung faţa noroită a bătrânului boier. Vedea pe obrazul stâng o dâră de sânge năclăit cu humă, ca o panglică de catifea neagră ieşită de sub căciula turtită. Tresări când auzi glasul primarului cu o imputare ascunsă:

— Mi se pare că nu fuseşi aci, Petrică?

— Bine că n-am fost, Doamne iartă-mă! bâigui flăcăul. Că ce-o mai ieşi din toate astea, numai Cel-de-sus poate să ştie!

— De, se vede că ne-a fost nouă scris să...

Pravilă iar nu cuteză să sfârşească. De altfel, Ichim îi luă vorba din gură:

— Du-te tu, Petrică băiete, că pe tine poate să te asculte, şi nu lăsa să mai jefuiască şi să strice, că-i destul cât au făcut şi ce-au făcut! De-aia am şi trimis pe Marioara după tine... Aide, du-te, că şi boierii ţi-au făcut bine şi te-au ajutat când ai fost la necaz!

Petre mormăi întunecat:

— Multora le-a făcut bine, şi uite răsplata!

— Şi dumnealui a fost prea proclet şi iute, Dumnezeu să-l ierte! făcu atunci Luca Talabă foarte blând.

Tăcură toţi un răstimp. Apoi Petre, luându-şi seama, rosti aspru:

— Care n-aveţi treabă aici să faceţi bine să ieşiţi afară!

Nu mai aşteptă să vază dacă l-au ascultat, ca şi când ar fi fost sigur că aşa va fi. Şi în curând mortul rămase numai cu Ichim, cu Profira şi cu Marioara să-l privegheze.

Petre, cu acelaşi glas hotărât, cărăbăni pe toţi ţăranii care mai rătăceau prin casă. Când ajunse în cerdac, se întâlni cu o ceată care nu se îndura să plece cu mâna goală. Se înfurie:

— Ce, voi nu înţelegeţi de vorbă bună, că-i mortul în casă? Nu v-ajunge că l-aţi omorât, nici să se odihnească nu vreţi să-l lăsaţi în pace?

În vreme ce oamenii se retrăgeau bombănind, Petre observă că alţii se îmbulzesc să intre în castelul cel nou ale cărui uşi fuseseră smulse din ţâţâni. Îi trecu prin gând că e tocmai clădirea lui Grigoriţă, căruia el îi datorează numai recunoştinţă. Şi se repezi într-acolo, strigând speriat:

— Nu stricaţi, oameni buni!... Faceţi loc!... Daţi-vă la o parte!... Nu mai intraţi, că n-aveţi ce lua!... Nea Serafime, fii tălică mai cuminte!

Îşi croi drum cu coatele şi pătrunse înăuntru. În marele hol de la parter oamenii umblau cu oarecare sfială, pipăiau lucrurile, vorbeau încet. Petre strigă mai mult rugător decât poruncitor:

— Ieşiţi afară, măi oameni!... Ia ieşiţi, că n-aveţi ce căuta aici!

Auzi paşi sus, la etaj. Urcă în goană pe scara de stejar. În camerele deschise cotrobăiau după obiecte pe care să le poată căra. O femeie strânsese într-un cearşaf diferite boarfe, bolborosind întruna jeluitor că de ce să se piardă toate astea şi să nu le folosească mai bine ea, care-i sărmană. Petre năvăli într-o odaie unde zărise mai multă lume, repetând mereu aceleaşi vorbe:

— Ia ieşiţi afară, măi oameni, că...

Era odaia de culcare a Nadinei, cu patul larg, cu fotografia ei mare la căpătâi, pe perete. Petre străbătu până lângă pat şi dădu brusc cu ochii de Nadina. Se buimăci, parc-ar fi fost vie. Glasul i se uscă în gâtlej, numai buzele i se mişcau, arse. Aproape goală, Nadina se uita tocmai la dânsul cu priviri galeşe, în care însă juca un dispreţ jignitor. Oamenii se holbau ca şi dânsul şi nici nu cutezau să deschidă gura în prezenţa ei. În sufletul flăcăului răsărise întâi numai bucurie, ca şi când ar fi regăsit ceva ce căuta în zadar. În clipa următoare, îi căzu vălul de pe ochi. Dispreţul privirilor ei îi sfredelea inima şi i-o otrăvea. Se simţea înşelat şi pălmuit. Izbucni deodată răguşit:

— Uite drăcoaica asta cum ne batjocoreşte!

Îşi aminti numai atunci că şi-a luat barda. O învârti deasupra capului, sări pe pat şi izbi cu toată puterea. Zgomotul sticlei zdrobite păru o tânguire prelungă şi înţepătoare. Cioburile împroşcau din locul loviturii ca stropii de sânge dintr-o rană. Câteva ţăndări îl plesniră peste obraji, zgâriindu-l ca nişte gheare de pisică. Petre lovea repede, gâfâind lacom. Trupul Nadinei, ciopârţit, se scoroji în zdrenţe de carton, dar ochii rămaseră dispreţuitori şi galeşi, chiar când figura se umplu de crestături.

— Daţi, băieţi, ce staţi! răcni Petre cu ochii însângeraţi de mânie.

Parcă de mult şi numai atâta ar fi aşteptat, oamenii se năpustiră. În câteva clipe sfărâmară tot ce se găsea în odaie, zvârlind

pe ferestrele scoase din pervaze picioare de scaune rupte, rufe sfârtecate, oale de noapte, perne spintecate şi cu fulgii împrăştiaţi, rame de tablouri...

— După mine, fraţilor! strigă Petre peste un răstimp.

Prin celelalte odăi şi la parter toată lumea spărgea şi urla.

Petre alerga ca un nebun, agitând barda.

— Foc!... Foc!... Praf şi cenuşă să se aleagă! poruncea Petre coborând în parter către cei ce soseau de afară.

— Puneţi foc, fraţilor! strigau alţii învârtindu-se pe loc.

— Apoi aşa da, Petrică! făcu Serafim Mogoş văzându-l cu barda ştirbită. Că destul am răbdat toate nedreptăţile!

Petre se pomeni afară. Soarele scăpătase în spatele conacului vechi. Amurgul îşi cernea lin întunericul. Oamenii păreau mai grăbiţi şi mai mânioşi. Faţa flăcăului lucea de sudoare şi de amărăciune.

— Da ce-i, Petrică? întrebă primarul Pravilă, văzându-l atât de schimbat.

— Dumneata nu vezi ce-i, ori nu vrei să vezi? se strâmbă Petre cu răutate.

— D-apoi că ruşinea asta... începu Lupu Chiriţoiu, care se afla alături, cu glas de dojană şi părere de rău.

Petre nu-i dădu răgaz să isprăvească:

— Ia mai tacă-ţi clanţa, hodorogule! Că destul ne-ai bătut capul şi ne-ai ţinut în loc cu braşoavele şi cu miorlăielile tale!

— Ai nebunit şi tu, băiete, vai de tine! bâlbâi bătrânul, crucindu-se. Numai să nu-ţi pară rău pe urmă!

— Ce să-mi pară rău, că doar o singură moarte are tot omul! strigă Petre depărtându-se, grăbit, fără să ştie unde. În câteva ferestre ale castelului se iviră fuioare de fum.

— Focul!... Focul! răcni un glas cu bucurie sălbatică.

Dar focul se încingea greoi. Ardea numai înăuntru şi mai mult afuma. De-abia când se înnoptă de-a binelea flăcările mari izbuc-

niră prin coperiş ca o coroană luminoasă, scăpărând milioane de scântei. Oamenii umblau în jurul focului, parcă n-ar mai fi avut nici somn, nici case. Toţi răguşiseră urlând şi totuşi urlau mereu vorbe fără şir şi sudălmi cu care voiau să răscumpere toate tăcerile trecutului.

În spatele castelului în flăcări, vechiul conac apărea negru şi adormit. Când se uitau într-acolo oamenii se cutremurau involuntar. Ignat Cercel, ca să-şi încălzească inima, bolborosi singur:

— Iacă, l-a săturat Dumnezeu şi de pământ, şi de toate!

Capitolul XI
PETRE PETRE

1

Toată noaptea spre sâmbătă cerul Amarei fu însângerat de jocul flăcărilor ce mistuiau castelul Iuga. Mulţimea de ţărani, furioasă şi gălăgioasă, nu se dădea deloc dusă, parcă şi-ar fi pierdut somnul. Chiotele unei bucurii năprasnice înăbuşeau trosniturile focului. În lumina roşie, oamenii viermuiau ca nişte umbre fără odihnă, cu glasuri aspre, hârbuite, care se topeau într-un zgomot straniu, izbucnit parcă din rărunchii pământului... Târziu, după miezul nopţii, coperişul cu căpriorii arşi se prăbuşi peste tavanul etajului. Un nour uriaş de scântei răbufni brusc şi se împrăştie în văzduhul roşu, urmat de un cârd de flăcări proaspete, desprinse din mormanul de jăratic. Din sute de piepturi porni, ca la o comandă supremă, un urlet prelung de mulţumire. Apoi, ca şi când numai acest semn de izbândă deplină l-ar mai fi aşteptat, ţăranii se risipiră încetul cu încetul. Doar câţiva se încăpăţânară a rămânea de teamă să nu se mai întâmple ceva şi ei să lipsească. Astfel, înspre ziuă, curtea se mai linişti de oameni şi focul însuşi ardea mai potolit şi sătul, cu pâlpâiri somnoroase.

La fereastra bătrânului conac veghea aceeaşi lumină sfioasă. Scânteile mari zburătăceau ca fluturii pe coperiş şi se stingeau atingând olanele bătrâne, parc-ar fi căzut pe gheaţă. Ichim închise uşile spre cerdac, să nu mai intre nimeni să tulbure odihna casei. Un răstimp a privegheat el lângă boierul ucis, apoi bucătăreasa,

apoi logofătul, apoi bărbatul bucătăresei. Acuma, de vreun ceas, clipocea Marioara pe jilţul din colţ, în camera mortului. Îi era somn şi, mai ales, frică.

Nu se uita deloc spre canapeaua pe care zăcea Miron Iuga. O spăimântau de ajuns umbrele ce se legănau pe pereţi ca nişte stafii neostoite. Pe geamurile sparte intra răcoarea din ce în ce mai tăioasă. De câteva ori i s-a părut, tocmai când închisese ochii, că aude un fâşâit ciudat. O singură dată a îndrăznit să privească într-acolo. Cum se clătina flacăra lumânării, mortul părea că se mişcă. S-a închinat repede de trei ori... După ce îşi mai veni puţin în fire, auzi deodată, foarte desluşit, un suspin greu şi dureros ca un geamăt. De groază nici nu putu scoate glas, dar sări în picioare. În aceeaşi clipă o voce speriată rosti:

— Marioară, să nu ţipi că mă nenoroceşti!... Sunt eu, Isbăşescu!

Ieşi anevoie de sub canapea. Era amorţit. Se ascunsese de când a văzut pe bătrânul Miron că ia puşca, bănuind ce are să se întâmple. Chircit acolo, a mulţumit lui Dumnezeu că i-a dăruit ideea salvatoare, altfel desigur brutele l-ar fi masacrat. I-a fost teamă dintâi să nu aprindă casa ţăranii şi să ardă ca un şoarece. Se gândise să nu mişte până va simţi el că a trecut orice primejdie, chiar de ar fi să stea o săptămână. Pe urmă, cuprins şi de neputinţă, şi de groaza mortului ce zăcea deasupra lui, şi-a zis că ar fi mai cuminte să o ia cumva la sănătoasa, mai cu seamă când a văzut că a venit la priveghi Marioara, în care inima lui avea mai mare încredere.

Ca să nu-l zărească cineva de pe afară, se piti după o perdea şi de acolo întreba cu de-amănuntul pe Marioara asupra tuturor celor petrecute. Când auzi că ţăranii au bătut şi pe Leonte Bumbu, ba şi pe nevastă-sa, şi i-au cam prădat locuinţa, se gândi în sine că pe dânsul cu siguranţă l-ar fi jupuit de viu. Fata îi mai spuse apoi că poate să plece fără frică, prin grădină, că abia de mai sunt

oameni prin curte. Atunci îi veni o nouă inspiraţie: numai îmbrăcat ţărăneşte ar putea să se strecoare, fără riscul de a fi recunoscut, prin cele câteva sate până la Costeşti. Trimise pe Marioara să ceară un rând de haine, oricât de rupte, de la unchiul ei şi să le aducă prin dos, să n-o vadă nimeni, făgăduindu-i o răsplată bună şi recunoştinţă veşnică. Cu hainele veni însăşi Profira, să-i ia în schimb pe cele nemţeşti, ca să nu păgubească dacă cumva contabilul nu s-ar mai întoarce.

— Ei, ţaţo Profiro, Dumnezeu să-ţi răsplătească binele ce mi l-ai făcut, că mi-ai salvat viaţa! zise lăcrimând şi strângându-i mâinile. N-am să vă uit niciodată.

Pe când se crăpa de ziuă Isbăşescu se strecura prin grădină spre Bârlogu, fără să fi văzut cum arde castelul Iuga şi fără să se mai uite înapoi...

Apoi, puţin înainte de răsăritul soarelui, tavanul etajului, prefăcut de mult într-o băltoacă de jăratic, se scufundă, uruind şi trosnind, peste tavanul parterului care, încins şi slăbit, se prăbuşi de asemenea. În cuprinderea zidurilor înnegrite, prin găurile ferestrelor, se vedea clocotul flăcărilor cu răsuciri mânioase de scântei.

Curând începură să se adune iar ţăranii, unul câte unul. Se uitau la foc, clătinau din cap, aruncau câte o vorbă şi repede întorceau ochii spre conacul vechi. Li se părea, chiar spusese cineva, că treaba nu e sfârşită cât timp tocmai casa cea bătrână boierească rămâne în picioare. Dar din pricina mortului nu cuteza nimeni să se apropie, oricât jinduiau. De altfel, cei mai mulţi veneau pentru pradă. Sărăcimea se lăcomea mai cu seamă la porumb. Un hambar de sământă a fost golit de aseară. Mai erau două magazii cu rămăşiţe. Pavel Tunsu aduse înadins un drug de fier şi izbuti să iasă cel dintâi cu un sac plin în spinare, numai până în vecini, la baba Ioana, soacră-sa, care se necăjea cu păsările şi cu odorul de nepot, Costică.

— Hai, soacră, hai, nu sta, să-ţi iei şi tălică niţel porumb, că oamenii se îndeasă la pomană şi pe urmă degeaba te-ai mai duce! strigă Pavel sfătos, înapoindu-se degrabă la conac.

— Fire-ar a dracului! bombăni baba, văzându-şi de treburi, parcă nici nu l-ar fi văzut şi nici auzit.

În vreme ce mulţimea se îmbrâncea în jurul magaziilor, unii mai îndrăzneţi se ciorovăiau din pricina vitelor. Marin Stan scoase din grajduri o pereche de boi şi voia să-i ducă acasă, Leonte Orbişor era indignat şi răcnea:

— Să-ţi fie ruşine să pui tu mâna pe boi, că doar tu ai şi nu-ţi fac trebuinţă, iar eu nu mi-am putut agonisi niciodată şi n-am cu ce munci!... D-aia fii bun şi lasă boii, Marine, că eu fac şi moarte de om, dacă nu-i laşi!

— Adică asta-i dreptatea, să ia ce-i mai bun tot care au, iar noi să fluierăm a pagubă? ameninţă altul.

— Eu nu vreau să ştiu nimic! făcu Marin Stan furios. Aici nu merge pe tocmeală, că nu e bâlci. Cine ce a apucat, e bun stăpân!

Leonte Orbişor îi puse mâna în piept. Se smuciră câteva clipe şi se suduiră. Marin, simţind că toţi îi sunt potrivnici, se înmuie:

— Apoi lasă c-om vorbi noi altă dată, dacă-i aşa povestea!... Nu face nimic, Leonte, ai să mai vii tu la moara mea!

— De ce nu te-ai agăţat de cai, procopsitule, că n-ai şi ţi-ar prinde bine! strigă Orbişor în batjocură. Ce zici, nea Ichime?

În uşa grajdului, alături, stătea Ichim cu furca de fier în mână. Răspunse:

— De căişorii mei nu se atinge nimeni cât oi trăi eu!

— Ia seama c-o să-ţi dăm foc şi dumitale, nea Ichime, că vezi bine cum mai arde de frumos conacul! mormăi un glas.

— Mai bine să ardă decât să ajungă de batjocura voastră! făcu bătrânul vizitiu cu o mândrie, parcă el ar fi fost boierul.

Ţăranii nu voiau să-şi puie mintea cu Ichim, şi că era bătrân, şi că îl ştiau trăsnit din fire, cu toate că se credeau în drept să ia

fiecare ce-i place şi ce poate, că doar din munca lor s-a făcut averea boierului şi deci între ei trebuie să se împartă. Unul îi şi impută mânios:

— Degeaba umbli să te faci stăpân pe munca noastră, nea Ichime, că nu te-om răbda! Dacă n-am răbdat noi nici pe boierul cel mare, darmite pe tălică!... Stai niţel, să vie Petrică şi ai să vezi!

Petre însă dormea dus. Se dusese târziu acasă şi atât de ostenit cum nu s-a mai simţit niciodată. S-a trântit pe laviţă, îmbrăcat cum era, căciula drept pernă, şi îndată a adormit ca mort. Acuma toată casa se sculase, numai el nu se urnea. Pentru că nu i se mai întâmplase să-l găsească soarele în pat, Smaranda încercă să-l deştepte. Flăcăul murmură cu ochii închişi:

— Lasă-mă, mamă, să mă mai odihnesc, că vai ce somn mi-e!

— Dormi, dragul mamei, dormi! zise femeia. Mai bine să dormi toată ziua, decât să te mai duci pe unde-ai fost!

2

— Am plecat foarte exact! observă Titu Herdelea examinându-şi ceasul şi văzând că la nouă jumătate precis trenul s-a pus în mişcare.

— Măcar de-am sosi cu bine! zise Grigore Iuga cu o emoţie abia stăpânită.

Baloleanu, cu capul scos pe fereastra compartimentului, agita o batistă de mătase şi murmura întruna cu vocea înecată:

— La revedere, Melanie!... La revedere!... La revedere!

Când se aşeză, după ce ieşiră din gară, avea ochii umezi. Surâse totuşi:

— Sărăcuţa!... A rămas foarte îngrijorată... Ce-i drept, cred şi eu că are de ce, cu toate că m-am silit s-o conving că nu e nici un pericol. Dacă nu mi-ar fi cerut-o şeful cu insistenţă, nici n-aş fi

primit o misiune atât de covârşitoare! Vă dau cuvântul meu, n-aş fi primit!... Biata femeie, cum mai plângea! Mi se rupea inima...

Trenul era compus numai din câteva vagoane, şi acelea aproape goale. În afară de câţiva noi prefecţi, doar nişte ofiţeri şi negustori au cutezat să mai părăsească Bucureştii. Mecanicul era instruit să conducă garnitura cu mare atenţie, pentru că circulau zvonuri că ţăranii ar avea intenţia să ridice şinele şi să oprească trenurile, ca să întârzie sosirea trupelor în regiunile răsculate.

Numai Titu Herdelea îşi păstrase seninătatea. El era ferm convins că toate ştirile cu tulburările ţăranilor trebuie să fie mult exagerate. Observase că în România oamenii nu cunosc decât extremităţile, zeflemeaua sau tragedia, deopotrivă de gălăgioase şi nestatornice. Aşa cu răscoala aceasta; întâi toată lumea a luat-o ca o diversiune politicianistă, un ingenios mijloc de a răsturna guvernul, iar acuma toată lumea e desperată şi anunţă prăbuşirea ţării.

Grigore Iuga era mai îngrijorat chiar decât Baloleanu. Aseară, la Predeleanu, a fost sfătuit să nu se hazardeze inutil, până ce se va pacifica judeţul. Nimeni nu ştie precis ce e la ţară. Ori că merge, ori că aşteaptă la Bucureşti, el nu mai poate fi de nici un folos bătrânului Iuga. Iar argumentul suprem s-a rostit mai în şoaptă: dacă soldaţii vor refuza să tragă şi vor trece de partea ţăranilor?... Tocmai acest argument l-a încăpăţânat să plece. Altfel poate s-ar fi răzgândit, mai cu seamă că şi Olga îl reţinea cu o privire umedă de duioşie. Mai târziu, găsindu-se o clipă singuri, ea i-a şoptit brusc: „Rămâi, dacă mă iubeşti!“ Grigore a fost aşa de surprins că, sărutându-i mâna, de-abia a putut răspunde: „Trebuie să plec tocmai fiindcă te iubesc atât de mult!“ Acasă, pe urmă, replica aceasta i s-a părut complet idioată şi i-a fost ruşine că a rostit-o, deşi Olga n-a găsit-o probabil aşa de proastă, pentru că n-a râs nici atunci şi nici mai târziu.

Şoapta Olguţei i-a răscolit sufletul şi i-a trezit întrebări pe care nu le cunoscuse până acuma sau pe care poate le înăbuşise înadins.

Se simţea demascat în faţa sa însuşi. Prietenia lui cu Victor era veche, evident, dar se pare că ochii Olguţei au strâns-o mai mult în ultima vreme. Şi, totuşi, el nu şi-a mărturisit niciodată că s-ar putea ca vizitele şi mesele lui cotidiane la Predeleanu să aibă şi alte motive. Nu s-a gândit că iubeşte pe Olga, cu toate că iubirea îi umplea inima şi nici vreo aluzie de dragoste nu i-a făcut măcar în glumă. Cel mult ochii lui au vorbit, fără voia lui.

Se învinovăţea însă că, în momentele acestea de durere generală, preocuparea lui cea mai mare e o iubire nouă. Îi mijea în minte gândul că repudierea Nadinei, atât de ireconciliabilă, a făcut-o ca să-şi înlesnească apropierea de Olga. Desigur, Nadina l-a jignit aşa de crunt, că nu mai putea fi vorba de a continua împreună căsnicia. Totuşi, dacă n-ar fi fost Olga la mijloc, el n-ar fi avut tăria s-o alunge cu atâta brutalitate. Cu deosebire începea să-l chinuiască ideea că a lăsat pe tatăl său singur la ţară, numai din egoismul de-a rămâne aproape de Olga, de a nu renunţa să o vadă, cel puţin în fiece zi. Degeaba îşi zicea că şi-a făcut datoria ducându-se acasă şi oferindu-se să stea acolo, că a trebuit să respecte ordinul bătrânului părinte. Acum era sigur că, în alte împrejurări, adică de n-ar fi fost îndrăgostit, nu s-ar fi mişcat din Amara...

Emoţia lui Baloleanu se manifesta printr-o irezistibilă avalanşă verbală. Din clipa când a fost desemnat pentru postul de prefect al unui judeţ răzvrătit, a simţit nevoia să se înfăţişeze pretutindeni ca un martir trimis la eşafod. Prin Bucureşti se vorbea în taină că armata nu mai e deloc sigură şi că, până la urmă, va trebui, totuşi, să se facă apel la austriaci pentru adevărata pacificare. Se zice că nici noul guvern n-are încredere mare în soldaţii ţărani, dar nu vrea să cheme ajutor străin înainte de a face o supremă încercare.

— Dragii mei, trăim cea mai cumplită tragedie din istoria neamului românesc! zise Baloleanu cu glas înecat. Însuşi şeful a

fost mişcat ieri după-amiazi, când ne-a dat instrucţiile pentru executarea penibilei misiuni. Recunoştea că avem o sarcină extrem de dificilă şi mai ales primejdioasă. „Contez, zice, pe tactul, pe inteligenţa şi energia dumneavoastră! Aveţi manifestul cu reformele care satisfac doleanţele cele mai urgente. E o armă pacifică excelentă, pe care s-o mânuiţi cu toată abilitatea. Unde însă persuasiunea nu va fi suficientă, unde veţi întâmpina rezistenţă războinică, veţi utiliza forţa armată cu toată hotărârea şi toată vigoarea. La violenţă veţi răspunde prin violenţă, căci ordinea trebuie restabilită cu orice preţ...“ Aşa a vorbit şeful. Eram zguduiţi de emoţie. Momentul era istoric. Ne-a îmbrăţişat apoi pe fiecare... Se pune acum întrebarea ce vom găsi la faţa locului? Eu sunt democrat prin toată educaţia mea şi umanitarist convins. Vă închipuiţi ce-ar fi pentru sufletul meu, dacă ar trebui să ordon o represiune sângeroasă. Şi totuşi, interesele superioare ale neamului!... Îngrozitoare dilemă!

Titu Herdelea îl asculta cu toată gravitatea cuvenită, dar în sinea sa se gândea că acest Baloleanu e un mare farsor. Îşi aducea aminte cu câtă emfază predica odinioară, la Enache, împărţirea moşiilor la ţărani. Şi acuma cum caută sa justifice mai dinainte uciderea acelor ţărani, dacă nu se vor mulţumi cu reformele în care nici pomeneală nu mai este de împărţirea pământurilor. Îi venea mereu să-i reamintească promisiunile de odinioară. În locul său vorbi Grigore, parcă şi pe el l-ar fi muncit aceleaşi gânduri:

— Când ţăranii au apucat să se scoale pentru pământ, greu se vor mulţumi numai cu reforme platonice!

— Cum, crezi că ar trebui să li se împartă moşiile? făcu Baloleanu puţin surprins.

— Eu nu, dar tu credeai! răspunse Grigore, simplu.

— O, bine, altceva e o credinţă intimă şi alta e posibilitatea realizării, zise prefectul confuz. În orice caz asemenea măsuri

revoluţionare nu se pot decreta sub presiunea terorii ţăranilor, nu-i aşa? De altminteri chiar tulburările actuale atât de tragice arată cu elocvenţă că ţăranul nostru are încă nevoie de multă, multă educaţie socială. Barbariile pe care le-au săvârşit, dacă ar fi numai pe jumătate adevărate, justifică toate aprehensiunile, dragul meu. Şi fii sigur că eu, care, cum ştii, iubesc pe ţăran, nu voi şovăi să pedepsesc cu cea mai mare severitate orice sălbăticie. A iubi pe ţărani nu înseamnă să le tolerezi nebuniile şi nici să le accepţi tâlhăriile. Ţăranul trebuie să fie supus şi respectuos de lege şi de avutul altuia, ca toată lumea. Altfel unde ajungem?

Grigore Iuga surâse ironic:

— Eu mă îndoiesc numai de efectul reformelor în care tu ai încredere. Atât. Îţi închipui că eu aş avea poate şi motive personale să reclam toate fulgerele împotriva ţăranilor mai ales dacă, după cum se pare, nu ne-au cruţat deloc nici pe noi, care am trăit între ei şi ne-am făcut totdeauna datoria faţă de dânşii...

— Carevasăzică suntem de acord, Grigoriţă! făcu Baloleanu. M-aş fi mirat să fie altfel, că doar amândoi iubim deopotrivă ţara aceasta scumpă şi pe ţăranii noştri. Astăzi nu mai e vorba de politică, ci de salvarea României!

Iar se încălzi şi povesti amănunte înduioşătoare despre despărţirea lui de Melania, despre presimţirile ei, despre curajul lui... Vorbea toată vremea numai de el. Doar prin gări se întrerupea şi examina cu atenţie lumea. De câte ori descoperea un grup de ţărani, îi arăta cu o uşoară spaimă, zicând încet, parcă să nu fie auzit de el:

— Uite-i cum complotează!... Degeaba, ţăranul nu înţelege decât de frică!

Apoi îşi reluă firul despre reforme, despre şef şi iar despre Melania, când mişcat, când cu patetism şi mereu cu un tremolo care să-i acopere înfricoşarea.

În răstimp, trenul înainta prudent, fumegând mai abundent ca altă dată... Sirena locomotivei, agitată des şi prelung, avea un răsunet zgârietor, ca ţipătul cucuvelei.

3

— Ia seama, tăicuţule, să nu păţeşti ceva cu oamenii! zise Niculina, văzând că preotul Nicodim şi-a luat patrafirul şi crucea. Doar ştii bine cât sunt de apucaţi...

— Hai, dascăle, hai la datorie! murmură bătrânul preot fără să asculte pe fiică-sa. Că ne-a fost stăpân şi ne-a zidit biserica, şi ne-ar bate Dumnezeu dacă nu i-am da toată cinstea creştinească! Ş-apoi după-amiazi avem înmormântarea femeii lui Melentie... Hai, hai!

Mergea greu şi se sprijinea în cârjă şi se oprea să se odihnească pe drum. La curtea Iuga se mărise gălăgia. Castelul ardea mereu, înfundat. Bucătăreasa Profira sărută mâna preotului şi-l conduse în odaia mortului.

— Of, Doamne, Doamne, amară soartă ai hărăzit omului! bolborosi preotul, punându-şi patrafirul, după ce s-a uitat o clipă la cadavrul boierului Miron. Ascunse sunt cărările tale, Doamne, blagoslovit fie numele tău în vecii vecilor, amin!

Sosirea preotului nu stânjeni deloc fierberea ţăranilor. Câţiva se uitară după el până intră în casă, apoi îşi continuară sfătuirile. În timp ce unii mai urlau în neştire sau umblau să mai găsească ceva de luat, cei mai mulţi, grupuri răzleţe, vorbeau numai despre împărţirea pământurilor, sperând fiecare să aibă o parte mai mare. Acum, că nu mai sunt boieri, socoteau că ar fi bine să nu tărăgăneze măsurătoarea, că dacă vor apuca să-şi ia ce li se cuvine, apoi degeaba se vor mai întoarce ciocoii, că oamenii nu vor da înapoi pământul nici morţi. Toţi aveau păreri cum ar trebui făcută împărţirea, ca să fie mai dreaptă, fireşte fiecare chibzuind că

adevărat dreaptă nu poate fi decât cea care i-ar atribui lui lotul cel mai bun, şi mai aproape de sat, şi mai măricel. Când cineva spuse că şi celelalte sate s-ar putea să ceară parte din moşie, a sărit toată lumea cu mare mânie, gata să-l ia la bătaie. Sărăcimea ar fi vrut să înlăture de la împărţeală pe cei care mai au pământ. Li se imputa că au alergat cu limba scoasă să cumpere Babaroaga şi că s-au codit la revoluţie, aşteptând să le vie toate de-a gata. Se tocmeau aşa între ei, fiindcă toţi erau oameni mai slăbuţi şi nimeni nu avea autoritatea de a se impune ca conducător şi a se face ascultat. Încerca el Toader Strâmbu să ridice glasul, dar oamenii nu-l luau în seamă când era vorba de o treabă aşa de însemnată. El şi Trifon erau buni la sfadă, unde trebuie numai gură şi obrăznicie. Acum trebuiau oameni aşezaţi, gospodari şi cuminţi, care ştiu să cântărească şi să judece înţelept. Dacă popa Nicodim ar fi fost mai tânăr şi mai sprinten, el ar fi fost chemat să facă dreptate, sau şi mai bun învăţătorul Dragoş, dacă nu l-ar fi închis boierii.

— Văd că nici Petrică n-a mai venit şi doar se lăuda aseară că nici de odihnă nu mai vrea să audă până ce n-om avea dreptatea deplină! zise într-o vreme Ignat Cercel într-un grup mai mare. Dânsul ar fi bun la sfat, că-i dezgheţat, şi ne-ar putea îndrepta pe calea cea bună!

— Apoi aşa fac toţi, că li-e frică!

— Ce face? sări Ignat. Lui Petrică?... Fugi, omule, ce băzneşti? Petrică se joacă cu trei ca tine şi tu zici că i-e frică!

— Apoi atunci de ce şade acasă? Că uite, s-a făcut de amiazi!

— Ei, o fi având şi el ale lui, ca orice om... Dar când a început Petrică o treabă, n-o lasă neisprăvită! Că şi tatăl său, fie iertat, a fost om de frunte şi de ispravă!

Tocmai în clipa aceea pică şi Petre împreună cu Nicolae Dragoş. Petre s-a certat rău cu maică-sa, care n-a vrut să-l lase să mai iasă

din casă şi plângea şi se jeluia că are să se nenorocească. Barem Nicolae a avut să ţie piept şi părinţilor, dar şi cumnatei sale, cea mai înfricoşată, ca pe urma faptelor lui să nu pătimească Ionel al ei. Cei doi flăcăi s-au înţeles fără cuvinte. Şi-au făcut socoteala în sine că de acuma nu mai pot da înapoi şi deci trebuie să meargă până la capăt, orice s-ar mai întâmpla. Amândoi şi-au dat seama, după ce s-au trezit puţin din beţia mâniei, că ei vor ispăşi mai crunt pentru faptele tuturor, dacă cumva se vor întoarce lucrurile iarăşi cum au fost... De aceea, venind, au intrat pe la postul de jandarmi. Casa era pustie, uşile vraişte, obiectele răsturnate şi răvăşite. Ei sperau să găsească măcar câteva cartuşe pentru armele luate de la jandarmi, ca să se poată apăra de va fi trebuinţă. N-au găsit. Nevasta plutonierului se zicea că s-a ascuns la cineva în sat, nimeni nu bănuia unde.

Cum se amestecară în mulţime, fură iar cuprinşi de ameţeala obştească. Discuţia asupra împărţirii moşiilor o reluară de la început. După multă vorbărie zadarnică, Petre hotărî:

— Asta nu e treabă de oameni ca noi, degeaba, că noi ne-om sfădi, şi ne-om bate, şi nu ne-om potrivi. Asta e treabă de ingineri! Să mai aşteptăm să se aşeze lucrurile şi să se facă pace şi atunci stăpânirea o să trimită ingineri să facă împărţirea cum se cuvine, fiecăruia după dreptate, să măsoare şi să taie tuturor cât le ajunge... Nu zic bine, oameni buni?

— Bine... aşa e! încuviinţară oamenii. Să ne trimită ingineri, că d-aia îi plăteşte stăpânirea!

— Apoi da, că inginerul, dacă nu-s boieri, împarte drept şi cum scrie la carte! adăugă Ignat foarte mulţumit.

— Cu boierii am isprăvit! strigă Leonte Orbişor ţanţoş. Nu ne mai trebuie boieri!

— Noi am isprăvit, Leonte, dar poate că n-au isprăvit ei? zise gros Nicolae Dragoş.

Atunci toţi din toate părţile protestară că nu mai vor boieri şi că mai curând mor până la unul decât să fie iarăşi batjocoriţi şi asupriţi.

— Apoi las' să vă vedem la treabă, că de gură ştiu că sunteţi buni! făcu Petre.

4

În gara Piteşti aştepta un alai întreg de proprietari şi arendaşi refugiaţi. În fruntea lor se afla fostul prefect Boerescu care, având în vedere primejdia naţională, a lăsat la o parte consideraţiile de adversitate politică şi s-a hotărât să dea în primire prefectura noului titular şi mai ales să-l puie în curent cu situaţia. Mai mult, însă, decât motivele superioare, era la Boerescu amorul propriu, profund jignit de ţăranii nerecunoscători, care-l făcea să-şi calce pe inimă şi să stea de vorbă cu urmaşul său. Când el personal s-a ostenit de a cutreierat mai toate satele şi i-a sfătuit şi i-a dăscălit ca un părinte şi ei, totuşi, s-au dedat la ticăloşii cum a întors spatele — asta nu le-o putea ierta ţăranilor. Unde să mai pui că netrebnicii nu s-au ruşinat să incendieze şi să devasteze chiar conacul lui de la Rociu...

Grigore Iuga făcu prezentările, căci Baloleanu, străin, nu cunoştea pe nimeni. Pe urmă el, cu Titu Herdelea, se retrase, ca să nu-l încurce în afacerile oficiale, înţeleşi să se întâlnească diseară şi să ia masa împreună.

Mulţimea de sinistraţi înconjurase pe noul prefect şi-l asalta cu tot felul de plângeri. Baloleanu asculta pe unii, compătimea pe alţii, dar văzând că astfel nu se va putea urni din gară, strigă cu glas tremurat de emoţia obligatorie:

— Domnilor, înţeleg durerea dumneavoastră şi apreciez revolta firească ce fierbe în sufletul tuturor din cauza nelegiuirilor, ale

căror victime sunteţi! Am venit să iau măsurile de îndreptare şi de represiune pe care le reclamă situaţia. Daţi-mi deci un răgaz de câteva ore să mă orientez întâi, să iau cunoştinţă oficială de cele ce s-au petrecut în acest judeţ, iar pe urmă voi aviza. Vă rog să aveţi încredere că vom face tot ce este posibil ca să vă alinăm măcar în parte suferinţele!

La braţ cu Boerescu îşi croi drum printre oamenii desperaţi şi înfuriaţi. Numeroase glasuri lăcrimoase repetau acelaşi strigăt:

— Ne-au sărăcit tâlharii!...

Cel mai gălăgios şi mai amărât era colonelul pensionar Ştefănescu, care-l petrecu până la trăsură, jelindu-se:

— Am rămas calic, domnule prefect!... Toată munca mea de patruzeci de ani e cenuşă şi ruină!... N-am avut nici o apărare. Şi-au bătut joc de noi hoţii cum au vrut... Numai viaţa mi-au lăsat-o, domnule prefect!

Grigore Iuga strânse în pripă multe mâini cunoscute şi auzi crâmpeie de tânguiri. Era nerăbdător să afle ceva despre tatăl său şi despre Amara, totuşi nu cuteza să întrebe direct pe nimeni, dându-şi seama pe de o parte că toţi aceşti oameni sunt prea plini de suferinţele lor şi deci fără înţelegere pentru suferinţa altora, dar mai ales de teama să nu se confirme presimţirile ce-l zbuciumau cu atât mai dureros, cu cât se apropia momentul când va trebui să descopere realitatea. Deodată îi răsună în spate un glas foarte cunoscut:

— Coane Grigoriţă!... Coane Grigoriţă!

— Ei, domnule Buruiană! Şi dumneata pe aici? zise tânărul Iuga bucuros de întâlnire. Ce-i pe la noi? Spune, spune repede, că dumneata nu se poate să nu ştii!

Cosma Buruiană nu voia să-i mărturisească numaidecât că el a fugit înainte de a se fi întâmplat ceva. Mai plângător ca de obicei, răspunse totuşi:

— Păcatele noastre, coane Grigoriţă! Pârjol şi prăpăd!... Uitaţi-vă, aşa am scăpat, cum mă vedeţi! Când vă spuneam eu că ţăranii noştri sunt câini, dumneavoastră mă batjocoreaţi şi nu credeaţi... Şi iată, nicăiri n-au fost mai multe blestemăţii ca la Amara! Acolo e cuibul revoluţiei şi de acolo au pornit toate!... Ce să vă mai spun, nenorocire mare! Şi încă eu tot mulţumesc lui Dumnezeu că mi-am salvat cel puţin viaţa şi familia, că dacă ascultam pe conu Miron, cine ştie ce aş fi pătimit. Dar eu, prudent cum mă ştiţi, n-am mai aşteptat să izbucnească focul şi m-am încărcat cu familia în trăsură şi mână, şi mână!

— Dar tata a rămas pe loc, ori...? insistă Grigore.

— De, coane Grigoriţă, eu, drept să vă spun, acolo l-am lăsat! zise arendaşul cu o ezitare. Că dumnealui, îl ştiţi dumneavoastră...

— Ei, şi ce anume s-a întâmplat la noi? urmă tânărul Iuga mai nerăbdător.

— Pe aici se vorbesc multe, coane Grigoriţă, reluă Cosma Buruiană mai încurajat. Dar nu poate să ştie nimeni adevărul, că de miercuri noaptea s-a întrerupt legătura telefonică şi nu se poate comunica deloc cu comuna. Ce veşti umblă sunt aduse din gură în gură, încât nu ştii ce să alegi. Bine însă nu poate să fie, coane Grigoriţă. Şi stricăciuni trebuie să fi făcut multe oamenii noştri, că sunt capabili de orice. Aşa ieri dimineaţa mă întâlnii cu judecătorul de la Costeşti. Ce mi-a povestit, m-am crucit. A venit în tren cu un avocat de la Bucureşti care a fost cu coniţa Nadina la Lespezi pentru vânzarea Babaroagei. Poate că-l şi cunoaşteţi? Ei, câte a îndurat bietul om, ţi se face părul măciucă. Numai ca prin urechile acului a scăpat de la moarte alergând peste câmpuri de la Gliganu până la Costeşti unde a ajuns într-un hal fără hal. N-aş fi crezut totuşi, dacă azi nu mă întâlneam cu Platamonu, care...

Buruiană povesti cu multe înflorituri păţaniile lui Platamonu, ca astfel să evite a-i spune ce se vorbea prin oraş despre Miron

Iuga şi Nadina. Ieşiră din gară şi o luară pe jos pe bulevard, spre oraş. Din urmă îi ajunse grăbit colonelul Ştefănescu, care căuta pe Grigore, fiindcă-l văzuse în tovărăşia noului prefect. Îl şi rugă îndată să-i mijlocească o întrevedere cu prefectul, căruia voia să-i ceară un detaşament de soldaţi, dacă se poate şi tunuri, ca să-şi recucerească averea şi să pedepsească pe bandiţii care l-au izgonit şi l-au prădat. Apoi, după ce îşi zugrăvi în toate amănuntele suferinţele fără margini, spuse lui Grigore, fără nici un înconjur, că pe aici se zvoneşte că Miron Iuga ar fi fost măcelărit de ţărani, adăugând totuşi că el nu crede să fie adevărat, fiindcă tâlharii au săvârşit toate blestemăţiile, ce-i drept, dar sânge n-au vărsat. La fel umblă vorba că ar fi omorât-o şi pe Nadina, după ce în prealabil ar fi fost necinstită de o ceată de netrebnici. Ştirile acestea trebuiesc primite cu multă rezervă. Trecând din om în om, toate se deformează şi se exagerează.

— Nu e nevoie de exagerări când adevărul adevărat e mai mult decât îngrozitor! urmă colonelul. Parcă trebuie să te omoare, ca să te nefericească? Iacă eu, dacă nu m-aş fi gândit la bietele fete, care rămâneau singure în lume, m-aş fi luat de piept cu bestiile...

Reluă povestea suferinţelor sale, întrerupt des de Cosma Buruiană, care încerca să-şi istorisească din nou pe ale sale. Grigore Iuga nu-i mai auzea. Pricepuse suficient chiar din ezitările lui Buruiană. Adaosurile colonelului, prin brutalitatea lor cazonă, mai mult l-au indispus decât l-au impresionat. Din fericire la grădina publică reuşi să scape de amândoi. Titu Herdelea numai atunci îndrăzni să-l consoleze fără convingere:

— Poate totuşi să nu fie adevărat tot ce...

— E adevărat, dragă prietene, zise Grigore abătut. Am presimţit că are să se întâmple nenorocirea de când am fost deunăzi la Amara. Regret numai că atunci n-am rămas acasă, chiar împotriva voinţei tatii. Dacă eram eu, poate n-ar fi ajuns aci lucrurile!

Între timp, Baloleanu sosi la prefectură, unde aştepta alt grup de refugiaţi de la ţară. Boerescu îi prezentă câţiva funcţionari şi pe urmă, cu harta judeţului pe birou, îi indică localităţile răzvrătite şi-i predă dosarul cu rapoartele despre tulburări, neuitând să-i atragă atenţia că până şi conacul lui a fost devastat. După mulţumiri şi diverse mici amabilităţi avocăţeşti, Baloleanu se cotorosi de dânsul, înţelegând că îşi pierde vremea zadarnic. Şi nu voia să piardă nici un minut. Avea ambiţia să dovedească şefului că a fost bine inspirat când a făcut apel la Baloleanu.

Convocă imediat pe primul-procuror, pe căpitanul de jandarmi şi pe comandantul trupelor din regiunea Piteşti, precum şi pe preşedintele tribunalului, mai mult, însă, ca un gest de deferenţă pentru justiţie. Până la sosirea lor, studie dosarul cu rapoartele şi harta judeţului.

— Domnilor, în maximum trei zile vreau să avem ordine, linişte şi pace în judeţ! declară dânsul grav şi solemn către cei patru şefi de autorităţi, în cabinetul său.

Le ţinu un mic discurs patriotic vibrant şi energic. Făcu impresie. Primul-procuror, Toma Grecescu, slăbuţ, spân şi placid, se uita cu admiraţie la figura plină şi impozantă a prefectului, care răspândea atâta siguranţă. Căpitanul de jandarmi Corbuleanu aproba din cap fiecare cuvânt al noului său şef. Preşedintele tribunalului Manole Obogeanu, bătrân, zgârcit, îmbrăcat prost, se simţea străin la consfătuirea aceasta, dar având şi el o mică proprietate prin apropiere şi fiindu-i frică să nu i-o devasteze ţăranii, era bucuros să cunoască măsurile de protecţie pe care le prepară noul guvern. Numai generalul Dadarlat, obişnuit cu familiarismul lui Boerescu, a încercat să întrerupă de două ori şi s-a pomenit admonestat foarte fin, dar categoric.

— Acuma aveţi dumneavoastră cuvântul, domnule general, căci eu am terminat! făcu Baloleanu cu un surâs ironic, drept încheiere.

Generalul voise numai să arate că şi el a fost păgubit de rebeli. Acuma mai observă, tuşind viguros, că, după părerea lui, trebuie procedat cu ultima energie, altfel focul va cuprinde şi părţile unde ţăranii încă nu s-au mişcat.

— Tocmai de aceea am fost trimis în acest loc de grea răspundere! zise prefectul cu gravitate.

După ce află de la Corbuleanu că în satele răzvrătite jandarmii au fost bătuţi şi alungaţi pentru că erau puţini şi n-au avut voie să facă uz de arme, Baloleanu întrebă pe generalul Dadarlat dacă trupele de sub ordinele lui sunt sigure pentru orice eventualitate.

— Domnule prefect, trupa totdeauna execută ordinele! răspunse generalul cu mândrie.

— Evident, nu m-am îndoit de trupe, zise Baloleanu, puţin încurcat. Nu m-aţi înţeles exact. Am vrut să spun dacă soldaţii, mai ales rezerviştii, sunt siguri? Căci, poate ştiţi, pe-alocuri au fost mici defecţiuni şi n-aş dori să avem şi noi surprize.

— Nu, nu, domnule prefect, eu garantez pentru oamenii mei! repetă generalul.

— În orice caz, spre a evita orice eventuale ezitări, vă rog să luaţi măsuri, domnule general, ca în detaşamentele desemnate pentru represiune să nu fie înglobaţi soldaţi din regiunea tulburată! zise prefectul cu mai multă gravitate.

Pe urmă discutară puţin itinerariul expediţiei de pacificare. Baloleanu hotărî ca un detaşament de o mie de oameni cu şase tunuri să fie mâine, duminică, la ora opt dimineaţă lângă gara Costeşti, unde va sosi şi dânsul cu reprezentanţii parchetului.

— Orice rezistenţă va fi imediat reprimată cu forţa armată, fireşte, după somaţiile legale! sfârşi marţial Baloleanu.

— Ce ne facem, domnule prefect, dacă în spatele trupei se ridică din nou satele? zise generalul Dadarlat, care ţinea negreşit să dovedească tuturor că are idei şi e circumspect, ca orice bun comandant.

— Satele acelea vor fi complet rase cu tunul, domnule general! făcu prefectul ridicând semeţ capul şi scoţând înainte burta.

— Aşa da, perfect! recunoscu Dadarlat.

Până seara apoi Baloleanu primi pe moşierii sinistraţi care se văitau mai vehement şi reclamau despăgubiri imediate sau cel puţin ajutoare băneşti substanţiale ca să nu moară de foame pe trotuarele oraşului. Cei mai mulţi cereau trupe speciale, să-i însoţească la moşiile lor şi să-i păzească de furia ţăranilor, pe când alţii doreau neapărat tunuri spre a distruge pe cei care le-au distrus averea. Prefectul le oferi tuturor multe promisiuni bune, scuzându-se că deocamdată nu se poate ocupa de doleanţele lor, prima sa grijă fiind restabilirea ordinii. Îi asigură că vor fi despăgubiţi şi-i invită să depună cererile respective cu specificarea detailată a stricăciunilor suferite.

De-abia pe la nouă se întâlni cu Grigore Iuga şi cu Titu, la restaurant. Deoarece aflase de la Boerescu despre Miron, prefectul îmbrăţişă patetic pe tânărul Iuga:

— Nu-ţi închipui cât m-ar durea, dacă ar fi adevărat, dragă Grigoriţă! Dar să sperăm că providenţa va fi fost mai îndurătoare!

Mâncă şi bău cu mare poftă, uitând că se balonează, sporovăind necontenit şi mai ales lăudându-se cu dispoziţiile ingenioase ce le-a luat. Găsi un prilej să le explice că mâine îi primeşte bucuros şi pe ei să-l însoţească la Costeşti, dar mai departe, cu regret, n-ar putea, pentru că intră în exerciţiul dureroasei funcţiuni pe teren unde persoanele neoficiale nu pot fi admise.

— Cu toate astea, chiar fără permisiunea ta, eu te voi urma la o distanţă oarecare! zise Grigore Iuga ferm. Pentru mine e o datorie, Alexandre!

— Negreşit, nici nu încape discuţie! reveni prefectul cu elan. Să nu crezi că eu nu înţeleg starea ta, iubitule! Am vrut numai să spun că în mod oficial!...

— Dacă oficialitatea n-a fost în stare să oprească nenorocirea, măcar piedici să nu-mi puie! zise Grigore cu imputare.

— Evident, dar evident! făcu Baloleanu împăciuitor şi, căutând să schimbe vorba, urmă mai volubil: De altfel, să vezi, am dat ordine foarte severe ca...

5

Duminică dimineaţa se răspândi vestea în Amara că vine armata. Nişte cărăuşi din alte sate, mai devale, întorcându-se spre Piteşti, au întâlnit pe drum sumedenie de soldaţi şi tunuri, iar un ofiţer călare i-ar fi şi înjurat de mamă şi că „vă arăt eu vouă revoluţie“. Alţi oameni, sosiţi din comunele de sus, povestiră că împrejurul Costeştilor e armată câtă frunză şi iarbă, gata să pornească încoace, să aducă înapoi pe boieri, dacă cumva n-o fi şi pornit...

Amara începu să clocotească. Întâi ştirea, făcând ocolul satului, stârni curiozitatea. Ţăranii şi-o împărtăşeau cu mirare şi nedumerire, clătinând din cap şi întrebându-se din ochi. Pe urmă, pe măsură ce se convingeau că trebuie să fie adevărată, mirarea se transformă în uimire:

— Dar ei nu ştiu porunca lui vodă?... Ori nici ei nu vor să asculte poruncile şi s-au dat de partea ciocoilor?

Şi încetul cu încetul satul fu cuprins de indignare şi de mânie. În bătătura cârciumii se strânse repede o mulţime de oameni şi femei. Toţi vorbeau răstit şi pe toate feţele era incrustată o desperare aprigă. Întrebările se ciocneau într-un vârtej:

— De ce mai vine armata?... Să ne omoare pe noi?... Ce le-am făcut noi lor?... Câini suntem ori oameni, de nu ne lasă să trăim?... Nu ne-au asuprit destul boierii?

Porneau răspunsuri de ici-colo, mai sfioase la început, apoi îndrăzneţe şi răcnite:

— Să vie şi armata, că noi tot nu ne lăsăm!... Mai bine murim cu toţii, ca să scăpăm de toate!... Nu ni-e frică nouă de armată!... Cu furcile o să-i alungăm, dacă vin asupra noastră!... Nu mai răbdăm, fraţilor!... Puneţi mâna pe topoare!...

Femeile ţipau mai vârtos ca bărbaţii. Anghelina lui Nistor Mucenicu, atât de amărâtă şi de plângăreaţă, cu copilaşul în braţe, zbiera ca o năucă, cu ochii ieşiţi din orbite:

— Mi-au ucis bărbatul în regimentele lor şi tot nu le ajunge, mânca-i-ar câinii! Mânca-i-ar toate relele şi boalele! Arde-i-ar focul iadului cum mi-au ars mie inima!...

Cârciumarul Busuioc, ieşit în faţa prăvăliei, cu o figură satisfăcută, ascultând un răstimp gălăgia, n-avu de lucru şi zise în chip de mustrare:

— De, măi oameni, n-aţi ascultat pe cine vă învăţa să vă astâmpăraţi ş-acu...

Parcă i-ar fi atins cu un sfârc de bici, ţăranii se năpustiră asupra lui cu sete, bucuroşi că pot să-şi mai răcorească puţin sufletul. Cu chiu, cu vai Busuioc reuşi să se refugieze în prăvălie şi de acolo în casă. Cârciuma fu invadată. Unii spărgeau şi sfărâmau ce se nimerea, alţii se repezeau la sticlele cu băuturi.

Iureşul ţinu însă numai câteva minute. Afară sosi Petre cu un pâlc de bărbaţi mai tineri şi flăcăi.

— Vine Petrică!... A venit Petrică!... Uite-l pe Petrică! Staţi, c-a picat Petrică!

— Da ce-i, oameni buni? întrebă dânsul, văzând vălmăşeala în cârciumă. Ce-a mai făcut nea Cristache, de v-aţi apucat să-l jecmăniţi ca pe-un ciocoi?

În vreme ce unii ocărau pe cârciumar, alţii se frământau să-i vestească apropierea armatei, care cu spaimă, care cu mânie şi toţi cu priviri întrebătoare, ca şi când de răspunsul lui ar fi atârnat soarta tuturor. Ignat Cercel vorbi mai jalnic:

— Acu ce-i de făcut, Petrică?... Învaţă-ne tu, să ştim cum să ne purtăm fiecare!

Petre scrută cu ochii lui aprinşi mulţimea care-l înconjura. Pe faţa-i osoasă, muşchii jucau sub pielea oacheşă întinsă şi lucitoare. Şi deodată gura i se strâmbă într-un râs larg şi plin de dispreţ:

— Apoi dacă vi-e frică de armată, de ce n-aţi stat mulcom?... Nu trebuia să vă sculaţi asupra boierilor dac-aţi crezut că boierii or sta cu mâinile în buzunar şi ne-or lăsa pe noi să le luăm moşiile, ba să-i şi cotonogim ici-colo! Pământ de pomană nu se află nicăiri! Ori îl plăteşti cu bani, ori cu altceva, dar fără plată nu se poate!

— Nu ni-e frică nouă nici de armată, în zadar ne batjocoreşti! mormăi Ignat cu glasu-i plângăreţ. Dar dacă vine, trebuie să ştim ce facem!

— Nici n-ar trebui să ne fie frică, urmă Petre, că armata vine numai să ne sperie!

— Aşa-i, Petrică! strigă Toader Strâmbu mânios. N-au voie să ridice armele asupra noastră, că şi noi am fost soldaţi şi ştim!

Iar Nicolae Dragoş, ca fost sergent, adăugă că, chiar dacă ar comanda foc ofiţerii, soldaţii nu vor trage în oameni, ci în vânt, ba s-ar putea să nici nu mai asculte comenzile şi să treacă unde sunt fraţii şi părinţii lor.

— Bine-ar fi să fie cum ziceţi voi! făcu Serafim Mogoş necrezător. Numai că în nădejdea asta să nu ne lăsăm, că peste câteva ceasuri, de nu şi mai curând, ne-om pomeni în sat cu companiile şi cu jandarmii ş-apoi atunci să vedeţi bătăi şi schingiuiri!

Recunoscu şi Petre că Serafim are dreptate. Soldaţii nu vor trage în oameni, dar vor aduce înapoi pe jandarmi şi pe boieri.

— Nu, nu!... Nu putem răbda să intre peste noi armata! strigă Petre. N-are ce să caute armata în satul nostru!... Nu ne trebuie aici armata!... Să stea la oraşe, să păzească pe boieri, că noi ne păzim şi singuri!

Strigând, se înflăcăra şi se înfuria, ca şi când s-ar fi sfădit cu duşmani nevăzuţi. Ţăranii, împrejur, gâfâind încă de ostenelile din cârciumă, răcneau când şi când, ca să-şi dovedească puterile şi curajul. Cei care nimeriseră la băuturi nu se mai urneau din cârciumă şi horeau cu foc un cântec vitejesc, înjurând pe Busuioc sau pe ciocoi.

— Toată lumea, cu mic, cu mare, să iasă în capul satului! porunci Petre, ascuţit şi sec, ca la armată.

Trebui să explice de mai multe ori că nimeni să nu vie cu mâna goală, ci fiecare să se înarmeze cu ce poate, măcar cu o furcă de fier.

— Apoi de-acuma ce-o vrea Dumnezeu! murmură Petre, închinându-se.

6

— Dragă Grigoriţă, acuma ne despărţim, zise Baloleanu în clipa când trenul intra în gara Costeşti. Dacă vrei să asculţi sfatul meu, tu opreşte-te şi aşteaptă aici un cuvânt de la mine. Sper că până diseară vom reuşi să pacificăm satele, inclusiv Amara voastră. Atunci vei putea merge fără primejdii. Aşa, dragul meu! Vasăzică, la revedere!... La revedere, domnule Herdelea!

Le strânse mâinile foarte mişcat. Faţa lui durdulie era palidă. Emoţia îi schimbase vocea. Coborî pe peron grav, aproape întunecat. Maiorul Tănăsescu, comandantul trupelor, mustăcios şi sprâncenos, cu privirea tăioasă şi glasul aspru, se prezentă raportând că, conform ordinelor primite atât direct de la generalul Dadarlat, comandantul diviziei, cât şi de la comandantul regimentului său, se pune la dispoziţia prefectului.

— Ce trupe aveţi, domnule maior? întrebă Baloleanu.

— Un batalion cu efectiv de război şi o baterie cu şase tunuri! zise ofiţerul.

Prefectul mulţumi rece şi se uită împrejur. În afară de câţiva ofiţeri, un grup compact de refugiaţi ocupa şi aici peronul. Socotind că este în interesul popularităţii sale personale şi a partidului său, se apropie de ei:

— Domnilor, am venit să restabilim ordinea şi vom restabili-o fără întârziere! Aveţi deci toată încrederea şi ajutaţi-mă şi dumneavoastră prin puţină răbdare!

Colonelul pensionar Ştefănescu, sosit cu acelaşi tren, nu se ostoi până ce nu mai şopti comandantului trupelor să nu cumva să-l uite, fiindcă într-însul şi-a pus toată nădejdea. Dumnezeu şi norocul lui au făcut ca tocmai Tănăsescu să fie însărcinat cu conducerea detaşamentului mixt, vechiul camarad în familia căruia se adăposteau azi fetele de frica ţăranilor şi unde s-a retras şi dânsul când a fost izgonit.

Prefectul Baloleanu trecu apoi repede la primărie, urmat de membrii parchetului şi comandantul trupelor. Administratorul de plasă îi comunică toate informaţiile ce le avea asupra situaţiei din comunele răsculate. Nu erau deloc îmbucurătoare, mai ales că prevedeau o rezistenţă dârză din partea ţăranilor. Ştirile veneau negreşit de la oamenii care au fugit sau au fost fugăriţi din sate, răspândind spaimă şi groază de puterea, îndărătnicia şi sălbăticia răzvrătiţilor. Totuşi Baloleanu, oricât îi tremura sufletul, îşi păstra aparenţa de linişte şi hotărâre:

— În orice caz, noi vom proceda fără pripire şi fără ură! Noi aducem pacea pentru cei paşnici. Faţă de ceilalţi avem constrângerea. Nu dorim vărsare de sânge, dar nu vom şovăi a întrebuinţa arma unde va fi nevoie. Acestea sunt normele generale, domnule maior şi domnilor procurori!

Apoi, cu harta judeţului pe masă, repetă itinerariul pe care-l discutase aseară la prefectură în Piteşti. Decisese ca el cu primul-procuror să meargă, într-o trăsură, în fruntea coloanei. Maiorul

îi atrase atenţia că ar fi periculos şi-l rugă să-i permită să întrebuinţeze prescripţiile militare în privinţa înaintării. Baloleanu îşi dădu seama că era să-şi rişte viaţa şi acceptă propunerea comandantului ca o patrulă puternică, în frunte cu un ofiţer, să recunoască întâi satele şi să impună respectul ordinii...

În acest timp, Grigore Iuga, rămas în gară cu tânărul Herdelea, fu înconjurat de diferiţi cunoscuţi care se îmbulzeau, cu mutre de circumstanţă, să-i exprime condoleanţele lor sincere. Grigore dădu cu ochii de Isbăşescu:

— Vino-ncoace, vino, domnule, să aflu în sfârşit şi eu ce-a fost!

— Să trăiţi, coane Grigoriţă! făcu contabilul zăpăcit. Să mă iertaţi că n-am îndrăznit... De altfel mai sunt pe aici şi alţii de la noi, care numai Dumnezeu ştie cum au scăpat din ghearele tâlharilor!

Grigore nu observase pe plutonierul Boiangiu şi nici pe perceptorul Bârzotescu, deşi se găseau împreună cu Isbăşescu. În mai puţin de douăzeci şi patru de ore primise atâtea veşti dureroase, că sufletu-i era complet răscolit. Şi totuşi în fond nu ştia nimic precis. Toate informaţiile le auzise de la oameni care şi ei numai le auziseră. Nesiguranţa îl chinuia mai mult decât dacă ar fi cunoscut adevărul, oricât de crud. Nerăbdarea lui de a ajunge grabnic la Amara îl tortura mai cu seamă din dorinţa de a dobândi certitudinea. Avea convingerea că odată cu certitudinea va veni şi liniştea sufletească.

Plecară cu toţii şi pe drum trebuiră să-i povestească pe rând fiecare ce ştia. Bârzotescu îl plictisi cu peripeţiile fugii sale. Îl şi întrerupse. Boiangiu se plânse întâi că i-a rămas nevasta în mijlocul ţăranilor. Cât l-a rugat ea mereu să o ducă undeva! Dacă o fi păţit ceva, va avea-o pe conştiinţă până la moarte... Pe urmă spuse cum l-au dezarmat şi fugărit rebelii. Fireşte, ca să nu iasă coborât, îşi ticluise o versiune oarecum eroică: îndată ce a izbucnit focul la

Ruginoasa, a alergat, a luat măsuri pentru localizarea incendiului, cum scrie la regulament. Din nenorocire a întâmpinat rea-voinţă din partea ţăranilor pe de o parte, iar de altă parte a lipsit apa, aşa că nu s-a putut salva nimic. Dar cel puţin a putut să descopere urmele răufăcătorilor care au pus focul. Dimineaţa a raportat boierului Miron, care a poruncit să închidă ochii, ca să nu aţâţe mai rău pe ţărani. N-a apucat nici să răsufle bine că i-a venit vestea că şi la Lespezi s-a pus foc, ba s-ar fi săvârşit şi răutăţi mai mari. Şi apoi, numaidecât, că arde conacul domnului Cosma. Atunci, fără zăbavă, a ieşit să facă ordine, chiar de-ar trebui să verse sânge. Era clar că hoţii lucrau după un plan şi că este la mijloc un complot în toată regula. Aproape de cârciumă a întâlnit o îngrămădire de săteni care păreau liniştiţi şi paşnici. A pătruns în mulţime şi...

Grigore Iuga ascultă până-şi isprăvi povestea. Afla cel puţin începutul tulburării. De la Isbăşescu avea să afle restul. De altminteri vestea uciderii lui Miron Iuga de la Isbăşescu a aflat-o lumea. De ieri, de pe la ora zece, când a sosit, îmbrăcat ţărăneşte, în târguşorul Costeşti, a fost eroul zilei. A trebuit să istorisească cel puţin de douăzeci de ori tuturor domnilor din Costeşti ororile petrecute la Amara. Administratorul plasei a telefonat ştirea imediat oficial prefecturii, îngrozind pe demisionarul Boerescu, de la care a cunoscut-o curând tot oraşul. Primarul i-a oferit ospitalitate chiar în familia sa şi i-a făcut rost de la judecătorul supleant de un costum de haine nemţeşti pe care însă Isbăşescu, spre a-şi păstra cât mai mult aureola de martir, nu le-a îmbrăcat decât azi-dimineaţă.

— Povestea mea e mai lungă, coane Grigoriţă! zise contabilul cu glas jalnic potrivit împrejurării. Dacă vreţi să mă ascultaţi, ar fi mai bine să vă osteniţi până la gazda mea, la primarul târgului, că suntem aproape, să vă spun toate din fir în păr!... O, Doamne! Prin câte am trecut şi ce-am văzut, parcă nici mie nu-mi vine a

crede că s-au întâmplat aievea! Şi barem eu am scăpat cu viaţă, slavă Domnului, pe când sărmanul conu Miron, Dumnezeu să-l ierte...

— A murit? făcu Grigore sugrumat.

— L-au ucis tâlharii...

— Când?... De mult?

— Alaltăieri, vineri, spre seară! răspunse Isbăşescu.

— Aidem la gazda dumitale să-mi spui tot! murmură Grigore cu glas bolnav.

Conferinţa prefectului cu militarii şi procurorii se prelungi. Baloleanu avea obiceiul să repete de zece ori o explicaţie în toate amănuntele, ca să fie sigur că a fost înţeles bine. Făcea el aceasta acasă, în cancelaria lui, cu secretarul, pentru mici lucruri de procedură, dar azi când e vorba de nişte hotărâri atât de grave, de care poate să depindă viaţa lui sau soarta ţării! În sfârşit, socotind că s-au lămurit deplin, rosti sacramental şi într-o atitudine eroică:

— Şi acuma, domnilor, înainte la datorie!

Deşi trăsura în care luase loc el cu primul-procuror era precedată de o companie de soldaţi cu armele încărcate şi cartuşierele pline de gloanţe, Baloleanu îşi simţea inima sfârâind. Îi veni în minte Melania, plânsă şi îngrijorată, cum a lăsat-o pe peronul Gării de Nord. Măcar de n-ar fi o prevestire! Cu ţăranii ăştia, cuprinşi de nebunie colectivă, nu poţi fi sigur de nimic. Sunt aşa de mulţi, că nici o armată nu i-ar putea stăpâni. Ce-ar fi să se pomenească înconjuraţi şi atacaţi din toate părţile de câteva mii de desperaţi? În realitate nici în armată nu poţi pune absolută încredere când porneşti împotriva ţăranilor; în orice moment te poţi aştepta să te măcelărească propriii tăi soldaţi.

— Domnule prim-procuror, cum îţi explici dumneata că tocmai în acest judeţ frumos dezordinile au luat nişte proporţii atât de

întristătoare? întrebă deodată Baloleanu ca să-şi risipească gândurile negre şi să-şi alimenteze curajul.

Toma Grecescu nu făcea teorii sociologice decât rareori, în rechizitoriile de la juraţi, când era silit să combată pe vreun apărător mai pretenţios. Fireşte, atunci se pregătea. Întrebarea prefectului îl zăpăci. El n-a avut răgazul să mediteze asupra cauzelor răscoalei actuale. În timpul liber se distra şi dânsul, ca toată lumea bună piteşteană, la vreo partidă de pocher. Răspunse tatonând:

— A fost o relaxare generală a spiritului de ordine şi de autoritate, domnule prefect. Nu ştiu cum şi de ce, fiindcă nu intră în atribuţiile mele asemenea cercetări, dar parcă în ultimul timp a slăbit disciplina socială cam pretutindeni. La ţăran, ca la toţi primitivii, reacţiunea se manifestă fatal în explozii de sălbăticie...

Maiorul Tănăsescu, încălecând un roib impozant, plecase în trap leneş înaintea grosului coloanei şi chiar a avangardei, pe urmele patrulei de recunoaştere. Baloleanu îl văzu venind înapoi într-un galop furtunos. Se cutremură. În aceeaşi direcţie se zărea conturul unui sat. Puse mâna pe braţul procurorului, să-i oprească sforţarea intelectuală:

— Un moment... Ce s-o fi întâmplat oare, de goneşte aşa maiorul?

Tănăsescu se grăbea doar să-i anunţe că satul Vlăduţa e liniştit. Au dat foc conacului şi au prădat, adevărat, dar acum oamenii s-au dezmeticit şi cer iertare. Pentru a se evita orice poftă de eventuală reizbucnire a dezordinii, va lăsa în sat o secţie de soldaţi sub comanda unui ofiţer.

— Perfect, domnule maior! Mulţumesc! zise Baloleanu uşurat.

În uliţă, în faţa ruinelor conacului, era adunat tot satul. Când sosi trăsura cu prefectul, maiorul Tănăsescu, care galopase iar înainte, strigă:

— În genunchi, hoţilor, că vă fac piftie!

Toată lumea căzu la pământ. Baloleanu, recunoscător maiorului pentru energia ce o desfăşură, coborî din trăsură şi se apropie de mulţimea prosternată, strigând şi el, dar cu o milă oficială în voce:

— Ce-aţi făcut, nenorociţilor!

— Iertaţi-ne, dom'le prefect!... Fie-vă milă! gângăviră sute de guri plângătoare.

— Vă pare rău de ce-aţi făcut? continuă prefectul.

— Păcatele noastre!... Milă şi îndurare! plânse corul în genunchi.

După ce le puse în vedere că vor trebui să plătească toate pagubele până la un ban şi că cei ce se vor dovedi vinovaţi vor suferi asprimea legii, le citi manifestul guvernului, însoţindu-l cu multe explicaţii. Peste vorbele lui, promiţătoare şi iertătoare, maiorul adăugă o cruce:

— Cine va mai face vreo nelegiuire, oricât de mică, sau nu va asculta o poruncă, va fi imediat împuşcat fără judecată. Nimeni n-are voie să iasă din sat fără voia ofiţerului care rămâne aici cu trupa!

Ordonă apoi sublocotenentului să stea la dispoziţia colonelului Ştefănescu, care are să sosească în curând, şi să-i dea tot concursul său şi al trupei.

Prefectul era foarte mulţumit. Aşa-l voise şi el pe comandantul trupelor. Dacă se va menţine până la capăt, se gândea să-l propună pentru decoraţie. El, ca civil şi reprezentant politic al guvernului, trebuie să fie mai indulgent. Guvernul are nevoie de simpatiile cetăţenilor şi chiar ale ţăranilor. Armatei i-e indiferentă simpatia oricui. Toată lumea e obligată să o iubească. Cine n-o iubeşte sau se ridică contra ei, mănâncă puşcărie. Ce bine-ar fi dacă şi guvernul ar putea impune poporului o iubire perpetuă!

În satul Ioneşti, următorul, prefectul ţinu o cuvântare mai caldă, fiindcă nu fusese nici o dezordine, adevărat că nici conac boieresc nu se găsea.

Îndată ce ieşi coloana din Ioneşti, maiorul Tănăsescu trecu la compania din urmă să dea ultimele dispoziţii căpitanului însărcinat cu pacificarea satelor de pe malul drept al Teleormanului până la Izvoru. Într-o brişcă, un procuror cu administratorul de plasă reprezentau autoritatea civilă...

În Babaroaga un pluton, comandat de un locotenent, fu detaşat pe linia Gliganu-Lespezi ca flanc-gardă. Având informaţii că în Gliganu dezordinile au fost mai grave, locotenentul urma să-şi ia toate măsurile de precauţie. Dacă va fi nevoie, va rămânea cu plutonul întreg să ţie ocupat satul, trimiţând o simplă patrulă la Lespezi, locul de raliere, pentru a raporta despre situaţie.

Coloana principală continuă calea spre Bârlogu pe drumul mai puţin umblat de care. În Bârlogu, prefectul fu agreabil surprins văzând mai în fiecare poartă câte o bucată de pânză albă, atârnată ca o închipuire de steag al păcii.

— Ei da, asta e comună de omenie! declară Baloleanu, aflând că nu s-a întâmplat nimic rău şi că modestul conac, nelocuit şi servind doar ca magazie, a rămas neatins.

Un grup de ţărani aştepta la primărie sosirea armatei. După ce îi lăudă că au fost cuminţi, prefectul le spuse patetic că şi guvernul are grijă de nevoile lor şi a hotărât să facă toate înlesnirile celor ce s-au purtat bine şi să-i ajute în toate. Iar ca o dovadă a solicitudinii guvernului, citi rar şi cu glas muiat în emoţie manifestul cu reformele, lămurind pe graiul poporului ceea ce i se părea mai puţin lămurit. Ţăranii ascultară cu capetele goale, cu frunţile încreţite, cu priviri ciudate şi nedumerite.

— Rămâneţi sănătoşi, oameni buni, şi să nu vă abateţi nici în viitor de pe calea cea dreaptă! strigă Baloleanu sfârşind şi urcându-se în trăsură.

Până la Lespezi, o jumătate de oră, nu mai conteni a scoate în valoare meritele acestor bravi săteni care, în mijlocul furiei incendiare ce a cuprins toată regiunea, au avut tăria sufletească să păstreze ordinea. Primul-procuror Grecescu îşi permise să observe, bazat pe vechea sa experienţă în materie penală, că ar fi mai practic să întreprindă imediat, în satele prin care trec, câte o cercetare sumară, să afle pe agitatorii şi răufăcătorii principali şi să-i aresteze, ca astfel să împiedice mai sigur reînceperea dezordinilor.

— Evident, din punct de vedere procedural aşa ar fi! zise prefectul foarte volubil. Dar trebuie să ţinem seama şi de factorul politic, domnul meu! Dezordinile s-au generalizat prea mult şi spiritele sunt prea înfierbântate. Primul scop trebuie să ne fie o pacificare a spiritelor. Ţăranii să se liniştească fără teama unor represiuni care i-ar putea exaspera şi care deci ar agrava situaţia. Vinovaţii vor fi pedepsiţi, negreşit, exemplar, dar după ce vom asigura o destindere generală. Pe urmă va începe şi opera justiţiei, care va aplica sancţiuni necruţătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naţionale!

În Lespezi, la marginea comunei, maiorul Tănăsescu raportă clocotind de indignare:

— Domnule prefect, aici e un sat de criminali! Aici s-au comis omoruri!... Aici trebuie să...

— Calm, calm, domnule maior! zise Baloleanu speriat. Sarcina noastră e prea dureroasă şi tocmai de aceea trebuie să ne păstrăm sângele rece.

Bombănind şi scrâşnind înjurături, maiorul conduse pe Baloleanu direct la biserică. Un preot tinerel şi spân, în odăjdii, aştepta în poartă, cu o faţă onctuoasă şi îngrozită, căci, adineaori, maiorul Tănăsescu îl înjurase şi-i făgăduise că-l va împuşca.

— Domnule prefect, noi am fost neputincioşi să împiedecăm ce... îngână preotul cu o plecăciune umilă.

— Dă-te la o parte, banditule! sâsâi maiorul, înlăturându-l cu cotul din uşă.

Lângă altar, pe un catafalc improvizat, acoperit cu un giulgiu, zăcea cadavrul Nadinei. Maiorul ridică un colţ, dezvăluind figura învineţită şi scofâlcită. Baloleanu întoarse privirea, bâlbâind:

— O, bestiile, bestiile!... Sărmana femeie!

Ieşi repede afară. În nări îi stăruia un miros necăcios şi atât de răscolitor, de parcă-i întorcea stomacul pe dos. Îşi umplu plămânii de câteva ori cu aer proaspăt, gâfâind cuvinte de revoltă, până ce dădu cu ochii de tânărul preot care rămăsese înlemnit lângă intrarea bisericii.

— Bine, părinte, cum aţi putut îngădui asemenea nelegiuire?... Bietul Grigoriţă! Are să fie zdrobit când...

Preotul se scuză plângător. Toate s-au petrecut aşa de năprasnic, că nici el, nici nimeni n-a putut interveni. Ulterior a aflat şi dânsul că nişte oameni din Amara ar fi fost aţâţătorii relelor şi le-ar fi săvârşit chiar pe cele mai mari. El îi ştia pe toţi vinovaţii, cum îi ştia tot satul, dar nu îndrăznea să-i divulge de frică să nu-şi facă traiul imposibil în Lespezi. Povesti prefectului cum a salvat Matei Dulmanu cadavrul cucoanei când norodul a pus foc conacului, cum apoi dânsul l-a aşezat în biserică, aproape de altar, ca nu cumva vreun smintit să-l pângărească în vreun fel, ceea ce s-ar fi putut întâmpla în zilele acestea de răsturnări fără seamăn. În sfârşit mai spuse cum a adăpostit el şi a ascuns, cu multe riscuri, în propria casă, pe şoferul neamţ, rănit şi ameninţat a fi masacrat de mulţimea pornită pe răzbunări...

— Destul! strigă Baloleanu înfuriat. Vom lua la timp măsurile cuvenite! Până atunci... Unde este primarul comunei?

— Noi n-avem primar în sat, fiindcă ţinem de Amara...

Pe Baloleanu nu-l mai interesa răspunsul preotului. Se întoarse spre primul-procuror şi-i vorbi despre Nadina şi Grigore, plângându-i pe amândoi deopotrivă.

— Şi totuşi trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpânim! oftă dânsul întristat şi demn. Înainte, la datorie.

Coborî în uliţă morfolind în minte cuvântarea ce voia s-o ţină ţăranilor adunaţi în faţa ruinelor rămase din conacul lui Gogu Ionescu. Era hotărât să-i mustre sever, dar fără să-i exaspereze, spre a nu compromite opera de liniştire pornită sub auspicii suficient de favorabile... Maiorul, care se depărtase să mai dea ordine, se înapoie mai furios:

— Tâlharii ăştia nu pricep de vorbă, domnule prefect!... dacă continuăm aşa, riscăm să fim atacaţi, domnule prefect!... Banditţii îşi închipuiesc că ni-e frică de ei, domnule prefect!

De la locotenentul plutonului trimis spre Gliganu a primit un raport că trebuie să rămâie pe loc, situaţia fiind prea tulbure. În acelaşi timp li s-a atras atenţia asupra unui nour de fum din direcţia Bârlogu. Drept răspuns la vorbele bune şi laudele de adineaori, la reformele şi înlesnirile din manifestul guvernului, ticăloşii au incendiat conacul îndată ce trupele au părăsit satul. Asta era grav. Dacă ei îndrăznesc să se răscoale şi în spatele armatei, înseamnă că duhul răului e mai adânc înrădăcinat decât se crede... Maiorul Tănăsescu declară ritos prefectului că, având răspunderea întreagă pentru siguranţa trupelor, el nu poate îngădui să fie încercuit. Baloleanu fu cuprins de spaimă. Se şi vedea înconjurat de cete de ţărani sălbăticiţi, bătut, schingiuit şi omorât. Presimţirea Melaniei sale era aproape să se împlinească.

— Domnule maior, vă rog să luaţi dispoziţiile pe care le credeţi utile! zise dânsul brusc, cu glasul puţin tremurat.

Un detaşament de două plutoane fu trimis să restabilească ordinea în Bârlogu. Va fi pedepsit exemplar şi imediat tot satul, bărbaţi, femei, copii, fără nici o excepţie, prin bătaie. Dacă s-ar schiţa vreo rezistenţă, se va trage în plin şi, la nevoie, se vor aduce tunurile şi se va distruge cuibul de rebeli din temelii.

În clipa când cele două plutoane porneau în marş forţat spre Bârlogu, dinspre Amara sosi patrula de recunoaştere, raportând că ţăranii de acolo, înarmaţi cu coase, furci, topoare, câteva arme de foc, s-au concentrat la marginea satului şi au refuzat să permită trupei să-şi continue calea, ameninţând pe ofiţer cu moartea dacă ar încerca să pătrundă în comună.

Baloleanu păli. Avea impresia că a căzut într-o capcană îngrozitoare. Administratorul de plasă a avut dreptate că ţăranii sunt bine organizaţi şi în stare să înfrunte chiar armata.

— Ei, domnule maior? Acuma? întrebă perplex şi răguşit.

Maiorul Tănăsescu avea scăpărări furioase în ochi. Răspunse războinic:

— Domnule prefect, avem noi ac de cojocul tâlharilor!

Dădu ordine. Trupele îşi reluară înaintarea. Urcându-se în trăsură, Baloleanu, parc-ar fi încercat suprema supapă de siguranţă, mai întrebă o dată pe Tănăsescu, încet, să nu-l audă alţii:

— Oamenii dumneavoastră sunt, sper, siguri, domnule maior?

— Soldatul român execută ordinele, domnule prefect. E cel mai leal soldat din lume!

Ieşind din Lespezi, prefectul se spovedi confidenţial şi primului-procuror:

— În asemenea situaţii, îţi închipui ce-ar fi dacă n-am putea conta pe disciplina armatei!... Ce catastrofă!... Vorbesc, fireşte, în general, fără să ne mai gândim la soarta ce ne-ar aştepta pe noi, ăştia care ne sacrificăm aici pentru fericirea ţării!

7

În marginea satului ţăranii trepădau de nerăbdare, umplând şoseaua şi împrejurimea. Cu feţele roşii, cu ochii înflăcăraţi, aşteptau şi se îndemnau ca la o nuntă mare. Toţi aveau de spus câte ceva, ca şi când ceilalţi n-ar fi ştiut nimic sau nici n-ar fi fost de faţă, şi toţi spuneau acelaşi lucru şi aproape cu aceleaşi cuvinte.

Uneori, arar, se făcea linişte şi atunci toţi se simţeau cuprinşi de o înfiorare apăsătoare, pe care încercau apoi să o alunge cu alte urlete mai năvalnice, parcă le-ar fi fost frică tuturor să nu se trezească dintr-o beţie fericită.

— Uite-i că iar vin! strigară deodată câteva glasuri. Toate capetele se întoarseră spre Lespezi. Ştiau că iar vor veni, că trebuie să vie şi fiecare nădăjduise în taină că totuşi nu vor reveni.

— Să vie, să vie, că doar pe ei îi aşteptăm! răcni Petre Petre cu un glas subţire, atât de schimbat, parcă nici n-ar fi fost al lui.

Nicolae Dragoş, alături, strângând o furcă de fier în mână, mormăi cu o ură care-i învineţea vorbele:

— Lasă, că le facem noi de petrecanie, soarele, şi dumnezeii, şi precista, şi...

Sudălmile i se încâlciră în cerul gurii până se înecară într-un scrâşnit. Chirilă Păun, ţinându-se pe lângă Nicolae, ţipa ca o babă, ameninţând cu o puşcă luată de la jandarmi şi întrebuinţată în chip de măciucă. Mai departe, în mijlocul unei îmbulzeli, Toader Strâmbu, înarmat la fel, se jura că n-are să se astâmpere până ce nu va zdrobi căpăţâna ofiţerului care comandă trupele, măcar de-ar fi general. Tăcut şi încruntat, Serafim Mogoş avea de asemenea o armă, chiar pe a plutonierului, pe care o purta agăţată de curea pe umăr ca un recrut silitor, cu toate că nu făcuse armată niciodată. În dosul lui Petre, parc-ar fi fost umbra lui, se zbuciuma Ilie Cârlan, agitând şi el o puşcă şi hăpăind întruna, ca şi când n-ar fi fost în stare să găsească altceva: „Nea Petrică!... Nea Petrică!...“ Strigătele şi înjurăturile răbufneau când ici, când colo. Furia ţâşnea din ochi şi din gâtlejuri ca un abur otrăvit, încingând sutele de oameni în aceeaşi ceaţă invizibilă. Coase, topoare, furci, sape se învârteau în aer, cercând parcă să sperie şi să oprească prin ameninţări apropierea primejdiei. Glasuri ascuţite de femei şi copii spintecau lărmuirea bărbaţilor ca împunsături de ace într-o pânză groasă de câlţi.

În vreme ce ţăranii se vânzoleau, coloana de soldaţi se târa pe şosea ca o uriaşă râmă neagră. Raze de soare jucăuşe, căzând pe luciul baionetelor înfipte pe arme, se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curând se deosebiră rândurile şi cei câţiva călăreţi, şi trăsura cu prefectul şi procurorul, apoi tunurile trase de câte şase cai, încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

Cu cât oastea tăcută se apropia, cu atât gălăgia ţărănească se învolbura ca un cor sălbatic ameţitor. Grămădirea de oameni se răsfira în părţi de-a curmezişul şoselei, subţiindu-se, parcă toţi ar fi vrut să vadă mai bine pe vrăjmaşi şi să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vârful coloanei militare. Două companii se desfăşurară în linie, una în dreapta şi alta în stânga şoselei, oprindu-se apoi la o distanţă numai de vreo sută de paşi de gloatele ţărăneşti. Între ele, pe şosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu, escortată de maiorul călare.

— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborând şovăitor din caleaşcă, urmat de primul-procuror, care părea cel mai liniştit dintre toţi.

— Cum ordonaţi dumneavoastră, domnule prefect! făcu maiorul Tănăsescu, agitându-şi atât de vijelios cravaşa cu mâner de argint, încât calul ciulea urechile. Deşi acuma îi vedeţi şi-i auziţi, şi vă puteţi convinge că nu merită altceva decât gloanţe şi baionete!

— Nu, nu! bâigui Baloleanu. Trebuie mai întâi să...

I se împleticeau picioarele şi-i clănţăneau dinţii. O frică nătângă îi rodea inima, că soldaţii se vor înfrăţi cu ţăranii şi-l vor măcelări.

Mulţimea de ţărani începu deodată o mişcare pe loc ca o apă bătută de un vânt nehotărât. Era o legănare într-o parte şi într-alta, căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfăţişare războinică.

— Nu ne trebuie boieri! Aţi venit să ne omorâţi?... Noi nu ne speriem de soldaţi!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo! huo!... Să nu trageţi, fraţilor!...

Prefectul împietrise pe şosea, privind vălmăşagul de ţărani şi murmurând în neştire:

— Calm, calm, domnilor...

Primul-procuror Grecescu rămăsese câţiva paşi mai înapoi, iar maiorul, abia strunindu-şi nerăbdarea, gâdila cu pintenii coastele calului, care dansa şi trepida.

Apoi din gloata ţărănească ţâşni deodată Anghelina lui Nistor Mucenicu, cu copilaşul cel mic în braţe, cu basmaua alunecată pe spate şi părul ciufulit.

Ajunse până aproape de Baloleanu, zbierând şi blestemând cu un glas desperat.

Ca şi când ar fi vrut s-o apere, Anton nebunul fugi după ea şi o smuci înapoi strigând:

— Să n-o ascultaţi pe muierea asta, că e amărâtă şi nu ştie ce-i iese din gură!... În lături, Anghelino! Şi taci mulcom şi lasă să le spun eu ce mi-a poruncit Dumnezeu!... Că a venit ceasul judecăţii şi oamenii trebuie să afle adevărul!... Nu staţi, fraţilor, încruntaţi la faţă şi cu armele întinse spre fraţii voştri cei oropsiţi! Întoarceţi armele asupra diavolului care v-a trimis să ucideţi nevinovaţi şi să...

Cuvintele se revărsau ca o vâltoare de scântei gata să aprindă tot ce întâlneşte în cale. Glasul se ridica stăpânitor peste vuietul mulţimii, parc-ar fi fost al unui cântăreţ extraordinar acompaniat de un uriaş cor barbar.

În faţa gloatelor gălăgioase soldaţii, de o parte şi alta a şoselei, stăteau neclintiţi, negri şi reci ca nişte maşini în formă de oameni. Numai ochii pe feţele negricioase clipeau cu luciri arzătoare.

Pe şosea, între cele două ziduri de soldaţi, ca într-o poartă deschisă spre altă lume, se agitau într-o zăpăceală galbenă prefectul Baloleanu, primul-procuror şi maiorul Tănăsescu, având în spate trăsura cu doi cai cu trupul nemişcat al grosului armatei în coloană de marş cu bateria de tunuri în coadă.

— Ce facem, ei, ce facem? strigă prefectul nervos cu manifestul guvernului mototolit în dreapta. Domnule maior, ce facem?... Domnule prim-procuror?

— Tâlharii au înnebunit de tot, făcu maiorul, învârtindu-şi calul încoace şi încolo ca la o paradă. Sunt în stare să atace trupa, aveţi să vedeţi, domnule prefect!

— Totuşi trebuie să le comunicăm manifestul, domnilor! reluă Baloleanu, complet buimăcit, cu ochii mereu la mulţimea furioasă de ţărani care părea că se apropie, deşi stătea pe loc în aceeaşi aţâţare. Dumneata ce zici, domnule prim-procuror?

— Să nu ne pierdem capul! zise Toma Grecescu cu spaimă. Legea trebuie respectată, domnule prefect!

— Trompet, trompet! răcni Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lângă mine să stai, înţelegi?

Trompetul batalionului, un sergent călare, sosi în galop cu trâmbiţa sprijinită reglementar pe genunchiul drept:

— Ordonaţi, domnule maior!

Tănăsescu întoarse spatele. Auzea vorbele lui Anton, care-l supărau mai mult ca orice, parcă l-ar fi insultat pe el personal. Se gândea să se repeadă la dânsul şi să-l cravaşeze în faţa mulţimii, ca să fie pildă şi altora care ar mai cuteza să sfideze trupa. Se pomeni însă răstindu-se aproape la prefect:

— Domnule prefect, dumneavoastră nu auziţi îndemnul la nesupunere şi rebeliune către trupele de sub comanda mea?... Eu trebuie să iau măsuri, domnule prefect!... Eu am răspundere pentru siguranţa trupelor, domnule prefect!

— Domnule maior, nu-ţi permit să ridici tonul! strigă deodată, înfuriat, Baloleanu. Dumneata eşti aici sub ordinele mele, nu eu la ordinele dumitale!

În acelaşi moment, Anghelina, care nu încetase a zbiera, începu să alerge prin faţa frontului, cu copilul în braţe, arătând şi bătându-şi bucile:

— Să vă fie ruşine! Soldaţi sunteţi voi, ori tâlhari?... Ruşine!... Nu mi-e frică de puştile voastre, iacă!... Trageţi colea, dacă îndrăzniţi!... Trageţi!... De ce nu trageţi?... Uite colea! Uite colea!

Tănăsescu, văzând-o, agită iar cravaşa:

— Uite, scârnăvia dracului cum îşi bate joc de trupă!... Mama ei de scârnăvie!... Puneţi mâna pe ea, băieţi!...

Zidul militar nici nu clipea, parcă ar fi fost de oţel, în schimb, din mulţimea răzvrătită porniră brusc alte strigăte:

— N-o lăsaţi, măi oameni, s-o omoare!... Săriţi, băieţi!... Pe ei, fraţilor!

Ici-colo câte un pâlc de îndrăzneţi se avânta spre frontul soldaţilor, în timp ce alţii împroşcau cu bulgăraşi de pământ sau cu pietre. Calul maiorului, lovit de un bolovan rătăcit, se ridică speriat în două picioare.

— Dumneata aştepţi să ne masacreze bandiţii? se răsti Tănăsescu la primul-procuror. Nu vezi că au început să ne bombardeze?

Apoi continuă cu glas de comandă:

— Trompet, sună!... Trompet!

În secunda următoare văzduhul fu străfulgerat de sunetul arămiu al trâmbiţei. Calul trompetului mişca urechile după cum obrajii sergentului se umflau şi se roşeau.

— În numele legii...

Cuvintele procurorului, înfricoşate şi uscate, nu le auzi prefectul Baloleanu. Numai glasul trâmbiţei, necruţător şi ameninţător, şerpuia peste capetele oamenilor ca un bici de foc. Pe când trâmbiţa suna, maiorul Tănăsescu ridică sus cravaşa cu o comandă scurtă. Două sute de ţevi de puşcă se îndreptară cu acelaşi gest spasmodic asupra ţăranilor. Vociferările sălbatice se curmară o clipă, parcă le-ar fi retezat un paloş, dar numai spre a reizbucni mai tumultuoase:

— N-au voie să tragă!... Nu-ţi fie frică, moşule!... Hai, băieţi, că nu vă împuşcă!... Aoleu, că v-a întrecut Anghelina!

Apoi răsunară alte comenzi aspre, ascuţite ca nişte scârţâituri de ferăstrău ruginit. Zidul de soldaţi executa maşinal, sacadat, aceeaşi mişcare de arme. Ţevile cu câte o dungă albă de soare se ridicară deodată la ochi, degetele apăsară deodată pe trăgaci şi salva de gloanţe umplu cerul cu o răpăială pripită.

În vreme ce, cu aceleaşi gesturi automate, soldaţii coborau armele de la ochi şi le reîncărcau, din mulţimea de ţărani izbucniră ţipete de spaimă. Ca şi când o perdea de uragan ar fi măturat câmpia, oamenii se simţeau cuprinşi într-un început de mişcare de fugă.

— Au tras în aer! răcni Petre cu ochii bulbucaţi. N-aveţi frică, fraţilor! Staţi pe loc!... Unde te îndeşi?... Nu fugiţi!... Înainte, oameni buni! Pe ei!... Să le luăm puştile şi gloanţele!

Parcă pânza de gloanţe, cu pocnetele ei, ar fi spălat toate zgomotele ce murdăreau văzduhul, se făcuse o clipă de tăcere mare şi dureroasă. O groază mare părea că a rărit şi risipit aerul, încât pe faţa pământului n-a mai rămas decât un vid imens, chinuitor de suflete. În tăcerea aceasta goală, glasul lui Petre cădea ca o ploaie fierbinte, asmuţitoare. Din toate piepturile izbucni deodată un urlet care parcă aprinsese văzduhul mai violent ca salva de gloanţe de adineaori. Pe urmă glasurile se vălmăşiră iar într-o larmă tulbure şi cleioasă ca o băltoacă răscolită de grindină.

— Domnule maior! strigă prefectul Baloleanu cu pălăria pe ceafă, cu faţa pământie. Ne asaltează ţăranii, domnule!... Nu vezi?... Domnule procuror!...

I se părea că mulţimea smintită îşi ia vânt să se năpustească asupra armatei. Frica îi sfâşia inima, dar în acelaşi timp îl sugruma şi o furie mare împotriva comandantului care îl lăsa să fie măcelărit de banda răzvrătiţilor.

Maiorul Tănăsescu nu mai auzea nimic, atât era de enervat, îndeosebi din pricina prefectului care, cu tergiversările lui de

laşitate, l-a pus şi pe el în situaţia de-a tolera necuviinţele, insultele şi chiar loviturile ţăranilor.

— Trompet, izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... sună mereu, trompet, să audă şi domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoţii vor să ne bea sângele, onorate domnule prefect!... Vedeţi, domnule prefect?

Calul îl învârtea într-un cerc, înnebunit de vociferările mulţimii. Trâmbiţa sfârteca aerul cu o insistenţă, parcă ar fi răsucit un cuţit într-o rană vie.

Buimăciţi de glasul de alarmă, grupuri de ţărani, cu beţe, furci şi coase, ca şi când s-ar fi apărat de lupi, se avântau spre frontul trupelor.

Maiorul Tănăsescu ridică cravaşa. Două comenzi lacome fură subliniate de două zgomote metalice, simple, ritmice.

Apoi, la intervale foarte scurte, se auzi foarte ascuţit numai câte un cuvânt scurt:

— ...ochi!... foc!...

Gloatele de ţărani se poticniră, parc-ar fi primit fiecare câte un pumn în piept, numai o clipă, cât pârâi salva şi până când ţevile cu gura fumegândă alb reveniră în poziţia orizontală. Trâmbiţa nu-şi întrerupse deloc ţipetele de aramă... Zdrenţele zgomotului împuşcăturilor încă nu se risipiră şi nici şuierul gloanţelor încă nu apucase a se potoli când din vălmăşagul de oameni ţâşniră stropi de sânge şi urlete de durere. Multe trupuri se prăbuşiră, scormonind pământul, care cu unghiile, care cu dinţii, toate zvârcolite de chinuri ca nişte râme zdrobite:

„Aoleu!...“ ,,M-a omorât, mamă!...“ „Aoleu, fraţilor!...“ M-a împuşcat, oameni buni!...“

În acelaşi moment mulţimea se întoarse înapoi, cuprinzând în fuga ei şi pe puţinii care nu-şi pierduseră îndrăzneala. Spaima îşi înfigea tentaculele nenumărate în cetele zguduite de focul soldaţilor, împingându-le într-o goană zvăpăiată spre sat...

Maiorul Tănăsescu îşi ţinea strâns roibul, cu luciri de oţel în ochi, cu o uşoară încruntare a muşchilor figurii. Alături trompetul îşi umfla mereu obrajii ca nişte foi automate, legănând uşor trâmbiţa, în vreme ce calul lui, cu gâtul încordat şi capul în piept, îşi rodea zăbalele cu clăbuci de spumă cenuşie. Mai înapoi, în şosea, prefectul Baloleanu cu picioarele înţepenite, cu ochii rătăcitori, spunea întruna procurorului, care parcă asculta şi nu auzea:

— Ne trebuie sânge rece, ca să nu se verse sânge nevinovat...

Îşi dădea seama că vorbeşte de sânge, vroia să evite cuvântul şi cuvântul îi venea mereu pe buze şi-i ardea gura ca o năvală de sânge fierbinte.

Cravaşa maiorului se înălţă iarăşi în aer, glasul lui tăios se sfredeli iar printre sunetele trâmbiţei, armele făcură iarăşi câteva mişcări scurte şi împuşcăturile trosniră cu acelaşi pârâit prelung.

— Domnule maior, domnule maior! strigă prefectul fără să-şi poată dezmorţi picioarele. Baia de sânge...

Se opri amărât că iar i-a venit sângele pe limbă. Ba acuma parcă şi mirosul îi gâdila nările. Tănăsescu întoarse capul spre el, dar nu răspunse decât printr-o privire dispreţuitoare. În schimb rosti câteva comenzi care puseseră în mişcare zidul de soldaţi...

Ţăranii fugeau mâncând pământul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlând. Se îngrămădeau mai ales pe şosea, dar mulţi se împrăştiau şi prin grădini, prin curţile caselor de margine, fiecare grăbit să dispară în faţa gloanţelor. Pe câmp rămâneau doar câteva zeci de trupuri, unele zvârcolindu-se şi văitându-se, altele înţepenite cum le-a găsit moartea. Lângă şanţul şoselei, Anghelina zăcea cu faţa-n sus nemişcată, lovită de un glonte în frunte; copilaşul în braţele ei moarte plângea şi vrăjea din mânuţele goale, parcă ar fi căutat să se smulgă de la pieptul mamei. Aproape de ea, un bătrân se zvârcolea între un băieţel ucis, cu faţa strâmbată de spaimă, şi Chirilă Păun, care horcăia nemişcat, vărsând la fiecare horcăit

sânge negricios, năclăindu-i barba, gâtul, pieptul, închegându-se în dungi groase... Pete albe însemnau pe pământul gras de la marginea Amarei numai trupurile ţăranilor morţi reci sau agonizanţi, căci cei loviţi mai uşor goneau sau se târau printre ceilalţi fugari, vrâstând calea cu dâre de sânge.

— Nu fugiţi, fraţilor!... Opriţi, fraţilor!... Dumnezeul lor de...

Petre striga cât îl ţinea gura, precum a strigat de la primul moment, dar era târât şi el în goana mulţimii, neputincios, ca o frunză pe un puhoi de ape ce au rupt zăgazurile. Ilie Cârlan, strângând cu mândrie puşca goală, gâfâia lângă Petre, desperat de desperarea lui. Mai departe, Nicolae Dragoş se zvârcolea să se apropie de Petre, să schimbe împreună două vorbe. Dar mulţimea îngrozită îi cuprindea pe toţi, irezistibil, în aceeaşi fugă dezmăţată, spre un adăpost împotriva morţii care le ţiuise tuturor în urechi...

În urma gloatei fugare un detaşament de soldaţi pornise pe şoseaua presărată cu cadavre. În frunte păşea un lanţ strâns de trăgători, cu armele gata de a trage, ocupând corpul şoselei din şanţ în şanţ, iar pe amândouă marginile câte un pluton în coloană de marş, mijlocul rămânând rezervat pentru maiorul Tănăsescu, însoţit de trompetul batalionului. Din când în când maiorul răcnea comenzi scurte, trupa se oprea, puştile trosneau, apoi marşul reîncepea pe uliţa satului, printre casele care păreau pustii.

Tănăsescu vedea cum, la fiecare salvă, mai mulţi sau mai puţini din fugari se rostogoleau la pământ, parcă şi-ar fi pus piedică ei între ei, cum unii încercau să se mai ridice şi apoi se prăbuşeau fără să mai clintească. Dar goana ţăranilor îl întărâta, ca şi când i-ar fi socotit laşi sau ar fi dorit o împotrivire ca să justifice gloanţele. Suduia neîncetat printre dinţi, răcorindu-şi puţin nervii, apoi iar comanda:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Grosul trupelor rămăsese la marginea satului pe loc, aşteptând întâi curăţirea terenului. Împreună cu ele rămăsese şi prefectul

Baloleanu cu primul-procuror, lângă trăsura lor. Baloleanu nu-şi mai dădea seama cum s-au întâmplat lucrurile, dar se simţea profund jignit că maiorul a plecat să urmărească pe ţărani, iar pe el l-a lăsat acolo caraghios, deşi el are toate puterile şi toate răspunderile. Începu să explice procurorului că maiorul şi-a depăşit rolul şi că el nu va permite să i se încalce autoritatea, fiindcă pacificarea tulburărilor e o operă delicată, care cere calm şi tact, iar nu orgie de sânge. Procurorul, cu ochii holbaţi, aproba dând mereu din cap şi tresărind de câte ori auzea o nouă salvă.

— ... stai!... ochi!... foc! urla maiorul Tănăsescu în clipele când prefectul Baloleanu se zbuciuma la marginea satului.

Ceata fugarilor scăzuse la mai puţin de o treime. În afară de cei prăbuşiţi de gloanţe, mulţi se refugiau prin ogrăzi ca să scape de urmărire, mai cu seamă când ajungeau la casele lor. Chiar şi Nicolae Dragoş, dându-şi seama că nu mai e chip să răzbească până la Petre şi că ar fi de prisos să mai încerce vreo împotrivire, când îşi văzu casa părintească se gândi să se oprească. Valul îl ducea înainte. Numai după ce trecu izbuti să se smulgă din strâmtoarea fugarilor şi să iasă la marginea uliţei. În şanţ zări pe Gherghina lui Chirilă plină de sânge şi scofâlcită. Se vedea că, după ce s-a prăbuşit, a fost călcată în picioare de ceilalţi. Sări peste trupul ei stârcit, dând să se abată în curtea şcolii, care se afla mai aproape. Tocmai când ajunse la poartă, din urmă răbufni o nouă salvă.

„Vor să ne omoare pe toţi, nu le-ar ajuta Dumnezeu!“ îşi zise cu o undă de bucurie că el totuşi a scăpat.

Atunci simţi o înţepătură în coşul pieptului, uşoară ca un junghi, şi gura i se umplu de fierbinţeală. „Mi se pare că...“ îi trecu prin minte. Gândul i se curmă într-o bruscă întunecare. Căzu grămadă ca un sac, cu mâna întinsă spre a deschide, izbindu-se cu capul de stâlpul porţii...

Mulţimea împuţinată continua goana pe uliţă, acuma însă tăcută, ca şi când le-ar fi fost frică să mai strige şi să se vaiete ca nu cumva prin glasurile lor să atragă asupră-le gloanţele din urmă. Numai glasul lui Petre, tot mai răguşit, nu înceta deloc:

— Nu fugiţi!... Unde fugiţi?... Nu fugiţi!

Totuşi fugea şi el, cu toate că nu-l mai împingeau alţii din spate. Îi era ruşine că fuge, dar nu se mai putea opri şi numai din gură îndemna pe ceilalţi să se oprească, parcă astfel ar fi căutat să-şi ascundă fuga lui. Îşi dădea seama că s-a sfârşit tot şi-i părea rău că s-a sfârşit aşa, oricât nu se putea sfârşi altfel. El credea şi în clipele acestea că, dacă oamenii nu s-ar fi speriat de întâile împuşcături şi s-ar fi repezit la soldaţi, soldaţii s-ar fi lăsat dezarmaţi şi astfel ar fi împiedicat întoarcerea boierilor. Acuma s-a isprăvit. Acuma toate speranţele s-au prăbuşit, plătite cu sânge. Care nu va fi ucis de gloanţe va fi omorât în bătăi şi-n închisori, iar în loc de pământ vor fi înjugaţi ca vitele. Barem el n-are să se aştepte la nici o milă sau cruţare, căci el va fi arătat chiar de sătenii lui drept căpetenia tuturor relelor.

— Nea Petrică, nea Petrică, noi ce facem? strigă lângă dânsul Ilie Cârlan cu faţa galbenă de spaimă, cu cămaşa înroşită de sânge.

— Eu nu mă las, Ilie, mai bine să mă omoare! făcu Petre fără să se uite la dânsul, parcă i-ar fi fost ruşine.

Când sosi în bătătura cârciumii, la încrucişarea drumurilor, se opri. Mulţimea se împrăştiase. Câteva grupuri de oameni mai alergau, unii pe uliţă spre Vaideei, alţii spre Ruginoasa. El rămăsese numai cu Ilie Cârlan, care iar întrebă:

— Nea Petrică, ce facem, spune, că eu nu mă despart de tălică!

— Facem pace, măi Ilie! mormăi Petre, văzându-l însângerat. Da unde eşti împuşcat tu de ţi s-a roşit cămaşa?

— O fi în umărul ăsta, că parcă nici nu-l mai simt, zise băieţandrul privindu-l cu un zâmbet de mândrie.

— Mama lor de tâlhari!

Petre avea o puşcă încărcată, luată de la pândarii arendaşului Cosma. O ţinea de ţeavă ca o ghioagă. Un necaz mare îi înăbuşea inima ca un năduf. Îi trecea prin creier să fugă şi el acasă, ca ceilalţi toţi, dar îi era ruşine de băiatul de lângă el, care îi arăta o încredere neţărmurită.

— Atunci stai, nea Petrică, să facem semn de pace, să nu ne mai omoare degeaba! strigă bucuros Ilie.

Îşi scoase cămaşa însângerată şi ruptă, o agăţă de ţeava armei cu care se mândrise atâta, ca un steag alb, şi o ridică în sus, s-o vadă soldaţii care erau încă departe. Puşca era grea pentru braţul lui găurit şi ţeava cu cămaşa în vârf se bălăbănea ca bătută de vânt.

Stătură aşa un răstimp, împrejur linişte mare şi nici o mişcare, parcă satul ar fi fost mort. Uşa cârciumii era închisă. Petre bombănea şi scrâşnea, aşteptând cine ştie ce minune. Atunci din vale, pe uliţă, spre curtea lui Iuga, auzi glasul babei Ioana, supărat ca totdeauna:

— Păsărelele mamei, păsărele, păsări...

— Maica Ioana tot cu găinile ei ş-acuma, nea Petrică, auzi? zise Ilie bucuros c-a auzit glas de om în tăcerea asta dureroasă.

— D-apoi că ea nici n-are alte griji, bâigui Petre morocănos.

După alt răstimp, ciocănit de chemările babei, soldaţii începură a se vedea mai bine cu maiorul călare, la mijloc. Petre îi privea cu nişte ochi neîncrezători şi parcă numărându-le paşii. Deodată răsună iar trâmbiţa, prelung ca o prevestire. Şi îndată Petre auzi frânturile de comenzi:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Ilie începu să legene mai tare steagul alb, să nu cumva să nu-l observe soldaţii. Trosnitura salvei păru mai asurzitoare. Cămaşa însângerată cu puşca se prăvăli scurt ca un drapel când dă onorul. Ilie se frânse icnind:

— Aoleu!

Două gloanţe loviseră şi pe Petre, dar nu le simţi. „Nici pacea noastră nu le mai ajunge! se gândi dânsul cuprins de o indignare subită pentru că soldaţii au împuşcat semnul păcii. Apoi atunci...“

Trupa îşi reluase înaintarea automat. Petre, parcă numai atunci şi-ar fi adus aminte, ridică puşca la ochi şi trase cu sete. Arma se descărcă cu un pocnet năbuşit. După o clipă comanda răsună din nou:

— ...stai!... ochi!... foc!...

Şi înainte chiar de a se auzi ultimul cuvânt, salva trosni. Petre rămase în picioare, cu puşca goală în mână, sfidător:

— Paştele şi anafura voastră de...

Căzu întâi în genunchi. Pe cămaşa-i albă ţâşniră câteva pete de sânge.

— Foc!... Foc!... Foc! ţipa furios glasul maiorului.

Împuşcăturile pârâiau, parcă o morişcă s-ar fi pornit singură undeva să se învârtească. Petre îşi simţi capul greu-plumb. Lăsându-l jos pe piept nu-şi mai putu păstra echilibrul şi se rostogoli, gemând cu o ultimă sforţare de mânie:

— Dumnezeul... soarele... pământul.

Mai devale baba Ioana, în mijlocul uliţei, striga cu atât mai nerăbdătoare cu cât împuşcăturile se apropiau:

— Păsărelele mamei, păsărele...

Găinile, în şanţul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitându-se doar din când în când mai urât spre cârciumă, de unde venea zgomotul armelor:

— Păsărelele mamei... fire-aţi ai dracului cu focurile voastre să fiţi!... Păsări, păsări, veniţi la maica! Apoi deodată se răsuci pe loc, mânioasă, bombănind:

— Fire-aţi ai dra...

Se prăbuşi zvârcolindu-se şi mişcând numai buzele, fără glas.

Trăsura cu prefectul Baloleanu şi primul-procuror, escortată de trompetul batalionului pe care maiorul îl trimisese cu ordine la grosul trupei, opri pe bătătura cârciumii, înconjurată de soldaţii cu baioneta la armă.

— Domnule maior, vă rog, am crezut că... zise Baloleanu îngrozit de cadavrele şi răniţii întâlniţi pe drum.

Maiorul Tănăsescu, călare, se apropie de trăsură cu mâna la cozoroc, cu glas triumfător:

— Domnule prefect, am onoarea a vă raporta că în Amara s-a restabilit liniştea şi ordinea!

Baloleanu văzu la câţiva paşi cadavrul gol de la brâu în sus al lui Ilie Cârlan şi trupul ciuruit de gloanţe al lui Petre, iar între ele cămaşa albă, desfăşurată ca un drapel prosternat. Bolborosi înfricoşat, întorcând capul:

— Da... liniştea şi ordinea... Prea bine, domnule maior!... Mulţumesc!

Capitoul XII

APUSUL

1

Până la amiazi, Grigore Iuga îşi stăpâni răbdarea în Costeşti. A ascultat toate relatările despre întâmplările din Amara, despre moartea tatălui său şi a Nadinei liniştit şi fără lacrimi, încât Titu Herdelea se mira în sine de atâta tărie sufletească.

— Trebuie să înştiinţez pe Gogu! zise în cele din urmă tânărul Iuga.

Se duse numai cu Titu până la poştă să telegrafieze. Voia să scape puţin de toţi cei care îi dăduseră toate veştile rele ca de nişte duşmani. Simţea o nevoie mare de singurătate şi de tăcere. Ieşind de la oficiul telegrafic, spuse lui Herdelea, încet şi trist, prac-ar fi vorbit cu inima sa:

— Niciodată n-aş fi crezut că un om poate suferi atâta!

Pe urmă, îndată după-prânz, porunci lui Isbăşescu să-i tocmească o trăsură, să plece spre Amara. Isbăşescu încercă să-l convingă că ar fi mai bine să aştepte totuşi până mâine... Grigore îi aruncă o privire atât de mustrătoare, că contabilul nu îndrăzni să mai continue.

Pe la ora două erau pe drum. Isbăşescu, pe capră, avea inima cât un purice. Vrând să-şi facă puţin curaj şi observând că Grigore nu e dispus să-i mai audă glasul, începu o conversaţie pe şoptite, despre ororile ţăranilor răsculaţi, cu birjarul care tremura de frică să nu-şi găsească moartea în călătoria asta şi regreta că s-a lăsat ispitit de preţul mare ce i s-a făgăduit, ca să plece.

În Vlăduţa, în dreptul conacului ars, uliţa era închisă de o mulţime de ţărani pe brânci, păziţi de soldaţi cu baioneta la armă. Un sergent ieşi înaintea trăsurii:

— Înapoi!... Înapoi!... Nu e voie!

Toate încercările de a-l îndupleca fură zadarnice. Grigore Iuga trebui să se dea jos şi să obţină permisiunea ofiţerului pentru a putea trece. Auzi de departe pe colonelul pensionar Ştefănescu, strigând furios în mijlocul ţăranilor:

— Spuneţi, tâlharilor, care aţi pus focul!... Nu spui?... Măi, spuneţi, că vă bat până vă omor pe toţi!... Spuneţi, măi, care aţi furat!

Recunoscând pe Grigore, colonelul i se plânse amărât, arătându-i ruinele:

— Uite, domnule, ce mi-a rămas din toată agoniseala vieţii!... Uite ce mi-au făcut hoţii ăştia!... Apoi nu merită oare să fie împuşcaţi toţi, fără cruţare, dacă nici ei n-au avut milă de bătrâneţele mele?... Credeam că nu-mi vor fi devastat tot-tot, de aceea am alergat şi iacă ce-am găsit! îi tremura glasul de durere şi de mânie.

— Daţi-vă la o parte să treacă trăsura! strigă sublocotenentul după ce bătrânul Ştefănescu îşi vărsă amarul faţă de tânărul Iuga.

Ţăranii încercară să se ridice, ca să facă loc. Ofiţerul răcni speriat:

— Jos! Jos!... Soldat, pocneşte-l!... Dă, soldat!

Trăsura îşi urmă calea, prin Babaroaga şi Gliganu, până la Lespezi, unde făcu un popas mai lung. Grigore, fără să-şi mărturisească, avusese mai mare groază de întâlnirea cu cadavrul Nadinei decât de al tatălui său. De la serbarea „Obolului“ n-a mai văzut-o deloc, şi astfel i-a rămas în minte cu torsiunile, flexiunile şi vibraţiile din dansul apaşilor, o imagine dureroasă pentru inima lui. Acuma, în biserică, în faţa catafalcului pe care zăcea corpul

ei rece, de câteva zile, învăluit în cearşaful ordinar, îi apăru în suflet aceeaşi imagine, dar caldă, felină şi frumoasă, parcă nu s-ar fi despărţit de ea nici o clipă. Îi fu frică să ridice colţul cearşafului şi să-şi distrugă pe vecie chipul pe care l-a iubit şi care i-a dăruit toate suferinţele şi bucuriile iubirii. Se aşeză în strana de la căpătâiul catafalcului, cu fruntea în mâini, şi rămase acolo, singur, îndelung. Pe tăblia stranei erau câteva cărţi liturgice, vechi, cu scoarţe de lemn şi filele murdare. Mirosul greu de mort îl îneca şi totuşi nu-l supăra. Gândurile îi rătăceau leneşe. Aci îşi zicea că singur el are dreptul şi obligaţia să se ocupe de înmormântarea ei, fiindcă divorţul lor, deşi pronunţat, încă nu s-a transcris, aci că soarta a vrut ca ea să moară tocmai la ţară, poate ca o pedeapsă sau o ironie că i-a fost atât de urâtă ţara, apoi iarăşi că, de s-ar fi întâmplat nenorocirea aceasta peste două săptămâni, el ar fi fost un simplu străin chiar în faţa cadavrului ei...

Titu Herdelea ieşise de mult din biserică, neputând suporta aerul dinăuntru. Un ofiţer îi spuse că la Amara trebuie să se fi întâmplat lucruri grozave, deoarece s-au auzit până aici împuşcăturile. Grigore Iuga, aflând mai târziu, vru totuşi să continue. Ofiţerul se împotrivi. A trimis o patrulă să-i aducă ştiri. Până nu se întoarce nu poate permite trecerea; s-ar expune la sancţiuni grave. Abia pe înserat porniră mai departe spre Amara; totuşi, Grigore nu se mai întoarse în biserică...

La marginea Amarei şi apoi pe uliţă, cadavrele zăceau în aceleaşi locuri. Ici-colo, câte-un muribund gemea ori se zvârcolea încă. Birjarul arăta cu biciul mereu:

— Uite colea un mort!... Şi dincolo... Ăsta parcă mai suflă, vezi?

Isbăşescu recunoscu pe Chirilă Păun, apoi pe Nicolae Dragoş... Titu Herdelea exclamă îngrozit:

— Aici trebuie să fi fost bătălie mare!

Numai Grigore tăcea, cu ochii în gol, parcă n-ar fi văzut nimic.

O patrulă îi opri în dreptul bisericii, alta la cârciumă. La conac trăsura rămase în uliţă. Grigore cu Titu şi Isbăşescu intrară pe jos, pe poarta cea mare cu columbarul. Perechi de porumbei albi se drăgosteau gângurind melancolic. Parcul cu aleile erau răvăşite, ca şi când ar fi trecut cirezi de vite sălbăticite. Altfel, însă, liniştea era aşa de mare, că din uliţă se auzi căscatul prelung al birjarului, urmat de o scuturare de clopoţei a unui cal care-şi destindea osteneala. Zidurile rămase în picioare din castelul cel nou se profilau mai negre pe cerul albastru-vânăt al înserării.

Grigore privea cu băgare de seamă, ca un cercetător străin, întorcând capul când încoace, când încolo, fără a zăbovi însă lângă ruine. Deodată din ograda argaţilor apăru logofătul Leonte Bumbu, speriat, parcă nu şi-ar fi crezut ochilor, iar din conacul vechi bucătăreasa Profira, care începu să bocească cu un glas răguşit ca de bărbat, repezindu-se să sărute mâna şi umplându-i-o de lacrimi. Tânărul Iuga puse câteva întrebări şi ascultă răspunsurile cu o figură rece, ca şi când le-ar mai fi auzit sau nu l-ar fi interesat.

În cerdacul conacului vechi stătea căpitanul Lache Grădinaru, lăsat în comună cu compania lui pentru menţinerea ordinii şi orice altă eventualitate. După ce exprimă lui Grigore condoleanţele cele mai sincere, în nişte fraze ceremonioase şi false, căpitanul spuse că prefectul Baloleanu cu maiorul Tănăsescu s-au închinat înaintea rămăşiţelor pământeşti ale regretatului Miron Iuga şi apoi au trecut spre Ruginoasa şi mai departe, dar că mâine speră să se poată reîntoarce. Grigore mulţumi cu vorbe la fel de ceremonioase, de care se ruşina şi totuşi le pronunţa, pe urmă îşi curmă o frază şi intră brusc în casă.

Tatăl său părea că doarme cu lumânarea la căpătâi. Grigore îl privi câteva minute, îngenunche ca la rugăciune şi mai stătu aşa iar câteva minute şi, în sfârşit, se întinse şi sărută mâna rece,

cenuşie, cu unghiile învineţite. În clipa aceea, lacrimile îl năpădiră singure, îmbelşugate, picurând pe mâinile împreunate ale mortului, lucind ca nişte pete de ulei... Grigore se ridică, scoase batista, cu gândul să şteargă mâinile mortului, dar până ce o desfăşură se răzgândi şi-şi acoperi cu ea obrajii...

Peste un răstimp, reculegându-se, trecu în altă cameră, urmat de ceilalţi, afară de căpitanul, care se retrăsese discret spre a nu-i tulbura durerea.

— Leonte, trebuie să pleci îndată la Costeşti! zise Grigore cu glasul puţin plâns, dar liniştit, parcă lacrimile i-ar fi redat stăpânirea de sine.

Logofătul fu însărcinat să aducă chiar astă-seară două coşciuge şi cele necesare pentru înmormântare. Unul va fi lăsat la Lespezi; preotul de acolo va îngriji ca trupul Nadinei să fie aşezat în sicriu pentru a putea fi transportat aici mâine dimineaţă... Socotea măsura aceasta absolut urgentă, cea mai urgentă, deoarece cadavrele aveau nevoie de odihnă.

A doua zi, luni, de dimineaţă, porni cu Titu Herdelea să examineze proporţiile distrugerilor, întâi aci, apoi la Ruginoasa. Vizitiul Ichim le înşiră pe drum câţi şi care oameni au fost împuşcaţi în răzmeriţa de la marginea satului.

În Ruginoasa se întâlniră cu trăsura prefectului Baloleanu care petrecuse noaptea, împreună cu primul-procuror Grecescu, în castelul Ghica de la Izvoru, scăpat ca prin minune de furia ţăranilor. Condoleanţele fură lungi şi lăcrimoase. Baloleanu apoi purcese cu râvnă la povestirea activităţii sale de pacificare. Era mişcat şi plin de admiraţie pentru propriul său eroism. Zugrăvea în culori poetice primejdiile nemaipomenite care i-au ameninţat viaţa şi din care a scăpat ca prin urechile acului, de se miră şi el. Se felicita că a reuşit să restabilească liniştea atât de repede şi aproape fără vărsare de sânge.

— Săraca mea Melania, dacă ar bănui ea prin ce am trecut! suspină dânsul înduioşat. Numai sângele rece şi tactul meu proverbial au putut face minunea asta, dragă Grigoriţă!... Dar opera mea încă nu e terminată. Pacostea cea mai grea de-abia începe. Nu e destul să combaţi răul, trebuie să-i stârpeşti rădăcinile, ca să nu mai revie! Nu-i aşa, domnule prim-procuror?...

2

Maiorul Tănăsescu s-a întors aseară târziu la Amara, întovărăşit numai de aghiotantul său şi de trompetul detaşamentului. Ar fi putut dormi şi el la Izvoru, dar a ţinut să dovedească prefectului că ordinea este atât de mare, că poate merge noaptea şi singur prin satele care au fost răsculate. Şi pe urmă voia să ia personal conducerea anchetei preliminare în Amara, cuibul întregii mişcări de răzvrătire.

Dis-de-dimineaţă, Ion Pravilă aştepta în curtea primăriei, tremurând şi sfătuind cu straja despre secretarul Chiriţă Dumitrescu care de două zile stătea ascuns cine ştie unde, de frica oamenilor, şi de care poate să fie nevoie acuma.

— Tu eşti primarul tâlharilor? întrebă maiorul dând cu ochii de el.

Primarul nu apucă să răspundă. Tănăsescu îi cârpi câteva perechi de palme de văzu stele verzi, strigând:

— Vă satur eu acuşica de revoluţie, n-ai grijă! Pe toţi vă satur, să ţineţi minte!

Aseară dăduse ordine severe ca morţii să fie lăsaţi unde se găseau spre a servi de pildă tuturor celor vii. Acuma porunci primarului bătut să identifice, sub controlul unui plutonier, pe cei căzuţi, iar pe urmă cadavrele să fie cărate la cimitir spre a fi îngropate mai târziu, când va hotărî dânsul. Căpitanul Lache Grădinaru fu însărcinat să ia măsuri ca toţi sătenii, fără nici o

excepţie, inclusiv femeile şi copiii, să fie adunaţi degrabă în curtea şi grădina primăriei, pentru cercetări.

Apoi, cu concursul aghiotantului, un sublocotenent tânăr şi timid ca o fecioară, medită un plan metodic de lucru pentru a descoperi fără întârziere pe ucigaşii Nadinei şi ai lui Miron Iuga, pe criminalii care au mutilat pe fiul arendaşului Platamonu, pe incendiatorii conacelor, pe cei ce au lovit şi dezarmat pe jandarmi, pe cei ce au furat şi în sfârşit pe cei ce au participat la insultarea trupelor...

— Până una-alta să trimitem pe cineva la Lespezi şi la Gliganu să ne aducă şi pe tâlharii principali de acolo să-i putem confrunta şi judeca împreună cu ăştialalţi! zise maiorul Tănăsescu, întrerupându-se nerăbdător.

Peste câtva timp se prezentă căpitanul Corbuleanu, sosit să reinstaleze postul de jandarmi. Maiorul se bucură. Avea nevoie de jandarmii cunoscători ai oamenilor şi împrejurimilor localnice. Nimeni, din acest sat de criminali, nu-i inspira nici o încredere. Dacă şi preotul bătrân s-a amestecat între rebeli şi a fost împuşcat printre ei, în cine să aibă încredere? (În realitate preotul Nicodim fusese să citească rugăciunile legiuite la căpătâiul boierului Miron şi, întorcându-se de la curte cu crucea înfăşurată în patrafir, a fost ucis de un glonte rătăcit, pe uliţă, aproape de casele sale.)

Plutonierul Boiangiu găsi în locuinţa sa devastată pe Didina, puţin slăbită, dar altfel veselă. Se îmbrăţişară. Femeia plânse niţel, povesti cum a avut noroc cu baba Ioana, care a ascuns-o în podul colibei sale, şi a hrănit-o, şi a îngrijit-o, căci de-ar fi dat peste ea ţăranii, ar fi omorât-o, negreşit. Şi plutonierul lăcrimă puţin şi apoi alergă la primărie, la datorie.

Pe la ora nouă, când sosi trăsura cu prefectul şi prim-procurorul, ancheta era în toi. De la cârciumă se auzeau vaietele şi ţipetele mulţimii de ţărani ce umplea uliţa, curtea şi grădina

primăriei. Cordoanele de soldaţi vegheau ca nu cumva să fugă cineva înainte de a fi cercetat.

Totuşi, rezultate deosebite încă nu se obţinuseră. Două echipe de soldaţi cu vergi şi cu pari băteau fără alegere şi cu rândul, spre a nu obosi. Ţăranii urlau, implorau milă şi iertare, dar nu voiau să mărturisească crimele şi nici să denunţe pe criminalii principali. Numai graţie plutonierului Boiangiu au putut fi descoperiţi şapte înşi care au lovit şi dezarmat pe jandarmi, între ei Serafim Mogoş şi Trifon Guju.

— De ce-ai lovit pe plutonier, hoţule? strigă maiorul cu ochii injectaţi. Cum ai îndrăznit să ridici mâna, tâlharule?

— Apoi...

Atâta îngână Serafim Mogoş uitându-se drept în ochii maiorului liniştit, parcă şi-ar fi dat seama că orice răspuns ar fi zadarnic. Tănăsescu tăbărî asupra lui cu cravaşa până ce-l umplu de sânge, lihăind:

— De ce-ai dat, ticălosule?... De ce-ai dat?... De ce...

Serafim Mogoş răbda lovitura fără a se clinti şi fără a scoate un glas, cu aceeaşi privire care înfuria pe maior, părându-i-se sfidătoare.

— Caporal! răcni apoi Tănăsescu, obosind. O sută de beţe banditului! Imediat!... Şi pe urmă în lanţuri!

Trifon Guju lipsea. Cineva spuse că a fost împuşcat de boierul cel bătrân şi că acuma zace acasă. Fu adus degrabă pe sus. Toată faţa îi era o rană neagră. Rămase întins pe pământ, gemând.

— Sus! În picioare, tâlharule! urlă maiorul, izbindu-l cu botul cizmei în coaste.

Ţăranul se ridică. Ochii îi erau umflaţi şi închişi. Se clătina, parcă în fiece clipă ar fi fost să se prăbuşească.

— De ce te-a împuşcat boierul, hoţule? întrebă ofiţerul. Ai ridicat mâna asupra dumnealui, nu-i aşa?... Ai vrut să-l omori, ai?... Tu ai fost capul ucigaşilor!

Trifon gemu ceva neînţeles.

— Dar plutonierului de ce i-ai smuls arma?... De ce l-ai lovit?... Spune, tâlharule!

Îl plesni cu cravaşa peste capul ciuruit de răni vii. Omul scoase un urlet înfiorător, ca şi când i s-ar fi dezghiocat carnea, şi se prăvăli ca o buturugă găunoasă. Mai furios, maiorul îl călcă în picioare, necontenind cu „hoţule“ şi „tâlharule“. Apoi deodată se retrase câţiva paşi şi ordonă rece, tăios:

— Sergent!... Tu! Da!... Ia şase oameni!... Duceţi pe tâlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împuşcat!... Împuşcat!... Ai înţeles, sergent?...

— Trăiţi, domnule maior! făcu sergentul îndesat şi negricios, bătându-şi călcâiele, parcă s-ar fi cutremurat.

Soldaţii înşfăcară pe Trifon şi-l târâră prin mulţimea deasă de ţărani. Cu o supremă sete de viaţă Trifon Guju gemea rugător:

— Iertare... iertare...

Dispăru cu soldaţii. În urma lor rămase o tăcere amară, întretăiată numai de vâjâiturile cravaşei cu care maiorul Tănăsescu spinteca aerul într-o încordare nervoasă. Trecură minute. Cravaşa îşi iuţea dumicările. Apoi răbufni o detunătură din fundul grădinii, scurtă, înăbuşită, fără ecou.

— Ceilalţi! strigă maiorul îndată, destrămând pânza tăcerii pe care detunătura o clătinase puţin. Voi cum aţi îndrăznit să ridicaţi labele asupra jandarmilor?...

Ţăranii porniră să se jure şi să se vaiete că ei nu sunt vinovaţi, că nici n-au fost acolo când s-a întâmplat fapta aceea... Maiorul Tănăsescu gâfâia. Începuse să se îngraşe în vremea din urmă, avea puţină burtă, iar un doctor îi spusese de curând că are grăsime şi la inimă. În orice caz obosea repede. Ca să nu-şi pericliteze sănătatea cu bandiţii, ordonă să se aplice fiecăruia din cei cinci câte o sută la spate. Ordinul tocmai se executa, indivizii se întreceau în urlete la fiece lovitură, când trăsura prefectului opri în uliţă.

În vreme ce bătaia continua, caporalul numărând cu glas tare loviturile, ca să nu se întâmple vreo lipsă, maiorul Tănăsescu se plânse prefectului şi primului-procuror de încăpăţânarea tâlharilor de a nu mărturisi şi a nu denunţa pe vinovaţii cei mari. Pe Baloleanu ţipetele ţăranilor îl supărau şi-l enervau. După ce caporalul rosti suta şi ţăranii bătuţi fură închişi în cancelarie, prefectul, ca să-şi redobândească siguranţa, strigă către mulţimea cu faţa la pământ că crimele şi ticăloşiile lor au înspăimântat lumea şi că numai prin pocăinţă şi mărturisiri sincere îşi vor putea uşura soarta... Ca la comandă, sutele de oameni ridicară capetele cu o mişcare, parc-ar fi vrut să se scoale în picioare, bâiguind într-un singur glas prelung ca murmurul unei furtuni trecute:

— Iertaţi-ne...

Baloleanu încremeni de groază, ca şi când mişcarea şi glasul mulţimii ar fi fost începutul unei noi răzvrătiri. Aceeaşi frică subită cuprinse şi pe procuror, şi pe maior, ca şi pe toţi ofiţerii, şi chiar pe soldaţi. Singur plutonierul Boiangiu nu-şi pierdu cumpătul şi răcni deodată:

— Jos!... Jos!... La pământ!... Jos!...

În clipa următoare strigătul lui Boiangiu fu reluat de mai multe glasuri, iar soldaţii începură să lovească în dreapta şi în stânga pe spinările încovoiate, repetând speriaţi:

— Jos!... Jos!...

Prefectul renunţă la continuarea admonestării. Se trecu îndată la interogatoriul lui Toader Strâmbu pe care Boiangiu îl indicase ca ucigaş al Nadinei.

— Spune cum ai omorât-o! zise prim-procurorul.

— Apoi, domnule, eu n-am omorât pe nimeni şi nu-s vinovat! răspunse ţăranul cu faţa pământie.

— Atunci cine a omorât-o?

— Eu nu ştiu, domnule! Poate Petrică a Smarandei, că el a intrat în conac înaintea mea, dar eu n-am omorât-o!

— Să iasă Petre a Smarandei! strigă prim-procurorul liniştit.

— Mort... mort! răsunară mai multe glasuri.

Maiorul Tănăsescu fierbea. Nu se putu stăpâni. Ţăranul acesta i se părea de o viclenie revoltătoare. Se năpusti brusc asupra lui:

— De ce nu spui, tâlharule?... De ce-ai omorât-o, tâlharule?... Şi de ce ai batjocorit-o şi ai necinstit-o?... Ai poftit la trup de cucoană mare, spurcăciune blestemată?

Toader Strâmbu îşi ferea capul de plesniturile cravaşei şi bocea ca o muiere:

— Aoleu!... Aoleu!... Nu-s eu, dom'le maior! Iartă-mă, dom'le maior, că nu-s vinovat!

Atunci trecu pe uliţă carul cu patru boi, aducând coşciugul simplu cu rămăşiţele pământeşti ale Nadinei. În urma carului mergea preotul din Lespezi în odăjdiile cele mai bune, cu crucea într-o mână şi cădelniţa în cealaltă. Dascălul, bătrân şi slăbănog, cânta versurile morţilor, uitându-se curios spre curtea primăriei plină de oameni pe brânci şi mai ales la anchetatorii în picioare.

Se făcu tăcere până ce trecu carul mortuar. Toţi se descoperiră, iar Baloleanu murmură cu o întristare indignată:

— Biata femeie, biata femeie!... Ce crimă odioasă!

Primul-procuror, auzind indignarea prefectului, se răsti şi el la Toader:

— Ce ţi-a făcut ţie cucoana asta bună şi frumoasă, nemernicule, de ai omorât-o?

— Eu n-am omorât-o! tăgădui ţăranul cu îndărătnicie.

Sosi şi convoiul de ţărani din Lespezi, escortat de soldaţi. Primul-procuror Grecescu, ambiţios să dovedească pe ucigaşul doamnei Iuga, luă repede pe noii veniţi să-i spuie ei adevărul, fiindcă în satul lor s-a întâmplat omorul şi nu se poate să nu ştie cine a omorât-o. Ileana mărturisi îndată:

— Nea Toader a omorât pe coniţa, domnule, după ce şi-a făcut poftele cu dumneaei... Eu l-am văzut când a intrat în casă şi l-am

auzit pe urmă cum s-a lăudat şi l-a îndemnat şi pe Ilie Cârlan să-şi facă poftele cu coniţa până nu se răceşte... Poate să spuie şi nea Matei Dulmanu, c-a fost şi dumnealui de faţă cu Petrică a Smarandei când am scos-o pe coniţa moartă din casă, dacă am văzut că nea Pavel Tunsu a dat foc maşinii...

— Eu n-am omorât-o, degeaba minte fata asta! zise Toader Strâmbu fără să se uite la Ileana.

— Ba fata nu minte, măi Toadere! făcu atunci Matei Dulmanu cu mustrare. De ce nu mărturiseşti c-ai omorât, dac-ai omorât? De ce umbli să năpăstuieşti pe alţii, Toadere?

— Ba, dacă-i pe spus, mai bine spune dumneata, nea Matei, cum ai spart capul neamţului, glăsui Toader întunecat.

— Apoi eu nici nu m-oi ascunde când m-or întreba boierii! zise Matei răspicat şi fără frică.

Procurorul asculta satisfăcut, uitându-se din când în când la prefect şi la maior, parc-ar fi vrut să vadă dacă ei observă cât de abil a procedat şi cum a reuşit să-i facă pe ţărani să vorbească.

— Mulţi răufăcători mi-au trecut prin mână, dar mai cinic şi mai ticălos ca ăsta n-am pomenit! rosti în cele din urmă procurorul către Baloleanu.

Maiorul Tănăsescu îşi smulgea mustăţile ca să se stăpânească. Îi fu frică să nu-i plesnească vinele de atâta constrângere nervoasă. Se puse deci cu pumnii şi cu cravaşa pe Toader Strâmbu, îl umplu de sânge, îl călcă în picioare... Când obosi, porunci caporalului să continue cu parul până-i va zdrobi ciolanele. Urletele ţăranului se transformau în gemete din ce în ce mai slabe şi mai horcăite.

— Sergent! strigă în sfârşit maiorul. Ia-l şi pe ăsta... În fundul grădinii!... Împuşcat!... Repede, repede!

Ordinul maiorului îl deşteptă brusc din toropeală, parcă ar fi turnat peste el o găleată cu apă. Se târî la picioarele ofiţerului, gemând:

— Iartă-mă, dom'le maior... Îmi rămân copilaşii orfani... Fie-vă...

— Ia-l, sergent! răcni Tănăsescu, ferindu-şi cizmele de atingerea ţăranului. Aide!... Puneţi mâna pe el!

Tocmai în pauza când se aştepta detunătura, apăru şi Titu Herdelea în curtea primăriei. Fiindcă Grigore Iuga era ocupat cu pregătirile de înmormântare, a socotit potrivit să nu-l încurce cu prezenţa lui. Auzind împuşcăturile din fundul grădinii, întrebă încet pe Baloleanu, care, spre a-şi arăta energia, răspunse cu o nepăsare firească:

— Nimic... A fost împuşcat ucigaşul doamnei Iuga...

Matei Dulmanu mărturisindu-şi vina, procurorul Grecescu îl declară arestat pentru a fi trimis în judecată tribunalului. Maiorul însă protestă:

— Pardon, domnule procuror! Până la judecată, bătaia e mai sfântă!... Caporal, numără-i şi ăstuia douăzeci şi cinci! Şi, pe când Matei Dulmanu primea bătaia fără a crâcni, Tănăsescu explică domnilor civili că tâlharii ăştia numai de bătaie înţeleg, că închisoarea e o adevărată recreaţie pentru ei şi că, în orice caz, osebit de ancheta civilă, el trebuie să aplice tuturor sancţiunile drastice cuvenite, pentru că au îndrăznit să se ridice împotriva armatei... Titu Herdelea avea pe buze un răspuns, dar tăcu văzând că Baloleanu şi Grecescu, cei chemaţi să vorbească, primesc fără obiecţie rodomontadele ofiţerului.

— Pavel Tunsu!... Care eşti?... Vino-ncoace! strigă pe urmă procurorul.

Pavel se ridică de jos. Dârdâia de spaimă că va fi şi el împuşcat. Bâlbâi în neştire, fără să mai aştepte vreo întrebare:

— Eu n-am omorât pe nimeni... Eu am stricat maşina şi i-am pus foc, că mi-au schilodit copilul, dar n-am vărsat sânge, că am copii...

Se socoti cel mai fericit când, snopit în bătaie, fu aruncat între ceilalţi arestaţi, în cancelarie. Îşi făcu cruce şi mulţumi bunului Dumnezeu, că a avut milă de copilaşii lui.

Spre a deosebi cât mai grabnic pe cei buni de cei răi, primul-procuror crezu necesar să schimbe ordinea cercetărilor şi să asculte în primul rând pe fruntaşii satului de la care poate mai curând să afle pe adevăraţii răufăcători şi instigatori.

— Să-mi spui cinstit, moşule, cum s-au petrecut blestemăţiile şi cine-s vinovaţii! întrebă pe Lupu Chiriţoiu.

— D-apoi, domnule, eu nu m-am amestecat, că-s bătrân şi nu mi-ar fi şezut frumos să...

— Bine, bine, te cred, dar cum a început răzmeriţa asta şi cine a stârnit-o? Că din senin doar n-a venit, moşule? insistă procurorul.

— Ba cam aşa a venit, domnule! întări bătrânul. A fost un vânt mare şi i-a luat pe bieţii oameni şi i-a mânat ca oile...

— I-ascultă, moşule, să nu ne îmbeţi pe noi cu basme, că n-avem vreme de d-astea! interveni maiorul Tănăsescu enervat de sfătoşenia bătrânului.

Şi, după câteva replici, îi trăsni o pereche de palme. Lupu Chiriţoiu îl privi drept în ochi şi rosti rar:

— Apoi, domnule maior, Dumnezeu să-ţi plătească ruşinea asta pe bătrâneţile mele!

— Ce?... Ce?... Eşti obraznic cu mine, tâlhar bătrân ce eşti? sări Tănăsescu. Caporal, numără-i cincizeci!

Titu Herdelea tremura lângă prefectul Baloleanu tot timpul cât bătrânul suferea loviturile fără a scoate un glas de durere, parc-ar fi fost de piatră.

După ce mai fură bătuţi câţiva bătrâni, între care mai rău Luca Talabă, pentru că atitudinea lui a părut cutezătoare, după ce atât Filip Ilioasa cât şi Marin Stan fură dovediţi şi recunoscură că s-au lăcomit fiecare la prădăciune, deşi sunt oameni cu stare, veni rândul lui Ignat Cercel. Ieri, când s-au potolit împuşcăturile, ca să se ia bine cu armata, Ignat a spânzurat un ştergar alb într-un băţ şi l-a pus în poarta bătăturii, să-l vadă boierii când vor trece.

Maiorul într-adevăr l-a observat şi s-a înfuriat: „Ce-i asta, hoţule?“ „Pace, dom'le maior!“ a răspuns Ignat umil...Pace, hoţule? Da cu cine ai fost tu în război, tâlharule? Cu armata română?“ Şi l-a bătut de l-a omorât... Acuma îl recunoscu:

— Tu eşti cu steagul alb, ai, şi cu pacea, hoţule?

— De, domnule maior, păcatele noastre, că nu ştim cum am face mai bine, ca să nu greşim! bâigui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proşti, de, păcatele noastre...

Pe când procurorul, mereu întrerupt de exploziile maiorului, isprăvea cu Ignat Cercel, veni primarul Ion Pravilă să raporteze că, precum i s-a poruncit, a adunat şi identificat pe toţi morţii, adică patruzeci şi patru, al patruzeci şi cincilea fiind preotul Nicodim al cărui cadavru însă a fost ridicat din uliţă încă de aseară de către fiică-sa Niculina. Maiorul Tănăsescu se făcu foc: cum a îndrăznit fata hoţului de popă să nesocotească ordinele lui? Primarul îngheţă, aşteptându-se să mănânce iar bătaie şi încă în faţa satului întreg.

— Unde e bestia de muiere care a cutezat? strigă maiorul cu ochii bulbucaţi.

Niculina ieşi la iveală, palidă, cu copilaşul de mână. Fără nici o vorbă, maiorul Tănăsescu se repezi la ea cu cravaşa. Femeia ţipa, se ferea, iar copilul începu să urle îngrozit:

— Mămica mea!... Mămica mea!

— Aoleu, aoleu, ajutor! zbiera Niculina cu obrajii vrâstaţi de loviturile care nu conteneau.

— Caporal! strigă maiorul obosit. Numără-i cincizeci!...

— Aoleu, oameni buni!... Aoleu!

Soldaţii o înşfăcară. Niculina, întinsă cu faţa în jos şi ţinută de patru soldaţi, se zvârcolea ţipând ca din gură de şarpe. Antonel se arunca la maică-sa, cu acelaşi scâncet de spaimă:

— Mămica mea!... Mămica mea!

Când un soldat începu să lovească, Titu Herdelea, care şoptise mereu „îngrozitor, îngrozitor“, ca să-l audă prefectul Baloleanu, îşi pierdu deodată stăpânirea şi, apropiindu-se de Tănăsescu, îi zise revoltat:

— Domnule maior, ajunge!... E insuportabil!... Asta e...

Maiorul, parcă l-ar fi pălmuit, tresări:

— Ce-ai zis?... Cine eşti dumneata... Ce cauţi aici?... Cum îţi permiţi să te amesteci dumneata în...

— Mă numesc Titu Herdelea şi sunt...

— Nu vreau să ştiu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strânşi. Imediat să părăseşti primăria, altfel te arestez şi te pun între baionete!... Imediat!... Imediat!

Prefectul Baloleanu înmărmuri. Energia maiorului cu ţăranii nu-i displăcea, deoarece îl scutea pe dânsul de-a fi energic şi de-a se încărca cu eventuale răspunderi. Orice ar interveni ulterior, el se poate spăla pe mâini. Dar incidentul cu un ziarist bucureştean şi prieten al lui Grigore Iuga poate să creeze complicaţii cu repercusiuni mai mult decât plicticoase. Reculegându-se puţin din stupoare, interveni amical şi în franţuzeşte, căutând să calmeze pe Tănăsescu, care se îndârjea din ce în ce mai tare:

— Eu nu permit nimănui!... Oricine ar fi!... Să fie şi Dumnezeu, eu nu permit!...

Titu Herdelea se făcuse ca ceara, şi de indignare, şi de emoţie. Îşi dădu îndată seama că amestecul lui, oricât de firesc omeneşte, a fost insolit. Totuşi, nu-i părea rău. Spre a nu aţâţa scandalul şi a nu se expune să fie într-adevăr arestat, întoarse spatele. Prefectul, vrând să-l împace, îl luă de mână să-l reţie:

— Domnule Herdelea, te rog... Fă-mi plăcerea!... Domnul maior are să...

— Decât să asist la asemenea barbarii, prefer să mă retrag, domnule prefect! zise Titu, căutând să-şi ia o mutră cât mai demnă.

— Ce rău îmi pare că... murmură Baloleanu, strângându-i mâna şi lăsându-l totuşi să plece.

Şi Tănăsescu se îmblânzi văzându-l că se depărtează. Din clipa când a auzit de la prefect că e ziarist, furia i-a scăzut brusc, fără însă să arate că s-ar da bătut. Acuma câţiva ani, fiind în garnizoană la Turnu Severin, a pălmuit la un chef pe un gazetăraş local. S-a făcut un tărăboi enorm; toate ziarele din Bucureşti l-au luat în primire; a ajuns la consiliul de reformă. Dacă n-ar fi avut în memoriu afacerea aceea, azi ar fi de mult locotenent-colonel.

— Nu pot permite să fiu înfruntat în exerciţiul funcţiunii! făcu dânsul umflându-şi glasul, ca să-şi păstreze aparenţa de mânie. Eu am o răspundere aici! Nu ne jucăm, nu-i aşa, domnule prefect?... De la Bucureşti e uşor să comanzi şi să scrii, dar uite pe tâlharii ăştia care au distrus, şi au jefuit, şi au prădat, şi au ucis!...

Cum ajunse la ţărani, vocea iar i se înăspri, revolta îi reveni parc-ar fi fost jignit şi devastat el însuşi, cu toate că el n-avea nici o avere.

— Satele astea ar trebui rase cu tunul de pe faţa pământului!... Până şi popa lor a fost tâlhar!... Ce-au făcut ăştia, blestemăţiile pe care le-au făcut n-au pereche!... În alte părţi au mai avut niţică ruşine, aici au fost în stare să măcelărească, şi femei, şi bătrâni...

Pe când maiorul Tănăsescu vorbea aşa, de jos, se ridică un ţăran cu părul vâlvoi, cu faţa luminată, şi se apropie cu glas arzător:

— Domnule, domnule, văd că te-ai pus să omori pe creştinii lui Dumnezeu şi nu vrei să asculţi poruncile care trâmbiţează în văzduhuri...

— Jos, jos! strigară câţiva soldaţi zeloşi.

— Ce porunci?... Ce zice?... făcu maiorul uluit de atâta îndrăzneală, după ce de azi-dimineaţă se sileşte să-l înmoaie.

— E nebun, domnule maior, trăiţi! zise plutonierul Boiangiu.

— Nebun?... Las'că cunosc eu nebuniile astea! strigă Tănăsescu. De altfel banditul ăsta a fost ieri în fruntea rebelilor şi a îndemnat

pe soldaţi la nesupunere... L-am auzit eu cu urechile mele!... Caporal, ia să-i numeri câte i se cuvine!

În vreme ce soldaţii îl băteau, Anton urla cu mare bucurie, parcă nici n-ar fi simţit loviturile:

— Daţi, daţi, fraţilor!... Că judecata cea mare tot are să vie şi glasul lui Dumnezeu... Loviţi, loviţi!... Că d-aia m-am sculat de jos şi d-aia...

Maiorul Tănăsescu, plictisit că bătaia n-avea nici un efect, porunci caporalului:

— Ia daţi-i drumul să se ducă dracului de nebun!

Apoi, întorcându-se la primul-procuror, adăugă:

— Să continuăm!... Vă rog!...

3

Grigore Iuga îşi simţea sufletul sfâşiat de remuşcări, iar prin gând îi trecea mereu:

„Poate dac-aş fi rămas aici, nu s-ar fi întâmplat..."

Dar, în acelaşi timp, îşi dădea seama că toate recriminările sunt de prisos şi că alte datorii i se impun acuma. Corpul Nadinei îşi căuta de cinci zile odihna, al tatălui său de trei. Avea impresia că morţii zac neîngrijiţi de prea mult timp, că sufletele lor nu-şi pot găsi odihna, că se chinuiesc şi chinuiesc pe cei vii dimprejur, în primul rând pe el, care de aceea suferă atât de mult şi e copleşit de mustrările conştiinţei.

Când a expediat ieri la Costeşti telegrama lui Gogu Ionescu, anunţându-i moartea Nadinei, nu s-a gândit la înmormântare, precum nu s-a gândit la nimic material... De-abia aseară, după ce a văzut cadavrele, şi-a zis că cel puţin Gogu cu Eugenia ar trebui să vie la înmormântarea Nadinei şi că deci trebuie să-i aştepte. Azi însă, după ce a văzut coşciugul în carul urmat de preotul din Lespezi, i-a venit în minte că Gogu n-are să vie acum la ţară nici

chiar pentru înmormântarea surorii sale şi că, de altfel, nici nu e timpul pentru o înmormântare pompoasă când satele se zvârcolesc în dezmeticirea din nebunia furioasă şi când ruinele încă fumegă ca şi sufletele oamenilor. Atunci, în clipa aceea, s-a hotărât să facă îndată o înmormântare simplă, potrivită împrejurărilor, lăsând pentru mai târziu, când se va fi coborât liniştea adevărată, ceremonia cea mare. Şi din clipa aceea i s-a risipit tulburarea care-i ţinuse sufletul într-o neputinţă dureroasă de a se orienta, parc-ar fi plutit într-o lume ireală.

— Ascultă, Leonte, după-amiază vom face înmormântarea...

Calm, ca şi când ar fi fost vorba despre lucrurile cele mai obişnuite, dădu logofătului dispoziţii precise, amănunţite. Câteva generaţii de ale familiei Iuga erau îngropate împrejurul bisericii de la Amara. Ultimul mormânt îl construise Miron Iuga. Într-însul odihnea de câţiva ani soţia lui. Era zidit în piatră, boltit şi vast, destinat să-l adăpostească şi pe el când îi va sosi ceasul. În acelaşi lăcaş va încăpea, cel puţin provizoriu, şi sicriul Nadinei. Fiindcă bătrânul preot Nicodim s-a prăpădit, va sluji preotul din Lespezi care a întovărăşit carul mortuar al Nadinei. Ajunge el singur...

Slujba se făcu în curte. Bătea vesel soarele primăverii. Arborii înmugureau văzând cu ochii. Coşciugurile erau aşezate fiecare pe câte un car cu patru boi înjugaţi. În spate, conacul vechi, cu geamurile încă sparte, părea un moşneag cu ochii plânşi. În faţă, zidurile înnegrite şi grinzile arse ale castelului nou, profilându-se pe şirul de plopi dinspre uliţă, alcătuiau un decor funerar parcă înadins pregătit. În odăjdiile noi, preotul spân, cu bărbuţa speriată, citea şi cânta, şi ridica mereu ochii spre cerul albastru pe care nouraşi albi, ca nişte şiraguri de îngeri, se întreceau să asculte pomenirea morţilor. Preotul avea un glas mic, subţirel şi totuşi alinător. Glasul acesta se suia în văzduh ca o dâră de fum de tămâie, împrăştiindu-se în tăcerea îndoliată ce stăpânea nu numai conacul, ci toată împrejurimea. Răspunsurile dascălului, maşinale

şi fonfăite, rămâneau dedesubt, se amestecau cu rumegatul indiferent şi mut al boilor, ale căror cozi lungi se legănau ritmic, alungând muşte imaginare.

Grigore Iuga stătea lângă loitra carului cu coşciugul tatălui său, având alături pe Titu Herdelea ca un aghiotant credincios. În partea cealaltă, până la gardul dinspre ograda conacului, din care numai câţiva stâlpi se mai aflau în picioare, se îngrămădeau toţi oamenii curţii, cu Isbăşescu în frunte şi cu argaţii la urmă. Nevasta logofătului şi bucătăreasa Profira plângeau cu sughiţuri multe, dar fără bocete gălăgioase, ruşinate parcă de răceala lui Grigore.

Ochii lui, roşii şi tulburi, cuprindeau în aceeaşi privire amândouă coşciugurile. Erau la fel de mari, din acelaşi lemn, parc-ar fi fost comandate de mult. În sufletul tânărului Iuga dăinuia o linişte resemnată. Gânduri multe îi fulgerau prin minte, se ciocneau, se alungau fără încetare şi fără a se cristaliza, ca nişte crâmpeie fără rost, vânturate de întâmplare. Numai în inimă îi stăruia un simţământ apăsător ca o rană deschisă, care te doare fără să-ţi mai dai seama.

Nici nu băgă de seamă când s-a isprăvit slujba, când au pornit spre cimitir. De-abia ajungând în uliţă, şopti lui Titu Herdelea:

— Poate c-ar fi trebuit să-l anunţăm şi pe Baloleanu... În sfârşit!

Mergea în urma carului al doilea în care era coşciugul tatălui său. La câţiva paşi mai înapoi se auzeau paşii celorlalţi şi plânsetele femeilor, mai zgomotoase. Înaintea celuilalt car văzu strălucirea odăjdiilor preotului şi apoi îi auzi şi glasul cântând parcă dintr-o mare depărtare.

Se miră de mulţimea adunată la primărie. Titu îi dădu câteva lămuriri sumare. Nişte vaiete confirmau că ancheta continua cu aceeaşi ardoare. Când sosi convoiul funerar mai aproape, prefectul Baloleanu ieşi din curtea plină de ţărani, urmat de primul-procuror Grecescu, de maiorul Tănăsescu şi de căpitanul de jandarmi Cor-

buleanu. (Căpitanul Lache Grădinaru, care ar fi dorit să se asocieze ca unul ce a cunoscut pe bătrânul Miron şi i-a fost oaspe de multe ori, fu obligat să continue instrucţia rebelilor cât vor lipsi anchetatorii.)

— Să mă ierţi şi să ne ierţi, Grigoriţă dragă, că n-am ştiut nimic, altfel lăsam toate şi veneam să aduc ultimul omagiu venerabilului tău părinte! murmură Baloleanu cu o mutră întristată, strângându-i mâna prelung.

Ceilalţi, luându-şi fiecare înfăţişarea îndoliată potrivită, îi strânseră de asemenea mâna pe rând, cu clipiri din ochi care voiau să spună că durerea lor nu găseşte cuvinte să o exprime destul de elocvent.

Grigore Iuga voi să ceară el scuze prietenului său Baloleanu că a neglijat să-l vestească. În momentul când deschise gura, îl văzu scoţând grăbit batista şi ştergându-şi ochii, parc-ar fi vrut să-şi înăbuşe lacrimile. Gestul i se păru atât de nesincer, că renunţă să mai răspundă şi continuă mersul întrerupt câteva clipe, iuţind paşii, ca să ajungă din urmă carul care nu se oprise.

Convoiul intră curând în curtea bisericii. Preotul mai cântă puţin, apoi coşciugurile fură coborâte pe rând în mormântul deschis, lângă care stăteau cei trei argaţi trimişi de logofătul Bumbu să ridice, cu băgare de seamă, lespedea şi pe urmă sa o aşeze la loc cum a fost. Alţi oameni de-ai curţii trebuiră să dea ajutor celor trei, coşciugurile fiind prea grele. Preotul repetă de mai multe ori „veşnica lor pomenire“, acompaniat şi de mormăielile dascălului, apoi încetă brusc, cu o plecăciune umilă spre Grigore Iuga, care privea cu ochi rătăcitori şi fără să facă vreo mişcare. La un semn al logofătului, cei trei oameni se apucară să acopere mormântul. Baloleanu şi ceilalţi exprimară iarăşi sincere condoleanţe, pe care Grigore le ascultă tăcut, dând doar puţin din cap în semn de mulţumire. Auzi, însă, foarte clar cuvintele maiorului Tănăsescu către căpitanul de jandarmi:

— Fiindcă tot suntem aici şi avem pe popă la îndemână, să te duci să îngropaţi şi pe ţărani, la cimitirul satului, nu ştiu unde vine, popa trebuie să ştie. Găseşti acolo pe primar. Te rog, puiule, ca să scăpăm şi de formalitatea asta!... Dar ştii, scurt, fără multă ceremonie. Şi atâta e prea mult pentru nişte tâlhari!... Să nu uitaţi pe cei executaţi adineaori la primărie!

Grigore avu o tresărire, parcă şi-ar fi adus aminte de ceva foarte important. Zise repede către Titu:

— Aş fi vrut să fiu şi eu la înmormântarea ţăranilor, dar nu mă simt deloc capabil acuma... Vrei dumneata să te duci în locul meu?

— Desigur! răspunse scurt tânărul Herdelea.

Preotul conduse pe Titu Herdelea şi pe Corbuleanu. Trecură prin grădina bisericii, prin alte două grădini şi o livadă. Morţii erau înşiraţi în cimitir pe două rânduri, înţepeniţi şi strâmbaţi cum i-a lăsat moartea. O groapă lungă şi largă era săpată gata alături.

— Scurt, părinţele, că n-avem timp! îndemnă căpitanul Corbuleanu.

Stătu ca pe spini cele câteva minute cât fură pomeniţi morţii, mai stătu alte câteva minute până ce-i văzu aruncaţi în groapa comună, apoi plecă fără a mai întoarce capul.

Titu Herdelea rămase numai cu preotul, privind tăcuţi amândoi cum pământul slăninos, cu bulgări grei, izbea cadavrele, zvârlite şi îngrămădite în groapă ca nişte crăci putrede, cum morţii, încetul cu încetul, îşi potriveau culcuşul, se amestecau şi se topeau cu pământul care îi ascundea de toate primejdiile.

„Cât s-au zbătut ei să aibă pământ şi iată că pământul i-a cules pe toţi! îşi zicea Titu Herdelea cu o strângere de inimă. Şi când te gândeşti că, în cele din urmă, toate străduinţele noastre tot aici sunt sortite să sfârşească!“

Vreo zece ţărani asudau cu lopeţile, muţi, gâfâind. Primarul Pravilă îi zorea mereu, speriat, parcă palmele primite de la maior l-ar fi zăpăcit cu desăvârşire.

— Câţi au fost, primarule? întrebă Titu când văzu că pământul i-a înghiţit pe toţi.

— Patruzeci şi şase, domnule, împreună cu Trifon şi cu Toader pe care numai adineaori i-am adus de la cancelarie, zise primarul apropiindu-se cu încredere fiindcă fusese de faţă când Titu a avut ciocnirea cu maiorul. Părintele Nicodim a rămas acasă. A bătut-o el domnul maior pe Niculina, dar tot s-a îmblânzit pe urmă şi n-a mai poruncit să-l ridicăm din casă, c-ar fi fost şi ruşine să-l arunce laolaltă cu toţi sărmanii, că doar dumnealui n-a avut nici o vină, că citise rugăciunea la căpătâiul boierului Miron şi... Of, Doamne, apără-ne şi ocroteşte-ne, că mare greutate a dat peste noi!

După o pauză, tânărul Herdelea întrebă iar:

— Dar revoluţia asta ce-a fost, primare?... Cum v-a venit să faceţi atâtea nelegiuiri, atâta stricăciune şi răutate?

— De, domnule, s-au iuţit oamenii şi au păcătuit fără dreptate! răspunse Pravilă amărât. Dar nici aşa cum s-au întors lucrurile, parcă nu-i cu dreptate! Că prostimea-i prostime şi nu-i mirare să greşească, boierii însă sunt înţelepţi şi...

Titu nu răspunse. Întoarse ochii spre groparii care se luptau greu cu pământul morţilor. Primarul amuţi deodată, ca şi când şi-ar fi luat seama şi i-ar fi fost frică să nu fi vorbit prea mult...

Pentru cină, atât Baloleanu cu Grecescu cât şi ofiţerii au fost invitaţii lui Grigore Iuga la conac. Prefectul improviză un mic discurs pentru proslăvirea memoriei celor două victime ale răzvrătirii criminale care a umplut ţara de ruine şi de doliu. Pe urmă, spre a menaja pe amfitrion, nici nu mai pomeniră de cei morţi. Se vorbi mult despre cruzimile şi prădăciunile ţăranilor... Observând că tânărul ziarist bucureştean tace ca şi Grigore, Baloleanu se simţi dator să facă un apel la unirea tuturor în faţa primejdiei ce o prezintă turma rătăcită de nişte instigatori criminali, care vor fi negreşit descoperiţi.

— Trebuiesc uitate micile ambiţii personale, precum trebuiesc scuzate eventuale mici jigniri involuntare şi provocate de împrejurările anormale! exclamă dânsul patetic. Nu-i aşa, domnule Herdelea?

Titu ridică din umeri, parc-ar fi vrut să spuie că astea n-au nici o importanţă. Grigore se uită mirat la Baloleanu, neînţelegând aluziile.

— A, nu ţi-a spus nimic? zise prefectul surprins. Ei, iacă, domnilor, sufletul fin şi delicat! Vedeţi cum se cunoaşte imediat?...

Şi după ce dumeri pe Grigore în câteva cuvinte, goli un pahar de vin pentru uitarea incidentului. Maiorul Tănăsescu strânse peste masă mâna lui Titu în aplauzele admirative ale tuturor. Pe urmă toţi îşi dădură multă silinţă să explice tânărului ardelean că ţăranul îndeobşte e aşa de ticălos şi de încăpăţânat în răutăţi, că numai forţa brută poate să-l înfrâneze de la crimele cele mai oribile.

— Să nu uităm că ne aflăm într-o casă de două ori îndoliată de aceşti tâlhari, devastată şi incendiată! făcu maiorul Tănăsescu cu o indignare muiată într-un glas dulce.

— E suficient să priveşti împrejur, ca să-ţi dai seama cât sunt de sălbatici! adăugă Corbuleanu, răsucindu-şi mustaţa, parc-ar fi fost şi femei de faţă.

Primul-procuror Grecescu, taciturn din fire, se făcu toarte ascultat povestind în ce fel s-au reprimat în alte ţări asemenea răzmeriţe şi scoţând în evidenţă că cele câteva beţe aplicate aici pe spinarea barbarilor noştri pot fi privite ca nişte inofensive mângâieri părinteşti.

Pe Titu Herdelea discuţia îl înflăcăra. El simţea că domnii aceştia n-au dreptate, dar nu-şi putea concretiza obiecţiile într-o replică convingătoare.

— Pe mine numai nedreptatea mă revoltă! strigă el de câteva ori, ca şi când prin aceasta ar fi vrut să se deosebească.

Apoi, mai târziu, inspirat de focul discuţiei, declară cu o siguranţă care-l uimea şi pe el însuşi:

— Eu înţeleg şi admit orice sancţiune, cu singura condiţie să fie dreaptă şi legală. Dumneavoastră, care reprezentaţi statul şi aveţi la dispoziţie toată puterea statului, dumneavoastră nu vi-e permis să cădeţi în vina ţăranilor, care au călcat legile şi au săvârşit crime. Călcând legile, săvârşiţi şi dumneavoastră crime, iar crimele dumneavoastră sunt mai grele, pentru că le săvârşiţi sub scutul statului şi abuzând de forţele lui de constrângere. Ţăranii, când s-au răsculat şi au săvârşit nelegiuirile, au riscat, în fiecare moment, să întâlnească forţa statului, armata, sau poliţia, sau jandarmii, care să-i pedepsească. Dumneavoastră, în loc să le aplicaţi rigorile legilor, batjocoriţi şi schingiuiţi pe nişte oameni încătuşaţi şi fără posibilitate de apărare, pentru că ştiţi că nu veţi întâlni pe nimeni care să vă pedepsească!

— Iubitule, iubitule! surâse Baloleanu cu indulgenţă. Eu sunt om de legi şi de drept! Ei bine, statul are nu numai dreptul, dar chiar datoria să-şi apere existenţa, când i-e ameninţată, prin orice mijloace! Legal şi drept este orice contribuţie la menţinerea şi întărirea statului!

— Aşa mi-a vorbit odinioară şi un ofiţer de jandarmi unguri! răspunse ironic Titu. Deosebirea este doar că el vorbea ungureşte, iar dumneavoastră româneşte!

— Dar nici să tolerăm revoluţia...

— Legea învinge revoluţia. Numai fărădelegea provoacă şi propagă revoluţiile! zise Titu Herdelea cu mândria omului care a făcut o mare decoperire.

4

A doua zi, înainte de amiazi, un convoi de vreo cincizeci de ţărani fu pornit spre Piteşti, încadrat de soldaţi cu armele încărcate, sub comanda unui plutonier bătrân şi rânzos. Dovediţi sau bănuiţi a fi fost capii răzvrătirii şi a fi săvârşit diferite crime, erau

ferecaţi în lanţuri şi apoi toţi împreună legaţi de un singur lanţ gros şi lung, doi câte doi. Câţiva soldaţi purtau şi bâte grele cu care să îmboldească la mers pe eventualii şovăitori.

Curând după-amiazi îşi luară rămas bun de la Grigore Iuga, unde prânziseră, Baloleanu, Grecescu şi maiorul Tănăsescu. Se duceau, spunea prefectul, să constate efectele pacificării în toate comunele care au fost contaminate de spiritul răzvrătirii. Mai ales că au primit rapoarte confidenţiale cum că, în unele sate, moşierii, întorşi acasă sub ocrotirea armatei şi găsindu-şi avutul prădat, au început să se facă singuri instructori, judecători şi executori ai presupuşilor vinovaţi.

— Asta nu se poate! declama Baloleanu cu o nobilă indignare. Eu nu voi tolera represalii! Unde-am ajunge dacă fiecare s-ar apuca să-şi facă singur dreptate după capriciile sale? Legea trebuie să fie egală pentru toţi!... (Întâlnind privirea ironică a tânărului Herdelea.) Una e apărarea interesului general şi alta e interesul particular, cu răzbunările lui dispreţuitoare de legi!...

Ziua următoare plecă şi Titu Herdelea. Grigore l-ar mai fi reţinut, dacă nu s-ar fi gândit că în împrejurările acestea, când la ţară e numai jale, şi durere, şi ruină, aceasta ar însemna mai mult egoism decât prietenie.

— Ai fost prea bun că ai stat lângă mine în zilele de primejdie şi de suferinţă, îi zise la despărţire. Nu vreau să abuzez de prietenia dumitale... Îţi mulţumesc şi nu voi uita niciodată devotamentul adevărat cu care ai înţeles şi ai suportat toanele şi tăcerile mele!... De altfel nici eu nu voi zăbovi mult pe aici acuma. Singurătatea şi toate umbrele care rătăcesc aici în aer m-ar neurasteniza complet. Trebuie însă să iau dispoziţii pentru muncile încă neîncepute şi pentru reparaţia celor ce se mai pot repara...

Cu aceeaşi brişcă galbenă şi cu acelaşi Ichim pe capră părăsi Titu şi acuma Amara. Uliţa era tot pustie, parcă oamenii încă n-ar fi îndrăznit să iasă de prin case sau ascunzători. Curtea primăriei era tot plină de ţărani culcaţi la pământ, cu faţa în jos şi păziţi de

soldaţi. Ancheta continua cu aceeaşi intensitate, numai anchetatorii s-au schimbat. Căpitanul Lache Grădinaru a luat locul maiorului, iar plutonierul Boiangiu pe al procurorului.

Până la Costeşti, în toate satele văzu semne de anchete similare. În gara Costeşti se întâlni cu Cosma Buruiană, care îl descusu îndelung asupra stărilor din Amara şi-i spuse că mâine se va întoarce şi el acasă, deocamdată singur, până va constata că într-adevăr nu mai e nici o primejdie...

În Bucureşti, primul drum îl făcu în aceeaşi zi la Gogu Ionescu. Îi era penibil să fie crainicul nenorocirii, dar îşi zicea că, după telegrama laconică a lui Grigore, amănuntele pe care le aducea dânsul vor fi totuşi o consolare. Casa din strada Argintari cu scara monumentală şi scoica deasupra intrării, care cu vreo şase luni în urmă, când venea mişcat şi înfricoşat să se intereseze de sosirea boierilor, i s-a părut atât de veselă şi de fericită, acuma avea o înfăţişare posomorâtă, cu toate că razele asfinţitului îi mângâiau zidurile şi se jucau în geamuri, iar în grădiniţa cu potecile curate, straturile de iarbă tânără verzuiau ca nişte covoraşe de catifea întinse la soare. Găsi numai pe Eugenia acasă. Îl puse să-i povestească tot înainte de a sosi Gogu. Eugenia era îngrozită, dar mai mult de durerea soţului ei. Ea l-a oprit să plece la Amara pentru înmormântarea Nadinei. I-a fost frică să nu se mai întâmple ceva pe acolo... Sosi şi Gogu curând. În cele câteva zile de când nu l-a văzut Titu, parc-ar fi îmbătrânit cu zece ani. Îşi uitase cochetăriile şi-şi pierduse jovialitatea. Cum dădu cu ochii de Titu, începu să plângă cu hohote, ca o femeie incapabilă să se stăpânească. Numai acuma simţea cât de mult a iubit-o pe Nadina, mai mult decât pe o soră, ca pe un copil al său. Ascultând pe Titu, care trebui să repete povestirea, ofta mereu: „Bietul tata!... Cum o să suporte el vestea asta!“ Bătrânul Tudor Ionescu întreba mereu dacă s-a înapoiat Nadina, răsfăţata inimii lui bolnave, de la ţară, pentru că a aflat şi el despre întinderea răscoalei din Argeş...

Seara Titu Herdelea trebui să povestească şi soţilor Gavrilaş, la masă, ce a păţit şi ce a văzut la ţară. Astfel se culcă târziu şi numai în pat îşi aruncă ochii pe gazetele de după-amiazi. Zâmbi trist citind că, graţie măsurilor cuminţi luate de noul guvern, tulburările sunt aproape pretutindeni potolite, fără vărsare de sânge. I se părea o batjocură. În suflet îi mocnea mereu revolta înăbuşită. Se visă la Amara, în curtea primăriei, în mijlocul mulţimii tăvălite la pământ. Maiorul tăia capetele plecate cu sabia lui ştirbită şi ruginită de sânge. Când o ridică asupra unui copilaş care plângea sfâşietor, Titu s-a aruncat asupra maiorului, i-a smuls-o din mână şi a azvârlit-o... „Te arestez! Te arestez!“ răcnea maiorul. Titu se văzu înhăţat de soldaţi furioşi şi apoi deodată cravaşa maiorului începu să-i sfârtece obrajii...

La *Drapelul*, a doua zi, Roşu îl îmbrăţişă, parcă s-ar fi întors din mormânt. Îl introduse şi la Deliceanu, să-i istorisească metodele de pacificare ale noului guvern. Veşnic ispitit de a ridica *Drapelul* prin ceva de mare senzaţie, secretarul redacţiei se gândea să publice impresiile tânărului redactor, inclusiv conflictul cu maiorul sanguinar.

— Nu, nu, Roşule! îl opri directorul. Noi ne-am obligat moralmente să le dăm concursul pentru potolirea dezordinilor. Trebuie să ne respectăm angajamentul! Noi nu putem fi murdari şi criminali cum au fost ei!

— Bine! făcu Roşu. Ştiam anticipat. *Drapelul* e condamnat să vegeteze în vecii vecilor!

Peste câteva zile Titu, prezentându-se regulat la *Drapelul*, găsi pe Roşu mai negru ca totdeauna. Crezu că a avut vreo neplăcere particulară şi-l lăsă în pace, aşezându-se să fabrice articolaşele anodine cotidiene pe care se obişnuise acuma a le produce în redacţie. Într-un târziu, secretarul izbucni singur:

— Ce oroare!... Ce ticăloşie!... Ce barbarie!...

Nu i se potriveau exploziile teatrale. Glasul lui suna gol ca al unui actor fără talent. Parcă şi-ar fi dat seama, se scufundă iar în tăcere şi numai după vreun sfert de oră reluă sarcastic:

— Ei, ce facem cu revoluţia noastră, puiule?... S-a terminat, ai?... I-am pus cruce?... Adică ce cruce?... Mii de cruci!

Titu Herdelea se apropie ca de obicei spre a arăta că-l interesează.

— Ai observat, sper, că rubrica tulburărilor ţărăneşti a dispărut aproape complet din ziare?... Ceea ce înseamnă că represiunea a fost eficace. Liniştea s-a restabilit în toată ţara... Ce linişte?... Mii de morminte proaspete semnalează că ordinea cea mai perfectă domneşte iarăşi în România!

Apoi, după o mică pauză, cu faţa congestionată de indignare:

— Măi băiete, ce-ai văzut tu în Argeş a fost o glumă de salon faţă de cruzimea şi barbaria ce s-a abătut asupra tuturor satelor din ţară de când au luat ăştia conducerea!... Cei împuşcaţi sau în general ucişi de expediţiile represive sunt cei fericiţi şi norocoşi, pentru că au scăpat de schingiuirile spăimântătoare pe care trebuie să le îndure cei vii... În sfârşit, a fost o baie de sânge colosală, ceva cum nu s-a mai pomenit nicăiri în lume în veacul din urmă, nici chiar în colonii sau faţă de triburile sălbatice. Şi toate pe tăcute, să nu afle Europa şi lumea. Tunurile au bubuit, au nimicit din temelii sate multe, puştile au trosnit neîncetat... Victimele sunt aruncate în gropi colective, fără cruce, să nu lase nici o urmă... Şi nimeni nu poate protesta, nimeni nu cutează să crâcnească, fiindcă sunt în joc interesele ţării şi fiindcă interesele ţării cer ca atâtea milioane de ţărani să muncească flămânzi şi goi pentru a procura câtorva mii de trântori bogăţiile care să fie risipite în lux şi luxură!

— Dacă n-am unde să scriu? zise tânărul Herdelea. Eu aş protesta!

— Mai bine că n-ai unde, puiule, căci cu tine ar isprăvi repede: te-ar expulza din ţară ca pe orice străin indezirabil!

— Eu? străin? în România? zâmbi Titu cu superioritate ironică.

— Nu uita, puiule, că tu nu eşti cetăţean român, oricât te-ai crede tu mai român ca alţii! Aşa că îndată ce vei deveni periculos ordinii publice, nu vei mai fi frate, ci duşman, şi ca atare... Dar fii liniştit!... Într-o săptămână, două numai tribunalele vor mai păstra amintirea răzmeriţei de ieri prin judecarea zecilor de mii de ţărani, strânşi cu arcanul de pretutindeni, care umplu toate închisorile ţării... Încolo, toată lumea va fi profitată şi mulţumită. Cei devastaţi vor fi repede şi gras despăgubiţi de către stat ca să-şi refacă gospodăriile, ba chiar să le îmbunătăţească. Iar ţăranii, dacă vor fi cuminţi, vor primi o nouă avalanşă de discursuri, şi promisiuni, şi vorbe goale, fiindcă, să nu uităm, parlamentul va fi dizolvat curând-curând şi se vor face alegeri noi...

Într-adevăr, peste vreo zece zile nici chiar Roşu nu mai pomenea despre mişcările ţărăneşti. Ziarele discutau tot mai insistent despre alegerile în perspectivă. Ici-colo, mai ales în presa partidelor, se cerea descoperirea şi pedepsirea instigatorilor. Primăvara trezea noi pofte de viaţă. Grădinile de vară îşi pregăteau deschiderile. Cafenelele şi cârciumile acaparau trotuarele cu mesele scoase la aer. Pe Calea Victoriei, între Bulevard şi Palat, femeile frumoase întinereau în toalete ispititoare. Plimbăreţii cotidiani de ambele sexe îşi şopteau pe trotuare obişnuitele chemări: „iubire“, „păpuşica“...

Titu Herdelea stătea acuma mai puţin pe acasă, deşi camera lui era drăguţă şi prietenoasă. Tocmai într-o după amiază pe care se hotărâse să o jertfească unei cărţi interesante, se pomeni cu vizita doamnei Alexandrescu, însoţită de surâzătoarea Mimi. Tânărul se miră. Fosta-i gazdă îi spuse că s-a abătut pe-aici şi, fiindcă a avut drum, şi i-a fost dor de dânsul, că nu l-a uitat cât a fost totdeauna de gentil, dar mai cu seamă fiindcă Mimi a cicălit-o: „Hai, mămico, să-l vedem dacă m-a uitat...“ Pe urmă aduse vorba despre Jenică, ocărându-l c-a fost o lichea şi s-a purtat ca un ordinar, că într-o bună zi n-a mai dat pe la ea şi i-a trimis pe hodorogul de tată-său să-i notifice sfârşitul aventurii. Ce mai faier

le-a tras ea tuturor, n-o să uite nici în cer!... Mimi, sărăcuţa, nu l-a putut suferi de la început pe Jean, că i s-a părut antişat de persoana lui şi lipsit de educaţia fină pe care Mimi a primit-o de la mămica ei. Dar ea, naivă, de, ca femeia cinstită, n-a luat seama la nimic şi s-a încrezut în vorbele lui. Ce regretă mai mult e că, din pricina lichelei şi a ofticoasei de soră-sa, a despărţit două inimi care se iubeau. Că Mimi, drăgălaşa de ea, i-a mărturisit deschis, ca unei mame bune, din prima zi: „Mămico, tare-i simpatic chiriaşul tău!" Şi de atunci n-are peri în cap de câte ori i-a spus: „Mămico, mi-e drag şi mi-e drag!" În sfârşit, acuma a dat Dumnezeu de a rămas liberă şi Mimi, a scăpat şi ea de Jenică, aşa că acuma...

— Ei, hai, pupaţi-vă, hai, că eu mă întorc cu spatele! zise deodată doamna Alexandrescu, drept încheiere.

Mimi se agăţă de gâtul lui Titu frecându-şi buzele de buzele lui. Tânărul Herdelea se ruşina de toată scena asta şi îngâna, fâstâcit, cuvinte galante de care îi era şi mai ruşine. În sfârşit, doamna Alexandrescu îl pofti să le viziteze. La plecare, Mimi rămase în urmă, iar se frecă de el şi-i şopti languros:

— Să vii negreşit, bebe!

Întâmplarea aceasta hotărî pe Titu Herdelea să se ducă chiar a doua zi la Tanţa, în dosul gării, la părinţii ei. De două săptămâni, de când s-a întors de la ţară, nu s-a întâlnit deloc cu Tanţa. Ea nu s-a mai arătat, iar el n-a îndrăznit s-o caute. Fu primit bine de toată familia. Tanţa se minuna, şi se bucura, şi se îmbujora de fericire. Jean i-a strâns mâna parcă numai ieri s-ar fi despărţit. Vorbiră mai mult de nunta lui, care era fixată peste câteva săptămâni după Paşti. Jean îi propuse să-i fie cavaler de onoare. Titu acceptă cu condiţia să aibă de pereche o domnişoară de onoare simpatică. Adică pe Tanţa. Ochii doamnei Ionescu se înduioşară de mulţumire; chiar bătrânul Ionescu se sili să surâdă şi reuşi.

Grigore Iuga sosi la Bucureşti abia peste trei săptămâni după Titu. Deşi avea figura obosită, în ochi îi pâlpâia parcă o nouă încredere.

— S-au întors, fireşte, toţi cei fugiţi, răspunse dânsul curiozităţii tânărului Herdelea. S-a întors şi Platamonu, dar fără fiul său, mutilat, care, probabil, boleşte undeva, în vreun sanatoriu... Numai morţii nu se mai pot întoarce!

Căutând să-i alunge tristeţea, Titu încercă să schimbe vorba, Grigore însă continuă liniştit:

— Am început şi am terminat semănăturile de primăvară!... Oamenii s-au întors la ogoare, parcă episodul răzvrătirii ar fi fost un vis urât. S-au reluat muncile cu mai multă râvnă, cu un fel de desperare mută... Din nenorocire, aproape un sfert dintre ţărani sunt închişi pe la Piteşti. Toate beciurile oraşului s-au transformat în temniţe. Noi nu învăţăm nimic din nici o nenorocire... Fără să-ţi mai spun că lipsa atâtor braţe, în împrejurările astea, e şi o mare pierdere pentru economia ţării!... În sfârşit, ne silim să ştergem urmele uraganului pe cât se poate. De altfel, natura însăşi ne ajută. Pretutindeni e o năvală de viaţă nouă. Pomii şi copacii au înflorit. Ruinele focurilor, tăciunii, scrumul, peste toate a pus stăpânire primăvara...

— Dar sufletele oamenilor? întrebă Titu.

— Dumnezeu ştie, numai Dumnezeu! zise Grigore. Mie mi s-a părut, de câte ori am vorbit cu vreun ţăran — care a fost bătut, şi doar toţi au fost, că nu regretă nimic, ba dimpotrivă... A rămas în mintea tuturor întrebarea pe care n-o mai poate smulge nici o represiune: „Apoi cum să trăim fără pământ?“

5

Grigore Iuga avu lungi consfătuiri agricole cu Victor Predeleanu. Rămas prin voia sorţii singurul stăpân al domeniului Amara, voia să-şi puie în practică planurile de reorganizare a exploatării. Îi trebuia însă neapărat un agronom cinstit şi priceput, care să-i fie colaborator credincios, cu care să se înţeleagă şi pe care să se poată bizui deplin pentru orice eventualitate. Socotea să se stabi-

lească în Bucureşti, ca şi Predeleanu, şi numai în timpul muncilor principale să stea la ţară. Castelul ars nu se mai gândea să-l refacă. Dacă va fi nevoie, va moderniza vechiul conac cruţat de furia focului.

Predeleanu se interesă, căută şi găsi omul care-i trebuia lui Grigore. Era un tânăr simpatic, vioi, inteligent şi chipeş, cu câţiva ani de practică agricolă în Germania şi alţi câţiva ani de conducere, cu bune rezultate, a unei mari ferme-model a statului.

— Uite-l! Se numeşte Stelian Halunga... Îţi place? întrebă Predeleanu, prezentându-l.

— Îmi place! zâmbi Grigore. Şi sper că vom fi buni prieteni!

Înainte de a se duce la Amara să instaleze pe noul administrator, Grigore mai avea să limpezească unele chestiuni, care, tocmai pentru că erau rămăşiţe de ale trecutului, ar fi putut încurca viitorul. Cu Gogu Ionescu a trebuit să discute despre mormântul Nadinei. Cum Nadina numai prin lipsa unei mici formalităţi procedurale a mai putut figura ca soţia lui, Grigore nu se credea îndreptăţit să decidă nimica în privinţa ei. Gogu, deşi încă neconsolat, credea că, de vreme ce destinul a mânat-o la ţară, în zilele cele mai periculoase, nicăiri n-ar avea odihnă mai mare sufletul ei atât de neastâmpărat în viaţa aceasta, decât acolo unde a găsit-o moartea. La parastasul de trei luni, vor merge cu toţii. De altfel, cu aceeaşi ocazie, el ar vrea să-şi vândă moşia lui de la Lespezi, poate şi pe a Nadinei de la Babaroaga. Evenimentele acestea l-au zdruncinat prea mult. N-ar mai avea inimă să trăiască şi să se simtă acasă în locurile şi între brutele care au asasinat pe soră-sa.

— Atunci vinde ţăranilor! zise Grigore. Au plătit şi ei cu destul sânge măcar dreptul de a cumpăra pământ!

— Nu, nu! făcu Gogu cu groază. Nu vreau să mai am de-a face cu ţăranii, nici un fel de legătură, nici măcar de vânzare-cumpărare. Eu aş vinde cel mai bucuros unei bănci care n-are

decât să parceleze proprietăţile pentru ţărani... Degeaba, dragă Grigoriţă, eu n-am afinităţi cu pământul ca tine, şi nici cu ţăranii. Eu sunt orăşan get-beget. Poate şi de aceea eu nu voi uita şi cu atât mai puţin nu voi ierta crimele lor care mi-au zdrobit inima!

Lui Dumescu, la Banca Română, i-a făcut mai multe vizite. Dumescu, în amintirea prieteniei cu Miron, s-a oferit să-l ajute în toate încurcăturile financiare. Grigore n-a vrut să primească nici un fel de despăgubire de la stat, cum se îmbulzeau să cerşească cei mai mulţi dintre sinistraţi, care îşi umflau pagubele, ca să profite de pe urmele nenorocirii. Din toate câte-i devastase focul numai castelul cel nou a fost asigurat. Totuşi, dacă societatea îşi va respecta angajamentul şi-i va plăti despăgubirea contractuală, din suma realizată el ar achita datoria la bancă, iar cu diferenţa şi-ar reface măcar în parte acareturile şi inventarul. Dumescu bănuia însă că societăţile de asigurare nu vor consimţi să plătească, considerând răscoala ca un caz de forţă majoră, care anulează de drept obligaţiile lor. Ar fi bine dacă guvernul ar veni cu o lege care să reglementeze complicaţiile pe care le-au creat întâmplările acestea excepţionale. În orice caz el, Dumescu, se va interesa de toate.

Grigore interveni apoi la Mitropolie şi obţinu să fie adus la Amara, în locul vacant de preot, fiul bătrânului Nicodim, ca astfel măcar după moarte să i se împlinească dorinţa care l-a muncit atâta în viaţă. De altfel, tânărul a alergat acasă, tocmai din Gorj, unde-şi avea parohia, să slujească şi el la groapa părintelui său şi să fie de ajutor Niculinei, până ce va putea scăpa şi Filip, aflat închis la Piteşti cu ceilalţi oameni năpăstuiţi...

Pentru a contribui la potolirea şi mângâierea sufletelor, Grigore Iuga, plecând în sfârşit la ţară cu noul administrator, se opri la Piteşti să libereze din închisoare cel puţin pe învăţătorul Dragoş.

Prefectul Baloleanu se lăsa greu. Îşi formase convingerea că răscoala, îndeosebi în judeţul Argeş, a fost opera unor instigatori şi avea ambiţia să-i descopere, servind astfel interesele partidului

său care începuse a fi acuzat, prin anume ziare anarhice, că ar fi autorul moral al tristelor evenimente. Dragoş îi fusese indicat ca cel mai periculos agitator. Numai după două zile de tratative şi insistenţe, consimţi să-i dea drumul, dar pe garanţia personală a lui Grigore...

Amara îşi reluase înfăţişarea obişnuită. Cârciumarul Busuioc, cu pălăria pe ceafă, cu burta în afară, tăifăsuia iar din prag cu oamenii care treceau pe uliţă. Primarul Ion Pravilă se abătea mai des să tragă câte o ţuică, să-şi dreagă puterile pentru a putea ţine piept tuturor greutăţilor iscate de potopul revoluţiei.

— Cu oamenii ce se mai aude, mă dom' primar?... întreba mereu cârciumarul. Le dă drumul ori îi mai ţine prin cele puşcării să le putrezească oasele?

— Apoi, de, Cristache, dacă nu m-au ascultat oamenii? răspundea primarul grijuliu. Au luat-o razna şi s-au făcut mai deştepţi până ce au aflat ce-au căutat... Acu numai conaşul Grigoriţă să se milostivească şi să-i scape cum l-a scăpat şi pe dom' Nică.

— Da pagubele oare ni le plăteşte sau o să ne alegem cu nimic? continua Cristea Busuioc care se înscrisese şi aici, şi la Piteşti, sperând astfel să se aleagă cu un câştig bun pe urma suferinţelor sale.

— Apoi tot la conaşul Grigoriţă e nădejdea! zicea Pravilă. D-aci încolo numai bunătatea dumnealui mai poate să ne ajute...

La cancelarie trebăluia secretarul Dimitrescu, copleşit de hârţoage, căci primarul era când la postul de jandarmi, când la curte. Plutonierul Boiangiu ar fi ţinut anchetele încă un an de zile dacă Grigore nu l-ar fi povăţuit să le isprăvească şi să se domolească.

— Când îţi spuneam eu că Amara e sat de tâlhari, nu mă credeai, imputa Boiangiu deseori primarului. Acu i-ai păscut şi tălică!... Dar lasă, că de-acu, eu sunt popa lor!...

Vechiul conac părea întinerit sub tencuiala nouă şi în cadrul pomilor înfloriţi. Ruinele castelului au fost curăţate, iar pe locul

lor câteva ronduri de flori dădeau parcului o înfăţişare mai vastă şi mai prietenoasă. Administratorul Halunga a luat în mână conducerea, parc-ar fi fost aici de când lumea. Inspira încredere şi ţăranilor prin vorba-i blândă, printr-o bunătate potrivită împrejurărilor, prin pilda lui de muncă şi energie. Doar Isbăşescu, ocupat cu refacerea registrelor distruse, îl urmărea cu o duşmănie ascunsă, socotindu-se jignit şi micşorat pentru că îi uzurpă locul ce i s-ar fi cuvenit lui şi numai lui după toate legile şi dreptăţile, mai ales că a suferit atât din pricina lealităţii lui faţă de Iuga.

Duminicile, Grigore strângea pe ţărani la curte, să le asculte el însuşi necazurile şi păsurile. Auzea aceleaşi plângeri, spuse cu mai multă rezervă, despre lipsa porumbului, şi greutatea datoriilor, şi nevoia de pământ. Nici unul, niciodată nu aducea vorba despre întâmplările răzmeriţei, iar când întreba el, primea aproape mereu acelaşi răspuns:

— S-au iuţit oamenii, cucoane Grigoriţă, c-aşa a fost scris!

Singur Lupu Chiriţoiu a îndrăznit să spuie odată:

— N-a sosit încă ceasul dreptăţii, cucoane Grigoriţă, dar trebuie să sosească odată ş-odată, că lume fără dreptate nu se poate!

Cosma Buruiană venea mereu să ceară sfaturi şi ajutoare, şi mai ales să se jeluiască. Toate speranţele lui erau în despăgubirile de la stat, altfel şi-ar fi luat lumea în cap, că ţăranii i-au risipit şi cenuşa din vatră. De la dânsul a aflat Grigore că colonelul Ştefănescu, într-o clipă de deznădejde, a împuşcat cu mâna lui trei ţărani de la Vlăduţa, pe care i-a dovedit că au pus foc conacului...

La sfârşitul lui mai, după ce Halunga se familiariză bine cu împrejurările de la Amara, Grigore Iuga plecă din nou la Bucureşti. Zicea că prezenţa lui e mai necesară în capitală, ca să fie aproape de Dumescu şi să urgenteze rezolvarea chestiilor financiare. În sufletul său însă recunoştea că este ceva mai important care-l atrăgea la Bucureşti, atât de important, că de asta depinde viaţa lui.

Totuşi, la Bucureşti lăsă să treacă zile după zile fără să îndrăznească a provoca o limpezire. Se ocupa tot de lucruri mărunte, parcă înadins ar fi căutat să amâne pe cele mari. Se ducea mai rar pe la Predeleanu, pretextând al diferite preocupări grave privitoare la Amara. De când s-a dizolvat Parlamentul, la începutul lui iunie, şi Baloleanu, renunţând la prefectură spre a candida pentru Cameră, şi-a reluat reşedinţa în capitală, Grigore îl vizita aproape zilnic, ca odinioară pe Predeleanu. Nu dintr-o recrudescenţă de simpatie, căci Baloleanu, de îndată ce nu mai era într-un loc de răspundere directă, reîncepu teoriile radicale şi sporovăia iarăşi despre chestia ţărănească cu frazele goale, care pe Grigore îl supărau.

— Prima noastră lege are să fie o amnistie generală, care să vindece rănile nenorocirilor recente şi să aducă adevărata pace în suflete! declară într-o zi Baloleanu cu mândrie seniorială. Noi, care am sângerat până în fundul inimii când a trebuit să facem ordine în ţară, ştim să facem şi dreptate, dragă Grigoriţă! Miile de nenorociţi care umplu toate închisorile trebuie să se întoarcă la vetrele lor, pocăiţi şi îndreptaţi, spre a-şi relua munca în folosul şi pentru propăşirea României!

Prin influenţa lui Baloleanu, tânărul Iuga voia să dobândească o slujbă pentru Titu Herdelea care, aflând de la Roşu situaţia lui adevărată la *Drapelul*, era desperat că rămâne iar pe drumuri. În cele din urmă Baloleanu, prin secretarul general de la Ministerul Domeniilor, reuşi să-l plaseze într-un loc de referent la Direcţia Dobrogei!

— Şi ce voi avea de făcut acolo? întrebă emoţionat Titu, pe care Grigore îl aduse să afle direct vestea bună.

— Să te duci o dată pe lună şi să-ţi încasezi leafa! strigă Baloleanu jovial. Şi altminteri să faci versuri, dacă mai poţi! Sau să te însori, dacă pofteşti!

Tânărul Herdelea roşi, ca şi când i-ar fi ghicit în suflet. Totuşi avu prezenţa de spirit să riposteze:

— Cred că urarea aceasta ar fi mai potrivită pentru domnul Iuga!

Grigore răspunse numai după o pauză şi aproape grav:

— Poate că n-ar fi rău...

6

Pe la mijlocul lui iunie, fără să fi isprăvit nimic, Grigore Iuga se hotărî să se întoarcă la Amara şi nici să nu mai vie pe la Bucureşti până la toamnă. Se duse la familia Predeleanu să-şi ia rămas bun. Victor era singur, Tecla şi Olga aflându-se pentru cumpărături prin oraş. După ce discutară despre toate actualităţile şi mai ales despre pagubele pe care le-au avut Predelenii la Delga (de altfel prea puţin însemnate), Grigore întrebă deodată, ca din senin, schimbând vorba:

— Crezi că Olga ar vrea să fie soţia mea, Victore?... Dar te rog să-mi spui sincer şi fără nici un menajament, fiindcă...

Predeleanu surâse cu o şiretenie strävezie:

— Ea ce crede?... Ai întrebat-o?

Atunci Grigore Iuga îi mărturisi pe nerăsuflate că o iubeşte de mult, că s-a luptat cu sine însuşi în zadar, că i s-a urât cu viaţa, că ar vrea să înceapă o viaţă nouă... Predeleanu îl lăsă să-şi răcorească inima, ascultându-l cu toată seriozitatea de rigoare în asemenea ocazii.

— Uite, dragă Grigoriţă, zise în sfârşit Victor. Spuneai că vrei să pleci mâine la Amara. Amână plecarea cu o zi. Poimâine pleacă şi Olguţa acasă. Poţi s-o însoţeşti, să-i ţii de urât şi chiar să faci o vizită părinţilor ei la Craiova. Am eu, aşa, o bănuială că n-are să-ţi pară rău.

Trenul pleca la cinci. Grigore aştepta în gară de la patru. Întâi sosi Titu Herdelea cu un mic buchet de flori albe. Într-un moment

de plinătate sufletească, Grigore i-a spus ieri, când au dejunat împreună, că e fericit şi că iubeşte pe domnişoara Postelnicu. Tânărul Herdelea a vrut să fie primul care să felicite pe Olguţa măcar printr-o floare, căci prin cuvinte încă nu-şi putea permite, ca să nu fie indiscret... Dar mai ţinea să comunice lui Grigore şi bucuria mare ce a avut-o ieri după ce s-au despărţit, când Deliceanu, desigur în urma insistenţelor lui Roşu, i-a pus în vedere că rămâne mai departe la *Drapelul*, cu acelaşi salariu, fiindcă ziarul are nevoie de serviciile lui. Cu o strălucire plină de încredere, Titu exclamă:

— De-acum nu-mi pasă de viaţă... Alaltăieri mă credeam în pulbere şi azi iată-mă cu două lefuri!... Am noroc şi pace!...

Trecuse şi pe la Tanţa, să-i spuie ce noroc a avut. Fata l-a însoţit până la gară şi-l aştepta la o cofetărie, în Calea Griviţei, să meargă pe urmă să se bucure împreună toată ziua.

Pe când Titu vorbea cu entuziasm şi Grigore aştepta nerăbdător, sosi un tren în gară. În mulţimea călătorilor care alergau spre ieşire, Grigore recunoscu pe Ilie Rogojinaru, arendaşul de la Olena. Întoarse capul, parcă i-ar fi fost frică de el. Rogojinaru însă îl zări şi veni glonţ, cu un geamantan în mână, asudat şi zâmbitor.

— Mă mai cunoşti, cucoane? întrebă dânsul, lăsând jos geamantanul şi ştergându-şi faţa şi chelia cu o batistă mare. Am auzit şi-am citit ce-aţi pătimit! urmă apoi cu alt glas şi clătinând întristat din cap.

Regretă în multe cuvinte moartea lui Miron Iuga şi a Nadinei, întrebă dacă au avut altfel pagube mari, dacă au început să primească despăgubiri, dacă au fost ucişi mulţi ţărani cu ocazia represiunii, întrerupându-se mereu cu aceeaşi observaţie:

— Nu vă spuneam eu că ţăranii sunt ticăloşi?... V-aduceţi aminte?

Pe urmă istorisi cu mare lux de amănunte ce noroc a avut el de şi-a salvat averea. O zi dacă mai întârzia, deunăzi, când s-au întâlnit în tren spre Piteşti, nu mai găsea decât praf şi cenuşă.

Ţăranii, mai îndrăciţi în Dolj decât în alte părţi, începuseră a da foc conacelor şi a prăda. Au venit şi la dânsul: cucoane în sus, cucoane în jos, să ne dai moşia c-altfel e moarte şi prăpăd... Atunci ce s-a gândit: ia să fie el mai al dracului ca tâlharii. Şi s-a tocmit şi s-a înţeles cu ei că le dă de bunăvoie moşia cu tot ce se afla pe ea, s-o împartă între dânşii cum le pofteşte inima, obligându-se să despăgubească el pe proprietar, dacă ar avea vreo pretenţie. Ca să fie mai siguri au făcut şi contract la primărie, cu sigiliu şi iscălituri. În schimb ei l-au îngăduit să stea în conac până va trece revoluţia. Peste două zile apoi a sosit armata şi i-a săturat de pământ... Râdea cu mare mulţumire:

— Şi iaca aşa am scăpat cu faţa curată, cucoane, de furia tâlharilor!

Pe Grigore râsul arendaşului îl enervă. Observă rece:

— Dacă noi nici dintr-o nenorocire ca asta nu învăţăm nimic, atunci...

Rogojinaru întrerupse supărat:

— Adică ce să învăţăm, cucoane?... A-i ţine mai bine în frâu ori a-i lăsa să ne măcelărească pe toţi cum porniseră?... Nu, nu, cucoane! Aruncaţi în foc cărţile cu teorii şi începeţi a vedea pe ţărani aşa cum sunt şi cum s-au arătat chiar acuma!... Lăsaţi-i să muncească, nu-i obişnuiţi să aştepte să le dea statul ce nu sunt în stare să agonisească ei prin muncă!... Să nu credeţi că ţăranul va fi vreodată mulţumit. Dacă mâine îi daţi pământ de pomană, are să vă ceară pe urmă vite şi unelte de pomană, pe urmă bani de pomană... veşnic câte ceva!...

— Până una-alta au fost satisfăcuţi cu gloanţe! bombăni Grigore întunecat.

— Poate ai fi vrut dumneata, cucoane, să le dea plăcinte calde şi felicitări oficiale? strigă arendaşul, umflându-se. Îmi pare rău! Apoi dacă dumneavoastră, care aţi pătimit ca nimeni altul, puteţi vorbi, ce să mai zicem de cei care...

Spre fericirea lui Grigore, apărură Predelenii şi Rogojinaru rămase bodogănind cu geamantanul. Olga mulţumi cu un surâs lui Titu pentru flori.

— Poetul nu se dezminte niciodată! strigă Predeleanu, strângând mâna tânărului Herdelea.

— Mai cu seamă când e vorba de o domnişoară aşa de fermecătoare! zise tânărul cu pălăria în mână şi cu o privire admirativă către Grigore.

Doamna Tecla Predeleanu era mai mişcată ca toţi. Îi părea rău că n-a luat şi pe copii la gară, să fie de faţă când pleacă Olga, deşi peste câteva zile aveau să plece şi ei la ţară şi, în drum, să se oprească puţin la Craiova. Grigore, fericit şi încurcat, zâmbea mereu, fără să se uite însă la Olga.

— Ea, haideţi, urcaţi-vă în compartiment, că nu mai sunt decât trei minute! zise Predeleanu.

— Sper că mai vii pe la Amara! spuse Grigore lui Titu.

— Dacă o să mă primiţi, bucuros totdeauna! răspunse tânărul Herdelea, îmbrăţişându-l în aceeaşi privire cu Olga.

Pe urmă trenul porni atât de uşor că nici nu se simţi. Din aceeaşi fereastră, Olga şi Grigore surâdeau celor rămaşi pe peron, repetând cu toţii ca un refren:

— La revedere!... La revedere!... La revedere!

Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...

Valea Mare—Muscel,
decembrie 1930—septembrie 1932

APRECIERI

Între *Ion* şi *Răscoala* există... numeroase puncte comune, tematice şi artistice. Pe prim-plan, continuitatea e asigurată prin persoana lui Titu Herdelea, în esenţă — prin „problema ţărănească“. *Răscoala* începe acolo unde se terminase *Ion*: după eşecuri şi deziluzii Titu trece Carpaţii, pentru a-şi încerca norocul sub oblăduirea rudelor din capitală. Referiri la cele petrecute în satul natal apar de la începutul cărţii (I,3); discutând apoi cu Petre, Titu îşi aduce aminte fără să vrea de Ion al Glanetaşului, care tot aşa se plângea de sărăcie (III, 6). Lipsa asupririi naţionale nu lichidează, cum naiv îşi închipuia Titu, oprimarea ţăranului român; fundamentala inegalitate, comună în Ardeal şi Muntenia, este socială: exploatarea inemiloasă a poporului. Noua experienţă năruie rapid iluziile tânărului, îl readuce la probleme de care se credea scăpat. *Răscoala* este răspunsul la întrebările nelămurite până la capăt în *Ion*, un răspuns cuprinzător pentru întreaga ţară şi întreg poporul român, indiferent cine îl exploatează, Habsburgii sau Hohenzollernii, grofii străini sau boierii de acelaşi neam. Astfel se făureşte *tabloul întreg al României agrare...* În sens strict, epopeea este tocmai acest tablou de ansamblu, cele două romane laolaltă, care — completându-se, întregindu-se reciproc, dau o imagine strictă asupra ţărănimii, poporului, ţării [...]

Între *Ion* şi *Răscoala* sunt însă şi deosebiri, de pildă în făurirea şi substanţa monumentalităţii. Acolo, totul era Ion, care, deşi simbolizează un număr mare de Ioni, este totuşi o personalitate cu trăsături distincte. Imaginea colectivă apare mai mult în şi prin imaginea individuală a feciorului Glanetaşului decât independent. Aci, dimpotrivă, cu toate că există un număr important de eroi individuali, nici unul nu se măsoară ca statură şi rol cu Ion, laolaltă în schimb îl întrec cu mult. Admiţând că la Rebreanu forţa de oglindire a colectivităţii este în general mai pregnantă decât aceea [de oglindire] a individului, precum şi faptul că în însăşi făptura lui Ion substanţa „colectivă“ este adesea mai evidentă decât substanţa individuală, trebuie să recunoaştem totuşi deosebirile

de grad faţă de *Răscoala*, unde colectivitatea este eroul nemijlocit şi fundamental. Ion reprezintă ca individ colectivitatea, pe când în *Răscoala* colectivitatea *este* principalul individ, principala personalitate individualizată. Deosebirea provine şi din diferenţa ţelului urmărit. Ion lupta pentru fericirea proprie, pentru ca el să devină înstărit. Ionii din Amara vor acelaşi lucru, dar în 1907 fiecare dintre ei este pus în situaţia de a lupta — conştient sau inconştient — pentru fericirea *tuturora*. Ion din apropierea Clujului este individualist prin metode şi scop. Ion de lângă Piteşti devine în condiţiile date un luptător pentru aspiraţiile întregii colectivităţi. Rebreanu ne înfăţişează ţăranul în două ipostaze: pe timp de „pace“ şi în perioada de „război“. Imaginea este în ambele cazuri grandioasă. Lupta de unul singur cu deznodământul ei tragic poate atinge şi ea dimensiuni homerice, dar marile frământări obşteşti, atacurile clasei favorizează mai din plin sublimul [...] De aceea, chiar dacă considerăm dilogia în ansamblul ei o epopee, trebuie să vedem că ea nu este unitară în grad şi intensitate, că pe măsura zugrăvirii nemijlocite a maselor epopeicul se concentrează, se ridică pe un plan superior.

Ion IANOŞI, *Romanul monumental şi secolul XX*, Editura pentru literatură, 1963, p. 393—394, 395—396.

Ţăranii lui Rebreanu nu sunt concepuţi pe temeiul unor scheme programatice, din acelea care umbresc obiectivitatea scrierilor despre ţărani ale lui Zola, Maupassant, în care se simte totuşi ostentaţia „realistă“, se simte „şcoala“, intenţia prea vădită de a polemiza cu idilismul literaturii pastorale tip Georges Sand, dorinţa prea bătătoare la ochi de a-i înfăţişa pe ţărani „aşa cum sunt ei“. Nu o dată, rezultatul iniţiativelor în genere recomandabile, de depoetizare a realităţii, ducea la schematism într-un fel tot aşa de evident ca al şcolii opuse: un schematism al instinctelor rele, al aglomerării de trăsături odioase, sălbatic egoism, nemăsurată viclenie etc.[1]

Rebreanu este prin *Ion* şi *Răscoala* superior acestei literaturi. Avusese şi el de înfruntat imaginea falsă, idilică, propusă de scriitorii semănătorişti. Ca în orice polemică, se putea angaja într-o exagerare de sens contrar. Dincolo de orice intenţie polemică (în care, odată antrenat, scriitorul în genere cu

[1] „Ţăranii nu au, în ceea ce priveşte moravurile casnice, nici un fel de gingăşie. Ei nu fac apel la morală când vreo fată le cade în păcat decât dacă cel care a sedus-o e înstărit şi uşor de speriat. Copiii, până când li-i smulge statul, sunt

greu rezistă ispitei de a supralicita), veghează marele său simţ realist, intuiţia profundă a însuşirilor poporului, nestrămutata obiectivitate.

Adevărat că Rebreanu nu evită din pudoare scenele de violenţă, în care legile aspre ale vieţii se manifestă din plin, şi nu le putea evita în nici un fel în *Răscoala*. Dar nu e vorba aici de nici o „specializare". Rebreanu se orienta totdeauna spre momentele *critice*, spre stările de *criză*, individuale ori sociale, prin ele se manifestă nedisimulat legea vieţii. Nu putem însă trage de aici concluzia că el s-ar fi devotat „sufletului bestial". Nu e, de altfel, în critica mai veche, singura exagerare ce rezulta din confuzia, mai generală, a realismului cu naturalismul sau pur şi simplu dintr-un reflex de adversitate principială faţă de tot ce ar fi evocat într-un fel aspectul „teribil" al vieţii, adevărurile prea „crude", o anume viziune „pesimistă". Sadoveanu însuşi, un scriitor prin excelenţă liric, mare poet, creatorul unor elevate ficţiuni, fusese denunţat (de H. Sanielevici) că ar avea „suflet de vagmistru". Dacă Sadoveanu are „suflet de vagmistru", nu e absurd, ci foarte natural ca Rebreanu să fie socotit un jandarm care însemnează într-un proces-verbal infamiile petrecute în raionul său, autor în genere „devotat" sufletului bestial.

Ca să folosim o distincţie goetheană, putem spune că el nu narează „îngrozitor", ci narează lucruri „îngrozitoare"; cum nu narează tandru şi sentimental, dar „narează" sentimente tandre. Nu lipsesc, într-adevăr, momentele de umanitate potenţială şi uneori manifestă; pentru a le sesiza, să nu ne lăsăm induşi în eroare de faptul că scriitorul nu adoptă un „stil" corespunzător, tonul său rămânând mai departe reţinut, obiectiv. Efect cu atât mai puternic, de pildă, în scena de o subtilă umanitate în care un ţăran, în vremea răscoalei, e fericit că poate pregăti din lucrurile confiscate un prânz îndestulător pentru nevasta bolnavă; femeia nu mai apucă să se bucure de el, moartea o surprinde înainte de întoarcerea bărbatului. Nu e nimic în *Răscoala* din nepăsarea crudă în faţa morţii, sau din acel egoism nemăsurat, jignitor pentru condiţia umană, atribuit sufletelor simple în scrierile de factură naturalistă. Alienarea, condiţiile aspre nu anulează resursele de umanitate. Acestea ies la iveală mai intens chiar în timpul răscoalei, alternând cu manifestările brutale. Una din marile intuiţii ale scriitorului, una din marile sale *descoperiri* constă în aceea că răscoala produce şi o relativă *eliberare* de

---

capitaluri sau unelte pentru un trai mai bun. Interesul a devenit, mai ales după 1789, singurul imbold al minţii lor; pe ei nu-i interesează nici cât negru sub unghie dacă o faptă e legală sau imorală, ci doar dacă aduce câştig. [...] În clasa ţărănească, omul cu desăvâşire cinstit şi moral e o excepţie." (Balzac, *Ţăranii*, p. 51.)

forţa altfel inerentă a dezumanizării. Reacţiile oamenilor sunt la Rebreanu stilizate, supuse unui regim de transfigurare ca şi vorbele lor solemne, pătrunse ca de un ritual al momentelor fundamentale.

Transfigurarea pusă la îndoială de Ibrăileanu este tot atât de reală aici, deşi mai puţin izbitoare ca, în alt fel, în literatura lui Sadoveanu. Dar este efectul numai al unei construcţii realizate cu materiale trainice, date ale realităţii. Presupunerea că Rebreanu n-ar „transfigura" e tot atât de puţin fondată ca şi aceea, opusă, că ţăranii săi ar fi idealizaţi.

Rebreanu a dovedit, mai ales prin *Răscoala*, că plicticosului şablon „realist" nu i se opun numai avânturile romantice, vocaţia visului etc., ci în primul rând realismul substanţial, plenar, în fiinţa căruia observării necruţătoare i se asociază un mare simţ al perspectivei, intuiţia sensurilor esenţiale. În a fi realist fără cusururile „şcolii" realiste stă unul din meritele lui Rebreanu.

Spunând că *Răscoala* este un roman social, un mare roman social, n-am făcut decât să numim categoria cea mai generală în cuprinsul căreia s-a dezvoltat o diversitate nelimitată de tipuri specifice, de întinderea, culoarea şi individualitatea vieţii însăşi. Unele distincţii sunt necesare. Există romane sociale mai mult în nucleul lor, dar orientate în genere spre maxima valorificare a dramei individului, romanele unei crize de conştiinţă, al căror prototip şi capodoperă în cuprinsul literaturii române este *Pădurea spânzuraţilor*.

Deosebit de această categorie bine cristalizată, există romane sociale prin mobilul evident spre care mână destinele individuale. Ion e un astfel de roman, în care omul concret şi viaţa socială stau în cumpănă, într-un echilibru mereu rupt şi reînnoit cu sacrificii. Viaţa, dragostea şi moartea, realizarea individului, avânturile şi energia, dar şi un sentiment de zădărnicie, dublat de o continuitate a eforturilor care asigură rostul mai înalt existenţei stau aici în centrul atenţiei.

Sunt, în al treilea rând, exemplare mai rare, de roman *integral* social, în care o situaţie de interes colectiv — războiul, revoluţia — absoarbe toate resursele individuale, aducând în prim-plan psihologia colectivă. Socialul nu numai că primează aici, dar copleşeşte, literalmente, totul în jur cu o forţă teribilă, care aminteşte caracterul necesar şi implacabil al proceselor naturii. Aici reacţia colectivă domină în chipul cel mai direct reacţiile individului. E cazul *Răscoalei*, studiu sociologic de valoare unică şi neîntrecut ca putere de sondaj a conştiinţei sociale, colective, în literatura română şi nici în alte literaturi. Nu mai participăm la evoluţia unui individ, la destrămarea unei familii, la cristalizarea unui sentiment etc., ci la drama şi frământarea unei întregi colectivităţi obligate să-şi apere dreptul la viaţă. Rebreanu a avut

curajul rar de a *renunţa* la tot ce l-ar fi putut abate de la ţinta sa, formulată strict, cu un schematism intenţionat, necruţător. Numai unui creator de geniu îi este îngăduit şi cu putinţă să facă din opera sa o *demonstraţie* de o logică aspră, să spună: lucrurile au stat aşa, şi nu altfel, motivele au fost acestea, şi nu altele, desfăşurarea faptelor a fost următoarea etc. Şi această demonstraţie strânsă, din care altul făcea un lucru supărător de neartistic, este, la Rebreanu, *artă* în sensul cel mai riguros şi mai pur al cuvântului.

Trebuia o forţă ca a lui Rebreanu, patosul său epic de o neobişnuită amploare pentru a se realiza, în condiţii atât de dificile, cu situaţii şi tipuri de o generalitate *extremă*, lipsite de contururi şi nuanţe particulare, o capodoperă. S-a arătat că Rebreanu a ştiut să intuiască, în cuprinsul masei de oameni, ce interese specifice mobilizează de partea răscoalei pe unul sau altul din participanţi, începând cu Petre Petre, ţăranul sărac, mai luminat decât ceilalţi şi cu unele virtuţi de agitator şi de organizator, şi sfârşind cu primarul Ion Pravilă, care şi el, la un moment dat, cochetează cu răscoala. Diferenţierile sunt, aşadar, precumpănitor sociale. Fiecare tip reprezintă o ipostază sintetică şi — se poate spune — simbolică, un termen capabil să indice că romanul lui Rebreanu depăşeşte sfera realismului strict, descripţia vieţii „aşa cum este ea“, apropiindu-l de epopee, de marea poezie, la o extremă, şi de studiul sociologic, la cealaltă.

Aceeaşi înclinaţie spre aspectul general, foarte reprezentativ, al lucrurilor se manifestă în vorbirea personajelor. Toate frazele lor sunt extraordinar de tipice. Ca şi opera în întregul ei, ele sunt tipizări individualizate, expresii de o generalitate maximă, încorporată în cea mai concretă materie.

Fraze ca acelea rostite în tren de către jovialul arendaş al moşiei Olena-Dolj: *„D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român dacă vorbiţi aşa!“* şi: *„Să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de ţăran, că ţăranul atunci te strânge de gât, când te doare mai tare“*, de ce, în ciuda impresiei de banalitate, sunt absolut memorabile?

Această „reproducere“ aidoma, „imitare“ rezumativă a frazelor auzite fără voie sau închipuite de cititor, produce o impresie puternică de realitate şi totodată un ecou inefabil. Discuţia din tren dintre Rogojinaru, Grigore Iuga, Baloleanu, din capitolul I ne introduce nemijlocit în problematica romanului, printr-un schematism violent, foarte deosebit de procedeul curent care ne familiarizează cu tema treptat, pe căi intenţionat ascunse, ocolite, prin intermediul unor relatări oarecum indiferente în raport cu ceea ce are să se întâmple. Acest schematism (care comportă mari riscuri) vrea să spună că toată lumea are gândul aţintit la *problema ţărănească*, nimeni nu i se poate

sustrage. Fiecare exprimă poziţia interesată a categoriei sale sociale, găsind însă argumentul cel mai *„convingător“*, mai logic, luat din sfera adevărurilor acceptate, de aparenţă obiectivă, la care, vezi bine, toţi ar trebui să subscrie.

Sunt fraze menite să întreţină iluzia că fiecare *are dreptate în felul său*, că fiecare ţine seamă nu numai de interesul său particular, ci şi de interesul celorlalţi — dar pe dedesubt, înainte încă de apariţia exponenţilor satului, se infiltrează în ţesătura cărţii *singurul* adevăr: toate acestea sunt vorbe, vorbe, cu toate că nu există din partea scriitorului, la suprafaţă, intenţia de a le discredita. Ţăranul n-are de partea sa „argumente“, ci adevărul simplu şi zguduitor pe care, în fond, se întemeiază *Răscoala*. Cuvintele dezvăluie un proces ajuns la limita sa, şi toată arta romancierului este de a sugera că oricine, nu numai cutare personaj ce exprimă direct adevărul ţăranilor, ar fi constrâns să-l accepte: „Îi spuse că oamenii vor pământ şi că nu mai pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor“. „Muncind cât munceşte azi, dar pe pământul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun.“ „Mai fericiţi au fost sclavii de odinioară.“ „Şi totuşi, vezi bine şi dumneata că suntem de fapt robi! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situaţiei în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariţia unui om. Urmaşul lui, oricât ar fi de bine intenţionat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decât atunci când vor dispărea toţi şi când pământul va fi stăpânit de cei care-l muncesc.“

Rebreanu scrie *fără nervi*, dar nu fără *nerv*. Preferabilă febrei, „banalitatea“, efect al calmului epic, este un bun punct de plecare, poziţia favorabilă unui drum lung, dificil şi serios. Încetineala relativă a acţiunii din primul volum face să preţuim şi mai mult încordarea din al doilea. Încordarea este maximă, la apăsarea mai grea pe elementul senzaţional arcurile ar plesni de prea mare presiune.

Lucrurile se urnesc cu greutate — de aici impresia că primul volum, luat în sine, ar fi fără interes. Dar când se urnesc sunt purtate de un suflu colosal. Câte un semn rău prevestitor, apoi totul reintră în „normal“, într-un „normal“ care sporeşte în adâncuri forţa loviturii viitoare. Cuvintele se încarcă de sens, o vorbă rostită acum pare să însemne de zece ori mai mult decât înseamnă. O vorbă rostită *aici* fără importanţă, parcă la întâmplare, capătă *dincolo* un ecou grozav. Cuvintele sunt material exploziv, de o putere nebănuită, necunoscută celor ce le rostesc, ele declanşează un proces implacabil, mai presus de voinţa individuală. Într-o întâmplare curentă, scriitorul ştie să descopere misterioase resurse. E semnalată lipsa câtorva saci de porumb din hambarele proprietarului, bătrânul Iuga se înfurie, şeful postului de jandarmi

trage la răspundere pe ţărani, îi învinuieşte că au furat grânele, îi somează să indice pe vinovat, îi bate. Un caz de ajuns de banal, şi totuşi începem a percepe că lucrurile s-au izbit de ultima lor limită. Puteri ascunse ies acum la suprafaţă, rup zăgazurile răbdării şi contribuie la îndreptarea cursului vieţii pe un drum ireversibil. Fiecare cuvânt face să crească starea de aţâţare a mulţimii, pe care nimic în lume n-o mai poate face să dea îndărăt.

Cazurile relatate nu sunt din cale afară de revelatoare, dar sunt exact cele care se impuneau unei atenţii calme, supravegheate şi, artisticeşte, mai interesante tocmai prin platitudinea lor: nişte ţărani sunt bănuiţi că ar fi furat porumb din hambarele boierului, sunt arestaţi şi bătuţi la postul de jandarmi; nevasta lui Melinte Heruvimu e bolnavă; unuia i se ia porcul; altuia i se termină merindele; un copil e tras de urechi; delegaţia de ţărani e tratată cu indiferenţă la minister etc.

Relatând întâmplări curente, scriitorul întinde încet şi stăruitor arcul acţiunii epice, mereu cu conştiinţa unei mari forţe lăuntrice, fără de care arcul se destindea mai repede — înainte de vreme. Tot aşa cum ţăranii săi „nu se grăbesc“ la răscoală, aşteptând cu tenacitate, scriitorul aşteaptă tenace, cu stăpânire de sine, eliberând numai câte puţin din forţa continuă a romanului. Un simţ al duratei obiective atribuie faptei ritmul necesar de desfăşurare, şi conţinutului — răgazul obiectiv necesar spre a se consuma în întregime. Numai pentru cerinţele demonstraţiei — în fondul său operaţia nefiind posibilă — să izolăm mental „subiectul“ romanului şi vom pricepe deodată cât de „strategic“ leagă şi dezleagă scriitorul firele principale ori secundare ale acţiunii spre a menţine mereu încordat interesul dramatic. Viaţa se desfăşoară iniţial pe făgaşul ei obişnuit (în *Ion* — satul părea mort, în *Răscoala* — o discuţie în tren etc.), însă foarte aproape de început — şi în *Pădurea spânzuraţilor* chiar de la început — intervine ceva care scoate viaţa din făgaşul obişnuit, desprinde unul din pilonii de susţinere ai stabilităţii: s-a clintit o verigă, apoi cu necesitate alta, până observăm că tot lanţul s-a pus în mişcare, lucrurile s-au precipitat în aşa fel că nu mai există drum înapoi, ci numai înainte, până la consumarea definitivă a dramei. Rebreanu spune undeva că un romancier trebuie să ştie să întreţină şi „să intensifice mereu“ sentimentul acţiunii implacabile, „interesul pur narativ“, „acel *Spannung* fără de care un roman, oricât de valoros altfel, nu poate cuceri pe cititori“. În tehnica aceasta, Liviu Rebreanu este neîntrecut.

În *Răscoala*, atmosfera pare la început destul de senină, viaţa îşi urmează cursul ei stabilit, în tren se desfăşoară discuţii destul de comune... şi totuşi: „Dumneavoastră, domnilor, nu cunoaşteţi ţăranul român...“ Ei bine, îl vom cunoaşte.

Asupra căilor de realizare a mişcării — refuzând să creadă că aceasta s-ar înfăptui în linie dreaptă — scriitorul avea intuiţii de dialectician, aplicabile de altfel şi traiectoriei lăuntrice a „conflictului“ dramatic în romanele sale: „Evoluţia are cotituri şi chiar regrese capricioase, deşi cu tendinţă de veşnică urcare“. Ideea se verifică în opera sa, ori de câte ori scriitorul are de urmărit dialectica schimbării. Tensiunea urcă mereu în *Răscoala*, până în punctul când apăsarea ei devine aşa de violentă încât străpunge impetuos formele superficiale ale stabilităţii („răbdarea“, „resemnarea“ ţăranului etc.). Un scriitor lipsit de marea intuiţie a vieţii ar fi dat o reprezentare aritmetică a acumulărilor, urmărind gradaţia în continuă creştere. La Rebreanu intervin însă cotituri şi „regrese“ care sunt în spiritul vieţii reale şi înlătură, cu evidenţa legilor dialectice, orice senzaţie de lucru mecanic. Apele par la început liniştite, intervine apoi o imperceptibilă fierbere repede localizată, o scânteie se aprinde şi se stinge, lucrurile reintră în normal, ţăranul e tot aşa de „cumsecade“, ca, pe neaşteptate, tensiunea să salte brusc, să se menţină o vreme încordată, ca din nou să scadă ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat — fără să mai atingă însă gradul iniţial de stabilitate, şi din nou să urce, dar atingând o treaptă de la nivelul căreia nu mai există întoarcere şi să fie necesară doar o neînsemnată precipitare ca furtuna să se dezlănţuie, rupând toate zăgazurile. Tendinţa e, fireşte, „spre veşnică urcare“, dar procesul de creştere este marcat din loc în loc, în spiritul vieţii reale, de „cotituri“ şi „regrese“.

Construcţia romanului stă în această intuire a legilor mişcării, în priceperea de a reda acumulările succesive, întrerupte (dar în ce punct? Rebreanu stăpânea secretul acestor noduri vitale) şi reluate (dar în ce punct?) până ce producerea exploziei devine iminentă.

Dialectica desfăşurării, cu urcuşurile, încetinirile, cotiturile şi repausurile sale relative — poate fi urmărită şi în *Pădurea spânzuraţilor*. Cristalizarea hotărârii în sufletul lui Bologa urmează o linie şovăitoare, toată problema pentru scriitor era să desprindă din acest drum complicat, ezitant, mersul său ascendent, culminând cu hotărârea de a face pasul fatal dincolo de linia frontului. Un autor mediocru, îndepărtându-se de adevăr, ar fi văzut doar creşterea mecanică, adăugând mereu câte un *plus* peste *suma* anterioară. Rebreanu, pentru a adăuga acest *plus*, răscoleşte din nou, de fiecare dată, suma. De fiecare dată reia totul de la început, *hotărârea* e mereu în primejdie de a se nărui, chiar se năruie, pentru a se reface din nou, parcă mai trainică. Greutatea mereu sporită, care face să se încordeze arcul dramatic al acţiunii, silindu-l să apese la rândul său asupra nivelului curent al „stabilităţii“, o resimţim, fizic, în fiecare cuvânt spus, în cuvintele violente, dar — ciudat — şi în cele obişnuite, liniştitoare, care în loc să calmeze mai rău întărâtă „criza“.

Discuţia din tren, care deschide romanul, are o aparenţă de lucru curent, vorbe spuse la întâmplare, cum se obişnuieşte în astfel de situaţii, călătorii vrând să mai scurteze din timp. Şi totuşi, dincolo de valoarea ponderabilă a cuvintelor, se strecoară o nelinişte, o iritare, o enigmatică stare de nerăbdare, de aşteptare crispată. Aspectul este cel obişnuit — unul atacă „chestia ţărănească“ (parcă tot atât de inofensivă este această discuţie ca şi cea dintre eroii lui Caragiale pe tema clasică a „recoltei“), cu o frază care s-a mai rostit de mii de ori: „Dumneavoastră nu cunoaşteţi ţăranul... Ori îl cunoaşteti din cărţi...“ etc., altul, director în Ministerul de interne, replică sentenţios, aşa, numai ca să anime discuţia, să fie şi un termen de contrazicere: *„Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru rămâne indiscutabil: că noi toţi, dar absolut toţi, trăim de pe urma trudei acestui ţăran...“* etc. Ca pentru a sugera că discuţia n-are însemnătate, nu e serioasă, nu *angajează*, ci se poartă după o lege a inerţiei (cineva şi-a luat un „rol“, celălalt — va lua rolul rămas vacant, unul critică pe ţărani — altul, ca dialogul să fie posibil — apără pe ţărani, dar s-ar fi putut să fie şi invers, primul să-i apere, al doilea — atunci — să-i critice, cu obişnuitele fraze ce se spuneau în astfel de ocazii), în favoarea ţăranului vorbeşte un reprezentant al autorităţii...

Şi tot pentru a sugera că sunt vorbe fără importanţă, discuţia e întreruptă cu consideraţii de o tipică rigiditate, aşa de obişnuite cu o staţie-două înainte ca trenul să ajungă la destinaţie („Cum, şefule, sosirăm? Ei, bravo! Bine-am mers, n-am ce zice...“ etc., etc.) Şi totuşi, chiar în formele acestea atât de obişnuite, de „uzate“ printr-o lungă deprindere — se face auzit un sunet nou, suspect, pe care vorbele fără importanţă se silesc să-l înlăture, dar fără succes. Discuţia se întrerupe, oamenii coboară în gară, în plină forfotă a Capitalei, s-ar părea că nimeni nu se mai gândeşte la cele dezbătute în tren doar aşa ca să treacă timpul şi să se mai risipească puţin din plictiseala călătoriei, lucrurile reintră în normal, Grigore Iuga merge acasă, găseşte pe Titu — apoi la restaurant îl întâlneşte din nou, întâlneşte şi pe Rogojinaru, arendaşul moşiei Olena-Dolj, şi — sub un pretext oarecare — discuţia se reia, de astă dată însă cu patimă, cu un grad de angajare ce contrazice aspectul cenuşiu al celei din tren, strecurând în suflet o nelinişte nouă. Apăsată o vreme de preocupările cotidiene, neglijată — tema fundamentală a câştigat, pe nesimţite, o intensitate care atrage atenţia.

Astfel începe să se cristalizeze, mai densă, mai palpabilă, starea aceasta specifică de „criză“, de încordare, care, cu vremea, va deveni marea temă „afectivă“ a romanului.

La restaurant, discuţia pare să aibă ca şi în tren un aer convenţional, se discută, fiindcă toată lumea discută acum „chestia“ agrară, avocatul Baloleanu,

moşier el însuşi, expune un punct de vedere „mai larg“, are — cu motivări politicianiste cu totul uzate — înţelegere pentru soarta ţăranului („Aşa, dragă Grigoriţă, cum îţi spuneam... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpânesc pământul.“ Etc.) — când pe neaşteptate şi parcă în treacăt, scriitorul sesizează în tonul, de altfel calm, al replicii tânărului Iuga un accent deosebit, dovedind că dezbaterea depăşeşte undeva, pe margine, tiparele conversaţiei mondene: „în ochi îi apare o lucire [...] *care arată că discuţia îi frământă sufletul*“ (s. n.).

Este cel dintâi indiciu că tema fundamentală a început să prindă consistenţă, să angajeze. Intervine nechemat, de la o masă vecină, arendaşul Rogojinaru, cel cu „Dumneavoastră nu cunoaşteţi ţăranul român...“; Grigore Iuga, „enervat de intervenţia insolită“, răspunde „apăsat şi dispreţuitor“ — şi tema continuă să se strecoare mai vizibilă şi mai consistentă, făcându-ne să bănuim că dincolo de vorbe e o realitate de care vom lua curând de tot cunoştinţă şi care va copleşi orice altă preocupare, dominând întreg orizontul romanului, cerul, pământul şi oamenii. Nimeni din cei prezenţi nu doreşte aceasta, cu toate acestea însă criza se manifestă tot mai acut. Grigore se pomeneşte vorbind avântat şi îşi dă repede seama că parcă acţionează în contra voinţei sale, că a devenit „patetic“ fără rost, „că tonul lui nu cadrează cu...“ şi tace jenat. Dar *ecoul* vorbelor rămâne, şi tăcerea jenată, precaută abia îl subliniază. Ecoul creşte tocmai pentru că se simte efortul de a „lichida“ tema unei discuţii jenante, care se „împotmoleşte“ fără soluţie. Cu toţii încearcă să risipească încordarea, atacând alte teme, pe care le-ar putea dezbate în linişte într-un spirit mai potrivit cu locul — recolta, criza financiară, situaţia guvernului, politica externă, fraţii ardeleni, slujba lui Titu etc. Dar tema adevărată continuă să se infiltreze, obsedantă.

Lui Grigore „discuţia de la masă îi răscolise nervii.

Îşi propusese de atâtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea, şi totuşi mereu îşi călca hotărârea.“ Apăsate, alungate, „lucrurile acestea“ (care alcătuiesc substanţa romanului) revin cu şi mai multă insistenţă, aducând enervare şi nelinişte. Pe când „coboară“ în Calea Victoriei, însoţindu-l pe Grigore Iuga, tânărul Herdelea — cu gândul tot la discuţia de la restaurant — rosteşte una din acele vorbe tipic liniştitoare, menite de obicei să înlăture impresia de încordare şi care într-un mod atât de semnificativ se întorc cu putere, ca în virtutea unui resort lăuntric, împotriva menirii lor, adâncesc criza în loc de a o risipi. Vrea să spună că se discută prea mult în jurul chestiunii agrare, dar, motivându-şi intervenţia, trebuie să ia argumente dintr-o rezervă pe care ar fi făcut mai bine s-o lase neatinsă. S-ar părea că el vrea să împlinească o

datorie convenţională, să spună ceva — indiferent ce — pentru a risipi politicos tăcerea „prea lungă“ — şi aşa şi este, el nici nu doreşte altceva, dar aici e toată problema, incapacitatea de a rosti vorbe *indiferente* devine ea însăşi revelatoare. Amintindu-şi „cu cât interes a discutat Grigore la masă“ şi „cumpănind despre ce i-ar putea vorbi“ acum, Titu rosteşte, „ezitând, parcă i-ar fi pipăit sufletul“, următoarele cuvinte:

„— Nici n-am pomenit, atâta ce se vorbeşte aici despre ţărani şi mereu despre ţărani. Toată lumea, pretutindeni, întruna: chestia ţărănească, problema ţărănească, să facem aşa, să facem altfel... De ce atâta discuţie?“

Şi fără să vrea, contrazicând intenţia cu care se hotărâse să întrerupă tăcerea tânărului Iuga, continuă, dezvăluind *în treacăt* proporţiile şi gravitatea crizei — cu argumente al căror sens teribil nu mai e în stare să-l stăpânească — justificând îngrijorarea şi formulând inocent, cu glas tare, acel lucru straniu şi primejdios ce pluteşte în atmosferă şi nimeni nu şi l-a limpezit:

„— De ce atâta discuţie? Până şi la mine, în curte, toţi chiriaşii, cum se adună la taifas, repede ajung la ţărani, ş-apoi dă-i şi dă-i cu problema şi cu chestia... Baremi un cizmar ovrei şi mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întâlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluţii şi cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia ţăranilor, are să vie revoluţia să facă praf şi cenuşă Bucureştii!“

Titu Herdelea rosteşte, tocmai pentru că e mai puţin angajat, cuvinte revelatoare al căror sens pluteşte în atmosferă ca o presimţire de care nimeni — şi poate mai puţin ca oricare alţii cei direct angajaţi, ca Grigore Iuga, de exemplu, — n-are curajul să ia act, şi să o formuleze, ca Titu, în cuvinte limpezi.

Construcţia unui roman este pentru Liviu Rebreanu şi arta de a supune pe cititor unei savante *torturi*, prin care transmite acestuia atâta cât este necesar dintr-un conţinut întrezărit din capul locului, şi niciodată mai mult; este şi răbdarea de a desfăşura continuu resursele naraţiunii până într-un punct ce pare culminant (dar de fapt numai până în pragul premergător acestui punct), este răbdarea de a readuce lucrurile în făgaşul normal, ca apoi, pe neaşteptate, să-i ofere cititorului, la timpul cuvenit, dezvoltarea temei ce-i fluturase o clipă pe dinaintea ochilor[1]. Scriitorul, procedând astfel, comunică o copleşitoare senzaţie de realitate, dând impresia că ascultă numai

[1] Altfel, exact contrariul situaţiei semnalate de Rebreanu (cronicar dramatic) când analiza opera unui începător: „Ca orice începător român, dl Văitoianu spune în actul întâi tot ce are de spus. Pe urmă e nevoit să «recapituleze» mereu; spre a obţine lungimea trebuincioasă actelor următoare.“

de glasul poruncitor, mai presus de voinţa individuală, al vieţii însăşi. Mici capitole aparent indiferente au drept ţintă să creeze răgazul necesar fermentaţiei lăuntrice a cuvântului revelator sau a scenei memorabile ce s-a desfăşurat ceva mai înainte, să înşurubeze şi să înrădăcineze, să facă de neuitat impresia produsă de acel cuvânt hotărâtor.

Uneori intuim venirea iminentă a unui atare cuvânt, presimţirea aceasta este savant iniţiată şi apoi întreţinută de scriitor, el prelungeşte aşteptarea, ca apoi, când cuvântul revelator apare, să fie încărcat de toată tensiunea cu care l-am aşteptat şi să se fixeze definitiv în conştiinţă.

Grigore Iuga ia cu sine la ţară pe Titu Herdelea pentru a-l iniţia în chestia ţărănească şi, o dată ajuns, desfăşoară în faţa sa tabloul proprietăţilor, geografia locului, vecinii etc.... Desfăşurare parcă fără sfârşit, încât eşti ispitit să te întrebi la un moment dat dacă nu cumva se face abuz de răbdarea noastră, prin expunerea unor date aride, inutile. Dar îndată ni se va dezvălui raţiunea plicticoasei expuneri. Iată — zice Grigore Iuga — aici e reşedinţa moşiei lui cutare, asta e moşia lui cutare (cu mare lux de amănunte inutile), dincolo e pământul Nadinei, dincolo e moşia unuia Stănescu, aici e proprietatea unei bănci, dincolo e arendaş colonelul Ştefănescu, aici sfârşeşte moşia lui Gogu, asta e a familiei Iuga, cealaltă aparţine unei bănci — ş. a. m. d., încât se creează cu încetul impresia că Grigore Iuga se înverşunează cu atâtea detalii pentru a evita întrebarea pe care, la sfârşit, Titu cu nevinovăţia lui nu ezită să o prezinte.

„— Mi-ai arătat, zice el, atâtea moşii boiereşti, moşii peste moşii, mari şi frumoase. Dar pământurile oamenilor unde sunt?

— Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia ţărănească! Pământurile! Nu prea sunt şi unde-au fost s-au cam spulberat...“

Se înţelege că prezentată de la început întrebarea aceasta n-ar fi însemnat nimic. Acum însă, pentru că a fost atâta vreme reprimată, sub avalanşa de lămuriri plicticoase, ea a căpătat o forţă tăioasă. Până să iasă din apatia obişnuită, lucrurile se desfăşoară pe un făgaş ce pare a se fi statornicit definitiv.

La hora de duminică, Serafim, un ţăran cărunt, povesteşte, *şi nu prima oară*, cum l-au bătut jandarmii fiindcă logofătului i se năzărise c-ar fi dispărut ceva porumb din hambare. Prin câte-un detaliu scos la vedere ca din întâmplare, scriitorul ştie sugera, într-un chip magistral, că e şi nu o horă obişnuită, că e şi nu o relatare *obişnuită* cu ţărani bătuţi fără motiv. Serafim Mogoş vorbeşte, şi tot vorbind — se strecoară deodată revelaţia — nu se ştie de ce, nu se uită la oameni, cum ar face oricine povesteşte ceva, duminică, în cadrul taifasului obişnuit — *„ci undeva departe, parcă s-ar fi jeluit unui judecător drept“* (s. n.).

Scriitorul leagă savant aceste precizări, ţinta sa este de a sugera pe nesimţite şi *în treacăt* neobişnuitul. Prin ele se comunică mult mai exact senzaţia că acest ţăran, care povesteşte ceva fără să se grăbească, a fost *greu* umilit. Curios e şi că toţi cei de faţă „cunoşteau întâmplarea“, unii fuseseră chiar ei înşişi bătuţi ca şi Serafim Mogoş — şi totuşi ascultă cu o stranie atenţie. Faptul că ei ştiu despre ce e vorba şi că fuseseră chiar ei înşişi schingiuiţi *nu-i împiedică* să asculte cu atenţie, şi nici n-are însemnătate, fiindcă nu era prima dată când li se întâmpla un astfel de lucru. Atenţia cu care ascultă semnifică însă altceva, anume că, fără un motiv prea evident, realizează deodată, năucitor de exact, ce se întâmplă cu ei de foarte multă vreme, *şi asta le apare extrem de curios*, de aceea ascultă cu atenţie. Pentru că ei *nu ascultă — de fapt — ce le spune Serafim*, ei ascultă un lucru nou, un lucru parcă pentru prima oară *înţeles*. Înţelegerea a ceea ce se întâmplă este *nouă* pentru ei, şi nu întâmplarea ca atare, care nu e deloc nouă. Ei — notează Rebreanu, stăpânit de o gravă intuiţie a ceea ce este nou şi neaşteptat aici, — „luau seama de jelania lui Serafim, parc-ar fi auzit pentru întâia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferinţe care le răscoleau sufletele“ şi o dată se aude vorba unui alt ţăran, o vorbă şi ea foarte veche, şi totuşi având un sens nou, fiindcă acest ţăran întrerupe din când în când jelania lui Serafim mereu cu „*aceleaşi vorbe*: — Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem?“ În vorbele acestea, ceilalţi desluşesc intonaţii ciudate, de umilinţă resemnată, şi asta îi înfurie, iar unul din ei spune dispreţuitor, îngânând pe ţăranul cu „ce să facem“.

„— Ce să facem, ce să facem?“ Dar se sperie singur de revolta lui: „— Dumnezeu ştie ce să facem...“ A fost atins un anumit *prag*. Omul dă speriat *înapoi* — dar pragul hotărâtor a fost atins şi asta a provocat un ecou care rămâne şi după ce omul bate în retragere.

Liviu Rebreanu are ca nimeni altul intuiţia cuvintelor majore. Cuvântul a fost acum rostit — e tot acelaşi pe care oamenii l-au rostit de zeci de ori şi care *însemna* durere şi umilinţă resemnată, dar acum el a fost rostit *altfel*, într-un fel care arată că vechea resemnare se arată vulnerabilă şi cedează. Şi nimeni nu mai poate zdruncina impresia produsă de faptul că acest cuvânt poate fi rostit şi *altfel*, cu revoltă, furie şi dispreţ.

Intervine încercarea de a risipi încordarea, o încercare eşuată, dar care, într-un fel concludent, mai rău adânceşte *criza*.

„Ca să şteargă mai bine urmele mâniei lui Toader, Leonte Orbisor, mic, cu glas ascuţit, cu faţa vioaie, găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit şi eu cu Serafim şi cu ceilalţi laolaltă, dar mă întorc şi zic: Stăpânirea ce să facă dacă e furt? Şi de ce să fure munca altuia hoţii?“

Este de ajuns ca vreunul să încerce o cale de conciliere, spre a şterge urma celor spuse mai înainte, este de ajuns ca el să încerce, cum e şi firesc, o *motivare* a intervenţiei sale, ca — fără să vrea, bineînţeles, — să atingă o zonă şi mai critică, provocând cuvântul revelator; cuvântul îl rosteşte Trifon Guju, „întunecat, mai mult pentru sine“, împingând lucrurile spre o fază şi mai încordată decât aceea premergătoare intervenţiei cu îndemnuri conciliatoare. Leonte Orbişor spusese: „Şi de ce să fure munca altuia hoţii?“ — şi asta sună într-un fel neaşteptat şi are aerul să se refere la altceva, şi atunci e firesc ca să intervină un altul cu observaţia care fixează şi mai temeinic senzaţia de încordată aşteptare:

„— D-apoi că tot munca noastră e!“ (S. n.)

„Toţi întoarseră deodată ochii spre el, ca şi când le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credinţă intimă a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica şi chiar Trifon, care obişnuia să repete când credea că a spus o vorbă mare, acuma tăcu şi lăsă capul pe piept.“

Romancierul izbuteşte să dea încordării crescânde un conţinut de o extraordinară materialitate. De precizat că nu e vorba doar de obişnuita „gradaţie“ a evenimentelor epice, prin care un scriitor vrea adesea să menţină treaz „interesul“ narativ. Dincolo de cuvinte, începem a percepe un suflu ameninţător şi rece, care este al răscoalei.

Situaţiile propuse atenţiei ascund un nucleu secret, o forţă de atracţie care subjugă pe cititor, ademeneşte mereu mai departe, mereu mai adânc spre interiorul lumii noi, creată de scriitor în aşa chip încât cititorul odată „amăgit“ să piardă orice posibilitate de a se întoarce. Cu fiecare pas eşti mereu îndemnat ca de un apel poruncitor să mergi mai departe. E ca şi cum s-ar făgădui dezlegarea unui secret de care depinde totul. Cititorul este *ademenit* să creadă că lumea în care intră este doar lumea sa, lumea reală, sau o prelungire sau o ramificaţie a acesteia. La început nu se întâmplă nimic care să contrazică datele lumii „autentice“, cititorul n-are nici un motiv să nu creadă *pe cuvânt* ceea ce i se spune, el ştie că i se spune adevărul, un adevăr pe care-l ştie el însuşi foarte bine.

Acumularea de electricitate în aerul tot mai încins este tema fundamentală a primului volum din *Răscoala*. Construcţia urmează ritmul acestor acumulări.

Vorbele spuse au un înţeles de suprafaţă şi altul profund, iar tonalitatea lăuntrică a romanului strânge laolaltă mai ales aceste înţelesuri noi.

Răscoala apare ca o forţă care stăpâneşte pe oameni şi nu se lasă stăpânită de ei.

„— Of, că nu mai vine şi la noi“ — zice unul şi e ca şi cum s-ar referi la un fenomen al naturii, de o teribilă autonomie, aducător, poate, de bine, „să-mi

iau şi eu măcar niţel porumb de cel boieresc, să-mi satur copilaşii, că greu am mai dus-o iarna asta!“ Oamenii aşteaptă *să vină şi pe la ei* răscoala, ca şi cum nu tot ei ar face-o, ci alţii, în locul lor. Voinţa lor se cristalizează într-un fenomen obiectiv, autonom, de dimensiuni mitice.

Pe măsură ce talazurile nemulţumirii capătă consistenţă, încep să spumege, ameninţând să năruie rânduiala obişnuită şi să-şi croiască un vad nou, neîncercat, scriitorul încordează şi mai strâns arcul naraţiunii, *opreşte clipa* printr-o bruscă secţionare a timpului şi-o supune unui proces analitic, atrăgând astfel atenţia asupra însemnătăţii ei. În cazul unor momente de intensitate plenară, suprapunerea obişnuită a planurilor (de o parte lumea boierilor, de alta cea a ţăranilor) încetează de a fi simplu procedeu „artistic“, menit să sugereze curgerea nesfârşită a vieţii, şi devine un mod direct, acut şi energic de a sonda starea de spirit într-o fază absolut esenţială. Fără trecere studiată, ci într-un fel tăios, abrupt, cu sugestia că lucrurile nu mai pot merge aşa înainte, ceva *trebuie* să se întâmple — scriitorul părăseşte relatarea asupra lumii mondene şi descinde direct la sat. La deschiderea Parlamentului, după ce asistă la lectura mesajului regal, Nadina constată cu un entuziasm plictisit:

„— Foarte nostim spectacolul!... Nu-i aşa?... Şi regele ce bine a fost!“

Îndată — secvenţă la sat:

„Plouă vârtos.“ Perceptorul vine să sechestreze pentru neplata birului singurul porc al lui Ignat Cercel.

„— Lasă, că vă ştiu, Ignate! Pe mine nu mă prosteşti, degeaba! Cu voi îmi prăpădesc tinereţea şi sănătatea!“ „Atunci femeia izbucni amărâtă:

— Auleo, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămâie copiii“ etc.

Apoi, Ignat conduce pe perceptor, după cuviinţă, „abătut, bâiguind...“ etc., mereu ca o scuză şi o plângere:

„— Apoi ce să facem, dom’ perceptor, ce să facem?“

Glasuri ameninţătoare se fac auzite încă de la începutul romanului, acoperite de rutina veşnicelor şi de fapt liniştitoarelor discuţii în jurul problemei ţărăneşti. Apoi se face tăcere şi *glasurile* acestea se aud din nou, mai distincte şi tot mai greu de acoperit. Ele sunt răzleţe şi se potolesc o clipă, înghiţite de larma existenţei obişnuite, apoi se adună mereu mai multe laolaltă, într-un vuiet surd. De la un anume punct, vuietul devine constant, fundal permanent al evenimentelor. Un comentariu sumbru răsună de dincolo de orizont în scenele care înfăţişează petrecerile, viata de trândăvie şi voluptate nepăsătoare a păturii suprapuse. Dincolo de orizontul necunoscut şi primejdios, glasurile se strâng, se unesc, se cheamă unele pe celelalte. Ce spun în fond aceste glasuri la început răzleţe, apoi unite?

„— Rabzi, rabzi şi oftezi până nu mai poţi, ş-apoi...“
„— Apoi ce să facem, dom’ perceptor, ce să facem?“
„— Apoi nici să fim batjocoriţi aşa, nu ne-om lăsa!
Şi alte glasuri, care mai molcome, care mai dârze, repetară:
— Nu, nu!“

Este comentariul apăsător, răzbătând şi în scenele de huzur bucureştean:
„Un mic restaurant de noapte, într-o străduţă dosnică. Exterior modest. Înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pur sânge... Şi Nadina surâde încântată şi repetă întruna:
— Ah, oui, c’est vraiment très chic, très parisien!“
De dincolo, scriitorul face să se audă comentariul înfricoşător de apropiat al mulţimii: „Apoi, ce să facem... Ce să facem?“ şi: „Nu, nu!“

Suntem în faza în care, săturându-se de vorbe, ţăranii nu mai au încredere în cuvântul boieresc şi nici în metodele „paşnice“ de îmbunătăţire a situaţiei lor: jalbe, intervenţii, cumpărări de pământuri, tratative pentru alte învoieli etc. S-a încercat tot ce s-a putut încerca, nu mai e nimic de sperat în direcţia aceasta, a bătut ceasul faptelor. Impresia este hotărâtă de misterioasa apariţie a „vestitorilor“, călăreţi pe cai albi, trecând din sat în sat (aşa se povesteşte, puţini sunt cei care pot chiar jura că i-au văzut cu ochii lor) şi sfătuind pe ţărani să treacă la împărţirea pământurilor boiereşti conform poruncii unui „vodă“ la fel de misterios. *Vestea* figurează la un mod mitic starea de spirit a ţăranilor, propria lor hotărâre de a trece la fapte, fără întârziere. Călăreţii aceia pe cai albi sunt nişte fiinţe ciudat de concrete şi totuşi impalpabile (i-ar fi întâlnit cutare femeie care relatează celorlalţi întâmplarea cu aer de miracol: „Plecasem cu băieţelul de mână... N-apucai bine să mă închin că şi văzui venind pe uliţă doi călăreţi pe doi cai albi de m-am mirat. Veneau de sus dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliţei, dar numai ce mă pomenii că unul mă strigă şi zice: «Unde te duci, muiere?» Zic: «Numai colea, la soacră-mea...» Şi celălalt zice: «Văd că eşti necăjită rău, dar n-ai grijă, că noi aducem veste mare...»“ Etc. Vestitorii aceştia în alb sunt proiecţia stării de spirit a ţăranilor, a speranţelor pe care ei nu îndrăzneau să şi le mărturisească cu glas tare unul celuilalt şi tocmai de aceea simţeau nevoia să le atribuie unei forţe în acelaşi timp miraculoase şi concrete. Ce spun călăreţii? Ei formulează chiar gândurile ţăranilor ajunşi la exasperare şi hotărâţi să-şi facă singuri dreptate. Cuvintele lor duc până la capăt gândul fiecăruia dintre ţărani, ele fuseseră pregătite de toate acele fraze întrerupte la jumătate de Petre Petre,

Serafim Mogoş, Triton Guju şi prin care se exprima deznădejdea, dar şi apariţia unui gând nou, plin de îndrăzneală, menit să semnifice concluzia unei experienţe. Ţăranii ascultă uimiţi, spusă cu voce tare, concluzia aceasta. Cu uimire şi în acelaşi timp cu sentimentul obscur că astfel de fraze nu sunt chiar cu desăvârşire noi şi neaşteptate, se pare că vocea aceasta nu le este chiar pe de-a-ntregul necunoscută. Mirarea se asociază aici cu senzaţia că gândurile noi sunt pe deplin fireşti, da, aşa trebuie făcut, şi ei simţiseră aceasta.

Episodul este imediat consecutiv celui care relevase că de la *înţelepciunea* lui Miron Iuga nu mai e nimic de aşteptat. Bătrânul boier ameninţă că nu mai stă de vorbă cu ţăranii săi şi că „dacă voi nu vreţi să munciţi, vom aduce oameni din Transilvania!“ Când Trifon Guju strigă: „— Ba străini să nu vie, cucoane, că pământurile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii!“, bătrânul Iuga conchide intratabil:

„— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule...? Asta vă mai lipsea, obrăznicia! Aideţi, am terminat cu voi! Să-mi curăţaţi locul numaidecât!

— Apoi aşa nu-i bine, cucoane! făcu Luca Talabă dârz. Nu-i bine deloc.

Miron Iuga nu se clinti până ce se goli curtea. Apoi porunci scârbit:

— Bumbule, închide porţile.“

Cu aceasta s-a rupt ultima punte de comunicare dintre boieri şi ţărani, s-a năruit ultima nădejde. Scriitorul ne face să resimţim toată gravitatea acestui moment de răscruce, *critic*, în care vechile nădejdi, câte erau, s-au prăbuşit, terenul a rămas alb, gata să primească noi nădejdi, nedesluşite.

Acest moment, cu toate implicaţiile sale viitoare, se înfăţişează în replica spusă pe un ton ameninţător:

„— Apoi aşa nu-i bine, cucoane! Nu-i bine deloc.“

Aşa nu-i bine, atunci cum e bine? Pe această crispată nedumerire cade vestea cea nouă, adusă de călăreţii în alb. Ei spun *ce gândesc ţăranii* că e bine să facă, acum, după ce s-a constatat definitiv că „aşa nu-i bine, nu-i bine de loc“, iar boierul Iuga poruncise scârbit „să se închidă porţile“. Terenul este pregătit să primească fermentul adus de vestitori, al marii, adevăratei cotituri.

Duminică, „pe când ieşea lumea de la biserică, se răspândi vestea că adineaori *ar fi trecut* (s. n.) prin sat doi călăreţi pe cai albi...“ Ei ar fi spus ceva, ar fi adus cu sine „porunci“, dar ce au spus şi despre ce porunci poate fi vorba? Nimeni nu ştie. Dar — şi aici scriitorul are din nou o intuiţie — nimeni nu ştie, şi totuşi toţi „ştiu“ cam despre ce ar putea fi vorba. Ei ştiu dinainte ce fel de porunci purtau călăreţii în alb, alte porunci — decât cele voite şi aşteptate de ţărani, acum, după ce Miron Iuga curmase tratativele şi închisese porţile conacului — nu puteau fi. Şi într-adevăr: „Ignat Cercel, ca

un câine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeaşi întrebare:

„*— Oare n-o fi porunci despre pământuri, măi oameni?*" (S. n.)

Iată ce fel de porunci aşteptau ţăranii, alte porunci nu puteau să fie şi ei nu le-ar fi primit. Călăreţii în alb figurează voinţa lor (să se facă dreptate) şi totodată nevoia unei autorizări morale supreme. Dreptatea „vine cum poate şi bine că soseşte", observă cineva — şi acum, cu toate că nimeni n-a văzut pe călăreţi şi nu ştie ce anume spuneau călăreţii, — lucrurile sunt deja *hotărâte*. Nu putea fi vorba decât despre *pământuri* şi despre *dreptate*.

Şi în adevăr, aşa este cum *trebuie să fie*. În faţa grupurilor de ţărani e adusă muierea să jure că întâlnise pe vestitori. Nimeni n-a spus că vestitorii poruncisera despre „dreptate", şi totuşi, încă înainte ca muierea să înceapă a grăi, se ştie că despre asta e vorba. Deducem acest lucru din faptul că oamenii cer *amănunte*, chestiunea esenţială fiind de-acum lămurită pentru ei.

„— Spune, muiere, *din fir în păr* (s. n.), că nu te mănâncă nimeni! o îndemnă Ignat cu blândeţe. Vrem să ştim şi noi poruncile şi să nu greşim!"

Femeia *confirmă*, ea oferă oamenilor lucrul de care aveau nevoie, să ştie dacă ceea ce gândiseră ei înşişi se sprijină pe o voinţă mai presus decât a lor. Ei vor să facă un anumit lucru, sunt hotărâţi să facă acest lucru, şi atunci, pentru o mai mare *siguranţă*, vor să ştie dacă ceea ce sunt ei hotărâţi trebuie *oricum* făcut, şi e bine să fie făcut indiferent dacă ei vor sau nu. Ei *vor să pună capăt ezitărilor*, vor să fie puşi *în faţa faptului împlinit*. Această nevoie lăuntrică imperioasă a masei ţărăneşti se proiectează — cum am spus — în apariţia călăreţilor albi, cu veştile şi *poruncile* ce le aduc.

Din nou iese la iveală marea capacitate a scriitorului de a proiecta realitatea concretă într-un plan larg, simbolic şi mai înalt. Nu e o întâmplare, astfel, că propria lor voinţă de dreptate se întruchipează grav într-o *poruncă*. Până aici au vorbit şi s-au sfătuit, au mai dat înapoi, au ezitat, dar ceea ce se întâmplă acum e cu totul altceva, acum ce vor ei înşişi este o poruncă, căreia nimeni, chiar să vrea, nu i se mai poate sustrage. Porunca aceasta glăsuieşte (aşa ar fi spus călăreţii, oamenilor nu le rămâne decât s-o treacă în fapte) „să dăm de ştire oamenilor că toate moşiile sunt ale lor de-aici înainte şi să se apuce deîndată să le împartă după dreptate, iar pe boieri şi pe arendaşi — glăsuieşte mai departe *porunca* — să-i alunge şi să le ardă conacele şi curţile şi toate acareturile, ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi..." Şi cine nu ascultă porunca „amarnic are să ispăşească".

Chipul cum masele ţărăneşti sunt cuprinse de *o stare de spirit combativă* şi ce determină cristalizarea acestei stări de spirit, cum dincolo de aparenta lipsă de motivare a revoltei, prin mici fapte nesemnificative şi, în condiţii

„normale“, nebăgate în seamă — își face loc motivarea adâncă și *violent explicabilă* a nemulțumirii și a hotărârii de a trece la acțiune, căci a devenit limpede că *așa nu se mai poate* — iată ce ni se dezvăluie în *Răscoala*.

Dialectica relației dintre necesitate și întâmplare este uimitoare în roman. Tot ce se petrece în *Răscoala* este de domeniul *întâmplării*, dar marea intuiție a romancierului este de a fi surprins în accidentul uneori *absurd* legea *necesară*. Legea poate să-și croiască drum și prin mijlocirea situației bizare, a întâmplării grotești.

Taifasul colonelului Ștefănescu cu țăranii de pe moșia al cărei arendaș este are un astfel de aspect bizar, aproape halucinant. Într-un fel ciudat, istoria s-a oprit în loc, raporturile normale au încetat, arendașul nu mai e parcă adevărat arendaș, țăranii încetează parcă și ei de a fi ceea ce am știut că sunt, și asistăm la o nemaipomenită discuție a colonelului Ștefănescu cu țăranii exploatați pe moșia primită de el în arendă, o discuție *de la egal la egal*, în care colonelul se justifică și parcă cere iertare, iar țăranii sunt — ei — cei chemați să primească sau nu justificările colonelului. Ce e mai curios este că discuția nici nu are în cea mai mare parte un caracter grav, așa cum s-ar fi cuvenit, dacă ținem seama că fondul exprimat prin ea prezenta o gravitate absolut excepțională, ea are un aer neverosimil glumeț, este de o voioșie — de ambele părți — pe care numai teribilul „De!“ rostit în final o curmă într-un fel neașteptat. Ce se întâmplă, de unde această curioasă relaxare a conflictului, într-un moment când s-ar părea că trebuie să avem o încordare a sa maximă? Scriitorul a intuit însă adevăratul motiv al relaxării, teribila încordare de dedesubt. Colonelul stă de vorbă cu oamenii și parcă nu se mai satură de vorbit, se vede că discuția asta e pe placul lui — și se mai vede că nici țăranii nu prea dau semne de nerăbdare. Tot efectul stă în surprinderea aerului ciudat și neverosimil al acestui taifas liniștit, între niște oameni care parcă și-au terminat misiunea și acum se mai destind schimbând o vorbă-două. Tot efectul stă în aceea că noi surprindem caracterul de o gravitate extremă și de o semnificație extraordinară — în esența sa — al acestei foarte pașnice convorbiri. Sugestia copleșitoare este că în acest context aproape neverosimil se manifestă o stare pe deplin firească, normală, dreaptă, ceva ce e în ordinea lucrurilor, și nu dimpotrivă. De fapt, scriitorul suprapune cele două accepțiuni posibile ale noțiunii de *firesc*, de *ordine a lucrurilor*: firescul, limitat într-un anumit cadru social (exploatarea firească, subordonarea firească a celui exploatat etc.), și firescul major omenesc, firescul raporturilor normale între oameni într-o lume care nu primește în ordinea ei obișnuită exploatarea, inegalitatea, umilința etc. Din această subtilă suprapunere de

planuri iese un efect zguduitor, revelat în acel *„De!“* ţărănesc, rostit în finalul discuţiei de către unul din participanţi — şi anume *cel mai volubil* dintre participanţii la acest atât de straniu colocviu. Acest „De!“ pune capăt ciudatei relaxări, atrăgând toate sevele subterane într-o izbucnire la suprafaţă, stăpânită încă, dar cu atât mai ameninţătoare. Bătrânul colonel are acum o înfăţişare „vioaie“ şi „glasul cutezător“ (a dus pe cele trei fete ale sale la Viteşti, scăpând astfel de „grija cea mai mare“). „Acuma putea vorbi liniştit cu ţăranii, să mai şi glumească şi să-i batjocorească:

— V-aţi boierit şi voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca! E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu! Şi să ocărăşti pe boieri şi să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ştefane?

— De, don' colonel, făcu Ştefan cu faţa zâmbitoare, mai încercăm şi noi marea cu degetul...

Peste câteva minute, din vorbă-n vorbă, ţăranul zâmbitor întrebă:

— Da' pe domnişoarele le-aţi dus la oraş, don' colonel?

— Aţi fi poftit să le las aici, să vă bateţi voi joc de tinereţea lor? răspunse pensionarul cu ton glumeţ. Nu vă cunosc eu ce tâlhari sunteţi voi?

— De ce, don' colonel, păcatele noastre?

— Fiindcă sunteţi, Ştefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă ştiu şi măselele din gură!... Dar mie ce puteţi să-mi faceţi? Să mă omorâţi? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să mă prădaţi? Prădaţi-mă, dacă vă dă mâna! Că eu, tot ce am, aici am băgat şi cu voi am împărţit... Nu-i nimic, băieţi! Dumnezeu e sus şi vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înşelat, nu v-am năpăstuit. V-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învăţat. Acu puteţi să-mi trageţi cu parul... Aşa-i?

Colonelul se uită pe rând la ţărani, aşteptând o vorbă de protestare sau de recunoaştere. Oamenii tăceau. De-abia într-un târziu Ştefan, cel mai deschis, făcu:

— De!“

Din nou încercarea de conciliere a dezvăluit natura ireductibilă a conflictului.

Scriitorul operează, cu fiecare situaţie reprezentată, secţiuni orizontale, „tăieturi“ — ar fi spus Thibaudet — în cursul unitar şi organic al vieţii; tăieturi făcute la timpul *potrivit*, la momentul tipic. Este unul din marile secrete ale romancierului: să deschidă în aşa fel aceste secţiuni, încât în înlănţuirea lor să dea imaginea fluviului însuşi, al curgerii infinite a vieţii, şi nicidecum impresia unor imagini decupate, detaşate, izolate. O clipă mai devreme sau mai târziu de s-ar fi operat deschiderea, şi efectul ar fi pierdut simţitor din tărie. Am fi văzut atunci lucruri fără semnificaţie şi în jurul lor haosul.

În *Răscoala*, pentru a măsura gradul de aprindere a spiritelor, se secţionează cursul vieţii în acele puncte ce pot aduce cele mai depline clarităţi: în momentul când ţăranii stau în uliţă în faţa cârciumii, nemaiîndurându-se să plece; apoi tot acolo, spre a găsi locul gol şi numai un beţiv întârziat la taifas cu Cristea Busuioc, cârciumarul — dar de ce acest pustiu? În consecinţă o nouă tăietură făcută spre a găsi pe oameni la casele lor, mai dregând o unealtă, mai bătând un cui, dar pregătindu-se în taină pentru o acţiune decisivă. Oamenii vorbesc, vorbesc, întorc lucrurile pe o faţă şi pe cealaltă, ţin seama de toate împrejurările, vor să găsească o soluţie, îşi împărtăşesc gândurile, spun ce-au mai auzit (că se vorbeşte că s-ar împărţi pământurile, că nu e adevărat, nu se vor împărţi, astfel de zvonuri nu merită crezare)... şi s-ar părea că lucrurile vor continua aşa monoton la nesfârşit, fără vreun accent mai hotărât, dar iată că intervine un lucru de la sine înţeles în alte împrejurări (cineva zice că arendaşul va cumpăra de la Nadina pământul râvnit de ei), dar care, acum, are un efect surprinzător. Vorbele s-au izbit de o barieră, şi se răsucesc îndărăt: „Atunci parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul şi înfăţişarea, se ridică de pe scaun fără voia lui şi vorbi printre dinţi:

— Apoi nici să fim batjocoriţi aşa nu ne-om lăsa!

Şi alte glasuri, care mai molcome, care mai dârze, repetară:

— Nu, nu!..."

Tresăririle pământului, răsucirile imperceptibile prin care masa ţărănească îşi încearcă forţa sunt înregistrate cu ecoul, cu freamătul lor prevestitor. Mici năruiri de teren, cărora nimeni aproape nu le dă importanţă, sunt puse de scriitor în perspectiva viitorului mare cutremur, legate de acesta prin numeroase fire rezistente, prin *motivări.* Oamenii se dezmeticesc din inerţie, scutură de pe umeri fatala resemnare, vechea spaimă şi se pregătesc să întâmpine furtuna cu o grozavă nădejde şi în acelaşi timp cu un fel de nepăsare la consecinţe. Semnele zguduirii se propagă în straturi tot mai dense, pe toată întinderea şi în toată adâncimea, şi-n vreme ce la Bucureşti se desfăşoară „viaţa de praznic permanent", de baluri, dansuri şi chefuri prelungite, la sat ţăranii se trag pe lângă casă refuzând să mai lucreze pământul altora, bat coasa, aşa, „ca să fie bătută", şi se pregătesc — se strâng în mijlocul uliţei, împiedicând trecerea şi neîndurându-se să părăsească locul, de teamă ce în lipsa lor să nu se întâmple ceea ce ei cu toţii aşteaptă să se întâmple.

O enigmatică *linişte* se instalează în roman odată ce ţăranii au căpătat încredinţarea că nu trebuie de-aici înainte să nutrească speranţe într-o îndreptare pe cale normală a situaţiei lor, liniştea premergătoare catastrofei, linişte sinistră, de a cărei natură reală Grigore Iuga, mai lucid decât tatăl

său, e conştient din primul moment al descinderii la sat. „— Toate bune pe aici, Ichime? întrebă Grigore. — Deocamdată pace, conaşule! zise vizitiul."

Din primele vorbe schimbate cu vizitiul venit să-l întâmpine la coborârea din tren, Grigore Iuga surprinde sensul înfricoşător al acestei pacificări. Mai ales răspunsul cu „deocamdată" nu-i plăcu lui Grigore, „totuşi nu insistă". Armistiţiul provizoriu este, de fapt, liniştea strategică cu care oamenii aşteaptă să vină şi pe la ei „pârjolul"; aşteaptă, având aerul că nu depinde de ei, că o forţă mai presus de ei s-a abătut peste lume. Grigore Iuga observă cu îngrijorare, mergând spre conac, adevăratele înţelesuri ale *păcii* deodată statornicite şi de care trebuia să se teamă mai mult decât de neliniştea evidentă şi de pretenţiile ţăranilor de a „cumpăra" pământul Nadinei. Şi ceea ce observă îl umple de tulburare, îl face să fie posomorât parcă fără motiv, şi totuşi cu atâtea motive resimţite cu putere, şi greu, mai ales, de mărturisit.

„Grigore observa cu atenţie şi satele şi câmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorâtă, pământul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri de apă tulbure, iar prin sate ţăranii, ca duminica, mai pe la cârciumă, mai pe la câte o casă, se sfătuiau *ca şi altădată* (s. n.). Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor luceşte ceva deosebit şi că toată înfăţişarea lor ar fi mai dârză. După ce ieşiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

— Cu muncile cum mai staţi, Ichime?

— Apoi stăm bine, conaşule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o şovăire."

Iată, dar, un fapt neliniştitor, explicabil şi prin aceea că „şi vremea a fost rea, că a tot plouat", dar să fie aceasta singura explicaţie? S-ar părea că există şi un alt motiv, şi că nici acesta nu e chiar nefiresc („oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli..."), există aşadar *o justificare*, Şi totuşi, ceva nu e în ordine şi Grigore simte această dezarticulare cu senzaţia că timpul s-a oprit în loc. Linişte — desigur: „Ieşind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că până acum e linişte şi *doar* (s. n.) arestarea învăţătorului Dragoş a *cam* (s. n.) aţâţat pe săteni". Întrebaţi, oamenii dau „răspunsuri blânde, dar în doi peri". Ca şi mai înainte, ţăranii îl întâmpină pe Grigore Iuga cu omenia şi respectul cuvenit, ca şi înainte, îi vorbesc de nevoile lor, şi totuşi a intervenit ceva nou în atitudinea lor, un fel de absenţă, o detaşare pe care scriitorul o ştie strecura în cuvintele aparent aşa de asemănătoare cu toate cuvintele spuse de ei ori de câte ori îi cerceta, să afle ce mai gândesc, boierul cel tânăr. Această *absenţă* sugerează că oamenii nu mai aşteaptă, de fapt, nimic de la Grigore Iuga, şi de aceea nu văd de ce ar trebui să pună, în vorbele ce i le spun, interes şi pasiune şi nădejde că totuşi vor obţine o uşurare.

Scriitorul observă cu mare fineţe elementul nou apărut fără de veste în felul cum se poartă şi cum vorbesc oamenii. Lucirea aceea nouă din ochii oamenilor stăruie în ciuda liniştii şi a detaşării din vorbele lor şi nimic n-o poate face să dispară. „Privirile lor — observă scriitorul — nu erau duşmănoase, ci mai curând întrebătoare.“ Iar ceea ce spune Grigore, oricât de binevoitor e de a stinge conflictul dintre ţărani şi tatăl său, nu constituie un răspuns adresat acestor priviri. Ele continuă să rămână întrebătoare. Grigore Iuga ispiteşte pe Petre Petre să-l lămurească ce vor oamenii, Petre însă se zăpăceşte bâlbâind „încurcat“ ceva, apoi îndeamnă pe Lupu Chiriţoiu să vorbească, sub motiv că „matale... eşti mai bun de gură şi mai bătrân...“ Lupu Chiriţoiu începe la rândul lui să-l lămurească pe boierul cel tânăr, dar nici dânsul nu izbuteşte, fiindcă acum *nu-l mai interesează* decât să repete vechile plângeri, pe un ton „tărăgănat“. Titu Herdelea s-ar părea că n-are motive să şovăie când, împărtăşind lui Grigore impresiile sale după discuţia cu ţăranii, constată: „Mie oamenii mi se par liniştiţi“. E linişte pentru că s-a produs un transfer de atenţie, e linişte pe v*echiul domeniu* al dialogului boier — ţăran, rămas acum pustiu. Dar nu e linişte pe domeniul cel nou, al unei realităţi neprevăzute şi care acaparează tot interesul. De la *acest* punct mai departe, urmărind transferul de atenţie intervenit în purtarea şi vorba oamenilor, scriitorul îşi deplasează, la rândul său, tot mai mult atenţia asupra noii realităţi, aceea a înfruntării deschise, violente.

De-acum înainte, ceea ce spune Grigore Iuga nu mai prezintă nici o însemnătate. Nimeni nu-l ascultă, nici tatăl său, nici ţăranii. Ceea ce era de hotărât s-a hotărât, acum se aşteaptă numai împrejurarea favorabilă ca acel nou apărut în privirea oamenilor să se exteriorizeze exploziv.

De-acum înainte cele două părţi înaintează una spre cealaltă, spre încleştarea fundamentală, ca mânate de un destin. Fără urmări rămâne iniţiativa lui Grigore Iuga de a preveni „cu metodele lui feminine“, conciliatoare, incendiul. Proporţiile acestuia au şi început să se profileze. E de ajuns acum să se işte o scânteie, şi incendiul aţâţat de vechea ură să se dezlănţuie. *Scânteia* aceasta (primul capitol al volumului II — *Focurile* — se numeşte: *Scânteia*) nu întârzie să apară. Ar fi apărut oricum. Grigore Iuga părăseşte conacul şi constată surprins că în dreptul cârciumii „ţăranii stăteau ca şi ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mişcat de acolo“. Ce aşteaptă ţăranii? S-ar părea că ei nu aşteaptă nimic. De fapt, ei aşteaptă liniştiţi, răbdători să se ivească de undeva *scânteia*, de unde — nici ei nu ştiu bine, dar *aşteaptă*. Şi scânteia *apare ca de la sine*. Parcă nimeni n-ar fi dorit cu tot dinadinsul ca ea să apară.

„— Ce mai aşteaptă oamenii, Ichime? zice Grigore.

— Parcă ei ştiu ce aşteaptă, conaşule? bolborosi vizitiul. Uite-aşa, ca proştii...“

Grigore a venit, a plecat — de câte ori nu venise şi nu plecase? Cine ar fi stat să se întrebe de ce a venit şi de ce a plecat? Acum, însă, acest fapt atât de firesc sporeşte tensiunea masei ţărăneşti. Vorba spusă la întâmplare, o întrebare răsărită cine ştie cum, o privire mai cercetătoare — totul îndreaptă atenţia asupra unui lucru esenţial, din ce în ce mai desluşit. „ — Oare de ce-o fi plecând aşa degrabă? întreabă Ignat Cercel cu ochii după brişca galbenă, ce se depărta.

Ţăranii se uitau toţi după brişcă (s. n.), mai mult din obişnuinţă.

— Apoi ce să caute aici? zice cineva. Se duce unde-i mai bine şi mai cald.“

Sugestia perfect infiltrată zonei adânci a textului este că oamenii aceştia, adunaţi „ca proştii“ pe uliţă, au început să reprezinte o forţă care displace şi nelinişteşte. Astfel, plecarea *grăbită* a lui Grigore dă oamenilor — pe neaşteptate — conştiinţa faptului că ei reprezintă o forţă, cine ar fi bănuit-o?

Stau fără motiv în uliţă cu căciulile înfundate în cap — nu fac nimic şi totuşi în acest timp *forţa lor creşte*, îi strânge atât de solidar laolaltă presentimentul că trebuie să se întâmple ceva, un lucru în care ei ar avea de jucat un rol esenţial.

„Nu se îndurau deloc să se împrăştie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-şi mai vază de vite şi să mai îmbuce, dar se întorceau curând, parcă le-ar fi fost frică să nu se întâmple ceva în lipsa lor. [...] Vorbeau despre aceleaşi necazuri, *ca întotdeauna, dar mai cu luare-aminte* (s. n.), ca şi când s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi, fie de teamă să nu se vadă ce pâlpâie în ochii celorlalţi, sau să nu vadă ceilalţi focul din ochii proprii. Pe toate feţele, însă, juca o întrebare, aceeaşi, posomorâtă şi pătimaşă, care aştepta un răspuns.

Primarul, de câte ori trecea, striga:

— Da’ ce, măi oameni, voi n-aveţi casă, n-aveţi neveste, n-aveţi copii?

Îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeaşi glumă, stârnind acelaşi râs aspru:

— Ne-am ciocoit şi noi, dom’ primar, c-aşa au venit vremurile.“

Forţa aceasta se frământă în loc, prinde contur mereu mai sigur şi — printr-un proces pe care Rebreanu îl intuieşte — capătă conştiinţă de sine.

Înainte chiar ca ţăranii să se fi mişcat, boierii şi arendaşii fug, transportă lucrurile de agoniseală în trenurile ticsite ca-n vreme de război, cuprinşi de panică şi teamă ce pun pe gânduri tabăra adversă. Ţăranii stau la taifas în jurul cârciumii lui Busuioc, şi-n vremea aceasta boierii se agită, se consfătuiesc, ţăranii văd agitaţia şi e uşor de înţeles ce consecinţe are acum asupra stării

lor de spirit. Marin Stan, „puţin cherchelit“, spune tare ce gândesc cu toţii: „— Ehei fraţilor, frica-i mare cucoană!... Nu-i aşa, dom’ primar?“ Când primarul Pravilă, luat aşa subţire, răspunde şi el în batjocură: „Măi Marine, cum îţi vine ţie, om în toată firea, să vorbeşti atâtea bazaconii?... Da’ de cine să le fie frică boierilor, măi Marine? De tine, mă?... Vai de căpăţâna ta, Marine!“ — el atinge problema crucială. De cine să le fie frică boierilor? Ţăranii trebuie să fie o forţă dacă boierilor li s-a făcut frică, şi ei au deodată conştiinţa acestei forţe, manifestă în acest schimb de replici iniţiat parcă numai aşa, să treacă timpul:

„— De tine, mă?... Vai de căpăţâna ta, Marine!

Unii râseră, dar alţii strigau ameninţător:

— Ba să le mai fie frica şi de noi!

— *Apoi de bine şi de bucurie nu s-au strâns ei.*“ (S. n.)

Văzând că primarul se aşază la taifas cu ei, să le explice, cu toate că pe un ton încă distant, ţăranii înţeleg că se năruie şi autoritatea. E de ajuns ca unul dintre ei să lanseze o întrebare nepotrivită şi destul de vicleană, şi oamenii să vadă că primarul totuşi o ia în serios şi răspunde, ca ei să înţeleagă că se petrece chiar sub ochii lor un lucru bizar.

„Marin Stan, cu o privire galeşă, caraghioasă, întrebă deodată:

— Dom’ primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-aţi cătat azi-noapte la boierul cel bătrân, ai?“

Moment hotărâtor, căci dacă primarul va răspunde, având aerul că dă cuiva socoteală, oamenii se vor întări în convingerea că ordinea se clatină şi că e timpul să intervină.

Primarul răspunde — e adevărat — semeţ, dar asta nu prezintă în fond nici o însemnătate; el *răspunde* şi acest fapt caracterizează mai bine situaţia.

„— Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeţ. *Ce, mi-e ruşine că m-a chemat boierul Miron?*“ (S. n.)

Replica aparent autoritară a primarului a dat ţăranilor o idee nouă: aşadar, este posibil, a venit şi vremea asta, ca primarul să se justifice în faţa lor.

Scânteia care pune capăt aşteptării uscate scapără, tot sub chipul unei întâmplări obişnuite, trecută cu vederea înainte vreme, dar acum văzută cu ochi surprinşi. Mulţimea e străbătută de un freamăt nou, timpul acţiunii mereu amânate pare să fi atins termenul-limită. Şi ceea ce se întâmplă dă tuturor senzaţia că paharul răbdării s-a revărsat înafară, furia mulţimii, după ce a mocnit destul de dedesubt, acum va izbucni. Mărunta păţanie a copilului tras de urechi de şoferul boierilor se dilată enorm. Ce a fost se poate trece cu vederea, dar ce este pare de-a dreptul insuportabil! Acesta e tonul relatării, începută liniştit, de foarte departe, cu un joc de copii care nu se astâmpără.

Rudolf, şoferul, aplică o sancţiune obişnuită copilului, copilul strigă ca de obicei: „aoleu, aoleu, urechile mele!“ Dar cuvintele răsună cu alt timbru şi nu se ştie de ce atrag atenţia oamenilor adunaţi în drum. „Aoleu, că mi-a rupt urechea!... Aoleu, că m-a omorât!“ Cuvintele sună în înţelesul lor *propriu*. Acum „m-a omorât“ înseamnă: au omorât copilul, *boierii omoară copii nevinovaţi*. Acesta e înţelesul. Satul întreg răsună de strigăte: „Mi-a smuls urechea!“ „m-a omorât!“ *Omoară copiii!*

Sugestia reacţiei active apare pe neaşteptate: „— Dacă suntem şi noi molâi şi fricoşi! Ia să te ştie că pui mâna pe par, să vedem: ar mai îndrăzni să te mai batjocorească?“

Vorbele spuse altă dată în şoaptă, repede reprimate, cu o voinţă a uitării, cu o prudenţă la care i-a deprins viaţa, acum răsună tare, ca nişte îndemnuri nestăvilite, reluate din om în om cu hotărâre crescândă, crâncenă, zdrobitoare. „Ia să te ştie că pui mâna pe par...“ E singura cale de urmat posibilă. „Fără pripeală, rece, liniştit“, Triton Guju constată un lucru ştiut parcă de când lumea, un adevăr care încinge voinţele, subliniază apăsat ce au oamenii de făcut:

„— Boierii numai de frică ştiu omenie!“

Hotărârea nu e totuşi destul de desluşită, oamenii strigă toţi laolaltă, nu se înţelege ce spun, „se îmbulzesc când într-o parte, când în alta“. E nevoie de un imbold. Cârciumarul Cristea Busuioc îşi dă cu părerea că nici copilul nu e chiar nevinovat, „că-i obraznic şi neastâmpărat de n-are pereche!...“

Asta lipsea, prea erau toţi de acord că se întâmplase ceva zguduitor. E nevoie de o aţâţare. Cuvintele lui Busuioc conţineau o provocare, fără voie:

„— Dar dumneata de ce sudui copilul, nea Cristache?... pentru că l-au bătut boierii?“

Vorbele lui Busuioc scormonesc *„la timp“* jăraticul ce ameninţa să se stingă. Şi chiar cârciumarul, cuprins de teama că ar putea fi bănuit de complicitate cu opresorii, vine cu ideea aşteptată de ei toţi:

„— De ce nu-ţi iei tu copilul de mână, măi Pavele, să te duci cu dânsul, aşa oblojit şi chinuit cum e, la curtea boierului şi să ceri să-ţi plătească durerea acum, îndată?

— Hai, Pavele, că merg şi eu cu tine.

— Să ne ducem cu toţii!... Că doar n-au să ne bată pe toţi.“

„De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!...“

„— Mai bine să le dăm foc, să se aleagă scrum şi cenuşă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subţire ca un fir roşu şi atât de limpede parc-ar fi coborât din văzduh.“

Reprezentând faza de încordare supremă a procesului îndelung pregătit, motivat printr-o atât de complexă şi înceată elaborare, scriitorul tratează materia

cu acelaşi calm metodic, încât face ca momentele ofensive să fie urmate strategic de temporare retrageri şi staţionări, al căror rost este să consolideze procesul în desfăşurare, malurile noului său curs. În astfel de cicluri compuse dintr-un moment pozitiv, de avânt, şi altul negativ, staţionar, se leagă — într-o singură pornire organică — desfăşurarea răscoalei. Momentul *vestitorilor*, cu hotărârea de a trece la ofensivă, este urmat iarăşi de o relativă linişte. Aparenta retragere este *activă* în conţinut mai mult decât ofensiva.

Dialectica interioară a luptei e surprinsă de scriitor cu uimitoare precizie. Orice evoluţie mecanică, creşterea care se face neîntrerupt, prin paşi egali, este exclusă. Mişcarea se face în spirală, mereu înainte, dar în zigzaguri ce unesc poli diferiţi, antitetici.

Răscoala a intrat în faza ei stabilă, ca orice acţiune gospodărească, nemaifiind acum doar rezultatul încordării nervoase, ci un fenomen solid, cristalizat, sedimentat în suflete. *Ajunsă la acest punct de evoluţie, ea a căpătat ceva din temeinicia şi lipsa de zor a vieţii paşnice!* Oamenii nu mai stau în drum, surescitaţi, gata să scapere la cea mai măruntă atingere, ei s-au dus pe la casele lor, fiecare cu câte o îndeletnicire domestică. La cârciumă e linişte, un ţăran mai deprins cu băutura stă de vorbă cu negustorul, un copil, Antonel, vine să ia o sticlă de gaz. Ignat Cercel se apucase, „că n-avea nici o treabă, să mai dreagă gardul şi cioplea şi bocănea de mama focului".

Cât de vibrantă e totuşi această fază staţionară, rezultă chiar din vorbele pe care le schimbă oamenii, paşnic, văzându-şi de treburi, impenetrabili, pe la casele lor!

Sentimentul general este că acum ei se găsesc în faza *plină* a răscoalei, cu toate că, dacă privim lucrurile superficial, ei nu fac un lucru de natură să îndreptăţească atare presupuneri. Ceva mai înainte nu ieşiseră la lucru pentru că erau înfierbântaţi, stăteau în uliţă şi nu se îndurau să plece de teama ca în lipsa lor să nu se petreacă *esenţialul*. Dar semnificativ e că nici acum, când merg liniştiţi pe la casele lor, la gospodăria lor, n-au revenit la starea „firească", că, deşi vremea s-a făcut frumoasă, n-au ieşit să lucreze pământul moşierului. Acum dispăruseră feluritele pretexte (vremea rea, surescitarea trecătoare etc.). Oamenii stau faţă în faţă cu marea răspundere asumată. La îndemnurile femeii sale, care nu pricepe şi nu suferă ciudata inerţie a soţului, Ignat Cercel răspunde supărat:

„— Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună... Ce vrei să fac? Să mă spânzur? Ei, iacă, am să mă spânzur ca să te mulţumesc... *Că tu nu mai ai răbdare* (s. n.) cum au şi alţi oameni şi baţi mereu din clanţă: ham, ham, ham, parcă ai fi câine, şi nu om! Că doar vezi bine *că ne zbatem* (s. n.) şi trebuie să ne ajute Dumnezeu şi nouă!"

Răbdarea aceasta cere tărie sufletească, stăpânire de sine şi nu e uşor de suportat, acum când lucrurile se urniseră, şi omul se supără mai tare tocmai pentru că înţelege că în felul ei, potrivit unei judecăţi *normale*, femeia are dreptate.

Răbdarea nefirească răspunde totuşi unui sentiment lăuntric asimilat al necesităţii; şi faptul că oamenii, stăpânindu-se şi suportând greu brusca liniştire, ascultă, totuşi, de acest sentiment e nu se poate mai revelator. Reprimată de stavila răbdării, forţa lor spumegă cu încordare, în sine, prinde avânt şi, odată eliberată, va izbucni la o tensiune foarte înaltă.

Romanele lui Liviu Rebreanu au o înaintare discontinuă, grea, care pe măsură ce se realizează cu pas apăsat, cucerind definitiv, după o lege inexorabilă, teritoriu după teritoriu, ia cu sine pe cititor şi-l *subjugă* legii sale.

Situaţiile sunt împinse violent în prim-plan, după un criteriu de însemnătate şi semnificaţie, au *marginea vizibilă*, fiecare în parte reprezintă ceva şi spune un anumit lucru care trebuie cu necesitate să fie spus.

Strânşi în uliţă, în preajma primăriei, ţăranii aşteaptă sosirea prefectului „cu răbdarea tradiţională“. Prefectul cam întârzie.

„— Nu-i nimic, băieţi!“ — zice primarul, „când unuia, când altuia, prietenos şi ca o scuză. Noi s-aşteptăm pe domnul prefect, nu domnul prefect pe noi, c-aşa-i omenia.“ Douăzeci de cuvinte cristalizează una din numeroasele „situaţii marcante“, din care se-ncheagă atmosfera romanului. Este veriga nu numai bine prinsă în legătura epică trecut — viitor, dar şi absolut *distinctă* în lanţul întâmplărilor desfăşurate în roman, una care leagă situaţiile *vechi*, când ţăranii considerau drept ceva firesc să aştepte răbdători şi cu mare respect venirea chiar şi a unei notabilităţi mai puţin însemnate, şi situaţiile *noi*, când ei, înfruntând primejdia represiunii, nu vor mai recunoaşte nici o autoritate. Situaţia este *marcantă* prin puterea cu care întipăreşte această stare de provizorat, de cumpănă şi de gestaţie, când încă mai dăinuie ceva din vechea supunere răbdătoare — dar a şi apărut ceva cu totul nou, o ameninţare, o nepăsare faţă de autoritate, o stare ciudată de spirit care-l îndeamnă pe primar să amintească oamenilor că există şi autoritatea, este şi un prefect pe care *omenia* cere să-l aştepţi, nu să te aştepte el pe tine. Cuvântul acesta spune foarte mult, a venit *nu se ştie cum* vremea când trebuie să apelezi la omenia ţăranilor, şi nu la frica lor, ca să-i convingi să *aştepte*. Acum primarul simte nevoia să se justifice şi parcă să-şi ceară scuze pentru întârzierea domnului prefect. Din astfel de situaţii, fiecare în parte marcantă, construieşte Rebreanu filmul zguduitor al evenimentelor...

Lucian RAICU, *Liviu Rebreanu*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 224—256.

Văzută ca o continuare a lui *Ion, Răscoala* a căpătat formă de proiect literar încă înainte de război. Autorul mărturiseşte că prin 1922 avea o versiune încheiată a cărţii, la care însă a renunţat, pentru că era mai mult „un strigăt de revoltă“ decât un „roman cu personaje şi realităţi obiective“. Pentru documentare, a cutreierat ţara, stând de vorbă cu zeci şi zeci de ţărani şi ascultând din gura lor relatarea evenimentelor din 1907. Noua versiune a scris-o abia după aceea. Problema pământului rămâne şi acum în centrul romanului, dar de astă dată el abordează direct tema luptei înverşunate de clasă dintre exploataţi şi exploatatori. Rebreanu înfăţişează tabloul ridicării ţărănimii asuprite împotriva moşierilor, a arendaşilor şi a aparatului de stat burghezo-moşieresc.

În *Răscoala* îl regăsim pe Titu Herdelea, feciorul dascălului de la Pripas, cu vechile lui proiecte publicistico-literare. Eroul vine în Bucureşti, unde rudele cumnatului Pintea îi făgăduiseră sprijin pentru a ajunge ziarist. Urmărindu-i tribulaţiile în căutarea unui post, facem cunoştinţă cu diferitele medii sociale din România la începutul veacului al XX-lea. Rebreanu îl plimbă pe Herdelea prin saloanele boierimii, prin câteva restaurante de lux, prin redacţiile marilor ziare.

Rudele şi cunoscuţii gazdei la care se instalează, precum şi cele câteva intrigi sentimentale în care intră, îi îngăduie eroului să ia contact cu mediul funcţionăresc de pe la diferite ministere şi instituţii, cu felul de viaţă, cu preocupările şi mentalitatea acestuia.

În casa vărului Gogu Ionescu, Titu se împrieteneşte cu Grigore Iuga, fiul moşierului Miron Iuga. Poftit să facă o vizită la conacul familiei, feciorul dascălului se ciocneşte de realitatea sumbră a „problemei ţărăneşti“. La întrebarea lui unde sunt pământurile oamenilor, Grigore Iuga tresare, se opreşte din prezentarea întinsurilor moşiei părinteşti şi răspunde apoi repede, oarecum încurcat:

„Apoi vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia ţărănească! Pământurile! Nu prea sunt şi unde au fost, s-au cam spulberat...“

Rebreanu ne aduce astfel în miezul cărţii. Pe dinaintea noastră defilează şirul nesfârşit al mizeriilor, asupririlor şi suferinţelor pe care le îndura ţărănimea lipsită de pământ, împilată şi exploatată sălbatic de moşieri şi arendaşi. În sate fierb nemulţumirea şi revolta. Fiecare om are un necaz pe care nu-l mai poate răbda. Peste tot izbucnesc manifestările de ură. Apoi, răscoala se porneşte. Rebreanu îi urmăreşte desfăşurarea pe moşia boierului Miron Iuga, a Nadinei, nora acestuia, pe proprietăţile vecinilor şi prietenilor familiei. Ştirile care sosesc la redacţia ziarului unde Herdelea lucrează, comentariile care le însoţesc proiectează răscoala pe tot întinsul ţării.

Căpătăm astfel imaginea pârjolului general. Ţăranii intră pe pământurile boiereşti şi se socotesc, în sfârşit, cu cei care ani de-a rândul i-au spoliat şi asuprit. Nadina e omorâtă după ce a fost batjocorită, bătrânul boier Miron Iuga, miruit cu un ciomag în cap şi călcat în picioare. Conacele sunt incendiate şi prădate.

Dar curând începe represiunea. Burghezia şi moşierimea îşi dau mâna spre a îneca în sânge răscoalele. Ultimele pagini ale cărţii înfăţişează ciocnirea trupelor cu mulţimea răzvrătită condusă de Petre Petre, apoi „restabilirea ordinii“, adică sălbatica dezlănţuire de ură a claselor stăpânitoare, care fraternizează pe mormântul celor 11. 000 de ţărani ucişi.

Romanul lui Rebreanu dă astfel o imagine zguduitoare a marii drame din 1907. În toate trei momentele ei principale — fierberea pregătitoare a răscoalei, izbucnirea şi înecarea acesteia în sânge — autorul izbuteşte uimitor să reconstituie elementele tragediei sociale cu un simţ al fatalităţii istorice neegalat.

Romanul aduce în primul rând o prezentare sobră, dar halucinantă prin amănunţime, a condiţiei mizerabile de viaţă şi a exploatării crâncene la care era supusă ţărănimea. Autorul izbuteşte astfel să expliciteze artistic cauzele adevărate ale răscoalelor. Primele capitole, purtând titlurile sugestive *Pământurile, Flămânzii, Friguri* etc., arată ce se întâmpla la Amara şi în mai toate satele de pe întinsul ţării. Se apropie iarna şi oamenii au rămas fără un sac de porumb în casă. Boierul îi strânge în chinga învoielilor şi îi face robi pe viaţă pentru o baniţă de păpuşoi. Melinte îşi căinează nevasta bolnavă, care se stinge lipsită de orice îngrijire. Lui Ignat Cercel, perceptorul îi ia ţoalele din casă şi porcul. Plutonierul Boiangiu, şeful postului de jandarmi, îi pisează pe ţărani cu pumnii, cu patul armei şi cu călcâiul cizmelor pentru orice i se năzare.

Oricât s-ar zbate oamenii, n-o pot scoate la capăt. Ca într-un fel de febră a foamei, ţăranii visează pământ. În conştiinţa lor, acesta începe să capete imaginea pâinii calde, aburinde, plimbată înaintea privirilor unui flămând. Bat drumurile la Bucureşti, încearcă să obţină cumpărarea, cu anumite înlesniri, a moşiei Babaroaga. Dar nicăieri nu li se deschide măcar o uşă. Peste tot îi întâmpină vorbe şi iar vorbe, un torent de vorbe goale, de făgăduieli, amânări şi sfaturi vane. Prin satele înnebunite de foame şi bântuite de boli încep să circule zvonuri fantastice. Oamenii vorbesc de nişte vestitori înveşmântaţi în alb, care cutreieră ţara şi aduc porunca lui vodă de împărţire a pământurilor.

Urmărind desfăşurarea răscoalelor ţărăneşti, romanul izbuteşte să scoată la iveală, fără nici o insistenţă demonstrativă, dar cu o evidenţă izbitoare, adevăratul lor caracter. Arătând cum cresc nemulţumirea şi mânia celor

obijduiţi, Rebreanu ne face să înţelegem ce rezervă imensă de revoltă se acumulează în conştiinţa ţărănimii exploatate. Cartea sugerează cu o teribilă obiectivitate edificatoare procesul complicat prin care suferinţele individuale se împletesc, se leagă, alcătuiesc o singură durere comună şi nenumăratele voinţe deznădăjduite se strâng laolaltă, se învolbură, fierb şi izbucnesc ca o lavă fierbinte la suprafaţă, într-o adevărată explozie naturală.

Rebreanu înfăţişează spontaneitatea răscoalei ţărăneşti, dar în acelaşi timp incapacitatea ei de a se transforma în revoluţie.

Oamenii sunt mânaţi de obiective diverse, pe care le însumează ţinta comună: pământul, izgonirea moşierilor. Dar ţăranii nu sunt în stare să înjghebe, în satele scăpate de boieri, altă orânduire. Distrug, prin urmare, totul, incendiază conacele şi-şi închipuie cu naivitate că, ştergând de pe faţa pământului sediul stăpânirii, vor împiedica întoarcerea proprietarilor. De aceea şi taie sârmele de telegraf, se izolează, crezând că ar putea despărţi total şi definitiv satul de oraş şi reveni la un fel de economie naturală. Dar când încearcă să-şi împartă lucrurile şi pământul, ajung repede la ceartă, diferenţierile din sânul lor ies cu violenţă la iveală. Rebreanu a prins cu ascuţime acest proces: „Aţi umblat să cumpăraţi cu bani grei Babaroaga şi nici n-aţi vrut să ne cunoaşteţi pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pământul. Acum, pentru că se împarte la toţi, nu vă place?“ — le strigă în faţă chiaburilor Toader Strâmbu, chiar în toiul răscoalei.

În sfârşit, prezentând deznodământul tragic al evenimentelor, Rebreanu reliefează cu îndrăzneală caracterul represiunii şi dezvăluie ferocitatea reprimatorilor. În contrast cu actele de violenţă, pe care le săvârşeşte dintr-o îndreptăţită reacţie împotriva silniciilor suferite, mulţimea răzvrătită, operaţia de „pacificare“ se desfăşoară la rece, în spiritul unei răzbunări sângeroase, menită să înspăimânte masele şi să zdrobească în conştiinţa lor orice urmă de împotrivire. Ultimele pagini ale cărţii prezintă comedia proclamaţiei; procurorul, prefectul, coloneii galbeni şi dârdâind de spaimă, nervoşi şi dornici să termine cât mai repede cu răsculaţii. Oamenii sunt zdrobiţi în bătăi, azvârliţi în ocnă, ucişi fără nici o vină, după o judecată sumară sau fără nici o judecată.

Romanul e o adevărată frescă istorică, realizată însă nu prin ilustrare panoramică, ci printr-o extraordinară concentrare sugestivă. Mişcarea epică, datorită vigoarei şl puterii rezumative, dobândeşte un caracter monumental, pentru că transcrie admirabil viaţa masei într-un moment al ei dramatic, esenţial şi definitoriu. Pornind de la răscoalele ţărăneşti care au zdruncinat puternic întreaga societate românească, Rebreanu caracterizează prin figuri reprezentative mentalitatea şi comportarea celor mai variate straturi sociale.

Cresc însă din roman două realităţi mari fundamental deosebite şi despărţite printr-o prăpastie de netrecut: una aparţine exploatatorilor şi uneltelor lor, cealaltă — ţăranilor.

E scos în evidenţă, cu simţul planurilor largi ale cărţii, destinul diferitelor grupuri sociale, ai căror exponenţi îşi păstrează individualitatea, dar fac sensibilă mai ales prin conduita comună mecanisme istorice revelatorii de rar tragism în inconştienţa lor.

Astfel, şi moşierul Miron Iuga, şi Nadina, şi Gogu Ionescu, toţi mari proprietari, îşi trădează în ultimă instanţă dispreţul radical faţă de ţărani. În aceştia, ei nu văd decât nişte robi sortiţi să le muncească pământurile. Fiecare din moşieri caută prin toate mijloacele să smulgă cât mai mult de la mulţimea flămândă. Varietatea comportării specifice, luminată reciproc, face să apară complexitatea tabloului social.

Bătrânul Miron Iuga se socoteşte boier de neam, „stâlp al ţării“, şi-şi petrece aproape toată viaţa la moşie, unde are convingerea că îndeplineşte un rol etic şi politic de neînlocuit. E aprig, neiertător, obişnuit să poruncească şi să fie ascultat; faţă de ţărani îşi arogă funcţii de tutore, deşi îi exploatează crâncen şi foloseşte orice prilej ca să-i înrobească mai rău cu învoielile. Boierul îşi bate joc de ideile reformatoare ale fiului său, care nutreşte diferite visuri utopice. Miron Iuga se bizuie pe argumentul forţei şi-l foloseşte pe plutonierul de jandarmi Boiangiu ca să-i „moaie“ pe oameni, snopindu-i în bătaie. Boierul are o încredere atât de mare în autoritatea sa şi un dispreţ atât de profund pentru ţărani, încât nu-şi părăseşte moşia chiar când se pornesc răscoalele. El îi întâmpină pe rebeli cu puşca şi, atunci când unul dintre ei cutează să-i răspundă, trage în el fără ezitare. Dacă, pentru romancier, Miron Iuga reprezintă vechiul tip de boier, cu toate apucăturile feudalului mândru şi crud, Nadina sau Gogu Ionescu închipuie o variantă a acestuia mai nouă: proprietarul care nici nu prea calcă pe la ţară, îşi dă moşiile pe mâna arendaşilor sau vechililor şi se interesează doar de venituri. Pe nora lui Miron Iuga, uşuratică, cinică, obişnuită să-şi petreacă viaţa într-o veşnică goană după plăceri, n-o interesează decât banii care-i sosesc de la moşie. La conac apare doar din când în când, coborând dintr-o maşină luxoasă, în compania unei bande zgomotoase de cheflii. Nadina e egal de indiferentă la suferinţele ţăranilor. Ea ridică din umeri când oamenii îi cer să le vândă lor moşia, cu păsuiri lungi de plată. Cucoana îi răspunde dispreţuitor lui Petre Petre:

„Crezi că pentru ochii voştri am să-mi risipesc averea? Nu, băiete, şi nu, oameni buni! Eu vând moşia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul, dacă vrea.“

Chiar dacă oameni ca Iuga sau feciorul său par a găsi la Rebreanu o anumită înţelegere, neputinţa lor de a pricepe ceva din frământările mulţimii ţâşneşte din fiecare gest pe care-l fac, din fiecare cuvânt pe care-l spun, ca o expresie fatală a relaţiilor sociale, a stilului de viaţă şi a convingerilor unei clase întregi.

Rapacitatea şi parazitismul moşieresc apar deci reliefate cu o siguranţă realistă, rar întâlnită, nu ca particularităţi psihice ale câtorva fiinţe înclinate spre avariţie şi indolenţă, ci ca determinante obiective de existenţă.

Mecanicii ei i se supun şi arendaşii Cosma Buruiană, Platamonu sau colonelul Ştefănescu. Romanul fixează exact, fără stridenţe, tendinţa acestora de a urca scara situaţiilor sociale. Cu boierul Iuga, ei se poartă plecaţi, îi măgulesc vanitatea, dar pe ascuns umblă să cumpere moşia Nadinei, ca să devină, la rândul lor, proprietari. Arendaşii nu-şi dau chiar aerele boierilor, dar se arată mai aprigi decât aceştia în a scoate şapte piei de pe spinarea pălmaşilor. Un dispreţ asemănător faţă de ţărani le dictează toate actele. Pe o părere a arendaşului Cosma Buruiană, cum că i-a fost prădată magazia, un sat întreg e schingiuit pentru a mărturisi cine e hoţul. Aristide, feciorul lui Platamonu, batjocoreşte fetele oamenilor, iar colonelul Ştefănescu, care-i exploatează fără milă pe ţărani, le ţine şi discursuri moralizatoare:

„V-aţi boierit şi voi, măi! Vă vine cu strâmbul munca! E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu!“

În roman, caracterizarea realistă a diferitelor tipuri de spoliatori, nestânjeniţi — în jaful pe care-l practică — de considerente naţionale, vădeşte totodată puterea prozatorului de a sfărâma clişeele naţionalist-şovine, încetăţenite pe această temă de literatură semănătoristă.

Rebreanu prinde cu ascuţime împletirea de interese care există între moşierime şi burghezie, în ciuda luptei politice dintre liberali şi conservatori. În acest sens, tipică e figura avocatului Baloleanu. Politician liberal, el posedă o mică proprietate, dar se declară partizan al exproprierii marilor latifundii, bineînţeles cu despăgubiri. Desfăşoară o demagogie abilă, învăluită în tirade patriotarde despre „umanitarism“ şi „democraţie“. Când izbucnesc răscoalele, Baloleanu îşi schimbă însă brusc atitudinea şi, în fraze tot atât de sforăitoare, aminteşte „interesele superioare ale neamului“.

Numit prefect, conduce sângeroasa represiune, patronând bătăile, schingiuirile şi asasinatele în masă. „Trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpânim — oftează el mereu — întristat şi demn“, apoi, aruncând un ochi „suferitor“ asupra abuzurilor şi samavolniciilor, exclamă cu tonul martirului care a traversat o gravă criză morală: „Înainte, la datorie!“

E fixată şi vestita scenă a „împăcării“ din Parlament. Primul-ministru, cu glas de „văduvă necăjită“, improvizează pe tema „scumpa noastră ţărişoară“, „ţărişoara noastră scumpă“! Ca Nae Caţavencu, se întrerupe „ca să-şi usuce lacrimile de pe obraji“ şi ca să ceară „măsuri energice“. Liberali şi conservatori se îmbrăţişează şi se sărută în aplauzele întregii adunări. Cineva observă cu simţul previziunii: „Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor“.

O întruchipare concretă şi mai ales palpabilă capătă în roman aparatul represiv al statului burghezo-moşieresc, reprezentat prin întreaga lui ierarhie, de la plutonierul Boiangiu până la maiorul Tănăsescu, unul din „pacificatorii“ satelor. Şi aici Rebreanu subliniază trăsăturile comune care definesc funcţia acestor instrumente ale claselor exploatatoare. Treptele sociale diferite modifică oarecum formele şi conţinutul serviciului, dar şi pe plutonierul Boiangiu, şi pe primarul Pravilă, ca şi pe maior sau pe prefect ii caracterizează o comună slugărnicie faţă de cei mari şi o sălbăticie fără seamăn faţă de mulţime. Se schimbă doar replicile, rolurile rămânând însă aceleaşi. Boierul îl tratează pe primar ca pe un fecior de casă, îl cheamă ori de câte ori pofteşte la conac, îl ocărăşte şi-i dă porunci. Când e vorba de reclamaţia arendaşului Cosma Buruiană, Iuga îi spune lui Pravilă: „De unde ştii să-mi aduci hoţii, primare, că altfel pe tine te iau de guler!“ La rândul său, Boiangiu trăieşte terorizat mereu de ideea că, aşa cum a mai făcut-o, boierul îl va reclama că e „slab“ şi „molcuţ“. Când aude porunca lui Iuga, sare ca ars şi declară „rânjind“: „Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoţi de codru şi pe lumea cealaltă!“ La fel se poartă prefectul Boerescu sau maiorul Tănăsescu, grijulii în primul rând să-i mulţumească pe moşieri. Pentru ţinerea în frâu a maselor asuprite nu e dispreţuit nici un mijloc. Prefectul pleacă pe teren „să liniştească spiritele“ şi rosteşte înaintea sătenilor o cuvântare „patriotică“, alcătuită din cele mai hilare locuri comune ale propagandei burgheze.

„Boerescu îşi umfla glasul, gesticula şi roşea. În gura lui cu câţiva dinţi de aur şi alţii falşi, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gâlgâiau ca nişte băşici goale care pocnesc inutil într-un bâlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate... Jongla şi acum cu frazele şi cuvintele irezistibile: «Opinca e talpa ţării», «munca voastră sfântă», «ţăranul român cuminte şi harnic», «regele şi guvernul vă poartă de grijă», «aveţi încredere în cârmuitorii ţării», «iubirea patriei», «interesul ţării cere linişte şi ordine, fraţilor», «românul nu piere».“

Când palavrele lui Boerescu nu mai au efect, sunt folosite „metodele“ maiorului Tănăsescu: „Sergent!... Tu!... Da!... Ia şase oameni!... Duceţi pe

tâlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împuşcat!... Împuşcat!... Ai înţeles, sergent?...“

„Sergent! — strigă iar maiorul — Ia-l şi pe ăsta... În fundul grădinii!... Împuşcat!... Repede, repede...“

De la Boiangiu la Tănăsescu, în comportarea tuturor acestor instrumente ale sălbăticiei şi injustiţiei, urii faţă de popor i se asociază şi o spaimă grozavă. Licăreşte, undeva în fundul conştiinţei celor care bat, omoară, schingiuiesc, şi ipoteza prăbuşirii întregului eşafodaj al „ordinii burgheze“. Gândul că s-ar găsi singuri, dezarmaţi, în faţa mulţimii dezlănţuite, îi aduce la un paroxism al fricii şi le dictează acte desperate.

Pe măsură ce se apropie de satele răsculate, prefectul, procurorul şi comandantul trupelor devin mai nervoşi, îşi pierd cumpătul, se acuză reciproc. Maiorul, scos din sărite, dă ordin trompetului să sune neîncetat atacul, spre a-şi alunga gândurile negre şi a-şi reface curajul.

Dacă prezentând lumea exploatatorilor, romancierul se arată câteodată stânjenit şi chiar lipsit de prea multă invenţie în individualizările mai nuanţate de caractere, zugrăvind masele de ţărani răzvrătiţi, el se dovedeşte un artist excepţional, înzestrat cu forţa de a reconstitui clocotul şi mişcarea mulţimilor, atât de viu, atât de adevărat, încât pe acest plan nu cunoaşte rival în literatura noastră.

Rebreanu urmăreşte la început zbuciumul, şovăiala oamenilor, apoi creşterea treptată a îndârjirii şi mâniei lor. Sunt înregistrate cu o uluitoare autenticitate mişcările, sentimentele şi gândurile colective. Iată cum se conturează dintr-o dată reacţiunea masei, când prefectul Boerescu le vorbeşte ţăranilor adunaţi în curtea primăriei:

„Ultimele cuvinte stârniră un zgomot nehotărât. Din diferite părţi ale mulţimii se porniră glasuri:

— Nu putem, cucoane!... N-avem pământ!... Pe ce să muncim?...“

Şi ceva mai târziu:

„Din şovăirea tăcerii următoare numai peste câteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvântul plângăreţ şi umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rânduri:

— Decât aşa trai, tot mai bună o fi moartea!

Glasul lui încurajă altele, când ici, când colo:

— Mai bine omorâţi-ne, să scăpaţi de noi!

— Ori să mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept, ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce maţele de nemâncare!“

Se vede din acest fragment cum gândul lui Cercel se transmite, se amplifică, îşi dezvăluie prin vocea fiecăruia conţinutul social.

Tot aşa, urecheala pe care o primeşte băiatul lui Pavel Tunsu de la şoferul Nadinei, în atmosfera încărcată a satului, devine prilejul exteriorizării unui sentiment comun de ostilitate. Glasurile se completează şi se susţin treptat, tinzând toate către aceeaşi ţintă: denunţarea samavolniciei boiereşti.

De la întrebarea amărâtă: „Da' dumnealor ce-şi mai pun mintea cu copiii?“ la izbucnirea mânioasă, ameninţătoare: „Să fi fost copilaşul meu, c-apoi le arătam eu!“ şi la constatarea rece, sentenţioasă a lui Trifon Guju: „Boierii numai de frică ştiu omenie“, un proces complex, sinuos al revoltei care fierbe în conştiinţa masei e urmărit cu admirabilă siguranţă. Sufletul mulţimii învrăjbite prinde viaţă, se dezvăluie în reflecţii şi gesturi de o mare expresivitate. Oamenii îl îndeamnă pe Pavel să ceară socoteală, resping cu violenţă orice sfat împăciuitor, sar să-l bată pe cârciumar fiindcă în discuţie „trage spre ciocoime“, se oferă, în sfârşit, să-l însoţească în grup pe cel vătămat.

Când maşina boierească, claxonând strident, îşi face drum printre ţăranii rânduiţi pe ambele părţi ale drumului, masa a devenit un singur trup, o voinţă comună, care se transmite fiecărui individ, electrizându-l:

„... Oamenii [...] priveau cu ochii tulburi şi cu feţe întunecate goana automobilului. Numai cârciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obişnuită. O mână delicată îi răspunse din maşină cu o fluturare amicală.

În acel moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpâni, Petre Petre ţâşni în mijlocul uliţei, în urma maşinii, urlând furios:

— Huo! Huo!

Din vreo sută de gâturi izbucni aproape simultan şi furtunos acelaşi «huo» revoltat, pe când Trifon Guju, apucând o piatră, o zvârli după automobilul ce se depărta, scrâşnind: «Soarele şi dumnezeii voştri de tâlhari!... »“

Romancierul arată cum furia mulţimii izvorăşte din şirul nesfârşit al necazurilor şi asupririlor îndurate. Fiecare ţăran a adunat în suflet adevărate depozite de ură, fiecare aşteaptă o răfuială apropiată:

„Să ştiu că mă taie bucăţele şi mă aruncă la câini, şi nu mă las până ce n-oi plăti cui trebuie“ — spune cu obidă Nicolae Dragoş, un flăcău din sat.

„Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici pe tatăl din ceruri, aşa să ştii!“

Deşi are la rădăcină un grăunte de adevăr, nu e întemeiat reproşul unora că Rebreanu, dintr-o veche înclinaţie naturalistă, insistă şi aici disproporţionat asupra ororilor şi cruzimilor. În această izbucnire furioasă a revoltei colective,

romancierul ar fi greşit dacă s-ar fi străduit să ascundă momentele inerente de violenţă.

E vizibil însă că el încearcă — şi reuşeşte într-o mare măsură — să arate cum în toiul răscoalei ţăranii nu-şi pierd omenia, cum ei caută doar să-şi reverse o îndreptăţită mânie. Mulţimea invadează grădina lui Miron Iuga, dar se păzeşte să calce straturile de flori. „Fereşte, măi creştine, — strigă cineva —, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!"

Melinte Heruvimu, cel cu nevasta bolnavă, vine acasă după prădarea conacului de la Amara doar cu un coş de lucruri alese. Crapă încetinel uşa, să nu-şi trezească femeia, şi apoi îi pregăteşte, cu un sentiment de intensă bucurie „care-i îmbujora obrajii tăbăciţi", o masă îmbelşugată.

Când i se pare că ochii căscaţi ai moartei îl privesc, se scuză zâmbind:

„Credeam că dormi... Uite ce bunătăţi! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănâncă orice, numai mâncare să fie, dar tu trebuie să te hrăneşti cu lucruri mai bune, ca să te înzdrăveneşti, c-ai zăcut destul şi-ai suferit. Am pus şi o găină în oală să-ţi fac o ciorbă fierbinte şi..."

Constatarea ca femeia e moartă îi sădeşte în suflet o tristeţe grea, deznădăjduită:

„A murit... Tocmai acum s-a prăpădit şi ea, când..."

Baba Ioana, în dezlănţuirea generală, e preocupată să-şi ocrotească găinile:

„Păsările mamii, păsărele!... Păsărelele mamii, păsărele!... [...] Găinile, în şanţul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. Îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitându-se doar din când în când, din ce în ce mai urât, spre cârciuma de unde venea zgomotul armelor."

Bătrâna e ucisă în timp ce-şi exercita paşnicile îndeletniciri, iar moartea ei dezvăluie şi mai puternic, prin contrast, neomenia reprimatorilor.

„Fire-aţi ai dracului cu focurile voastre să fiţi! Păsări, păsări, veniţi la mama!... Apoi deodată se răsuci pe loc mânioasă, bombănind: Fire-aţi ai dra...! şi se prăbuşi zvârcolindu-se şi muşcându-şi buzele fără glas..."

În *Răscoala* sunt desenate cu veridicitate şi preciziune diferite chipuri de ţărani: Pantelimon Văduva, flăcăul dezgheţat chemat la oaste, Chiriţoiu, „cu plete crescute până la umeri şi cărunt ca un fuior de cânepă meliţată", Ignat Cercel, omul amărât de nevoi şi de cicăleala nevestei, baba Ioana şi alţii.

Cu toată învolburarea de ape a răscoalei, care mişcă satul, împingându-l pe un unic făgaş, nu sunt neglijate nici ciocnirile de interese divergente, pe care le dictează neomogenitatea masei ţărăneşti.

Oameni ca Marin Stan, ca Toader Strâmbu, ca Petre Petre sau că Trifon Guju sunt „săraci ca degetul". Nevoia i-a făcut mai aprigi, mai colţoşi. Ei vorbesc puţin, dar în cuvintele lor strigă şi suferinţa, şi mizeria:

„Să punem noi mâna pe pământ, şi pe urmă nici Dumnezeu nu ni-l mai ia“ — spune încruntat Marin Stan.

Alţii, ca Luca Talabă, ca Ilioasa, ca primarul Pravilă, ca Busuioc cârciumarul, sunt ţărani înstăriţi, chiaburi, se urnesc greu, caută să se puie bine şi cu satul, şi cu boierul:

„Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemăţii, Filip n-are să se mai amestece“ — hotărăşte nevasta lui llioasa, auzind că e vorba de izgonirea boierilor, şi adaugă: „El e om cu casă grea şi nu poate să se ia după cei dezmăţaţi, care n-aşteaptă decât să strice şi să prade, cum ne-au furat şi nouă carnea astă-iarnă!“ Iar Filip, „bucuros de energia soţiei sale“, murmură „greoi“:

„— S-a stricat lumea şi s-a înrăit cum nu se mai poate“.

Primarul se străduieşte din răsputeri să liniştească oamenii. Cârciumarul se ţine şi el deoparte, dar când ţăranii îi cer răspicat să-i însoţească la curte, răspunde „înfricoşat“:

„Iacă vin, măi frate Trifoane!... se poate să lipsesc eu, când e tot satul?“

În momentele de încordare, cei avuţi dispar, dar reapar după izgonirea moşierilor, la împărţeală, încercând să-şi ia partea leului.

Fapt semnificativ, romanul, portretizând cu fineţe figuri diverse de ţărani, fixând reacţiile lor caracteristice, reuşeşte să creeze imaginea masei, dar nu izbuteşte să reliefeze din rândurile ei un tip reprezentativ, o personalitate puternică, bine conturată. Petre Petre, asupra căruia se concentrează mai mult atenţia romancierului, rămâne un om indecis, mişcat îndeosebi de câteva porniri instinctuale. El e când în fruntea revendicărilor mulţimii, când înclinat să se retragă, nefiind de acord cu violenţele.

O obsesie erotică pare să-i conducă actele, dar motivarea ei nu reuşeşte să fie destul de convingătoare.

Ca şi *Ion,* ca şi alte lucrări ale lui Rebreanu, *Răscoala* e un model de creaţie epică solid construită, cu episoadele riguros înlănţuite de o intrigă bine închegată. Acţiunea se desfăşoară concomitent în mai multe medii sociale, dar aceasta se petrece firesc, în cadrul subiectului, fără digresiuni sociologizante. Ba prezenţa lui Herdelea imprimă acţiunii o coherenţă epică. În fond, *Răscoala* e romanul evenimentelor din 1907, dar şi al unei crize în formaţia morală a lui Titu. Adolescentul cu visuri romantice, stăpânit de ideea naţională, ia contact cu tragedia socială a neamului. În câteva gesturi generoase, dar ineficace, se consumă toate capacităţile de dăruire ale acestui intelectual, care în finalul romanului iese din marea experienţă a vieţii sale resemnat, redus la numitorul comun, dispus să-şi înceapă existenţa ştearsă şi poltronă, descrisă mai târziu în *Gorila*.

Răscoala e şi un model de gradaţie epică. Urmărind diferitele întâmplări din viaţa eroului său, oprindu-se asupra aspectelor esenţiale ale realităţilor cu care acesta ia contact, Rebreanu sugerează creşterea treptată a furtunii, nepărăsind nici o clipă firul istorisirii. Episoadele se desfăşoară într-un ritm strâns legat de succesiunea reală, istorică a evenimentelor, dar prozatorul îngroaşă cu dibăcie, printr-o savantă dozare a duratei diferitelor momente, ecoul lor în conştiinţa oamenilor.

Astfel, naraţiunea curge la început lent, apoi din ce în ce mai repede, pe măsură ce Herdelea ia cunoştinţă mereu de alte realităţi ameninţătoare. Diferite aspecte durează numai o clipă, dar, ca într-o străfulgerare, sugerează încordarea dureroasă care pluteşte în aer. Parcă ceva se coace şi trebuie să plesnească inevitabil curând. Un ţăran îşi ascute coasa:

„ — Baţi coasa, Trifoane, ori...? — întrebă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută — zise Trifon fără a ridica capul.

— Mi se pare că vrei să coseşti înainte de a semăna?

— Apoi, dacă trebuie! De!“

Viaţa îşi urmează cursul zilnic mai departe. Dar în toate există o înfrigurare neobişnuită. Telefonul zbârnâie la postul de jandarmi Amara. Plutonierul Boiangiu se ceartă cu nevastă-sa. Alt ţăran, Marin Stan, „cu o închipuire de bici în mână“, scoate carul în bătătură şi-şi ocărăşte boii:

„«Fir-aţi ai dracului de zăpăciţi! Unde vă duceţi?... Hoo! Ia seama, am să-ţi dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ţi-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai să-ţi dau eu!» Îi plesni cu codirişca biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt, scrâşnind: «Să nu fii boier, că te-a luat dracu!».“

La un moment dat, asemenea episoade, care cheamă parcă o dezlănţuire generală inevitabilă, se acumulează mereu, dar naraţiunea nu mai înaintează, se târâie încetinită, stăruie asupra altor amănunte şi o aşteptare chinuitoare se aşterne în aer, peste oameni şi peste lucruri. Cititorul capătă sentimentul efectiv că trăieşte într-o atmosferă saturată de ură reţinută, de încordare, nelinişte şi spaimă.

Apoi când, în sfârşit, răscoala izbucneşte, istorisirea se desfăşoară cu o repeziciune ameţitoare, cuprinzând vieţile într-un vălmăşag uriaş.

Aici, ca şi în alte lucrări ale lui Rebreanu, accentul principal al naraţiunii cade întotdeauna pe desfăşurarea faptelor, pe urmărirea mişcării, şi nu pe descrierea cadrului, pe evocarea atmosferei sau pe analiza minuţioasă a proceselor sufleteşti. Bineînţeles că acestea nu lipsesc, dar elementul care joacă rolul definitoriu, chiar şi în cazurile respective, rămâne acţiunea.

Scena represiunii, de pildă, este istorisită cu o extremă sobrietate. Sunt consemnate exact mişcările: „În vreme ce ţăranii se vânzoleau, coloana de

soldaţi se târa pe şosea ca o uriaşă râmă neagră. Raze de soare jucăuşe, căzând pe luciul baionetelor înfipte pe arme, se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh. În curând se deosebiră rândurile, apoi tunurile trase de câte şase cai încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

Cu cât oastea tăcută se apropia, cu atât gălăgia ţărănească se învolbura ca un cor sălbatic, ameţitor. Grămădirea de oameni se răsfiră în părţi de-a curmezişul şoselei, subţiindu-se, parcă toţi ar fi vrut să vază mai bine pe vrăjmaşi şi să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vârful coloanei militare. Două companii se desfăşurară în linie, una în dreapta şi alta în stânga şoselei, oprindu-se apoi la o distanţă numai de vreo sută de paşi de gloatele ţărăneşti. Între ele, pe şosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu, escortată de maiorul călare."

„— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! — bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborând şovăitor din caleaşcă, urmat de primul-procuror, care părea cel mai liniştit dintre toţi..."

Cum se vede, acţiunile sunt notate cu preciziune: „ţăranii se vânzolesc", „coloana se târăşte pe şosea", „gălăgia se învolburează", „grămădirea se răsfiră", „în vârful coloanei se aude comanda", „cele două companii trec răsfirându-se una în dreapta, alta în stânga şoselei".

Stările sufleteşti ale personajelor apar sugerate doar printr-o notaţie sumară. Baloleanu e „foarte galben", coboară „şovăitor din caleaşcă", „bolboroseşte ceva".

Rebreanu ştie să caracterizeze în câteva gesturi semnificative, într-o frântură de dialog, bazată tot pe mişcarea dramatică, o întreagă stare sufletească. Aceasta se putea vedea încă din nuvele. Sfiala, teama, neîncrederea ţărănească, în *Proştii* se defineau magistral printr-un gest, atunci când băiatul lui Nicolae Tabără ajunge la uşa sălii de aşteptare:

„... Puse încetinel mâna pe clanţă. Era încuiată. Zări în stânga uşii o bancă, o pipăi cu băgare de seamă, parcă s-ar fi gândit să se aşeze sau nu, stătu o clipă la îndoială şi, în sfârşit, se lăsă alături pe lespedea de piatră dinaintea pragului. Bătrânul îşi lăsă sarcina pe bancă şi se cocoloşi şi el lângă fecior."

Aceeaşi artă, mânuită cu o siguranţă desăvârşită, o regăsim în *Răscoala.* În scena represiunii, aşteptarea aţâţată a mulţimii, mânia şi desperarea ei se concretizează admirabil în gesticulaţia haotică şi sudălmile scrâşnite ale grupului de ţărani opriţi înaintea trupelor:

Oamenii se mişcă pe loc „ca o apă bătută de un vânt nehotărât. Era o legănare într-o parte şi într-alta, căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfăţişare războinică... «Nu ne trebuie boieri!... Aţi venit să ne omorâţi?...

Noi nu ne speriem de soldaţi!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo, huo!... Să nu trageţi, fraţilor!... »“

Ca o ameninţare a acestei mări care fierbe şi e gata să se năpustească peste maluri, Anghelina lui Nistor Mucenicul „ţâşneşte“ din mulţime „cu copilaşul cel mic în braţe, cu basmaua alunecată pe spate şi părul ciufulit“. Femeia se repede la Baloleanu, „zbierând şi blestemând cu un glas desperat“.

Spaima ascunsă a călăilor, nervozitatea, dictată de teamă, se ghicesc din comportarea maiorului Tănăsescu. Calul lui dansează sub împunsătura pintenilor, îşi ciuleşte urechile la mişcările dezordonate ale cravaşei. Apoi, dorinţa de a termina cât mai repede cu răsculaţii şi groaza cumplită născută la gândul că trupa s-ar putea să nu asculte ordinele se trădează în comanda furioasă:

„— Trompet, trompet! — răcni maiorul Tănăsescu. Unde umbli, zevzecule?... Aici, lângă mine să stai, înţelegi?“

Şi, câteva minute mai târziu:

„— Trompet! — izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... Sună mereu, trompet, să audă şi domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoţii vor să ne bea sângele, onorate domnule prefect!...“

Chiar şi caracterizarea realistă a felului cum vorbesc ţăranii se face la Rebreanu mai puţin prin particularităţile limbajului, decât prin gest, prin ansamblul dramatic al situaţiilor.

Semnificativ în această direcţie e şi sensul multiplu pe care romancierul ştie să-l dea aceluiaşi „de“..., însemnând în scene diferite: o ezitare, ca în codeala lui Filip; o ameninţare subînţeleasă, ca în dialogul între Trifon Guju şi Leonte Orbişor; o sentinţă sceptico-batjocoritoare, ca în concluzia trasă de oameni la sfârşitul scurtului discurs explicativ al colonelului Ştefănescu.

Preocupat să reconstituie cu preciziune mai ales acţiunile şi situaţiile, stilul lui Rebreanu are o mare forţă de obiectivare şi o deosebită sobrietate. Intervenţia scriitorului este aproape nesimţită. În citatul anterior care descria întâlnirea dintre armată şi răsculaţi, naratorul nu foloseşte decât cel mult comparaţii foarte comune: coloana se târăşte ca o „uriaşă râmă neagră“, gălăgia se învolburează ca „un cor sălbatic“. Singurele elemente care ar schiţa o participare emotivă se reduc la două notaţii: una sugerează că natura însăşi e înfricoşată de ceea ce se pregăteşte („razele de soare jucăuşe căzând pe luciul baionetelor se răsfrângeau cu sclipiri speriate în văzduh“), alta, că agitaţia mulţimii devine contagioasă („gălăgia ţărănească se învolbura ca un cor sălbatic, ameţitor“).

Asemenea inflexiuni sentimentale se înscriu însă perfect în graficul de ansamblu al naraţiunii, nu pot fi detectate decât cu lupa.

„*Răscoala* este de departe cel mai bun roman românesc“ — scria Eugen Ionescu într-o carte pornită pe negaţie, *Nu* (1934). „Acceleraţia în progresie geometrică a acţiunii“ îl încânta şi făgăduia să vorbească altă dată pe larg despre ea. Între alte calităţi ale acestei cărţi „unice“, „grandioasă şi bogată ca o epopee“, mai reţinea „marile linii, marile mişcări, marile forţe“, impresia pe care o lasă „de furtună, de vuiet asurzitor, urmat de o linişte mortuară“.

Ov. S. CROHMĂLNICEANU, *Literatura română între cele două războaie mondiale*,1, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 293—309.

Caracterul de epopee, atât la *Fraţii Jderi*, cât şi la *Ion* sau *Răscoala*, s-a dezvoltat exclusiv din necesitatea internă de oglindire a realităţilor sociale şi naţionale. Fără să urmărească precis, şi prin aceasta cu atât mai organic şi mai adânc, cei doi mari scriitori români aduc o contribuţie esenţială pe planul universal al trecerii de la roman la epopee într-unul din sectoarele importante ale literaturii contemporane [...]

Rebreanu intră în scenă după ce s-a presupus consumarea procesului reflectat de Sadoveanu. El răsfrânge epopeic societatea ţărănească în noi coordonate, când ea începe să se manifeste ca o forţă. Mai întâi înfăţişează colectivitatea rurală sub aspectul conflictelor sale interne *(Ion)* şi apoi o arată unită şi solidară împotriva vrăjmaşului din afara ei *(Răscoala)*. El reflectă faza ulterioară, când la sate au pătruns relaţiile capitaliste împreună cu dorul posesiunii şi cu conştiinţa de realitate socială a ţărănimii, aptă a fi pregătită şi pentru alte noi transformări. Fără a fi exactă analogia sub raportul structurilor, ci numai sub acela al gradului de diferenţă, sensul epopeic, între Rebreanu şi Sadoveanu, reprezintă o schimbare ca aceea a formelor de viaţă comercială din *Odiseea* faţă de cele pur agricole din *Iliada*.

Edgar PAPU, *Din luminile veacului*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 3O.

Perioada de elaborare a *Răscoalei*, încheiată în toamna anului 1932 (în acelaşi an, în decembrie, romanul era în librării), corespunde cu anii de criză economică acută, culminând pe plan intern, ca şi internaţional, cu prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului. Subiectiv, scriitorul putea să se abţină de a se pronunţa faţă de frământările politice din jurul său, dar obiectiv acestea nu puteau să nu înrâurească creaţia sa, determinându-i o anumită direcţie, socială, progresistă, în sensul evoluţiei istorice a evenimentelor.

În *Ion*, lupta pentru pământ era purtată individual, în scopul realizării bunăstării unui singur ins, în *Răscoala* ea va cuprinde întreaga masă ţărănească şi va tinde la împlinirea aspiraţiilor colective. Lărgirea unghiului de perspectivă al scriitorului nu poate fi, cum s-a presupus, numai rezultatul însuşirii unor concepte ale sociologiei moderne, a metodei „unanimiste“, practicată de unii romancieri, ca Jules Romains; ea este cu siguranţă urmarea influenţei ideologiei clasei muncitoare în abordarea fenomenului social. [...]

Între revoluţia burghezo-democratică rusă din 1905—1907 şi răscoala ţăranilor români din 1907 au existat aşadar asemănări, măcar în parte înţelese de Liviu Rebreanu, care în romanul său nu numai că nu uită muscalii ce „s-au sculat cu mic, cu mare şi-au pus mâna pe topoare, şi-au făcut vâlvătaie, de-a mers vestea în toată lumea...“ , dar pune chiar pe eroul său reprezentativ să afirme că acest exemplu trebuie urmat: „Apoi, până n-om pune mâna pe topoare, nici noi n-om...“

Caracterul de pamflet politic acuzator al romanului lui Rebreanu este vizibil din primele pagini, unde un arendaş, Ilie Rogojinaru, califică pe ţăran, încă înainte de răscoală, drept „numai rău, prost şi leneş“, pentru ca în final să revină simetric cu întrebarea: „Nu vă spuneam eu că ţăranii sunt ticăloşi?“ Opera are dublul rost de a spulbera atât constatarea de la început a arendaşului, cât şi de a demonstra modul cum clasele exploatatoare pricep sensul întâmplărilor, sau mai bine zis nu-l pricep, opunând logicii vieţii o furie iraţională, oarbă, neputincioasă.

Conceput ca o continuare la *Ion, Răscoala* debutează cu prezentarea lui Titu Herdelea, proaspăt sosit din Transilvania în casa boierului bucureştean Grigore Iuga, a cărui soţie, Nadina, este sora deputatului Gogu Ionescu, cumnatul soţului Laurei Herdelea (autorul aplică astfel, în chip cam neconcludent însă, procedeul balzacian de a relua personajele dintr-un roman într-altul; din cauza unei neglijenţe probabil, numele Armadia, atribuit oraşului ardelean Năsăud în *Ion*, în *Răscoala* e schimbat în Amaradia).

Încă din primele pagini, la gazdă, în diversele lui tribulaţii de postulant şi mai ales la moşia lui Grigore Iuga, Titu ia contact cu problema ţăranilor deposedaţi de pământ. După ce-i arătase marile proprietăţi boiereşti, întrebat unde se află pământurile „oamenilor“, Grigore Iuga dă răspunsul:

„Apoi, vezi, pământurile oamenilor, asta e chestia ţărănească!... Pământurile! Nu prea sunt, şi unde au fost, s-au cam spulberat...“

Titu devine astfel martorul unor evenimente peste tot presimţite şi care nu vor întârzia să se dezlănţuie catastrofal.

Folosind de data aceasta tehnica lui Tolstoi din *Război şi pace*, Rebreanu mobilizează un număr apreciabil de personaje din diverse medii, înfăţişând

în primul volum al romanului, *Se mişcă ţara*, o cronică a vieţii social-politice din România în preajma anului 1907. Facem cunoştinţă cu clasa marilor moşieri şi a marii burghezii politicianiste cu proprietăţi mai mici, cu aparatul de stat, compus din înalţi funcţionari, şi uneltele lor de represiune, cu intelectualitatea şi mica burghezie de la oraşe şi sate, cu arendaşi, ţărani săraci, mijlocii şi chiaburi. Chiar dacă nu toţi eroii au aceeaşi pondere în acţiune, trebuie să recunoaştem scriitorului, pe lângă o viziune justă a raporturilor sociale, o colosală putere de a crea şi a mişca mulţimi întocmai cum un general mişcă pe câmpul de luptă mari armate.

Clasa moşierilor este reprezentată de Miron Iuga, proprietarul domeniilor Amara, Ruginoasa şi Bârlogu, feudal conservator aprig, pentru care exploatarea nemiloasă a ţaranilor prin aşa-numitele învoieli agricole este o practică îndreptăţită în mod absolut; Miron Iuga nu concepe să cedeze măcar o palmă de loc, şi când Nadina, plictisită de viaţa de la ţară, vrea să vândă moşia vecină de la Babaroaga, el se oferă cel dintâi s-o cumpere. Voinţa de a poseda pământ a acestui boier e tot aşa de tenace ca şi a lui Ion, într-un fel, o patimă chiar mal devorantă decât a sărăntocului. Ea e mult atenuată la feciorul lui Miron, Grigore, mai preocupat — desigur, în forme civilizate — de dragostea pentru Nadina, căreia, atâta vreme cât se crede iubit, îi satisface toate capriciile. În zugrăvirea acestor două tipuri, Rebreanu dă dovadă nu numai de obiectivitate, dar şi de fină intuiţie a caracterelor, ocolind atât idealizarea, cât şi şarja. Miron Iuga este un feudal obstinat, incapabil de a înţelege evenimentele, dar onest; Grigore e un proprietar cu vederi liberale, pentru care moşia nu mai este un scop în sine, ci numai un mijloc de a-şi asigura un trai fără griji. În timp ce Grigore Iuga ar fi în stare să piardă moşia, divorţând, Miron Iuga acceptă să cumpere moşia norei chiar după despărţirea ei de fiul său. Ca şi în *Ion*, legăturile cu pământul sunt mai puternice decât cele de familie.

Ţăranii, împinşi de aceleaşi năzuinţe şl interese şi acţionând în masă, nu apar în *Răscoala* individualizaţi aparte decât accidental, în măsura în care se iscă nevoia unei iniţiative sau a unui îndemn.

Cât despre celelalte personaje, aparţinând faunei politice şi administrative (deputaţi, prefecţi, jandarmi etc.), ele sunt zugrăvite mereu cu obiectivitate, cu anumite îngroşări, potrivit rolului nefast pe care-l joacă.

O mare artă pune romancierul în prezentarea faptelor care fac să crească în sufletul ţăranilor spiritul revoltei. Arendaşul Cosma Buruiană inventează un jaf şi provoacă, la ordinele lui Miron Iuga, o anchetă, executată de plutonierul de jandarmi Boiangiu cu o nemaipomenită brutalitate. Ţăranii sunt maltrataţi, umpluţi de sânge, schingiuiţi să declare ceea ce nici prin cap nu le-a trecut să

facă. Când Nadina aruncă vorba că vinde moşia, ţăranii vor să cumpere ei pământul şi cer acordul lui Miron Iuga, apoi pe al cucoanei, în fine, merg şi la minister, unde însă li se spune că statul n-are calitatea să intervină în asemenea tranzacţii şi că urmează să se întoarcă la treburile lor. Se repetă vexaţiunile tratate de scriitor în schiţa *Proştii*. La acestea se adaugă alte întâmplări mărunte, nu mai puţin iritante. Automobilul Nadinei calcă în drum cocoşul babei Ioana şi o stropeşte cu noroi. Lui Ignat Cercel, perceptorul îi trece porcul la condică, fiindcă n-a plătit birul. Aristide, fiul arendaşului Platamonu, siluieşte pe fata lui Chirilă Păun. Şoferul Nadinei trage de urechi pe copilul lui Pavel Tunsu, care nu voia să se dea la o parte din drum în faţa maşinii.

Protestul îl exprimă mai întâi învăţătorul Ion Dragoş, curând arestat şi închis. Ţăranii nu au curajul să ridice glasul faţă de autorităţi, vorbesc mai mult între ei, în pilde, cu subînţelesuri, admirabil stenografiate:

„— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbişor, din uliţă, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem? Pe lângă casă, răspunse Triton Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Baţi coasa, Trifoane, ori?... întreabă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Triton fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să coseşti înainte de-a semăna?...

— Apoi dacă trebuie?... De!“

Pasajul e scos chiar de autor din context, spre a atrage atenţia asupra semnificaţiilor lui străvezii. Un alt instantaneu notează cearta lui Marin Stan cu „boii“:

„Fire-aţi ai dracului de zăpăciţi, unde vă duceţi?... Hooo!... Ho!... Ia seama, că am să-ţi dau bătaie!... Hoo!... Ce, nu ţi-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai, că-ţi dau eu!

Îl plesni cu codiriştea biciului peste bot, întâi pe unul, apoi pe celălalt, scrâşnind: Să nu fii boier, că te-a luat dracul!“

Colonelul Ştefănescu, arendaşul de la Vlăduţa, încearcă prin întrebări aparent binevoitoare să descifreze dacă ţăranii au intenţia de a se răscula, dar primeşte un răspuns evaziv:

„— V-aţi boierit şi voi, mă! Vă vine cu strâmbul munca? E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decât să dai cu sapa, cum nu?! Şi să ocărăşti pe boieri şi să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ştefane?

— De, don’ colonel, făcu Ştefan cu faţa zâmbitoare, mai încercăm şi noi marea cu degetul...“

Un întreg discurs al aceluiaşi colonel, ispitind meşteşugit pe ţărani asupra sorţii sale („... eu nu v-am bătut, nu v-am înşelat, nu v-am năpăstuit, v-am

ajutat, v-am ocrotit, v-am învăţat. Acum puteţi să-mi trageţi cu parul. Aşa-i?“), nu obţine din partea auditorului decât tot un enigmatic „de!“. Impenetrabilitatea sufletului colectiv, obişnuit mai mult cu fapta decât cu vorba, este transcrisă cu multă subtilitate de Rebreanu, desăvârşit psiholog în această privinţă şi artist al stilului oral. Cu aceeaşi pătrundere şi fineţe este surprinsă reacţia unitară, tipică, a masei care ascultă mută, imobilă, şi „cu ochii ca de sticlă“ cuvântarea prefectului Boerescu, compusă din vorbe mari ca: „opinca e talpa ţării“, „munca voastră sfântă“, „ţăranul român cuminte şi harnic“, „regele şi guvernul vă poartă de grijă“, „aveţi încredere în cârmuitorii ţării“, „iubirea patriei“, „interesul ţării cere linişte şi ordine, fraţilor“, „românul nu piere“. „Sutele de feţe cu aceeaşi expresie păreau a fi ale aceluiaşi cap“, observă chiar autorul, iar cuvintele lui Ignat Cercel către Miron Iuga sunt repetate în mici variante ca de aceeaşi gură:

„— Decât aşa trai, tot mai bună o fi moartea!

— Mai bine omorâţi-ne, să scăpaţi de noi!

— Barem dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept, ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce maţele de nemâncare!...“

Naraţiunea răscoalei are suflu de epopee şi se desfăşoară trepidant, în episoade dramatice, uneori senzaţionale, pornind cu energia unei explozii. Acum, limbile oamenilor se dezleagă, şi prilejul unei glume nu e niciodată pierdut. Iosif schimbă la plecare o vorbă cu Toader Strâmbu:

„— Luaşi toporul, Toderiţă?... Nu cumva pornişi tocmai acuma la pădure după uscături!

— Apoi, cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar aşa neam învăţat!“

Răfuielile încep cu Nadina, părăsită de Grigore Iuga pentru uşurătate şi care, sosită să lichideze moşia, nu avusese timp să se întoarcă la oraş. O violează Petre Petre, capul răsculaţilor, un flăcău voinic şi frumos, şi, gâtuind-o, Toader Strâmbu, căruia i-a murit nevasta de mizerie. Pe Aristide Platamonu îl privează de bărbăţie — în ochii tatălui său — Chirilă Păun (o scenă asemănătoare se află în *Germinal* de Zola). Plutonierul Boiangiu încasează o papară de la Serafim Mogoş, Trifon Guju şi alţii, abia reuşind să se salveze cu fuga. Ignat Cercel îşi întoarce întreit porcul luat de perceptor. Melinte Heruvimu face rost de un coş de bucate de la arendaşul Cosma Buruiană, pentru soţia sa bolnavă, dar ajunge acasă prea târziu. Colonelul Ştefănescu e numai izgonit din sat şi i se dă chiar voie să plece cu trăsura, ca unul ce e om bătrân, cu trei fete de măritat, puse din timp la adăpost.

Rebreanu nu pierde din vedere diferenţierile dintre păturile ţărăneşti. Luca Talabă, Lupu Chiriţoiu, Marin Stan, Filip Ilioasa fac parte dintre fruntaşii satului şi se codesc să meargă împreună cu sărăcimea, compusă din Trifon Guju, Toader Strâmbu, Leonte Orbişor etc., care, ştiind că la împărţirea pământului o să se îmbulzească şi ei, îi obligă să-i însoţească. „Cine nu pricepe de vorbă trebuie să priceapă de bătaie!“ ameninţă Trifon Guju.

Înfruntarea urii seculare adunate în sufletul ţăranilor cu îndărătnicia şi dispreţul boierului pentru ceea ce el numeşte „turma inconştientă“ dă în roman o scenă magistrală. Ţăranii vin la curte în ordine, ferind iarba de pe marginile aleii („Fereşte, măi creştine, zice unul, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!“), şi când Miron Iuga îi întâmpină ironic c-au sosit „cu căţel, cu purcel“, luaţi prin surprindere, emit numai un „De, cucoane!“ Dar numaidecât prind curaj, spun că de data aceasta ei au venit să probozească, nu să fie proboziţi, că „porunca lui vodă“ (crezut de partea răsculaţilor, după un zvon neverificat) trebuie ascultată şi că ei nu s-au sculat „de florile mărului“. Boierul ameninţă pe Trifon Guju, acesta nu vrea să tacă şi, fiindcă se îndârjeşte, Iuga aduce puşca de vânătoare şi trage în el. Atunci, Toader Strâmbu întreabă: „Ce, boierule, vrei să ne omori?“, o măciucă izbeşte pe Iuga în cap şi, cu toate că nu mai e nevoie, toţi ca un singur om se îndeasă să-l lovească, într-o pornire de răzbunare unanimă:

„Mulţimea, intervine scriitorul, frământată ca o baltă răscolită de o furtună năprasnică, se îndoia când încoace, când încolo, căutând parcă să-şi descarce mai repede furia ce o sugruma...“

Caracterul spontan al mişcării, dar şi lipsa ei de organizare şi de perspectivă, fărâmiţarea sunt foarte just sesizate de autor. Ţăranii incendiază conacurile, crezând că în acest fel boierii fugiţi nu vor mai reveni în sat; taie firele de telegraf, în credinţa că astfel se izolează de oraş; au convingerea că acţiunea lor este în asentimentul regelui, îşi dispută între ei jafurile, comise mai ales de cei înstăriţi, din instinct de acaparare; în sfârşit, convin că n-ar putea să-şi împartă singuri pământurile fără ceartă şl bătaie.

Prin contrast, romancierul zugrăveşte faimoasa scenă din parlamentul ţării când premierul noului guvern a sărutat pe prim-ministrul guvernului căzut, într-un elan de „înfrăţire patriotică“, apreciat în adevărata lui semnificaţie doar de un ziarist, la tribuna presei: „Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor!“ (Rebreanu interpretează epic cunoscutul pamflet al lui Caragiale *1907. Din primăvară până-n toamnă*.)

Ultimele două capitole ale celui de-al doilea volum, *Focurile*, descriu sângeroasele represiuni ordonate de regim împotriva ţăranilor răsculaţi. Observaţia

că autorul s-ar complace aici în zugrăvirea unor tablouri violente din înclinaţii naturaliste temperamentale ar fi îndreptăţită dacă răscoala ar fi deschis măcar la urmă ochii guvernanţilor, aceştia ar fi recunoscut că ţăranii au făcut totul din exasperare şi i-ar fi iertat. În realitate, sub pretextul că graniţele ţării erau în primejdie, coaliţia burghezo-moşierească a dezlănţuit împotriva răsculaţilor un adevărat război de exterminare, soldat cu 11 000 de morţi.

Meritul lui Rebreanu stă, între altele, şi în fapul că în *Răscoala* a zugrăvit cu incomparabilul său talent un moment autentic din acest război de clasă care a fost represiunea.

Un politician demagog, prefectul Baloleanu, şi maiorul Tănăsescu, în fruntea unui batalion cu efectiv de război şi o baterie cu şase tunuri, vin să pacifice pe răsculaţii din sudul judeţului Argeş şi să restabilească stăpânirea boierilor pe moşiile Amara, Ruginoasa, Bârlogu, Babaroaga, Gliganu. Ţăranii sunt conduşi de acelaşi Petre Petre, reintrat în luptă după o scurtă derută, provocată de crima lui Toader Strâmbu şi învinsă prin spargerea cu barda a imaginii Nadinei din camera ei de culcare. Ipocrizia şi laşitatea penibilă a organelor administrative trimise să liniştească spiritele, servilitatea şi cruzimea mărită de frică a organelor însărcinate cu restabilirea ordinei, înverşunarea ţăranilor hotărâţi să păstreze cu preţul vieţii lor ceea ce au cucerit sunt exemplificate de Rebreanu în imagini de un realism sarcastic, hohotitor.

Baloleanu coboară din trăsură bolborosind galben: „calm, domnule maior!“ şi „să nu ne pierdem calmul!“ Spre a citi proclamaţia guvernului, Tănăsescu, dârdâind de groază, pozează în ascultător supus („Cum ordonaţi dumneavoastră, domnule prefect!“). Mulţimea de ţărani, „ca o apă bătută de un vânt nehotărât“, strigă clocotind de furie:

„Nu ne trebuie boieri!... Aţi venit să ne omorâţi?... Noi nu ne speriem de soldaţi!... Destul ne-au batjocorit ciocoii!... Huo! huo!... Să nu trageţi, fraţilor!...“

Un nebun cere ostaşilor să întoarcă armele asupra „diavolului“, o femeie arată în ce parte a corpului ei se pot folosi gloanţele, ţăranii aruncă, în semn că nu se tem, cu bulgări de pământ. Când o piatră nimereşte în calul maiorului, acesta, nemaiuitându-se la Baloleanu, pune trompetul să sune şi trage o salvă în aer. Petre opreşte oamenii să fugă şi-i îndreaptă să ia armele soldaţilor; Tănăsescu, obsedat de spaima că ar putea fi măcelărit, comandă foc în plin; Baloleanu, zăpăcit, amestecă noţiunea de „sânge rece“ cu aceea de „sânge nevinovat“. Mal departe nu se mai aude decât comanda maiorului:

„... Stai!... ochi!... foc!...“ urmată de detunătura puştilor şi comanda lui Petre Petre: „Nu fugiţi, fraţilor!...“ ascultată de tot mal puţini, până ce o salvă o întrerupe definitiv.

Represiunea este continuată apoi individual, cu judecarea sumară a victimelor şi executarea imediată a pedepsei: împuşcarea sau bătaia. Sunt executaţi Trifon Guju pentru Miron Iuga, şi Toader Strâmbu pentru Nadina. Bătrânii Luca Talabă şi Lupu Chiriţoiu se aleg cu câte cincizeci de lovituri. Ignat Cercel, care şi-a pus steag alb în poartă, ia o bătaie şi mai zdravănă şi e şi arestat. E plin de înţeles schimbul de cuvinte dintre el şi maior:

„— Tu eşti cu steagul alb, ai, şi cu pacea, hoţule?

— Da, domnule maior, păcatele noastre, că nu ştim cum am face mai bine ca să nu greşim! bâigui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proşti, de, păcatele noastre...“

Iată o altă semnificaţie a poreclei de „proşti“ dată ţăranilor.

Rebreanu zugrăveşte scene atroce. Ca un exemplu de nemaiauzită barbarie este relatat cazul văduvei Niculina, fiica preotului Nicodim, care a avut îndrăzneala să ridice cadavrul tatălui ei, ucis de un glonte rătăcit, din drum. Maiorul Tănăsescu, care dăduse ordin ca morţii să rămână pe locul unde au căzut, o izbeşte peste ochi cu cravaşa şi pune patru soldaţi să-i numere cincizeci de lovituri în văzul copilului ei. Intelectualii sunt de prisos aici. Titu Herdelea, prezent ca ziarist la aceste întâmplări, îşi exprimă, cu riscul de a fi arestat, revolta, fără să poată împiedica nelegiuirile.

Acesta este romanul lui Liviu Rebreanu, o ilustrare, în cele mai bune pagini ale lui, a tragicei condiţii ţărăneşti în perioada dominaţiei burghezo-moşiereşti şi o condamnare de amploare nemaicunoscută a exploatării şi asupririi. Nici o operă a literaturii noastre dintre cele două războaie mondiale nu a pus mai cu putere o problemă socială şi nu a tratat-o mai profund, la un nivel artistic similar.

Limitele romanului *Răscoala*, explicabile istoriceşte, sunt, cum era de aşteptat, mai mult de ordin ideologic. Autorul se situează în genere pe poziţii populare, dar nu e scutit de o anume sfială faţă de clasa moşierilor, pe care o prezintă fie ca dotată cel puţin cu onestitate în persoana lui Miron Iuga, fie ca animată de idei reformatoare, cel puţin filantropice, în persoana lui Grigore Iuga (acesta, având „afinităţi“ cu pământul, după cum se exprimă Gogu Ionescu, se va reîntoarce după represiune, ca agronom, la moşlile rămase de la tatăl său).

Rebreanu a izbutit să scoată în evidenţă imensul rezervor de revoltă acumulat în conştiinţa ţărănimii la începutul veacului nostru, dar n-a ştiut să urmărească creşterea conştiinţei de clasă a elementelor înaintate din masa răsculaţilor, nici să descopere formarea în răscoală a ideii că de la clasele exploatatoare nu mai e nimic de aşteptat. Singur bătrânul Lupu Chiriţoiu are curajul să spună o dată lui Grigore Iuga“

„N-a sosit încă ceasul dreptăţii, cucoane Grigoriţă, dar trebuie să sosească odată ş-odată, că lumea fără dreptate nu se poate!“ [...]

Şi sub raport strict artistic, *Răscoala* marca un pas înainte în evoluţia romanului românesc, îmbogăţit simţitor între timp cu *Baltagul* şi *Zodia Cancerului* de Mihail Sadoveanu, cu primele trei volume din ciclul *Hallipilor* de Hortensia Papadat-Bengescu, cu *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu şi *Întunecare* de Cezar Petrescu (acestea două din urmă pot fi socotite ca o replică la *Pădurea spânzuraţilor*). I s-a recunoscut lui Rebreanu capacitatea unică în literatura română de a zugrăvi sufletul colectiv într-o naraţiune de mari proporţii, semănând cu epopeea, de a cuprinde sub unghiul observaţiei sale, longitudinal şi transversal, lumea unei epoci, ca Zola, Tolstoi, Reymont, Verga.

Tema romanului avea să fie reluată încă în timpul vieţii lui Rebreanu de alţi scriitori, care însă nu s-au mai ridicat la înălţimea lui[1]. C. Stere comunica în al VIII-lea volum al romanului său memorialistic *În preajma revoluţiei, Uraganul* (1936), un număr de „documente omeneşti“, deformate de concepţia poporanistă a *Vieţii româneşti* dinainte de primul război mondial, iar Cezar Petrescu evoca răscoala şi antecedentele ei într-o lungă cronică în trel volume, *1907*, fiecare volum purtând un titlu de manifest (I *Mane, Tekel, Fares*; II *Noi vrem pământ, 1938*; III *Pământ, mormânt!*, 1943), în ciuda viziunii idilice, sămănătoriste, a relaţiilor dintre exploatatori şi exploataţi.

AL. PIRU, Permanenţe româneşti, Editura Cartea românească, Bucureşti, 1978, p. 235—245.

Răscoala este o carte pe care, străbătând-o, cititorul e zguduit de vigoarea explozivă ce musteşte în fiecare episod, torturat de plasticitatea scenelor, cucerit de ansamblu.

Descriind situaţii cumplite, romancierul se menţine constant în acea postură a observatorului rece, imparţial, care este proprie întregii sale literaturi. Această detaşare, ce vrea, parcă, să concureze impasibilitatea naturii, i-a fost impusă, desigur, scriitorului de legile creaţiei obiective, dar ea exprimă totodată şi o anume concepţie, o „filozofie“. Autorul lui *Ion* şi al *Răscoalei* şi-a trăit cărţile tocmai prin obţinerea de a participa manifest la viaţa condensată în ele...

Dumitru MICU, *Scurtă istorie a literaturii române*, II, Editura Iriana, Bucureşti, 1995, p. 113.

---

[1] După un scenariu de Petre Sălcudeanu, *Răscoala* a fost ecranizată în 1965 de Mircea Mureşan.

... Singularitatea operei rebreniene apare încă mai evidentă în contextul prozei universale din anii 3O, prin *Răscoala* (1932). Romanul acesta marchează punctul culminant în evoluţia scriitorului, geneza sa însăşi fiind extrem de dificilă şi complexă (primele proiecte datează încă din 19O8, ideea romanului îl obsedează pe Rebreanu timp de aproximativ două decenii, iar lucrul efectiv la versiunea definitivă îl ţine prizonier timp de trei ani). Conceput ca un roman epopeic, *Răscoala* prefaţează mutaţiile ce aveau să se producă în spaţiul românesc de după al doilea război mondial. Câteva capodopere anunţau încă din anii 2O o serie de modificări în ordinea viziunii, tipologiilor, sondajului psihologic ş.a.m.d. *Ulysses* al lui James Joyce (1922), *Muntele magic* de Thomas Mann (1924), împreună cu *Les faux monnayeurs* (André Gide), *O tragedie americană* (Th. Dreiser), *Marele Gatsby* (Scott Fitzgerald), *Plimbare spre fa*r (Virginia Woolf), *Cavaleria roşie* (Issac Babel), *Înfrângerea* (Fadeev), *Pe Donul liniştit* (Şolohov), toate, până în 193O, indicau o deplasare dinspre individual spre colectiv. Mişcarea sincronă cu translaţia interesului epico-psihologic al lui Rebreanu însuşi, de la sondajele abisale din P*ădurea spânzuraţilor, Adam şi Eva, Ciuleandra* către abordarea problemei masei, întâi în *Crăişorul* — unde *mitul* şi *istoria* fuzionează în figura protagonistului —, apoi în *Răscoala*. Mişcarea intimă a prozei rebreniene — analogică aceleia europene — e de submersiune şi apoi de întoarcere la studiul ansamblului social, de la analiza cazului particular (individual) la regăsirea sintezei în destinul colectiv; de la anamneză la diagnostic. Sau, altfel spus, de la „biografism“ la „cronică“, aşa cum experienţa de André Gide se modifică în aceea a romanului ciclic de tip „saga“ (la Gallsworthy, la Roger Martin du Gard ş.a.). Proza europeană întârzie de-a lungul unei întregi epoci în analiza meandrelor cazurilor particulare până să regăsească (nu fără dificultate, la Sartre, Camus etc.) drumul spre nexul dramatic al vremii, sub raportul şi din punctul de vedere al masei. În momentul apariţiei *Răscoalei* marile opere ce i se pot contrapune sunt încă sub presiunea studiului cazurilor de conştiinţă: *Omul fără calităţi* de Musil, *Indiferenţii* de Moravia, *Călătorie la capătul nopţii* de Céline, *Sanctuarul* de Faulkner, cărora li se alătură replica violentă a lui Thomas Wolfe din *Timpul şi fluviul*, creaţii majore ce apar simultan, sau aproape, cu *Răscoala*. Exprimând, desigur, o realitate specifică (istorică, socială, naţională), capodopera lui Liviu Rebreanu avertizează lucid şi cu o majoră radicalizare politică asupra problematicii destinului uman *colectiv*, dincolo de cel singular. Contemporan cu Romain Rolland, Girandoux, Martin du Gard, Thomas şi Heinrich Mann, Gallsworthy, Hemingway ş.a., Liviu Rebreanu e printre marii romancieri ai realismului european modern

care pune problemele masei, iar când scrutează soarta individului (fie el intelectual, ţăran, aristocrat, burghez ori lumpen) o face întotdeauna din perspectiva unui destin social, integrat uneori în orizontul cosmic. El ne apare şi prin acest aspect ca un precusor al unei modernităţi mai durabile decât experimentalismul multora dintre confraţii săi în plină vogă la acea dată într-o literatură sau alta. *Solitarismului* simptomatic epocii, Rebreanu îi răspunde printr-un *solidarism* de esenţă istorică, fibră puternică ce-l leagă de o întreagă tradiţie a prozei româneşti, asigurând-i totodată un loc marcant în planul devenirii prozei universale. [...]

Operă de sensuri grave, de tensiune dramatică, de combustie artistică înaltă, *Răscoala* marchează în realismul românesc contemporan o cotitură semnificativă. Prin poziţia adoptată, prin optica socială, prin capacitatea de a înţelege şi interpreta faptele istorice, prin arta inegalabilă a arhitecturii epice, romanul acesta rămâne, fără îndoială, cea mai izbutită creaţie închinată lui 1907.

Nimeni, până la Liviu Rebreanu, n-a îndrăznit să atace frontal o temă atât de dificilă, cu implicaţiile cele mai neaşteptate şi riscurile (nu numai estetice) foarte mari. Prozele scrise în toiul evenimentelor, cu indignarea şi emoţia lor mirată, rămâneau totuşi simple mărturii subiective şi arderile lor incomplete, lipsa perspectivei istorice, deficitul de concepţie ies tot mai mult la iveală, cu trecerea anilor. Era nevoie de o evocare amplă — şi doar un creator genial o putea da, care să fie capabil nu numai de a intui resorturile mecanismului mişcării colective, dar şi patosul ei revoluţionar împletit cu actul anarhic, debusolat, propriu „războaielor ţărăneşti“ şi suflul de tragedie antică al unui sacrificiu pentru ideea de dreptate, ce avea să atingă în memoria urmaşilor contururile mitului.

Liviu Rebreanu a simţit dimensiunile umane ale acestei geografii pătate de sângele celor unsprezece mii de victime. Urmele le vedea peste tot, oriunde întorcea privirea, şi în notiţele sale inedite sau în însemnări disparate imaginea sângelui aprins, a crucilor albe la margini de drumuri (viziune obsesională şi la Elena Farago în consemnările lirice ale momentului) a flăcărilor şi fumului înecând orizontul, revin ca un leit-motiv al unei simfonii încă nescrise, întâi în cadenţa trenului ce-l aducea spre Bucureşti („Veneam în ţară curând după răscoalele ţărăneşti care au înroşit orizontul românesc cu flăcări de conace aprinse şi stropi gâlgâind de sânge fierbinte mult...“), apoi în orele de nesomn ale proiectelor (notaţia unei suite de capitole se încheie cu „cruci albe şi coperişe roşii“) în anii îndelungei gestaţii. Ca şi intenţia estetică notată undeva de a consacra răscoalelor o operă „obiectivă, simplă, îngrozitoare“, credincioasă parcă preceptului rilkeean despre Frumos.

Deşi toate acestea îi erau clare, romancierul se apropie cu teamă de marea confruntare. Aş îndrăzni să spun că „romanul romanului“ este şi în cazul *Răscoalei* de un interes pasionant şi printre multe lucruri neînţelese din modul cum edităm pe marii noştri scriitori rămâne şi acela că textul proiectatei lui conferinţe despre geneza capodoperei sale e încă inedit, comunicat numai în parte într-un articol din 1957 al excelentului cunoscător al arhivei Rebreanu, cercetătorul Nicolae Liu. Ani întregi trec numai cu cercetarea de documente, cu nevoia imperioasă de a vedea locurile şi oamenii încleştărilor, de atunci (pe unii îi scrutează din cerdacul casei lui de la Valea-Mare; baba Ioana era o vecină umilă, cocârjată, personaj autentic, deşi desprins parcă din corul bătrânelor lui Agârbiceanu!), de-a face schiţe de peisaj şi a alcătui liste de personaje şi locuţiuni pitoreşti, ba chiar de a-şi antrena forţele epice într-un roman preliminar. În *Crăişorul* el înfăţişează tot o mişcare ţărănească, a lui Horia, cu sentimentul că se va obişnui astfel să mânuiască cu mai multă siguranţă o masă umană răscolită de frământări ancestrale şi de un duh al justiţiei sociale ce vine din cea mai depărtată istorie.

Cine ar vedea în aceste preparative o anume pedanterie (s-ar putea crede, ardelenească) se-nşală, când nu era decât presentimentul creaţiei capitale şi spaima sfântă ce o stârneşte ea în conştiinţa artiştilor autentici. Liviu Rebreanu simţea cu claritate că zideşte acum Curtea de Argeş a romanului românesc, că-şi zidea, aşadar, cu senina acceptare a sacrificiului, tot ce geniul său avea mai bun, că poate nu-i va rămâne nimic pentru acele opere la care mai visa. Iată de ce în *Răscoala*, optând pentru o construcţie epopeică, el refuză să respecte legile clasice, anchilozate, ale romanului tradiţional şi elimină de la bun început prejudecata eroului central. Prim-planurile vor surprinde mereu masa ţărănească, colectivitatea în tensiune, în scăpărarea urii, în revolta deschisă, în apărare, în căderea tragică finală. Fusese şi înainte preocupat de virtuţile arhitectonice ale romanului modern, din care implicaţiile cinematografice, deci intuiţiile proprii unei noi arte, nu lipsesc. Succesiunea celor douăsprezece capitole este de-a dreptul filmică, subîmpărţirea lor în unităţi epice scurte, nervoase, pe „momente“ semnificative, introducea în proza românească ideea de „secvenţă“, iar categoria de ritm (vizibilă încă în *Pădurea spânzuraţilor*) conferă acestei proze caracterul ei prin excelenţă modern.

Mişcarea începutului este largă, greoaie, creând impresia acumulării unei energii grozave ce se caută, îngrămădind acele „imponderabile“ observate odinioară de Eugen Lovinescu, vădind preferinţa romancierului pentru acţiunea „subterană“ care „se presimte mai mult decât se vede“. La început totul sugerează o atmosferă de acalmie, tonul povestirii e voit plat, fad, epuizat

în conversaţii fără relief, în mijlocul cărora autorul aruncă, din când în când, semnale de alarmă, scăpărări de fulgere scurte pe un cer înnoptat, prevestiri ale furtunii ce avea să izbucnească în curând. Aşa, apariţia lui Petre Petre la cizmarul Mendelson, unde-l întâlneşte întâi pe Titu Herdelea; aşa, dialogul cu Grigore Iuga despre pământurile ţăranilor; aluziile tot mai frecvente la intenţia Nadinei de a vinde Babaroaga; expresiile esopice ale dialogurilor ţărăneşti, creând un subtext de tensiune, un soi de nesiguranţă, de „malaise“ pe care scriitorul ne-o transmite prin admirabilul său personaj-martor, Titu Herdelea. Accelerarea este astfel studiată, ritmul e ţinut deocamdată în frâu, lăsat uneori mai liber, apoi iarăşi încetinit, ca şi cum aceste „ralenti“-uri ar fi menite să reconstituie spiritul unei epoci ce-şi amăgea neliniştile şi spaimele cu expoziţii, discursuri parlamentare, mondenităţi — o lume trăind pe un vulcan pe care-l spera stins. Respiraţia epică e apoi tot mai grăbită şi declanşarea dramei e trasată în linii repezi, de o mare vigoare a desenului, cu contorsiuni michelangioleşti şi cu o vertiginoasă încheiere, unde magistral — şi cât de modern — apare decupajul, artă prin excelenţă regizorală, ale cărei virtuţi Rebreanu le stăpânea cel dintâi în proza românească. Construcţie monumentală, impresionantă şi prin dimensiuni, dar în egală măsură prin detaliu şi metaforă, romanul vădeşte o dată noutatea concepţiei (ideea „circuitul închis“) şi înrudirea cu o viziune cinematografică de care sunt contaminaţi toţi marii prozatori ai veacului nostru, într-un mod de altfel foarte firesc. (Pare tocmai de aceea în ordinea lucrurilor că Liviu Rebreanu a suscitat interesul cineaştilor noştri şi a furnizat materie preţioasă pentru victorii regizorale şi de imagine filmică. Nu era aici doar interesul tematic, ci şi o afinitate de optică, împletită cu umanismul universului său, garantând turul de forţă al cineaştilor noştri, Liviu Ciulei şi Mircea Mureşan).

Epica lui Rebreanu este în *Răscoala* încă mai evident antiretorică, lipsită de orice emfază şi străină oricărui sentimentalism (păcate ce grevau schiţele luate în toiul bătăliei de numeroşi antecesori sau, dintre emuli, construcţiile artificioase ale lui C. Stere şi Cezar Petrescu). El taie, dimpotrivă, tot ceea ce i se pare prea ostentativ, declarativ, retoric, fidel naturii sale sau, mai exact, familiei lui de spirite, Tolstoi — Balzac, unde, cu un termen izbutit al lui Vladimir Streinu, „obiectivitatea-metodă“ era înlocuită cu „obiectivitatea-natură“. Un singur exemplu, din periplul căutărilor unui final. O intenţie manuscrisă, suprimată apoi, suna astfel:

„La sfârşit: o umbră uriaşă, imensă şi îngrozitoare se întindea parcă peste toată ţara. Sclipirile artificiale ale oraşelor, luminile silite ale luxului şi destrăbălării, spoiala şi superficialitatea nu puteau străbate printr-însa precum

nu puteau străbate nici gemetele grele, înăbuşite în lacrimi, ale mulţimii uriaşe ce muncea fără speranţă şi spera totuşi“. Pasajul declamator (în spiritul prozei minore „gen 1907“) era în vădită discordanţă cu tonalitatea întregului şi prozatorul lasă în versiunea definitivă mişcarea liberă de orice comentariu a personajelor readuse pe peronul Gării de Nord, cu reapariţia de contrapunct grotesc a arendaşului Rogojinaru. Banalitatea scenei, tonul ei voit şters se încărca totuşi cu sentimentul foarte concret al dinamicii necurmate a vieţii, tincturat cu o abia perceptibilă tristeţe la indiferenţa unui *univers* străin de dramele umane (cum şi la Camil Petrescu în *Patul lui Procust*), sugestie admirabilă a frazei finale: „Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...“ Unde *lume* nu este decât vocabula populară pentru univers, iar ideea şi subtextul ei liric anticipează procedee ale câtorva din capodoperele neorealismului cinematografic italian.

Timp şi univers — Om şi istorie, înfruntările vin de departe şi proza lui Rebreanu le cunoaşte stigmatele.

Mircea ZACIU, *Ca o imensă scenă, Transilvania...,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 311—312, 322—326.